

RAZPRAVE FF

Jernej Zupančič

Romi in romska naselja v Sloveniji

Univerza v Ljubljani
FILOZOFSKA
FAKULTETA

RAZPRAVE FF

Jernej Zupančič

Romi in romska naselja v Sloveniji

Univerza v Ljubljani
FILOZOFSKA
FAKULTETA

Romi in romska naselja v Sloveniji

Zbirka: Razprave FF (e-ISSN 2712-3820)

Avtor: Jernej Zupančič

Recenzenta: Miran Komac, Janez Pirc

Lektorica: Damjana Kern

Prevod povzetka: Črt Prešeren

Tehnično urejanje in prelom: Jure Preglau

Kartografinja: Tanja Koželj

Slika na naslovnici: Vrtec v Vejarju (foto: Boštjan Rogelj); Hiša na Pušči (foto: Jernej Zupančič)

Založila: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani

Izdal: Znanstvenoraziskovalni inštitut Filozofske fakultete

Za založbo: Roman Kuhar, dekan Filozofske fakultete

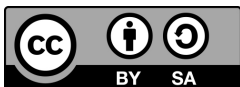
Oblikovna zasnova zbirke: Lavoslava Benčič

Ljubljana, 2021

Prva e-izdaja

Publikacija je brezplačna.

Knjiga je izšla s podporo Javne agencije za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije.

To delo je ponujeno pod licenco Creative Commons Priznanje avtorstva-Deljenje pod enakimi pogoji 4.0 Mednarodna licenca. (izjeme so fotografije) / This work is licensed under a Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License (except photographs).

Publikacija je v digitalni obliki prosto dostopna na <https://e-knjige.ff.uni-lj.si/>

DOI: 10.4312/9789610605133

Kataložni zapis o publikaciji (CIP) pripravili v
Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani

COBISS.SI-ID 70982915

ISBN 978-961-06-0513-3 (PDF)

Kazalo vsebine

Predgovor	7
1 Uvod	13
1.1 Kratko o proučevanju Romov in romskih naselij	15
1.2 K metodologiji proučevanja prostorskih vidikov romskih naselij	23
1.3 Romi – diasporični narod	25
1.4 Romska pot in oblikovanje romskih skupnosti po svetu	40
2 Romi v Sloveniji	47
2.1 Naselitev Romov na ozemlju Slovenije in njihova sedanja številčnost	47
2.2 Teritorialnost in avtohtonost Romov	50
3 Romska naselja v Sloveniji	57
3.1 Pojem romskega naselja	57
3.2 Romska naselja v pregledu	61
3.3 Novejša spoznanja o poselitvi Romov v Sloveniji	68
3.4 Značilnosti oblikovanja romskih naselij kot posebnega prostorskega pojava v okviru naselbinskega sistema Slovenije	80
3.4.1 Lokacije romskih naselij	84
3.4.2 Oblike romskih naselbin	86
3.4.3 Prostorska struktura romskih naselij	89
3.5 Razvojne faze oblikovanja romskih naselij	90
3.5.1 Nomadska in polnomadska faza	94
3.5.2 Faza stalne naselitve	94
3.5.3 Faza prvih strukturnih sprememb v romskih naseljih	96
3.5.4 Faza intenzivnega infrastrukturnega opremljanja	97
3.5.5 Faza vzpostavljanja legalnosti	98
3.5.6 Faza strukturne in funkcijske integracije	100
3.6 Dejavniki razvoja romskih naselij	102
3.6.1 Razpoložljivi prostor	102
3.6.2 Gospodarske možnosti	103
3.6.3 Način življenja in bivalna kultura	103
3.6.4 Predstave in vrednote o kakovosti bivanja	104

3.6.5	Pomanjkanje alternativnih možnosti	105
3.6.6	Povečana raba prostora in njegova večfunkcijska zasnova	106
3.6.7	Povečevanje prostorske mobilnosti prebivalstva	106
3.6.8	Izobraževanje Romov kot problem in izziv	107
3.7	Imena in poimenovanje romskih naselij.	109
3.7.1	Pomen krajevnega imena	109
3.7.2	Imena romskih naselij	110
3.7.3	Možnosti poimenovanja romskih naselij.	111
3.8	Problemi romskih naselij	113
3.8.1	Problemi znotraj romskih naselij	113
3.8.2	Varnostni vidiki v romskih naseljih	114
4	Infrastrukturalna opremljenost romskih naselij	123
4.1	Prometna dostopnost	123
4.2	Oskrba z vodo	127
4.3	Oskrba romskih naselij z električno energijo.	132
4.4	Komunalna ureditev romskih naselij.	137
4.5	Planska opredeljenost romskih naselij.	142
4.6	Opremljenost romskih naselij	153
4.7	Funkcije romskih naselij.	155
5	Dobre prakse in njihov pomen pri urejanju romskih naselij	159
5.1	Pojem dobre prakse	159
5.2	Pomen dobrih praks	160
5.3	Dobre prakse kot koncept	163
5.3.1	Izhodišče dobrih praks: uvid v nujnost sprememb	163
5.3.2	Pomen vzpostavljanja partnerskih odnosov	164
5.3.3	Kazalci (merila) dobrih praks	166
5.3.4	Dejavniki dobrih praks	167
5.3.5	Državna skrb za sanacijo romskih naselij.	168
5.3.6	Socialni in ekonomski vidiki dobrih praks	171
5.3.7	Dobre prakse kot razvojni izziv	171
5.3.8	Nekateri primeri realizacije dobrih praks v romskih naseljih.	173

5.3.8.1	Pušča v občini Murska Sobota	176
5.3.8.2	Hudeje (Vejar) v občini Trebnje	178
5.3.8.3	Romsko naselje Željne v občini Kočevje	182
5.3.8.4	Vanča vas – Borejci v občini Tišina	184
5.3.8.5	Tveganja slabih praks: Dobruška vas v občini Škocjan	185
6	Romska naselja v procesih modernizacije	189
6.1	Modernizacijski procesi v romskih naseljih	189
6.2	Koncept modernizacije romskih naselij v Sloveniji	192
6.2.1	Strateška izhodišča k razvoju romskih naselij	192
6.2.2	Vloga romskih svetnikov v kontekstu sanacije romskih naselij	195
6.3	Pravna izhodišča za posege v romska naselja	197
6.3.1	Kriteriji in pogoji pri odločanju o legalizaciji	198
6.4	Vizija razvoja romskih naselij	199
6.5	Konceptualizacija razvoja romskih naselij	203
6.5.1	Pet razvojnih korakov do legalnosti bivanja v romskih naseljih	204
6.5.2	Pomen javne družbene infrastrukture v romskih naseljih	208
6.5.3	Trajnostni razvoj romskih naselij	212
6.5.4	Degetoizacija romskih naselij	214
	Povzetek	217
	Summary	221
	Literatura	225
	Imensko kazalo	237
	Stvarno kazalo	239
	Kazalo krajevnih imen	247
	Seznam tabel, kart, shem, grafikonov in slik	253

Predgovor

Desetletno raziskovalno delo na področju proučevanja romskih naselij – ki kot prostorsko-socialni fenomen ostajajo osebna raziskovalna inspiracija – mora biti na neki točki zaokroženo in zaključeno tudi v knjižni obliki. Pridobljene izkušnje dela v Strokovni skupini za reševanje prostorske problematike romskih naselij v Sloveniji, študentski projekti in terenske vaje na Oddelku za geografijo so prispevali obilo terenskega gradiva in izkušenj, a tudi dvomov ter odprtih vprašanj. Nekaj je prispevalo tudi delo v okviru programske skupine »Trajnostni razvoj Slovenije«. Pri tem štejem kot glavno popotnico delo v omenjeni strokovni skupini, ad hoc imenovanem strokovnem telesu, katerega poslanstvo je bilo pripraviti analizo in strateške elemente za načrtovanje preobrazbe romskih naselij in njihovo vključevanje v slovenski naselbinski sistem. Glavni predmet teh raziskav in tudi upravljalvskega dela je bil usmerjen k romskim naseljem, k romskemu prostoru; ostalo so (pomembne!) okoliščine. Naselij nima pomena obravnavati brez človeka: stanovalca, soseda, uporabnika, upravljavca ali popotnika. Vsak doživlja to »naselje« iz svoje specifične perspektive. Romska naselja je tudi v procesu načrtovanja treba razumeti kot nekoliko poseben kulturni prostor z raznolikimi funkcijami in odnosi z okolico. Da bi bili učinkovitejši upravljavci, je koristno poznati njihovo individualnost in identiteto, njihove splošne in skupne poteze ter njihovo sosedstvo.

Prolog

Pušča, Vanča vas, Vejar, Kerinov grm in Kamenci so točke na slovenskem zemljevidu, katerih skupna značilnost je svojevrstna oblika, tlorisna zasnova in prebivalstvena sestava. Romska naselja – v Sloveniji jih je nad sto – so v nasprotju s prevladujočo javno percepcijo sedaj predvsem zelo dinamičen prostor. Intenzivno spreminjajo svojo zunanjo podobo, strukturo in funkcije. Ti kraji postajajo prizorišče srečevanj. Izmed romskih naselij izstopajo zaradi živahnih sprememb, ki smo jim priča v zadnjem desetletju. So naselja, ki postajajo vasi. Otrsla so se spon samozaprtnosti in zavestne anonimnosti. Sprejela so obiskovalce, bodisi radovedneže, ki jih je zamikal šarm eksotičnega romskega okolja, v katerega ne zaide vsak, ali morda študente, ki so naselje in razmere v njem raziskovali, bodisi predstavnike lokalne in državne politike, ki so se morali srečati z reševanjem lokalnih problemov. Motiv navsezadnje niti ni tako pomemben. Ključna je bila zavest vaščanov – večinoma torej Romov – ter njihovega individualnega in institucionalnega sosedstva, da je mogoče »problem« preseči samo z bistvenimi spremembami. Pušča se danes lahko ponaša z več društvi, promocijskim filmom, lokalno monografijo, projekti, vrtcem in drevoredom prijateljstva, Hudeje so postale Vejar - polnopravno in tudi

statistično zaznano naselje, Kerinov grm dopušča biti študijski primer, Vančo vas odpira nogomet in prijazno sosedstvo, v Kamence vabi prvi (a nikakor ne zadnji) romski muzej. Te lokalne skupnosti se sedaj zavedajo, da toleranca sosedstva ne more temeljiti samo na prevzgoji okolišanov, temveč jo ustvarja, razvija in vzdržuje aktivno partnerstvo. Zadnje desetletje je vsaj v nekatera romska okolja vneslo številne spremembe in inovacije, od javne infrastrukture do muzejčkov, kapelic, dnevnih izobraževalnih centrov, trgovin, lokalov in drugih javnih prostorov. Dostopne ceste imajo drevorede, ki zamenjujejo kupe smeti in druge barierne demonstracije prostora. V romskih sredinah se, do sedaj pretežno zaprtih in izključno individualiziranih, pojavljajo različne oblike javnega prostora. To je prostor srečevanja, učenja, demonstracije in simbolizacije. S tem romska naselja pridobivajo elemente, ki fizično in socialno-psihološko omogočajo stanovalcem pot ven in obiskovalcem pot noter. Naselja, ki zmorejo »vabilo« uresničevati kot pogoj za nadaljnje spreminjanje, brez bojazni da se bo ob tem rušila romska identiteta. Nasprotno! Šele javna predstavitev romske kulture lahko le-to učinkovito varuje, saj utira tudi pot (resda sedaj še zelo sramežljivo in počasi) do »našosti« romskega etnosa v obdajajočem slovenskem okolju. Pravzaprav bi morali zapisati »slovenska romska naselja«, poudarjajoč pri tem navezanost na slovenski kulturni, gospodarski in politični prostor. Saj se preobrazba že samodejno in individualno v glavnem prilagaja tipiki in vrednotam bivanja v slovenskem okolju. Omenjena naselja so se svetu že predstavila kot dobre prakse, ki kljub (še kar precejšnjim) slabostim svoje strukture in infrastrukture premorejo dovolj drzne iniciative, duha preobrazbe željnih umov in rok, ki bodo to ustvarjale, vzdrževale in razvijale. Tu smo priče pionirskemu duhu vaščanov, občin in tudi drugih, ki pripomorejo k predrugачenju romskih vasi in s tem odpirajo možnosti, da postajajo integralen del slovenske družbe in prostora.

Na tej točki ne gre pozabiti, da so opisani trendi začetek intenzivnega vključevalnega procesa in imajo v svoji popotnici vrsto težav. »Problemskost« romskih naselij je še vedno marsikje resna lokalna težava, za stroke pa predvsem strokovni izziv. Če kdaj, potem romska naselja predvsem sedaj potrebujejo izdatno strokovno pomoč in spodbudo. Dinamika socialnih, prostorskih in kulturnih procesov v njih je lahko tudi razvojna past, podobno kot je bila pred desetletji, ko se je romsko prebivalstvo za stalno naseljevalo in je bilo skoraj brez slehernih smernic in razvojnih načrtov.

Realnost: Romi in romski prostor

Romska naselja so poseben prostorski, socialni in kulturni pojav v slovenskem prostoru. Zaradi posebnih okoliščin nastanka se po lokaciji, predvsem pa po tlorisni zasnovi, zgradbeni strukturi, arhitekturnih značilnostih in infrastrukturni

opremljenosti precej razlikujejo od ostalih naselbinskih elementov slovenske naselbinske mreže. Obiskovalec dobi sprva vtis kaotičnosti in neurejenosti; vendar je treba svariti pred prehitrimi zaključki. O romskih naseljih vemo pač (še vedno!) premalo. Podrobnejša analiza in primerjava geneze teh naselij namreč odkriva neko (še premalo otipljivo, a vsekakor navzočo) logiko postavitve naselja in predvsem njeno florisno zasnovo. Romska naselja so nastajala drugače in to je treba upoštevati tudi v fazi njihove sanacije in legalizacije! Če hočemo uspeti v ključnih ciljih družbene vključenosti Romov, če želimo sanacijo teh naselbinskih enot in njihovo trajno funkcionalno vključitev v slovenski naselbinski sistem, bo potrebno upoštevati dosedanje razvojne specifične. Stojimo pred upravljavskimi odločitvami, kako posebnosti zasnove romskih naselij spraviti v okvire normativov in zakonskih določil glede gradnje, tehnične opreme, pravno-posestnih razmerij, videza in rabe zasebnega in javnega prostora. Potrebujemo torej določeno elastičnost in (ne toliko popustljivost!) razmišljanja o tem, kako v postopkih vzpostavljanja legalnih stanj romska naselja tudi primerno sanirati. Naj kaos postaja logos, težava pa vrednota!

Miselni sprehod od Doliča in Ocinj na skrajnem severu, Dolge vasi na vzhodu ali Lokev v Beli krajini na jugu nam odkrije presenetljive sorodnosti – kljub individualnosti vsakega selišča - zasnove romskih naselij. Središčnost naselja je veliko bolj personalna, vezana na ugledno osebo in ne na institucijo (v slovenskem tradicionalnem podeželskem naselju imajo vlogo »središča« cerkev, šola, gostilna, vaška lipa ali (redkeje) kak drug element). Posebna lokalna topofilija se ob večstoletnem nomadskem slogu življenja Romov niti ni uspela razviti. Pomembna je bila človeška skupnost sama, prostor je bil predvsem (manj pomembno) prizorišče. Zasnova naselja tako izhaja iz dolgotrajnih življenjskih stilov, vrednot in predstav Romov, uresničiti pa se je moralo v eni do dveh generacijah. Ta izredno nagla premena iz nomadske v stalno naselitev je – ob pomanjkanju smernic, vzorcev in institucionalizirane strokovne pomoči – botrovala k številnim improvizacijam v prostorsko-socialnem vedenju ter oblikovala zasnovo romskih naselij, kot jih imamo sedaj. Ob tem ne gre prezreti, da so bili vsaj dvestoletni poskusi oblasti v srednji Evropi po stalni naselitvi Romov skoraj brez izjeme neuspešni. Še več: Romom so prinesli nekaj dramatičnih, celo tragičnih izkušenj in posledično alternativno (skorajda uporniško) strategijo preživetja. Še sedaj srečamo dvomljivce, češ da se Romov ne da prostorsko stabilizirati in so poskusi v to smer odvečno trošenje proračunskega denarja. Paradoksalno, a vendarle presenetljivo blizu tem pa so tudi tisti, ki v specifikah romskih naselij in posledično težavah njihovega najbližjega slovenskega sosedstva pač vidijo le nujo tolerance; Rome naj torej sprejmejo, kakršni so. Rešitev je torej samo v sprejemanju »drugačnosti«. Obojim velja neprizanesljiva kritika, saj jim je - zopet presenetljivo – skupna prav želja po ohranjanju romske bivalne

eksotike: prvi bodo nemara imeli vedno priložnost zviška kazati nanje, drugi bodo imeli trajen vir usmiljenja in s tem priložnosti za lastno promocijo. V resnici pa tako le nočemo sprevideti, da je romska skupnost v zadnjih dveh generacijah bistveno spremenila življenjski slog in pri tem spreminja tudi svoj funkcijski socialni prostor. Spreminja in prilagaja se ves čas, a ne vedno v smeri in z dinamiko obdajajočega okolja. V postopkih urejanja romskih naselij je smiselno pospeševati, usmerjati in spodbujati procese, ki jih romska družba doživlja sama po sebi. Romi hočejo uspeti na podoben način kot njihovi slovenski sosede, dosegati podoben standard in stremeti za istimi perspektivami. Prav to je morda ključni argument, da se na tem področju splača delati in je računati na realen uspeh in s tem doseg strateškega cilja: vključevanja Romov kot socialno šibke in največkrat marginalne družbene skupine v slovensko družbo.

Po drugi strani ne gre zanikati drugega, nič manj pomembnega cilja: zmanjševanja lokalne konfliktnosti. Evidentno je namreč, da je pometanje problemov pod preprogo tolerance ali pa izgovarjanje na upravno nemoč največkrat vodila do konfliktualizacije, katere reševanje je bilo veliko zahtevnejše in tudi dražje, kot pa bi bila pospešitev v okolju prepoznanih pozitivnih vključevalnih teženj, ki lahko nastopijo z izboljšanjem bivalnih pogojev. A medtem ko pojma »bivalne« ali »stanovanjske« razmere poudarjata posameznikovo dimenzijo bivalne kakovosti, je pojem »prostorskega« oziroma »naselbinskega« vezan na teritorialno enoto, ki predstavlja najpomembnejši posameznikov materialni, čustveni in simbolni svet. Je njegovo stvarno in psihološko (emotivno) izhodišče, popotnica in zatočišče. Je poligon, na katerem se odvija njegova socializacija. Zato je urejeno okolje eden temeljnih pogojev za boljše sožitje na lokalni ravni.

Epilog

Demarginalizacija, dekonfliktualizacija in socialno-prostorska integracija bi smeli biti kratek in suhoparen povzetek treh ključnih procesov, pravzaprav strateških ciljev aktivnega odnosa do romskih naselij v Sloveniji. Dobre prakse in doseženi etapni cilji so lahko zgled in spodbuda, prepoznane stranpoti in napake pa svarilo na tej poti. Percipirani »kaos« se more in tudi mora spreminjati v obvladljiv »logos« in z nekaj dela ter družbene tolerance tudi v (skoraj) vsem sprejemljiv »etos«. Radikalno je potrebno zasukati pogled na nemoč družbenega roba in ambiciozno doumeti, da ta vedno premore tudi razvojne potenciale. Tudi romski prostor ima potenciale: človeške, prostorske in materialne, a zanje ne ve, jih ne more ali pa celo noče primerno uporabiti. Ozaveščanje teh dimenzij je mogoče oblikovati s študijskimi primeri, vztrajnim konzistentnim raziskovanjem in k uporabnosti stremečim

razvojnim razmišljanjem. Trajnostni razvoj je sedaj pogosta premisa razvoja slovenske družbe in države tako na polju gospodarstva, družbenih odnosov, socialne vzdržnosti in okoljske uravnoveženosti. Brez velikih težav lahko postane tudi paradigma razvoja romskih naselij. A brez iluzij, prosim!

Pred sto leti je bila Pušča zametek še dolgo pozneje neurejenega romskega selišča na robu Murske Sobotе. Problem. Generacije so ga spreminjale. Danes je naselje, ki je o sebi napisalo knjigo. Hudeje na Dolenjskem so bile širši trebanjski okolici še pred desetletjem nadležen otok neurejenosti, konfliktov in testiranja živcev. Lokalni toponim »V Blatih« se ni prijel. Hudeje so postale Vejar, eno izmed več kot 6.000 naselij v Sloveniji. Pustile so postati eksperiment, dovolile so se odpreti navzven in tudi lokalno prebivalstvo je – počasi in oprezno – postajalo komunicirajoče sosedstvo. Vančo vas v Prekmurju je iz anonimnosti popeljala peščica zanesenjakov, ki so razumeli, da je šport lahko dobra družbena popotnica. Vanča vas živi z nogometom. V lokalno zavest se seli ponos, ki je lasten vztrajnim in odprtim. Romski jezik je zapisan, romske kulture ne pojmuje več kot le »poseben način življenja«.

Romska naselja niso zaključena zgodba. So predvsem dinamika in strokovni izziv, polje učenja in sprejemanja tolerance, prizorišče razvojnih ambicij in spoštovanje kulturne dediščine. Bogastvo raznolikosti je zares bogastvo le, če prenese vzdržljivostni test vsakdana. Avtor skromno upa, da bodo zapisani izsledki raziskav, delovanja in razmišljanja komu v pomoč, romskim prijateljem pa spodbuda pri nadaljnjem razvoju romskih naselij v Sloveniji.

Jernej Zupančič

1 Uvod

Delo se prvenstveno posveča vprašanju bivanja Romov, torej načinu in oblikam njihove poselitve ter njihovim naseljem. Ta mikrokozmos romstva se je skozi stoletja spreminjal, s prevlado nomadskih in polnomadskih načinov do stalne poselitve v 20. stoletju. Seveda so tudi velike razlike med posameznimi skupinami, a sledeč zapisom in starejšim študijam je nomadizem v odmaknjeni preteklosti prevladoval. Morda se je zaradi prevlade teh zapisov tudi v novejših študijah in v upravljavski praksi ter politiki zastopalo stališče, da je etnična in kulturna kategorija vezana na določen »romski« oziroma prej »ciganski«¹ način življenja. Neredko se to navezuje na podmeno o nerazdružnem varovanju romske identitete s tem (romskim) načinom življenja, kar pa lahko opredelimo kot zastarelo iluzijo in neživljenjski stereotip. Morda gre v tem iskati precej razširjene teze o nujni tolerance romskega sosodstva do specifičnih (trenutnih) oblik sobivanja Romov in njihovih sosedov v bližnjem teritorialno-socialnem stiku.

Tem stališčem je treba ugovarjati. Modernizacija je vsaki socialni oziroma kulturni ali drugače definirani skupini oziroma skupnosti dodelila svojevrsten način bivanja in rabe prostora, ki se odraža prek oblikovanja funkcijskega prostora te skupnosti. Sodobnemu Evropejcu je kristalno jasno, da se bo – vsaj večina, ki to ekonomsko zmore – v času svojega dopusta poleti premaknil v obmorske kraje in pozimi v smučarske centre gorskega sveta (in seveda je lahko tudi obratno!) in da bodo celo udobje lastnega stanovanja zamenjali za začasno »nomadstvo« v bivalni prikolici ali šotoru. Tega pred tremi, štirimi generacijami še ni bilo! Obalni predeli so strukturno prilagojeni velikemu sezonskemu pritoku turistov tudi z oblikami naselitve, ki je le sezonska. Prav tako so se na privlačnih območjih nekoliko vzpetega, osončenega in pejsažno pestrega sveta izoblikovala tudi večje zgoštevne počitniških hiš, popularnih »vikendov«. Oblikovala so se prava »vikend naselja«, ponekod obsežnejša kot njihovo starejše, tradicionalno sosodstvo. Zanje je značilna velika individualizacija bivanja, saj je težnja lastnikov po umiku iz urbanega sveta mest in mestu podobnih naselij evidentna. Tako so na primer robni predeli Pokljuke, Jelovice, Zgornjesavske in Zgornjesoške doline, ali pa v nekaterih predelih ljubljanske okolice (na primer Rakitna pod Krimom) videti precej gosto naseljene, a gre dejansko za začasna bivališča. Drugo privlačno cono sekundarne poselitve je mogoče slediti v termalnem pasu subpanonskega gričevja, le da je tokrat povezana tudi z določeno mero agrarnih zemljišč, predvsem vinogradov. Omenjeni primeri kažejo velike spremembe v

1 Izraz »ciganski« je do srede sedemdesetih let in ponekod še dolgo potem prevladoval. Zato ga v sedanjem kontekstu ne gre takoj pejorativizirati in odmišljati. Izraz »Cigan« in pridevniške izpeljanke zato v besedilu štejem za del »zgodovine« romskega naroda in se odrekam špekulacijam. Izraz je ravno tako časten in ustrezen, čeprav ga sedaj po dogovoru ne forsiram več spričo odločitve Romov samih o lastnem poimenovanju.

načinu bivanja in o nastanku povsem novih oblik bivališč in celih naselij. Prav tako se je spremenilo človekovo bivališče samo. Od gradbeno preprostih hiš kmečkega prebivalstva pred dobrim stoletjem prek zidanih skulptur industrijske dobe do sedanjih nizkoenergijskih bivališč, ki (zanimivo!) zopet uporabljajo nekatere »stare« gradbene materiale kot so les, slama in celo glina, je pravzaprav kratka pot. Bivališče se je spreminjalo, ker se je spreminjal način življenja in z njim znanje, možnosti, predstave in sistem vrednot, ki zadevajo bivanje. Posledično se je spremenila tudi struktura, podoba in tlorisna zasnova naselij kot prostorsko socialnih enot.

Na te vsakdanjosti se rado pozablja pri obravnavi Romov in njihovih bivanjskih vprašanj. Dokler je zorni kot ozko usmerjen le na romska naselja oziroma bivališča Romov, so ta brez primerjave z ostalimi bivališči in naselji videti zelo posebna in eksotična. A ni prav, da zanemarjamo razvojni vidik človekovega bivališča in naselja ter širšega prostora, ki ga vsakdo potrebuje kot svoj funkcijski prostor². V tem kontekstu³ je iskanje eksotičnosti Romov in njihovega bivanjsko-funcijskega utripa odveč. Bivališča in naselja določene prebivalstvene skupine⁴ je torej odraz njenega specifičnega načina življenja, izkušenj, kapitala⁵, tradicij⁶ in drugih okoliščin, zlasti oblik družbenega dogovora, norm in standardov ter nepremičninskega prava. In kakor smo malo prej označili s primeri, se oblika bivališča (trajnega ali začasnega), naselja in širšega funkcijskega prostora dinamično prilagaja vsakokratnim razmeram in potrebam⁷.

Kakšna je torej romska hiša, romsko naselje in romski prostor?

Odgovore na postavljene izzive iščemo v tem delu. Na podlagi večletnih analiz in izkušenj glede števila, lokacije, tlorisne zasnove, strukturnih značilnosti in infrastrukturne opremljenosti je mogoče podati precej natančno sliko sodobne poselitve Romov v Sloveniji. Pri tem je posebej izpostavljen uporabni vidik, predvsem zasnova razvojnih možnosti romskih naselij ter njihovega vključevanja v slovenski naselbinski sistem. Izpostavljenost »problema« bivanja Romov ter romskih naselij

2 Pojem **funcijskega prostora** se v metodologiji socialne geografije nanaša na vsa stalna ali vsaj relativno pogosta mesta, ki jih človek dosegata in uporablja (na različne načine) pri pokrivanju funkcij stanovanja, dela, izobraževanja, oskrbovanja, rekreacije oziroma sprostivne, komunikacije in družabnega življenja.

3 Glej prejšnjo opombo.

4 **Skupina** je v socialni geografiji opredeljena kot relativno trajno (perzistentno) oblikovan seštevke z objektivnimi znaki sorodnosti in po možnosti tudi subjektivnimi oblikami povezanosti. Skupine se torej lahko tvorijo glede na kulturne in / ali etnične značilnosti, socialno-ekonomske kriterije (na primer srednji sloj) ali celo specifične poklicne skupine z določenim načinom življenja (na primer kmetje; upokojeanci) ter druge izbrane indikatorje.

5 V tem primeru je pojem **kapitala** mišljen širše in poleg določene kategorije finančne vrednosti vsebuje tudi t.i. socialni in prostorski kapital; gre torej za kategorijo določene »dobrine«, ki jo posameznik lahko uporabi.

6 **Tradicija** je v socialni geografiji opredeljena kot akumulirano vedenje, znanje, izkušnje ali tudi večšine o nečem, nikakor pa ne zgolj subjektivno dojeta folklor.

7 Kategorija potrebe je vedno subjektivno izražena želja po posestvenosti in uporabnosti določene dobrine. Je torej vedno relativna, nanašajoča se na percepcijo »nuje«. Ta potreba vodi k določenemu obnašanju.

kot prostorsko-socialnih enot v celoti je zgovorno znamenje ne le neurejenosti in iz tega izhajajočih težav, temveč tudi problem čisto načelne percepcije Romov in njihove poselitve. Eksotičnost in marginalnost sta si v tem primeru osupljivo blizu, skoraj identični. V tem se srečamo z uvodno dilemo, ali so sedanja odstopanja v lokaciji, standardih opremljenosti in merah legalnosti zgolj zatečena razvojna posebnost in okoliščina, ki jo je mogoče in (imperativno!) celo nujno spremeniti, ali pa je specifičen »romski« način življenja, vključno seveda tudi področje bivanja, del identitetnega sistema Romov in nepogrešljivi del ohranjanja njihove istovetnosti. Menim, da je ta dilema – razvojno gledano – povsem nepotrebna, saj drugo podmeno demantirajo prav sodobni procesi v romskih naseljih. Hitra dinamika fiziognomskih, strukturnih in funkcijskih prilagoditev znotraj romskih naselij jasno nakazuje smer prilagajanja, bivalni konformizem Romov, stroke pa kliče k odgovornemu, k razvojnim perspektivam usmerjenemu delovanju. Zato lahko hipotetično napovemo, da je sedanje stanje bivanja Romov in romskih naselij rezultat dosedanjih bivalnih tradicij in objektivnih okoliščin, ter da je mogoče z načrtnim delom to stanje bistveno izboljšati ter romska naselja v celoti vključiti v slovenski naselbinski sistem, ne da bi pri tem tvegali izgubo romske identitete.

Romska naselja imajo ne le perspektivo, ampak tudi razvojni potencial. V luči sedanjih podmen trajnostnega razvoja je iskanje teh virov razvojna nuja. Površina in različno debela zemeljska plast pod njimi razpolaga tako z vodo, zemljino, določeno potencialno energijo, kakor jo imajo tudi z izkoriščanjem vetra, vode in sončen energije. Za izkoristljivost teh elementov, ki potem lahko postanejo dobrine, je potreben določen napor, načrt in znanje, pa tudi sistemska in sistematična vključenost, ki lokaciji bivališča da prednosti tako za stanovalca (ta poseduje določen kapital), kakor tudi za okolišana, ki ga kot soseda, obiskovalca ali pa popotnika-turista razveseljuje s svojo vidno estetskostjo in zanimivostjo. Romska naselja se morajo v razvojni viziji znebiti stigme marginalnega prostora, percipiranega zgolj kot »problem«.

1.1 Kratko o proučevanju Romov in romskih naselij

Področje proučevanja Romov je široko polje angažiranja različnih ved. Zanimanje za to etnično skupnost se je pričelo obširneje v 18. stoletju, ko je bilo zaradi burnih procesov etnifikacije evropskih narodov tematika izjemno privlačna. Čas proučevanja etnoloških, kulturnih in jezikovnih značilnosti je prinesel tudi vrsto ugotovitev o Romih, ljudstvu, ki je bilo tedaj sporadično razširjeno po vseh evropskih državah. Nomadski značaj, jezik in kulturna tradicija sta ob skromnem poznavanju romskih etničnih posebnosti razvnela domišljijo, ki je do neke mere nadomeščala vedenje

o njih. Nomadski značaj je marsikoga motil, zato so se jih na različne načine branili in jih mestoma celo organizirano preganjali. V različnih zapisih se po evropskih državah javljajo praktično od 10. stoletja dalje (Klopčič 2007, 28). Po etnologinji P. Štrukelj naj bi prva obsežnejša dela o genezi, kulturi, jeziku in tradiciji Romov prišle izpod peresa znanega slovenskega jezikoslovca F. Miklošiča, sočasno z raziskavami F. Potta; vendar daje prvemu primat v dognanjih glede njihovega jezika in izvora (Štrukelj 1991, 36-37); na kratko tudi v Štrukelj, Winkler, 1996). Po drugih stališčih je Miklošič jezikovno utemeljil že postavljeno Grellmannovo tezo o t.i. »indijskem« izvoru Ciganov.⁸ Zanimanje za to etnično skupnost ni bilo redko niti v državah Zahodne Evrope (prim. Puxon in Kenrick; po Đuriću, 1988, 13). Jezikoslovje, kultura in etnologija Romov (tedaj imenovanih Ciganov) je bila nato polnih sto let in več poglavitna tema proučevanja in znanstvenega zanimanja. Govorimo lahko celo o romologiji kot interdisciplinarnem področju znanstvenoraziskovalnega ukvarjanja s tematiko Romov, a je ta pogosto (pre)ozka, da bi se lotila tudi aplikativnih pristopov, torej reševanja problemov (Komac, 2005, 136, 152-156).

Pozneje so se obujala vprašanja s področja pravnega varstva, socialnih dejavnosti, zgodovine, primerjalne književnosti, pedagogike in demografije, v novejših obdobjih pa je poleg naštetega zlasti vprašanja družbene vključenosti, izobraževanja, dela in bivalnih razmer. Bivalne razmere tako nastopajo kot eden od glavnih sodobnih problemov. So začetek in obenem tudi posledica »negativne spirale«, ki navadno vključuje slabosti na štirih ključnih področjih: slaba izobrazba – brezposelnost – slab socialni položaj – skromne bivalne možnosti ...in spet znova.. Romska naselja kot prostorsko-socialna enota dolgo niso doživela temeljitejšega raziskovalnega zanimanja in sistematičnega proučevanja. Zato se je potrebno za odmaknjena obdobja nekaj desetletij nazaj zanesti predvsem na etnološke študije, ki so vprašanje bivanja – tudi nomadske in polnomadske načine – opisovali dokaj podrobno.

V tem pogledu velja posebej opozoriti na celovito delo P. Štrukelj (2004), saj predstavlja zelo podroben oris bivalnih razmer in teritorialne navzočnosti tudi še pri pojavih polnomadskega načina življenja. Ti zapisi so posebej dragoceni, ker lahko na podlagi primerjave starejših orisov načinov bivanja razberemo genezo sedanjih romskih naselij. Prav tako so etnološke študije pomembne za pojasnitev duhovnega sveta, premične in nepremične materialne dediščine ter družinskih odnosov. Ob tem so prikazane tudi demografske poteze, ki so se jih lotevali avtorji bolj poredkoma (prim. Zadavec, 1991, 79-80). Oris demografskih razmer je v tej študiji navezan tudi na pregled stanovanjskih in socialnih razmer ob koncu 20. stoletja (Zadavec, 1991, 84-87). Čeprav v javnosti prevladuje prepričanje o visoki rodnosti

8 Rome so starejši teksti dosledno imenovali Cigani; takšno je bilo tudi njihovo uradno ime.

med Romi, to v nekaterih območjih niti ni več tako (ali sploh ne) očitno, mdr. tudi v Prekmurju (Josipović, 2009, 179-180).

Ob prebiranju najnovejših študij ni mogoče prezreti kritičizma, ki veje iz teh besedil. Kritika sedanjih razmer pa je pogosto le kritika neučinkovitosti ali celo odsotnosti ukrepov v določenih primerih, pri čemer so Romi pretežno v vlogi neke vrste žrtve (lastnih) razmer. Tudi če je kritizem po analitični dodelanosti na mestu, pa brez resnejših vzročno-posledičnih analiz in ugotavljanja realnih potencialov tudi med Romi skoraj ni mogoče iskati rešitev. To še posebej velja za bivalne razmere.

Urejanje bivalnih pogojev romskega prebivalstva je sicer zaznaven problem, ki pa doslej ni bil v ospredju proučevanja. Dosedanja obsežnejša dela o romski tematiki so prostorski vidik le omenjala, najpogosteje ob socialnem in zaposlitvenem vprašanju (Klien, 1999, 107) ter pri težavnem in pogosto neuspešnem prehajanju iz družbenega obrobja v družbeno povprečje (Tichy, 1999). Neredko so neuspešnost socialnega vzpona pripisovali apriorno Romom nenaklonjenih stališč in vrsti okoliščin kulturno-socialnega značaja (Žagar, 1999, 81-84). Revščina med pripadniki te narodne skupnosti so jo v javnosti označevale, celo stigmatizirale, s tem pa ohranjale vzvode ostajanja v tem nezavidljivem položaju (Klinar, 1991, 25-27). Vendar so ponekod tudi v zelo bornih razmerah skušali doseči vsaj minimalne premike na področju urejanja bivalnih razmer (Macura, Macura – Vuksanović, 2007). Reševanje specifičnih bivalno-prostorskih problemov na lokalnih ravneh se je reduciralo na pričakovanja in celo zahteve (kot enega od ključnih pogojev za doseganje boljših socialnih razmer, uspeha pri izobraževanju in zaposlenosti ipd.), naslovljene predvsem na občine kot neposredne upravljavce in načrtovalce prostorskih zadev, ni pa bilo izdelanih ne razvojnih modelov ne sistematične tehnične in ekonomske potrebe. Prostorski vidik romskega vprašanja je postal problematičen kmalu po prenehanju nomadskega načina življenja Romov (Štrukelj, 1991). V preteklih desetletjih so prostorska vprašanja večinoma obravnavali v kontekstu bivalnih razmer; vendar so se omejevali na segmente bivanja in stanovanja (Winkler, 1999).

Obsežne analize prizadevanj za družbeno integracijo Romov, ki so poudarjala zlasti področji izobraževanja in zaposlovanja (Smerdu, 1999) ter poklicnega usposabljanja in pridobivanja delovnih izkušenj kot pogoj ekonomske neodvisnosti (Žagar, N. 2003, 232-233), se pogosto vračajo k problemu sklenjenega kroga, katerega ključne točke predstavljajo prav bivanje, delo in izobrazba (Žugel, 1991). Vtis je, da so nekaterih ukrepov vendarle privedli do določenih, a še zdaleč ne zadovoljivo obsežnih sprememb. Morda so k temu prispevali tudi parcialni pristopi, praviloma orientirani k najbolj kritičnim primerom, niso pa bili splošno razvojno naravnani. Nekateri projekti so bili – zelo uspešno – usmerjeni k izbranim ciljnim skupinam,

predvsem ženskam kot nosilkam vzgojno - izobraževalne aktivnosti v domačem romskem okolju (Žagar, N., Lokar, 2003). Izobraževanju se je posvečalo precej pozornosti, saj so bili uspehi na tem področju v sistemu šolstva sorazmerno skromni, morda pa bi jih lahko povečevali s selektivnim pristopom (Tancer, 1999).⁹ Izobraževanje, bivanje in zaposlovanje predstavljajo pogosto zaprt krog, zato je koordinirano delovanje vrtcev, šol in centrov za socialno delo izjemnega pomena za uspešnost na vseh treh omenjenih področjih (Urh, 2009). Pri tem se ne bi smeli slepiti glede časovne dimenzije; tega ni mogoče premakniti čez noč, le v nekaj letih. Integracija je namreč zelo kompleksen proces. V okoljih, kjer (še) Rome sprejemajo slabo, se ustvarjajo in ohranjajo obojestranske bariere, je tudi prizadevanje izobraževalnih ustanov v celoti manj uspešno (Škraba, 2007).

Razmeroma obsežne študije sodijo v okvir pravnih in političnih vprašanj, ki zadevajo Rome kot etnično oziroma narodno manjšino. Prizadevanja za reševanja pravnega položaja na načelni in operativni ravni sodijo globoko v sedemdeseta in šestdeseta leta. Ob oblikovanju nacionalne zakonodaje na področju varstva manjšin ob osamosvojitvi Slovenije je bila pozornost usmerjena tudi k Romom (Klopčič, 1991, 67-70), pri čemer naj bi več pozornosti namenili tudi jezikovnim in kulturnim aspektom, ne zgolj socialni tematiki. Vendar sta minili skoraj dve desetletji, da je bil sprejet krovni zakon o romski skupnosti. Primerjalno gledano je na normativni ravni Slovenija dosegla sorazmerno zgledno raven pravnega varstva (Srienz-Polzer, 1999), kar je deloma povezano tudi z drobnonaselbinsko strukturo romske poselitve. Obenem so se močno povečali tudi pravni standardi varstva zaradi prizadevanj Sveta Evrope (Klopčič, 1999).

Do pomembnejših premikov na tem področju je prišlo na prelomu tisočletja, ko je Ministrstvo RS za okolje in prostor razpisalo več projektov za urejanje in sanacijo romskih naselij.¹⁰ Očitna je bila potreba po temeljitejši analizi, saj so slabo desetletje poprej uvedeni zakonski ukrepi sanacije degradiranih naselij¹¹ prinesli le zelo skromne rezultate in vrsto slabih učinkov¹². Romska naselja so zato postala predmet obravnave kot celota. Zanje se je pričela zanimati tudi politika, tako slovenska kakor evropska, ki so ji razmeroma pogosti lokalni konflikti delali preglavice. Vendar lahko v zadnjem desetletju beležimo številne premike in je upravičeno govoriti o modernizaciji in preobrazbi romskih naselij (Zupančič, 2013).

9 V to skupino pristopov sodijo različne oblike učne pomoči, romski pomočniki in predvsem zgodnejše vstopanje romskih šolarjev v institucionalizirane oblike vzgojnega procesa. Vendar je minilo še desetletje, da je ideja zares prodrla kot uspešna oblika izobraževanja romskih otrok.

10 Mednje sodi tudi avtorjev projekt »Problematika Romov v občini Turnišče«, 2000), narejen na Inštitutu za geografijo (soavtorja Josipovič D. in Repolusk P.).

11 To je bil zakon, ki je v javnosti postal prepoznaven kot »črnograditeljski zakon«.

12 O tem je obširneje navedeno v posebnem poglavju.

Bivalni problemi Romov (ne pa romska naselja kot prostorsko-socialna celota) so pritegnili tudi civilna združenja in organizacije. Tako je npr. Amnesty International v svojem poročilu za Evropo v naslovnem delu izpostavila probleme Romov, v nacionalnem poročilu te organizacije pa so bivalni problemi Romov izrecno izpostavljeni kot najbolj kritični del ravni človekovih pravic v Sloveniji (Amnesty International Report 2011, 290-291). Podobni očitki veljajo tudi za mnoge evropske države (ibid.). Pripravljalci se žal ne spuščajo v analize vzrokov in procesov, niti ne upoštevajo kompleksnosti vprašanja bivanja Romov. Toda rezultati so bili kljub naporom sorazmerno skromni. Očitno je bil postopek, predvsem pa receptivne zmožnosti Romov nezadostne in interes premajhen, socialni korektivi pa očitno razumljeni kot oblika kompenzacije. Vendar je bil narejen ključni korak: romska naselja so pričela, resda zelo počasi, vstopati v svet »legalnosti« slovenskega prostora. Pričela se je utirati zavest, da je legalizacija potrebna, ni pa bilo jasno, kako to raznolikost kompleksa romskih naselij sistematično in racionalno sanirati. Omenjeni črnograditeljski zakon je z abolicijo dotedanjih samovoljnih gradbenih posegov rešil sorazmerno malo v romskih naseljih, v javnosti pa je celo povečal toleranco do črnih gradenj. Morda je celo stimuliral razmišljanja, da bo zanesljivo prišla še naslednja faza abolicije. Povečala so se pričakovanja po nujni splošne legalizacije romskih naselij, ki so jo forsirali zaradi želje po hitrih rešitvah. Črne gradnje so v luči teh in sorodnih razmišljanj preprosto izplačale, še posebej če se vzame v zakup dejstvo, da naj bi bila za urejanje bivalnih razmer odgovorna predvsem »država«. Tudi nevladne generacije so naslavljale svojo kritiko poraznega stanja v romskih naseljih predvsem na državno raven, čeprav ta ni imela nobenih operativnih možnosti neposredno posegati v romska naselja. Romskim naseljem omenjena abolicija črnih gradenj ni prinesla ključno potrebnih strokovnih usmeritev, pač pa je neposredno izvajanje in načrtovanje prepustila občinam. Tako se je tudi na plansko – raziskovalnem področju razvil zaprt cikel iskanja alibija za skromne planske posege.

Kritike nevladnih organizacij (na primer Amnesty Internationala Slovenija) za področje stanja bivalnih razmer, sanitarij in zdravstveno-socialnih razmerij med Romi so opozarjale na problem. Toda pritisk na vlado je v lokalnih okoljih krepil prepričanja da so kot akterji drugotni in mora najprej svoj del narediti »država«. Logika »čakajočih« je bila uspešna pri izogibanju konfliktov, a je hkrati utrjevala pasivno držo nekaterih lokalnih skupnosti. Tudi zato so bili začetki sanacij in vzpostavljanja legalnosti počasen in sila obotavljiv proces.

Pojem bivalnih razmer večinoma predstavlja neposredni prostor, ki ustreza funkciji »stanovati« oziroma »živeti v skupnosti. V planskem procesu je to zelo ozka enota,

saj je stanovanje zasebni prostor, v katerega lahko javne institucije posegajo le intervencijsko. Učinki pričakanega intervencionizma so bili skromni.

Naslednjo etapo v razvoju romskih naselij predstavlja delo Strokovne skupine za reševanje prostorske problematike romskih naselij konec leta 2006, ki jih je vodil avtor tega dela. Zavedajoč se prej opisanih slabosti je to strokovno delo primarno izhajalo iz termina »romsko naselje«, saj je bil s tem dan poudarek na prostorsko-socialni celoti: naselju. Romi niso neteritorialna skupnost, temveč del prostorske in naselitvene realnosti Slovenije. Neugodne okoliščine so načeloma rešljiv »problem«. Čeprav je strokovna skupina nastopila svoje delo v času odprtih konfliktov, je uspela pripraviti nekaj temeljnih izhodišč (pripravljena sta bila dva elaborata¹³, vrsto delovnih poročil in tudi nastopiti na mednarodni ravni, kar je promoviralo prizadevanja Slovenije pri urejanju pereče problematike Romov) za odnos in prostorsko politiko do romskih naselij. Javno delovanje in povezovanje političnih akterjev na področju urejanja prostora je v nekaj letih prispevalo h krepkemu dvigu investicij v romska naselja. V tem času so bili narejeni pomembni koraki v smeri načrtovanja sanacije romskih naselij, razkrile pa so se tudi nekatere slabosti romskih naselij, še bolj pa pravne in ekonomske kolizije načrtovanja ter preventivnega in korektivnega delovanja med državno in lokalno ravni. Morda je bilo odločilnega pomena tesno sodelovanje Ministrstva za okolje in prostor (v okviru katere je omenjena Strokovna skupina za reševanje prostorske problematike romskih naselij delovala), Urada RS za narodnosti in Komisije vlade RS za zaščito romske skupnosti), ter tudi dobro sodelovanje z nekaterimi občinami. Izkušnje, pridobljene v okviru dela¹⁴ Strokovne skupine za reševanje prostorske problematike romskih naselij v Sloveniji ter dopolnjene s terenskimi raziskavami v obdobju od 2004 do 2014, predstavljajo glavnino podatkov in informacij v tem delu.

Te aktivnosti in začetni uspehi na področju pospešitve investiranja v infrastrukturo romskih naselij so povečali tudi raziskovalno zanimanje za te fenomene. Na Inštitutu za narodnostna vprašanja so v letih od 2010 do 2013 izvajali obsežen aplikativni projekt »Dvig socialnega in kulturnega kapitala v okoljih, kjer živijo predstavniki romske skupnosti«¹⁵. Delo projekta se je poleg raziskovalne posebej

13 To sta elaborata: »Romi in romska naselja v Sloveniji«, končan 2007, dopolnjen in sprejet 2010, in »Koncept modernizacije romskih naselij v Sloveniji«, končan 2011.

14 Avtor tega dela je vodil oba sklica Strokovne skupine za reševanje prostorske problematike romskih naselij v Sloveniji, ki sta delovala od decembra 2006 do septembra 2007 in nato od maja 2010 do septembra 2011.

15 Potek in rezultati projekta so prikazani v delu »Korak bližje – A step closer« Dvig socialnega in kulturnega kapitala v okoljih, kjer živijo predstavniki romske skupnosti - The increase in social and cultural capital in areas with a Roma population, 2010 – 2013, pdf, na zgoščenki (arhiv avtorja), ki je pod vodstvom M. Komaca potekal na inštitutu za narodnostna vprašanja, Ljubljana. Rezultati istega projekta so na kratko predstavljeni v tiskanem delu Bešter, Medvešek (ur.), 2013

usmerjalo na doslej zapostavljena področja življenja Romov, kot so na primer izobraževanje, kultura in politična participacija. Lokalno predstavništvo Romov je zaživel z uveljavitvijo romskih svetnikov, ki so postali pomemben člen zlasti na področju urejanja prostora (Komac, 2007, 7-10). V okviru projektnih aktivnosti je zaživel več centrov za učno pomoč romskim šolarjem ter nekaj točk kulture z oblikovanjem skromnejših kapacitet za muzejčke romske materialne dediščine. Projekt sam je vsaj posredno lahko vplival na javno mnenje v lokalnih okoljih, kjer živijo Romi in morda do neke mere tudi animiral prizadevanja občin za aktivnosti na področjih sociale, izobraževanja in prostorske politike. V tem sklopu je bila namreč pomembna nota namenjena prav bivalnim in prostorskim razmeram, Pirc pa je objavil pregledno monografijo o teh vprašanjih (Pirc, 2013), v kateri podrobneje analizira oblikovanje in razvoj izbranih romskih naselij.

Slovenska geografija se je doslej le skromno in sporadično lotevala tematike Romov. Kot skupino jih prepoznavamo predvsem v luči socialnih problemov in kot opazen del marginalnih družbenih skupnosti v Sloveniji. Posamezne študije so jih predvsem omenjale, niso pa se lotevale poglobljenih terenskih raziskav. Morda so tudi zaradi tega ostali koncepti prostorskega razvoja in urejanja naselbinskih enot z romskim prebivalstvom precej zapostavljeni. Vendar je treba biti pri ostrih ocenah nekoliko prizanesljiv, saj so se tudi prostorske vede in še posebej prostorsko planiranje soočalo že s tako velikimi problemi naglega socialnega preslojevanja, ki je slovensko podeželje močno spremenil v eni sami generaciji. Slovenski prostor in družba sta skoraj hkrati doživljala intenzivno deagrarnizacijo na eni ter urbanizacijo in industrializacijo na drugi strani (Klemenčič, 1971). V to dinamiko tako časovno kakor tudi procesno vstopa tudi romska skupnost, ki se je po koncu agrarne dobe znašla brez tradicionalnih virov preživljanja (različnih potujočih poklicev); na te procese in pravzaprav opozarja že Šiftar¹⁶ (Tancer, 2011, 60, 64-65). Specifično se o marginalnih prostorih tedaj ni razpravljalo. Morda gre del te pasivnosti, če ne večino, pripisati tedanjim družbenim vrednotam socialistične družbe, ki je razglašala egalitarizem kot svoj glavni cilj in je bilo politično težje sprejeti, da v resnici ni tako. Toda problemi so se stopnjevali in v začetku tretjega tisočletja privedli celo do nekaterih odprtih sporov in konfliktov (Zupančič, 2006). Toda burni dogodki zaradi konfrontacij in konfliktov na eni ter povečana skrb države za urejanje romske problematike na drugi strani so sčasoma postavile to tematiko bolj v ospredje (Zupančič, 2004). Ti odnosi se lahko hitro - kot so pokazali prav dogodki v zadnjem desetletju - prelevijo od latentne konfrontacije v odprt lokalni konflikt. Problemski pristopi in upoštevanje

16 Gre za ponatis tekstov romologa Vaneka Šiftarja. Po nekajdesetletni časovni distanci so mnoga sporočila še presenetljivo sveža.

tudi izsledkov drugih ved in znanstvenih disciplin razgalja doslej manj poznano področje, ki pa je lahko spričo še številnih problemov lahko delovno polje ne le političnim geografom, temveč tudi drugim geografskim vejam, zlasti na področju prostorskega planiranja, regionalnega razvoja, poselitve in varstva okolja. Lastno raziskovalno delo na tem področju v zadnjih letih me je prepričalo, da se te sicer pregovorno nevhvaležne tematike spleča geografom lotiti prav zaradi širokega in kar najbolj kompleksnega pristopa geografske vede. Reševanje romske problematike sicer zajema vrsto ukrepov na različnih področjih: socialnem, ekonomskem, pravnem, političnem, izobraževalnem, kulturnem in prostorskem. Sicer pa so prostorski vidiki romskih naselij postali domači tudi drugim disciplinam. Za uspehe v praksi je celo odločilnega pomena dobro interdisciplinarno delo. Dinamični družbeni procesi ustvarjajo številne nove situacije, ki marginalne družbene skupine, če te niso posebej stimulirane, peha še bolj na družbeni rob in s tem periferizira tudi njihov poselitveni prostor (Zupančič, Kos e tal., 2000).

Akadske discipline so neredko zadržane, ko je treba tvegati korake v prakso. Ta problem je treba videti najprej splošno in načelno. Žal se modeli posrednega in neposrednega prenosa znanstvenega ustvarjanja premalo izkažejo v praktični uporabi, kar gre pripisati predvsem receptivni strani – torej uporabnikom – ki teh študij bodisi zaradi omejenih finančnih možnosti ne morejo naročiti, celovitejših aplikativnih in ciljnih projektov pa je v zadnjem desetletju zanemarljivo malo. Vrh tega se pri slednjih nikoli ni razvila faza implementacije v prakso¹⁷. Tako je marsikatera dobra ideja in pronicljiva analiza ostala predalčni dosežek raziskovalcev, neznan potencialnim uporabnikom. Kultura sodelovanja med sfero uporabnikov (upravnih struktur in politike) in akademsko srenjo ni na visoki ravni in dokler bo tako, ni pričakovati na raziskave oprtih inovacijskih postopkov in procesov v marginalnih območjih.

V nadaljevanju se delo posveča predvsem tematskemu sklopu bivalnih razmer v povezanosti z naselbinsko enoto – naseljem. Analizo pojavov, strukture in funkcije romskih naselij kot celote nadgrajuje sinteza planskih izkušenj (dobre prakse in njihovo ozadje) in konstrukcija mogočih modelov načrtovalskih posegov. Širše je smiselno govoriti o romskem prostoru, tj. območju, ki ga predstavniki te etnične skupnosti uporabljajo pri doseganju različnih funkcij. Romska naselja prostorske specifičnega nastanka in razvoja, določenih razvojnih težav in večinoma uvrščena na družbenem robu. Nobenega razloga pa ni, da bi kljub očitanim strukturnim težavam ne videli razvojnih možnosti in potencialov.

17 Krivdo za to je treba v prvi vrsti pripisati načinu recepcije znanstvenih del v prakso, posebej na področju humanistike in družboslovja.

1.2 K metodologiji proučevanja prostorskih vidikov romskih naselij

Pomanjkanje izkušenj in razmeroma slaba proučenost kompleksa romskih naselij in naselbinskih enot marginalnih družbenih skupnosti v Sloveniji nasploh je izhodiščna popotnica vsakemu, ki se bo želel spopasti s to zanimivo tematiko. Tuje izkušnje so lahko le v skromno pomoč, saj so dosedanje razprave in terenska proučevanja odkrila precejšnjo individualnost teh naselbin in velike razlike med njimi že v Sloveniji. Med državami se močno razlikujejo in s posnemanjem npr. italijanskih ali madžarskih zgledov bi utegnili zanemariti prav omenjeno lokalno in individualno naravo romskih naselij ali pa v načrtovalskem procesu zagrešiti težko popravljive napake. Romska naselja so mlad pojav in celo njihovi stanovalci si neredko niso povsem na jasnem glede interpretacije svojega ožjega stanovanjskega in širšega bivalnega prostora. Kljub temu je mogoče vrsto elementov vendarle postaviti na skupni imenovalc in s primerjalno analizo izoblikovati jasnejša stališča ter ugotoviti nekatere skupne poteze romskih naselij.

Teoretično in še bolj metodološko zaledje raziskovanja romskih naselij predstavljata socialna in politična geografija, tematsko pa sega na področje etničnih študij. Politična geografija se problemov marginalnih skupnosti loteva zelo obrobno in sporadično. Temu je nemara kriva pretežno globalistična naravnost sodobnih političnogeografskih in geopolitičnih konceptov, ki pa se po drugi strani zaradi naraščajoče družbene stratifikacije in tudi s tem povezane politične polarizacije morajo soočiti tudi z marginalnimi skupinami (v svetovnem okviru to nikakor niso le Romi). Na globalni ravni je pojem marginalnih družbenih skupin, še posebej v okoljih z izrazito družbeno razslojenostjo, ter v gospodarsko šibkih državah, še kako zaznaven in upoštevanja vreden problem. Vendar se političnogeografski koncept v večji meri – predvsem metodološko – posveča vprašanju socialnoekonomske bilance in iz nje izhajajoče konfliktnosti. Slednja je seveda dejavnik tveganja, in če je močnejše navzoča na določenih delih države (regijah), upravičeno govorimo o »mehkem trebuhu« teh držav. Vendar je za političnogeografsko analizo raven obravnave specifičnih problemov romskih naselij v Sloveniji preveč podroben.

Slovenska politična geografija ima močne temelje tudi v socialni geografiji srednjeevropske tradicije, ki je mnogo bolj usmerjena k podrobnim lokalnim študijam. Poleg tega ima socialna geografija zelo dolgo raziskovalno tradicijo. Slovenska socialnogeografska šola ima v svoji teoretični konstelaciji krepak poudarek na podrobnih terenskih raziskav, vključujoč pri tem prostorske razmere, potekajoče procese in odnose med različnimi dejavniki in socialnimi skupinami v proučevanem okolju

ter ne nazadnje tudi ugotavljanjem problemov. Pri tem ima pomembno mesto tudi uporaba terenskih indikatorjev, saj je statističnih podatkov o romskih naseljih premalo, dinamika spreminjanja razmer pa hitra in jih službe, ki se jim posebej posvečajo, komaj sledijo. Na pomanjkanje podatkov in probleme z dostopnostjo le-teh je treba torej računati kot s precej pogosto težavo.

Zato je temelj novih spoznanj o sodobni strukturi, problemih in perspektivah Romov in njihovih naselbinskih enot potrebno terensko delo. Le-to pa ima nekaj posebnosti, ki jih je nujno treba upoštevati, če hočemo doseči realno sliko razmer. To so potrdile tudi nedavne izkušnje s terenskim delom študentov politične geografije. Srečali smo se s tremi občinami z romskimi naselji: Grosuplje, Dobrovnik in Krško. V vseh primerih je bilo potrebno najprej temeljite priprave: čim bolj podrobnejša seznanitev z okoljem in predhodnimi rezultati ter – kar je morda najpomembnejše – tudi obvestilo vseh potencialnih sogovornikov na terenu. Potrebno je vzpostaviti zaupanje in šele potem preiti v terenski posnetek z anketiranjem intervjuvanjem, kartiranjem, fotografiranjem in drugimi načini zajema terenskih podatkov. Da bi zagotovili kar najbolj verodostojno sliko, je smiselno pristopiti s treh strani: Romov, okoliškega prebivalstva in različnih institucij, kot so na primer šole, vrtci, občinska uprava, občinski svet, romski svetnik, zavod za zaposlovanje, zavod za socialno varstvo, zdravstvene ustanove, policija, cerkev, humanitarne organizacije, nevladne organizacije in podobno. Na ta način dobimo čimbolj kompleksen pregled nad stanjem in lažje izločamo tendenciozne odgovore, ki jih utegnemo dobiti pri eni od proučevanih strani.

Predmet geografskega proučevanja romskih naseljih je najprej lokacija romskega naselja: lega glede na ostali del naselbinskega sistema, odnos do okoljskih prvin in podobno. Sledi proučitev strukture naselja, kjer hitro izstopita dva problema: kakovost stavbnega fonda in komunalna urejenost ter opremljenost, posredno pa tudi formalna urejenosti (legalnost). Tako smo že sredi opaznih problemov predvsem socialne narave in demografske analize, od starostne in spolne sestave, prek izobrazbe do zaposlenosti in ekonomskih virov preživetja. Tretji sklop predstavljajo odnosi, kjer nas bolj kot percepcija zanimajo dejanske povezave in ločnice, ki se vzpostavljajo v lokalnem okolju, ter seveda razlogi zanje. Posebno mesto je smiselno odmeriti tudi vprašanju organizacije in identitete, s tem pa tudi jezika in kulture: tematik, ki so bili doslej nasploh močno v senci zgolj »problemsko« orientiranih študij, Romi pa prepoznavni predvsem (če ne celo izključno) zgolj po socialnih problemih in težavah v sosedstvu. Medtem ko kar nekaj sodobnih avtorjev o romski tematiki vztrajno izpostavlja njihovo zapostavljenost, krivice, nestrpnost, pa celo rasizem in ksenofobijo, je treba že v začetku jasno povedati, da

te teze večinoma le podaljšujejo življenjsko dobo stereotipov o Romih in romskih naseljih in potiskajo to prebivalstveno skupino na družbeno obrobje. Žal pogosto prezrejo sodobne procese in ne uspejo zaznati niti perspektiv niti pasti, ki se s hitro družbeno dinamiko pojavljajo tudi v romskih naseljih.

Statistični podatki o romski skupnosti so dokaj pomanjkljivi, kar opozarja vrsta avtorjev. Zaradi precejšnje stopnje etnične mimikrije je mogoče zajeti le manjši del te populacije. Po slovenskih izkušnjah zajemajo kvečjemu tretjino realne populacije. Pregled Romov po svetu razkriva zelo različne številke, saj so utemeljene na različnih ocenah z veliko variabilnostjo. Zato je bilo toliko bolj pomembno terensko delo ter upoštevanje na terenu pridobljenih podatkov. Ti so bili pridobljeni sistematično na ravni države z delom Strokovne skupine za reševanje prostorske problematike romskih naselij v Sloveniji. V obeh sklicih sta bili izvedeni tudi anketi (2007) in (2010), prva naslovljena na upravne enote in druga na občine. V obeh primerih so bili podatki navedeni za posamezna romska naselja. Čeprav odziv ni bil popoln, je prinesel glavnilno podatkov, ki so uporabljeni v tem delu. Navedbe števila prebivalstva, zgradbene strukture, infrastrukturne opremljenosti, planski status in druge, za razvoj in načrtovanje romskih naselij pomembni podatki so bili z obema anketama na razpolago. Dodatni vir je bilo gradivo Urada za narodnosti ter raziskave, ki so bili v letih od 2004 do 2014 opravljeni v okviru terenskih vaj in študentskih projektov na Oddelku za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. Poleg tega je avtor v opisanem obdobju, še posebej med 2007 in 2014, osebno raziskoval romska naselja, njihovo strukturo, lokacijo in druge okoliščine in sicer po principih socialnogeografskih proučevanj. Podatki žal niso povsem enotni po času in načinu nastanka, a zaradi posebnosti tovrstnega raziskovanja, kjer so pridobljene predvsem ocene, povsem zadostne za predstavitev procesov in problemov, ki zadevajo romska naselja. Prikazani podatki se zato razlikujejo glede na vir.

1.3 Romi – diasporični narod

Med tisoči ljudstev sveta jih je malo, ki bi imeli tako barvito, a v marsičem nejasno zgodovino in izvor. Nejasnosti ostajajo kljub mnogim raziskavam, ki jih je bila deležna ta zanimiva svetovno razširjena etnija, ki kljub sorazmerni številčnosti ni postala nacija. Večinoma je tudi ne štejejo v kategorijo naroda, čeprav je oprekanje temu nesmisel. Romi so nesporno narod: so sorazmerno številčna, prostorsko razpršena, socialno razslojena, v različne skupine razdeljena, a navsezadnje organizirana populacija. Odrekanje narodnega značaja izhaja predvsem zaradi opazovanja Romov kot nestalne in sporadične prostorske navzočnosti in ker so raziskovalci imeli pred očmi Rome v okvirih ene države ter dejstva, da so zaradi

prostorske razpršenosti Romov ter njihove tradicionalne mobilnosti (nomadizma in polnomadizma) le-tem odrekli lastnost teritorialnosti in s tem povezanih učinkov na teritorij kot bistven element prehoda iz etnije v narod. Te postavke ne zdržijo resnega preizkusa, saj so Romi že vsaj stoletje stalno naseljeni, poleg tega pa je teritorialnost izkazana tudi z navezanostjo na zelo določene lokacije, ki so bile njihov občasni bivalni in funkcijski prostor kljub v preteklosti uveljavljenega polnomadskega načina življenja. Primerjalno gledano bi Rome lahko postavili ob bok narodom in ljudstvom, ki so zaradi specifičnih zgodovinskih pogojev oblikovali diaspore, stalne ali premakljive (kot na primer judovske, grške, armenske kolonije po svetu)¹⁸, ali pa so zaradi skromnih naravnih virov prisiljeni uporabljati bistveno širši teritorij, ki si ga ne lastijo, temveč le parcialno uporabljajo njegove vire. Med take skupnosti (mnoga že zaradi skromne številčnosti in predvsem nepovezanosti in neorganiziranosti ne presegajo formacije ljudstva oziroma etnične skupnosti) sodijo zlasti ljudstva v severnih geografskih širinah z izrazito borealnim podnebjem, ter ljudstva in narodi v puščavah zmerne in subtropskega pasu. Do prostorske stabilizacije je prišlo tudi pri teh ljudstvih zaradi novih načinov preživljanja (na primer ob črpanju različnih energentov in rudnin ter uveljavljanja industrije, servisnih dejavnosti in podobno). Toda po drugi strani je tudi sodobni človek industrijske in postindustrijske dobe v resnici postal le nekoliko drugačen nomad. Potuje zaradi dela, izobraževanja, rekreacije in sprostitve ter si ob tem ureja tudi začasna bivališča. Tako je sedaj prav mobilnost in večstanovanjskost¹⁹ ena od temeljnih bivalnih značilnosti sodobnega človeka v razvitem in bogatem svetu, saj si zaradi možnosti in statusa lahko privoščijo tudi drugotno (sekundarno) bivališče, v katerega se dokaj pogosto vračajo. Večstanovanjskost in prostorska mobilnost se šteje kot element standarda, razgledanosti in bivalnih ter življenjskih kvalitete obč. Sčasoma se pojavijo različne oblike navezanosti na ta prostor in sekundarna ali večteritorialna identiteta. V luči teh primerjav je videti posebna teritorialnost Romov le zgodovinsko pogojena specifična. Bila je odraz romskih pogledov na način življenja in neredko glavna ali celo edina realna možnost.

Romski tradicionalni prostor je bil zaradi pogostega ali celo prevladujočega nomadizma in / ali polnomadizma videti nenavaden zaradi uveljavljene stalne naselitve

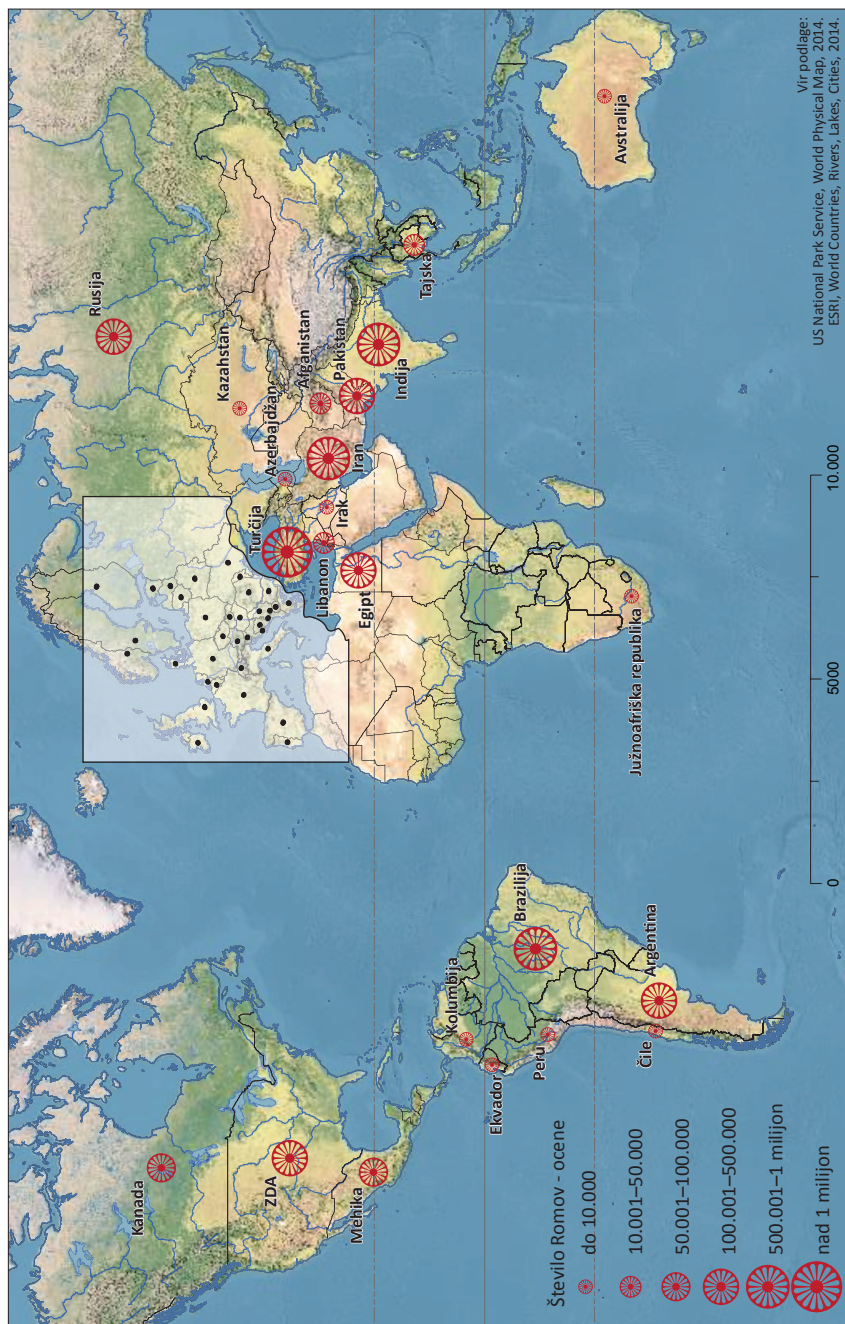
18 Diaspore so oblikovali skoraj vsi narodi, bodisi tisti, ki so jih v to (skoraj) prisilile zgodovinske okoliščine preganjanja ali slabih političnih in gospodarskih razmer, ali pa tisti, ki so sledili določenim ambicijam in oblikovali sorazmerno zaprte skupnosti po svetu (na primer kitajski naseljenci v mnogih državah Južne Azije ter po svetu) ter nosilci upravnih, vojaških in drugih oblasti na kolonialnih in odvisnih ozemljih.

19 Lastnost, ko ima posameznik poleg stalnega bivališča (ali celo dveh, treh – zaradi opravljanja določenega dela) še začasno (večinoma počitniško na atraktivnih območjih gorskega, gričevnatega ali obmorskega oziroma obvodnega sveta). Nekateri zaradi dela (na primer na črpališčih nafte, raziskovalci v zelo odmaknjenih predelih sub- ali celo anekumene) ali določenih misij (vojaki, osebje mirovnih sil ipd) tam preživijo celo več časa kot na naslovu stalnega bivališča.

vseh ostalih sodobnikov v geografskih okoljih, po katerih so se Romi selili. Odstopali so od povprečja in uveljavljenih norm, kar je povečevalo njihovo neprijetnost ter občasno prešlo v oblike preganjanja in genocidnih politik. Romi tako pri svoji »poti« niso iskali novih prostorov stalne kolonizacije, temveč oblikovali pristope in strategije preživljanja v obstoječih ekumenah. Selili so se torej zaradi načina preživljanja in to v sorazmerno gosto naseljenih predelih. V teh so kljub omenjenim nomadskim potezam izoblikovali določene mere lokalne (regionalne) teritorialne identifikacije, vezane bodisi na območje pogostega pojavljanja (ali vračanja) ter prevzemanja jezikovnih norm, verskih praks, socialnih obeležij in poklicnih tradicij. Od tod izvirajo mnoga poimenovanja skupin Romov, kar na prvi pogled zamegljuje njihovo identiteto, po drugi pa pojasnjuje izjemno notranjo jezikovno in kulturno raznolikost te populacije.

Po jeziku sodijo Romi v indoevropsko skupino, natančneje v indijsko vejo (Pan, Pfeil, 2000, 26), kar ustreza tudi predvidevanju o njihovem geografskem izvoru – namreč severozahodni Indiji (Zimpel, 2000, 610) in sicer sorodno drugim jezikovnim grupacijam v tem prostoru, kot so hindujski, urdujski, sindski, gudžaratski, maratski, pandžabski in radžastanski; skupaj lahko natančneje govorimo o indoaarijski jezikovni veji (Comrie, Matthews, Polinsky, 1999, 58-59; 44). Vendar je bila jezikovna oblika romstva le izvorni indikator in vsebina njihove pripadnosti. Večstoletno soočanje z drugimi jeziki in kulturami je v romsko besedišče vneslo veliko besed iz drugih jezikov ter prispevalo k različnim slovničnim praksam. Romski jezik (*romano chib*) se zato neredko percipira v okoljih kot »mešanica« in zanemarljivo izjemno bogastvo jezika, ki se je ohranjal skozi izključno ustni medgeneracijski prenos (Klopčič, 2007, 30). Ker dolgo ni bilo pisane oblike in jezikovne standardizacije, je bil vdor drugih besed in slovničnih pravil ter praks v besedišče romščine v procesu družbene modernizacije še intenzivnejše. Zaradi prostorske razpršenosti in socialnega položaja Romov je romski jezik dosegel pisno obliko pozno, šele v drugi polovici 20. stoletja, v različnih evropskih okoljih različno in večinoma nepovezano. Tak razvoj je spodbujal romsko besedno (pisno) ustvarjalnost, v smislu etnične enotnosti pa je bil prej ovira kot prednost. Na prvem svetovnem romskem kongresu 8. aprila 1971 so določili romske simbole (zastavo, himno) in tudi podlago za standardizacijo romskega jezika; to je postalo kalderaško-džambaško²⁰ narečje (Klopčič, 2007, 30). Kalderaško narečje je najbolj razširjeno na območju Romunije, tako vlaškega dela (stare Romunije) kakor tudi v Transilvaniji ter Panonski nižini. Sem so se razširili prek Male Azije, zato jih nekateri viri navajajo kot domicilne tudi za to regijo. Džambaška romska veja je prisotna v osrednjem in predvsem

20 To ni naključje, saj so populacije v Romuniji, južni Srbiji, Makedoniji ... med najštevilčnejšimi v Evropi.

Karta 1: Romi po svetu

Vir: po različnih virih priredil J. Zupančič

južnem delu Balkanskega polotoka, predvsem v Albaniji in Grčiji (Best practices for Roma integration, 2013).²¹

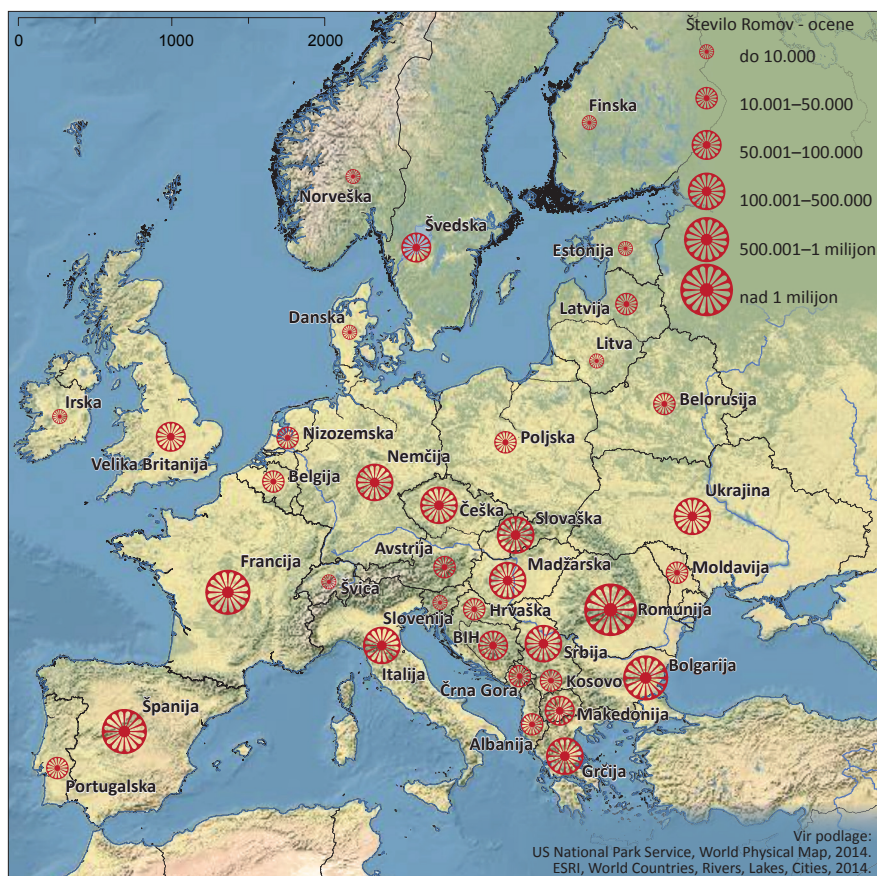
Romski jezik je bogata zakladnica romske tradicije, ki je spričo posebnega življenjskega stila premična in manj vezana na točno določeno lokacijo (stalno bivališče; pravzaprav regijo oziroma območje), zato pa tem bolj naslonjena na ustno izročilo in mitologijo. Prav ta okoliščina ter odsotnost lastnih romskih pisnih virov je marsikdaj kriva, da se mitološki svet romske tradicije prepleta s stvarnostjo in povečuje zagonetnost romske kulture, zgodovine in izročila. Morda se je prav zaradi tradicionalne mobilnosti jezik zadržal celo bolje v arhaični obliki kot bi se ob morebitni stalni naselitvi že pred stoletji. Romski jezik je zato postal pomemben vir študij tudi njihovih selitvenih ciklov. Jezikoslovne raziskave, med katerimi ima izjemno pomembno mesto Fran Miklošič, so tako na podlagi primerjalne analize med besediščem in slovničnimi značilnostmi v romščini in sanskrtu argumentirali indijsko geografsko poreklo Romov (Klopčič, 2007, 28), natančneje naj bi sodili v severozahodno regijo med dolino reke Ind in Aravalskim višavjem ter da je podoben jezikoma dardu in kafir (Štrukelj, 2004, 14). Vendar nekateri postavljajo tudi dvom v zanesljivost jezikovne kategorije kot merila romske pripadnosti (tako npr. Jezernik, 2006),²² po katerem je romski jezik bistvena sestavina etnične pripadnosti in vezana tako ali drugače na izvorno indijsko podcelino. Koliko »indijskih« jezikovnih elementov se je pri skupinah Romov ohranilo, ni mogoče natančno opredeliti. Med Romi na Madžarskem ločijo dve veji prav glede na obseg romskih besed indijskega in romunskega izvora ter drugo, manjšo, v besedišču katerih je so le besede romunskega izvora. Prve imenujejo Kolompar Cigani, druge pa Beasi (Mejak, 1991, 57). Romščina je danes neenotna zaradi velikih razlik, ki so nastale v večstoletnih obdobjih ločenega razvoja in intenzivnih tujih vplivov. Te okolnosti zmanjšujejo občutek povezanosti in skupne kolektivne zavesti. Toda objektivno gledano, teritorialno razpršene in na ožje, često tudi rodbinsko povezane lokalne skupnosti dolgo sploh niso imele resne priložnosti konstruirati se kot zares povezana širša skupnost in se je etnična zavest razvijala bolj na podlagi kulturnih indikacij in ne toliko jezika. Poleg tega je iskanje indijskega izvora dostikrat vezana na domneve in posredne »dokaze«, neredko pa celo predvsem na mitologijo in ustno izročilo. Podobno gre vzeti tudi »egiptovsko« etapo na romski poti, ki pa določene skupine Romov vendarle identificira. Verjetno je socialno dno, ki je prav tako pogosta prilika Romov in s strani njihovih sosedov in sodržavljanov celo prevladujoča percepcija, dodatno prispeva k določeni indiferentnosti do jasno izražene narodne

21 Na spletni strani www.ecoi.net so po državah navedeni dokumenti, ki se nanašajo na izbrane vsebine.

22 Avtor je v tem delu podrobneje analiziral narativno (pripovedno) izročilo Romov, z uvodno kritično študijo.

zavesti. Zaradi pejorativizacije romskega načina življenja in različnih oblik preganjanja ter celo genocidnih politik so Romi razvili oblike družbene mimikrije. Navzven so ostajali skriti, kar lepo odražajo oblike jezikovne, konfesionalne in narodne oziroma etnične statistike. Tako jih vidijo tudi njihovi sodobniki, zato uveljavljena predstava, da Romi niso narod, temveč skupek raznolikih etničnih skupnosti razpršenih po svetu, niti ni tako nerazumljiva.

Romi so prisotni v skoraj povsod po svetu, le v vzhodnoazijskih regijah ter južnoazijskih arhipelagih ter po Oceaniji o njih ni poročil (Zimpel, 2000, 609). Današnje demografsko težišče je v evropskih državah. Naseljeni so dobesedno v vseh evropskih državah (razen morda na Islandiji ne), zelo številčni v severni Afriki od Magreba do Egipta, po Rusiji vse do pacifiških obal. Drugo demografsko težišče je na območju

Karta 2: Ocene števila Romov v evropskih državah
Vir: po različnih virih priredil J. Zupancič

Male Azije in Iranskega višavja, pa tudi v deželah arabskega polotoka in vse do Indije, od koder naj bi tudi izvirali. Toda v Indiji ni o njih ne dosti statističnih poročil in tudi ocen ne kaj prida. Zaradi prilagajanja okoljem, v katerih živijo, jih statistike beležijo in ocenjujejo zelo različno. Njihovo število ocenjujejo od dobrih treh milijonov (Pan, Pfeil, 2000, 11) do deset ali celo več (Roma people, 2008). Samo v Evropi se njihovo število ceni na najmanj 6 milijonov, drugi viri navajajo skoraj še enkrat tako visoko številko – 12 milijonov (Človek, 2007, 392), medtem ko celotno populacijo po svetu nekateri ocenjujejo celo do 30 milijonov (Slovenski veliki leksikon, 2007, 1839). Podoben podatek (oceno) navaja Knaurov Veliki splošni leksikon (1998, 3664), pri čemer ocenjuje romsko populacijo v Evropi na le 5 milijonov. Indijo omenja kot eno od poselitvenih jeder Romov. Glede na ostale ocene bi morala biti romska populacija na prostoru današnje Indije vsaj milijon, če ne precej več. Vendar utegne biti ocena 30 milijonov nekoliko pretirana. Najvišje ocene, ki jih navajajo dokumenti Sveta Evrope vendarle presegajo 16 milijonov, povprečni pa se približujejo oceni dobrih 11 milijonov (Council of Europe, 2011).²³ Natančnega števila sicer ni mogoče določiti, a vsaj poskusiti je mogoče okvirno opredeliti demografsko moč romskega naroda in njegove globalne diasporične razsežnosti.

V Evropi je največ Romov nedvomno v Romuniji – po statističnih popisih 535.000, po ocenah pa okrog 2.200.000 (Kocsis, 2007, 63), nekatere ocene gredo do 2,5 milijona (Der neue Fischer Weltalmanach 2011, 393), na svetu pa v Turčiji (ocene gredo tudi do 5 milijonov) (Baskin, 2004); vendar so druge ocene bistveno nižje – okrog pol milijona (Klopčič, 2007, 35-36). Za njihovo izvorno okolje v Indiji ni podatkov. Vendar ne gre dvomiti, da tam so (Haarmann, 2004, 269) in glede na celotno skupno oceno Romov dokaj številčni (Veliki splošni leksikon, 1998, 3664). Povsem mogoče da so vključeni v etnične skupine npr. v Radžastanu (ki ga viri pogosto poleg pokrajine Sind omenjajo kot najpomembnejše izhodišče Romov) (Rombase, 2014). V Evropi jih je po več sto tisoč na Madžarskem, Slovaškem, v Bolgariji, Rusiji, Srbiji in Španiji, številčne skupnosti so tudi v Franciji, Italiji, na Češkem, v Nemčiji, Makedoniji, Bosni in Hercegovini, Albaniji in Ukrajini. Drugod so romske skupnosti manj številčne in štejejo po nekaj deset tisoč pripadnikov (Roma and Travellers, 2011). Razmeroma številčna je romska diaspora v Braziliji in Argentini, pa tudi v ZDA in Kanadi (Lee, 1998). Populacijo v Egiptu ocenjujejo na okrog 270.000, v Iranu na več kot 700.000 (Baghbidi, 2003, 125-126). Romi živijo večinoma prostorsko razpršeno in so do sedaj le v redkih primerih oblikovali vsaj lokalno raven oblasti in upravljanja. Toliko bolj pa so razvejane druge oblike organiziranosti, čeprav so mnoge postavili njihovi soodržavljanji brez posebnega sodelovanja Romov.

23 V tej oceni so tudi Turčija, Rusija in države Kavkaza.

Tabela 1: Število Romov po svetu po različnih virih

regija in država	število Romov po Klopčič, 2010	število Romov po Zimpel, 2000	število Romov po Pan, Pfeil, 2000	število Romov po navedbah Sveta Evrope ²⁴	drugi viri (večinoma romske organizacije)
Indija					(1.000.000?) ²⁵
Pakistan					400.000 ²⁶
Afganistan					13.000
Iran					760.000
Irak					6.000 ²⁷
Azerbajdžan				2.000	2.000
Gruzija				2.000	
				2.500	
				(1.744)	
Armenija				2.000	
Turčija	300.000–500.000		545.000	500.000–5.000.000 (4.656) ²⁸	55.000 ²⁹ – 2.750.000 ³⁰ – 5.000.000
Libanon					12.000
Ciper				1.000	
				1.500	

24 Roma and Travellers, Council of Europe. Roma and Travellers Division, spleti: http://www.coe.int/t/4d3/romatravellers/default_en.asp (cit. 5. 5. 2014)

25 Haarmann, 2004, 269; omenja število romsko prebivalstvo, a ne številke. V Knaurovem Velikem splošnem leksikonu (1998, 3664) je skupno število Romov po svetu (30 milijonov) mogoče dobiti (upoštevaje podrobnejše ocene po posameznih državah) le tako, da je vsaj milijon v Indiji (preračunal avtor).

26 Povzeto po Maati.tv (Pakistan), spleti: <http://www.maati.tv/tug/gypsies-in-pakistan/> (cit. 28. 4. 2014)

27 Tamimi, 2011

28 Popisni podatki iz leta 1945

29 Podatki popisa RS 2001.

30 To število navajajo po virih: Council of Europe Roma and Travellers Division; prva številka je minimalna in druga maksimalna ocena, v oklepaju podatki popisov, kjer obstajajo.

regija in država	število Romov po Klopčič, 2010	število Romov po Zimpel, 2000	število Romov po Pan, Pfeil, 2000	število Romov po navedbah Sveta Evrope	drugi viri (večinoma romske organizacije)
Egipt					27.000 ³¹ do 270.000
Rusija	220.000–250.000	209.000	153.000	450.000 1.200.000 (182.617)	182.700 ³² –450.000 ali do 1.000.000
Kazahstan					7.000
Ukrajina			48.000	120.000 400.000 (47.917)	48.500 ³³ –400.000
Belorusija			15.000	10.000 70.000	10.000 ³⁴ –60.000
Grčija	160.000–200.000		2.000	180.000 350.000	200.000 ali 300.000
Albanija			5.000	80.000 150.000 (1.261)	8.300 10.000 do 120.000 ³⁵
Kosovo				25.000 50.000 (45.745)	16.000 ³⁶

31 Marsch A. navaja število navzočih Zabalenov s pristavkom, da utegne biti števila celotne populacije številčnejša.

32 Po uradni statistiki 2000

33 Popis 2011

34 Povzeto po: <http://www.nationmaster.com/country-info/stats/People/Romani-population>. Pri tem se postavlja problem evidenc po socialnih in ne po etničnih karakteristikah

35 Povzeto po: <http://www.nationmaster.com/country-info/stats/People/Romani-population>

36 Navaja se, da je večina Romov začasno (2012) v sosednjih državah kot razseljene osebe, kar pa je nekoliko dvomljivo.

regija in država	število Romov po Klopčič, 2010	število Romov po Zimpel, 2000	število Romov po Pan, Pfeil, 2000	število Romov po navedbah Sveta Evrope	drugi viri (večinoma romske organizacije)
Makedonija		44.000		135.000 260.000 (53.879)	53.900–260.000
Črna gora				15.000 25.000 (2.826)	2.600–20.000
Srbija	450.000	650.000	144.000	400.000 800.000 (108.193)	147.600 ³⁷ –400.000 ali do 800.000 ³⁸
Bosna in Hercegovina				40.000 60.000 (8.864)	60.000–80.000
Bolgarija	700.000–800.000	150.000–210.000	314.000	700.000 800.000 (370.908)	550.000– 800.000 ³⁹
Hrvaška			7.000	30.000 40.000 (9.463)	9.800–30.000 ali 40.000, izjemoma celo do 300.000 ⁴⁰

37 Popis 2011, združeni Romi in Egiptčani

38 Številka je močno pretirana, tudi če se k temu prištejejo še Vlahi, ki pa so povsem svoja etnična skupina

39 Benkovič, 2003, 32–33

40 To očitno pretirano število navaja Nationmaster na spletni strani: <http://www.nationmaster.com/country-info/stats/People/Romani-population>

regija in država	število Romov po Klopčič, 2010	število Romov po Zimpel, 2000	število Romov po Par, Pfeil, 2000	število Romov po navedbah Sveta Evrope	drugi viri (večinoma romske organizacije)
Romunija	1.800.000– 2.500.000	235.000–540.000	410.000	1.200.00 2.500.000 (535.140)	621.500–850.000 2.300.000 ⁴¹
Moldavija			12.000	15.000 200.000 (12.280)	12.900–20.000– 25.000 ali 120.000
Madžarska	550.000–600.000	350.000	600.000	400.000 1.000.000 (190.046)	209.000 ali 394.000 ali 1.000.000
Slovaška	480.000–500.000		84.000	400.000 800.000 (89.920)	92.500 ⁴² –550.000
Češka	250.000–300.000	250.000	33.000	150.000 250.000 (11.718)	5.100–150.000 ali 300.000
Slovenija			3.000	7.000 10.000 (3.246)	3.300 ⁴³ –10.000
Avstrija			5.000	20.000 30.000	20.000–50.000
Nemčija	110.000–130.000	70.000	30.000	70.000 140.000	210.000

41 Sewerling – Wollanek, M, 1994, 256

42 Popis 2011

43 Popis 2002

regija in država	število Romov po Klopčič, 2010	število Romov po Zimpel, 2000	število Romov po Pan, Pfeil, 2000	število Romov po navedbah Sveta Evrope	drugi viri (večinoma romske organizacije)
Švica				25.000 35.000	30.000–35.000
Poljska	12.000		5.000	15.000 60.000 (12.713)	15.000–50.000 ⁴⁴ – 65.000
Litva			3.000	2.000 4.000 (2.570)	3.000–4.000
Latvija			8.000	13.000 16.000 (8.205)	8.500–13.000 ali 15.000
Estonija			1.500	1.000 1.500	500 do 1.500 ⁴⁵
Finska			7.000	10.000 12.000	10.000
Švedska				35.000 50.000	30.000 ⁴⁶ –65.000 do 100.000
Norveška			5.000	4.500 15.700	6.500
Danska			5.000	1.000 10.000	2.000

44 Povzeto po: <http://www.nationmaster.com/country-info/stats/People/Romani-population>

45 Povzeto po: <http://www.nationmaster.com/country-info/stats/People/Romani-population>

46 Uradna vladna ocena

regija in država	število Romov po Klopčič, 2010	število Romov po Zimpel, 2000	število Romov po Pan, Pfeil, 2000	število Romov po navedbah Sveta Evrope	drugi viri (večinoma romske organizacije)
Nizozemska		40.000		32.000 48.000	35.000–40.000
Luksemburg				100 500	
Belgija				20.000 40.000	10.000–15.000
V. Britanija	90.000–120.000			150.000 300.000	44.000 ⁴⁷ –90.000 ⁴⁸ ali do 200.000 ⁴⁹
Irski				32.000 43.000 (22.435)	3.000
Francija	280.000–340.000			300.000 500.000	500.000 ⁵⁰ – 1.200.000 ali 1.300.000
Španija	650.000–800.000	500.000	500.000	650.000 800.000	600.000 ⁵¹ –650.000, 800.000 ⁵² do 1.500.000 ⁵³

47 Vladna ocena 2004 za to državo.

48 Ocene romskih organizacij, poleg Travellerjev štejejo vse ostale romskega izvora z britanskimi dokumenti

49 V tej oceni so verjetno vštet predvsem začasno ilegalno navzoči; teh je v V.B. očitno precej

50 Vladna ocena za 2006; ostalo so ocene romskih organizacij.

51 Uradna ocena za to državo.

52 Ocena romskih organizacij

53 Verjetno so v tej številki zajeti tudi začasno navzoči imigranti, legalni in ilegalni, predvsem iz Romunije

regija in država	število Romov po Klopčič, 2010	število Romov po Zimpel, 2000	število Romov po Pan, Pfeil, 2000	število Romov po navedbah Sveta Evrope	drugi viri (večinoma romske organizacije)
Portugalska				40.000 70.000	40.000
Italija		130.000		110.000 170.000	90.000–180.000
Kanada					80.000 ⁵⁴
ZDA					1.000.000 ⁵⁵
Mehika					53.000 ⁵⁶
Brazilija					678.000–1.000.000
Argentina					300.000
Urugvaj					2.000–5.000
Peru					8.400
Ekvador					2.000
Čile					15.000–20.000
Kolumbija					4.800
Južnoafriška rep.					7.900
Tajska					10.000–50.000
Avstralija					5.000

Viri: *zaradi obsega so prikazani skupaj z opombami pod črto.*

54 Ocena romskih organizacij

55 Ocena romskih organizacij

56 Godoy, E. 2010: <http://www.ipsnews.net/2010/10/gypsies-or-how-to-be-invisible-in-mexico>

Prikazani podatki kažejo na prepričljivo demografsko težišče na prostoru Balkana s Podonavjem (do 5 milijonov) ter na Iberskem polotoku in Franciji. Vendar niso zanemarljive ocene o številu Romov v Rusiji, Turčiji in Iranu, v čezmorskih deželah pa predvsem v ZDA in Braziliji. Velike razlike med statističnimi podatki, vladnimi ocenami in romskimi organizacijami so odraz življenjskih prilik in tudi načina identifikacije prebivalstva romskega izvora in kulture. Ni namreč redko, da se Romi spričo slabih izkušenj opredelijo drugače. Ta pojav je pogost med etničnimi manjšinami in ga je treba vzeti kot obliko nihanja etničnega izražanja. Po tem sodeč uradne statistike (popisi) niso najbolj relevanten vir informacij o številčnosti romskega prebivalstva (podobne izkušnje so tudi pri večini drugih manjšin po svetu). Nekateri avtorji te pojave sicer imenujejo asimilacija (Kocsis, 2007, 63), kar pa je težko zares utemeljevati kot realen proces. Romi imajo glede na povprečne socialne prilike še več razlogov za odmik od statističnega izkazovanja, deloma tudi zaradi pomanjkljivih dokumentov (kar predstavlja težavo pri določitvi evidence stalnega bivališča) ali zaradi nestalnosti bivanja (kar je pri mnogih skupinah po svetu še navzoče). Po nekaterih ocenah je tako zadržanje povsem pričakovano, še posebej so je prek uradnih evidenc oblastnim strukturam dostopni tudi drugi podatki. Tako ima izogibanje več pomenov (Romani and statistics, 2011), zrcali pa se nesporno tudi v taktičnem prilagajanju drugim manjšinam (kot je na primer precej pogosto v območju Panonske nižine in njenega obrobja). Tako je mogoče pojasniti tudi velike razlike med podatki o številu Romov v Sloveniji po uradnih statistikah (okrog 3.400) in ocenami (7.000 do 10.000) (Klopčič, 2012).

Primerjajoč podatke o življenju Romov, njihovi prostorski razporeditvi in specifičnih problemih se ustvarja vtis, da so posebnosti Romov predvsem predmet evropskega institucionalnega ukvarjanja. Romov je resda največ v Evropi, a težišča so tudi drugje. Indija kot izvorna država mnogim Romom ne predstavlja resnega prototipa »domovine«, saj z njo nimajo neposrednega stika in se zato ni izoblikovala zavest o njej kot domovini pri romskih skupnostih po svetu. Obojestranski odtujenosti so očitno botrovala stoletja ločenega razvoja, v katerih so se Romi selili po svetu. Toda povsem brez povezav ni. Zapisi v Rombase⁵⁷ navajajo, da je Indija v novejši zgodovini ta interes vendarle izkazala. V mestu Chandigarh, glavnem mestu istoimenske province v indijskem delu Pandžaba naj bi več desetletij deloval romski center (ibid.) z različnimi vsebinami od kulturnih festivalov do raziskovanja. Romi so v luči navedenih števil in že opisane socialne stratifikacije predvsem diasporični narod z oblikovanimi, toda sorazmerno šibkimi elementi medsebojne povezanosti, ki je veliko bližja interesom zaradi solidarnosti kakor pa zaradi

57 Rombase: spletna stran, ki so jo s pomočjo sponzorjev oblikovali na graški univerzi v Avstriji. Splet: <http://rombase.uni-graz.at/cgi-bin/art.cgi?src=data/hist/origin/origin.en.xml>

elementov vzajemnosti in oblikovanja kategorije politične moči in s tem povezane odmevnosti v svetu.

1.4 Romska pot in oblikovanje romskih skupnosti po svetu

Romi so danes razpršeni po skoraj vsem svetu: raznoliki po narečnem in kulturnem izrazu, sorodni po socialnih prilikah in specifičnih težavah. So skupnost skupnosti, ki se med seboj le skromno povezujejo in kljub sorazmerno velikemu številu ne predstavljajo enovite, teritorialno povezane demografske skupine. Romi so – kakor že navedeno – tipičen narod v diaspori, ki se je oblikovala in spreminjala skozi stoletja in pri tem navzela številnih značilnosti krajev, kamor je prispela in predelov, prek katerih se je v svojem zgodovinskem toku premikala.

Danes velja prepričanje, utemeljeno na bogatem ustnem izročilu Romov (Fonesca, 2007, 96-115) ter na jezikovnih raziskavah romščine, da izvirajo Romi iz pokrajin Sind in Pandžab na severozahodu Indijske podceline. Sedaj so ti predeli gosto naseljeni izključno zaradi namakanja sicer pretežno suhe, puščavske pokrajine, predvsem v srednjih in južnejših predelih. Severni, višji deli v Kašmirju so bolj namočeni. Dolina Inda je bilo prizorišče stare civilizacije, ki se je podobno kot v sumerska v Mezopotamiji in egiptovska v spodnji dolini Nila, oblikovala in vztrajala več stoletij na podlagi odlično urejene državne organizacije. Romski etnični element se je verjetno priselil tja zaradi določene privlačnosti, kasneje pa zaradi neznanih razlogov pričel razseljevati. Dosedanje raziskave so se zaradi skromnosti pisnih virov naslonile v večji meri na jezikoslovno analizo besedišča romskega jezika in tako rekonstruirati selitvene tokove. Za opredelitev vzrokov pa ni navedb, temveč jih obilno zapolnjuje pripovedno ljudsko blago in raznolike mitologije. Verjetno bodo novejša genealoška in podrobne antropološka raziskave lahko natančneje dognale izvor Romov.

Začetek selitev postavljajo⁵⁸ v čas med 9. in 11. stoletjem (Štrukelj, 2004, 14); ta vir navaja prvotno Miklošičevo naziranje, da se je selitveni tok začel že v prvem stoletju, kar pa se je kasneje izkazalo za premalo argumentirano. Toda povsem neverjetno ni, saj so v tem obdobju vsaj periodično obstajale velike državne tvorbe. Ta okoliščina bi lahko omogočila obsežnejše selitvene tokove. Toda Zimpel navaja 7. in 8. stoletje kot obdobje začetka velikih premikov Romov (Ciganov) (Zimpel, 2000, 609), ki so bili tedaj usmerjeni na zahod, tj. območje takratne Perzijske države. Drugi navajajo vsaj nekaj stoletij starejši selitveni tok in celo kratkotrajni obstoj romske države v današnji Mezopotamiji že v 8. stoletju (Fonesca, 2007, 107-108).

58 Jih povzemamo po raziskavah iz poznega 19. ter 20. stoletja.

Ime Gurbeti, omenjeno v več virih, je namreč beseda arabskega izvora (arab. *garib* – tujec), zato je vsaj začasno zadrževanje v spodnji mezopotamski nižini verjetno in se časovno pokriva s Zimplovimi prepričanji (Cigani, Enciklopedija Jugoslavije, 1961, 376). Prej omenjen vir (Rombase) to opisuje kot okoliščino predvsem arabskega širjenja, a obenem omenja tudi drugo, prav tako verjetno možnost. Romi bi lahko prišli v arabske dežele prek Perzije, kamor jih je povabil šah s povsem stvarnimi nagibi. Kot rokodelci na nekaj področjih (kovaštvo, pletarstvo, kamnoseštvo, prekupčevanje s konji) pa tudi kot zabavljači, ki so spremljali trgovske karavane, še bolj pa obsežne vojne trume (Rombase, 2014). Po Zimplu naj bi se potujoče ljudstvo na območju takratne Perzijske države razdelilo na Ben in Pen (Phen). Prvi so sledili proti Mezopotamiji, Siriji in Egiptu ter dalje ob severnoafriških obalah do Magreba in čez Gibraltarski preliv na Iberski polotok. Pen skupina naj bi se usmerila bolj proti severu in preko območja Kavkaza in Male Azije dosegla kraje na območju Balkana, od koder je vodila pot dalje proti Srednji, Zahodni in Severni Evropi (Fonesca, 2007, 112-114). Po nekaterih pisnih virih naj bi jih v grških deželah zaznali šele v 12. stoletju (Štrukelj, 2004, 15). Kje so bili skoraj štiri stoletja, ni poročil. Omenjeno ustno izročilo nič ne govori o morebitnem vzroku očitno množičnega selitvenega vala in ne le kapilarnih selitvenih tokov. Če bi oblikovali državno organizacijo, bi zato morala biti selitev zelo množična in vsaj do neke mere organizirana. Teza je manj verjetna, ker je v mezopotamski nižini obstajale razmeroma čvrste državne tvorbe skoraj ves čas. Lahko pa bi se pojem »države« nanašal na sicer množičen in teritorialno zamejen eksodus, kjer je bila »država« dejansko začasni domicil. Toda o tem je mogoče le domnevati. Možno je tudi, da se ti zapisi nanašajo na Lure (sedaj v jugozahodnem Iranu – Luristan).

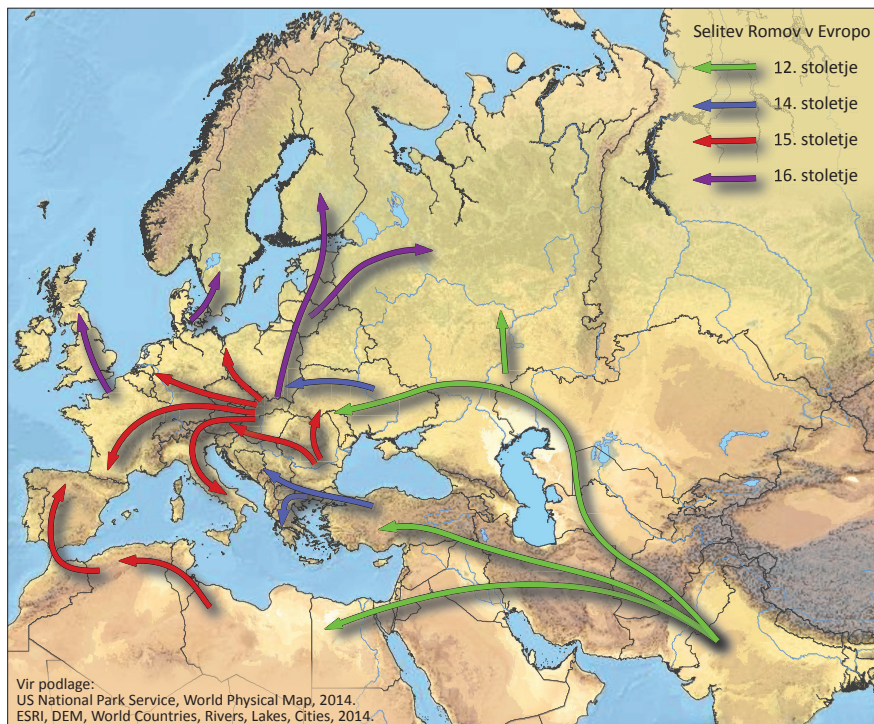
Časovno vrzel je mogoče opredeliti predvsem z družbenimi in političnimi, morda pa tudi z gospodarskimi, pravzaprav ekološkimi razmerami. V luči sodobnih selitvenih teorij nima smisla iskati zgolj t. i. potisnih razlogov, ki naj bi neko populacijo v časovno nejasnem okviru silili v obsežne premike. Mnogo bolj pomembni dejavniki sprožanja selitvenih tokov so informacije o privlačnosti o možnostih in privlačnostih ciljnih okolij ter vsakokratna infrastruktura in politične okoliščine, ki so selitvene tokove sploh prenesli. Zato je mnogo verjetneje, da so selitvene tokove omogočale okoliščine obstoja močnih, stabilnih in gospodarsko perspektivnih političnih enot (držav). To domnevo pojasnjujejo poleg jezikovnih sledov tudi ukvarjanje z nekaterimi poklici. V deželah kaosa potujoča ekonomizacija zelo verjetno nima nobene možnosti in predvsem ne motiva. Nasprotno je obdobje urejenih velikih državnih enot množičnim kapilarnim selitvam mnogo bolj naklonjeno. Toda te morajo biti individualizirane ter v manjših skupinah. Taka oblika potujočih romskih rodov je obstajala ves čas potovanja Romov po Evropi. Selitvam naklonjene

razmere so nastopile po širjenju islama na Bližnjem in Srednjem vzhodu, torej tudi na prostoru močne Perzijske države. Pri tem ne gre pozabiti sorodnega toka judovske diaspore, ki se je v Evropo prav tako širila preko (nekoliko starejše) južne veje od Mašrika⁵⁹ do Magreba, potekajoče torej prek dežel Severne Afrike na Pirenejski polotok in prek tedaj že obstoječe frankovske države v predele Zahodne in Srednje Evrope. Balkansko mostišče se je aktiviralo pozneje zaradi nemirnih političnih razmer v času po razkrajanju Bizantinske države. Ugodne gospodarske in politične razmere so na Balkanu nastopile po stabilizaciji ob koncu 9. stoletja (The Times atlas svetovne zgodovine, 1989, 102-105; 108-109); tedaj so se pričele oblikovati močne dinastije balkanskih držav. Obenem je to tudi čas, ki ga raziskovalci pripisujejo valu izselitve Romov iz izvirnega indijskega območja (prim. Klopčič, 2007, 28-30). Odhajanje iz tega območja že nekaj stoletij prej, kakor omenja Hancock (Hancock, 2002, 20-28) in ocenjujejo že starejši zapisi (vključno z Miklošičevim povzemanjem Pottovih poročil, čeprav postavljajo čas odhoda že v prvo stoletje) in Bockovo časovno determinacijo (Štrukelj, 2004, 14) sovpada tudi s političnimi pretresi v indijskih družbah tistega časa. Te spremembe so nedvomno sprožili tuji vplivi (politični pritiski) ne toliko perzijskih Darijcev, pač pa nagla islamizacija družb v današnjem Pakistanu. Verjetno Horvatova (po Štrukelj, 2004) s tem misli na močan gospodarski, verski in ne nazadnje tudi politični vpliv Arabcev, ki so se brez posebnih ovir širili prek Perzije v Indsko nižavje in se soočili s kulturami in religijami sicer gosto naseljenih območij ob zgornjem Indu in Gangesu. Širjenje v omenjenih pogojih je bilo mogoče, saj je bilo arabsko-islamsko širjenje predvsem gospodarsko in vsaj v začetku manj politično. Poznejši politično-vojaški nastop Arabcev je ugodne okoliščine za selitve Romov samo še povečeval, saj je enoten državni okvir omogočal svobodno gibanje. Poleg tega je zaradi razvejanih trgovskih poti obstajala za tiste časa izredno dobra informacijska mreža: argument več za selitvene tokove.

Vendar ne gre zavreči tudi naglih vremenskih katastrof sredi 6. stoletja, ki so verjetno sprožile množične selitve tudi drugih ljudstev srednje- in vzhodnoevrazijskega areala. Najbolj ranljive so bile pri tem prebivalstvene skupine v šibkejših kastah; to bi utegnili pojasniti množičnost selitev in tudi potisno naravo selitvenih dogodkov. Tretji možni vzrok iščejo v razmerjih znotraj kastnega sistema družb indijske podceline, ki so se med prebivalstvom romskem porekla ohranjali še dolgo tudi v novih območjih bivanja in prehoda. Številna poimenovanja romskih skupin po poklicnih skupinah namreč kaže na določen vpliv tega sistema. Mogoče je, da so se

59 Za razliko od Magreba (arabske države Severne Afrike, razen Egipta), ki je uveljavljen geografski pojem, je izraz Mašrik skoraj neznan. Zajema dežele arabske kulturne provinence, ki ležijo vzhodno od Egipta. Današnji Izrael je iz tega konteksta izključen.

ob nastopajočih kritičnih obdobjih v svet kot izraz selitvenega potiska podali najšibkejši (glede na to, da se navajajo kot predstavniki najnižjih socialnih skupin (ali morda tudi kast)). Politični ali okoljski vplivi so lahko povzročili razmere, v katerih poklici omenjene populacije niso bili več zanimivi in so iskali nove priložnosti. Toda te bi bile verjetnejše na znanih območjih. Večje skupine prebivalstva se gibljejo večinoma organizirano, zato je pričakovati, da so romski selivci sledili znanim putem. Tudi arijski vdor s severa in potiskanje starejših dravidskih kultur proti jugu Dekanskega polotoka (Kenrick, 2007, 3-24) ne pojasnjuje zadovoljivo zgodnjih romskih selitev, saj so se te – nasprotno – usmerile proti območjem, iz katerih je ta vdor tujcev prišel – torej proti severu in zahodu. Da so se določene poklicne skupine usmerile proti smeri prihoda zavojevalcev severozahodne Indije pa je mogoče postaviti povsem drugačno logiko: da so se selili v okoliščinah gospodarske konjunkturo in politične stabilnosti, ki so jim omogočile opravljanje številnih del, ki so jim, navsezadnje dale tudi poimenovanja in s tem določeno kolektivno identiteto. Selitve bi sledile določenemu obdobju spoznavanja okoliščin v območjih, preko katerih in predvsem kamor so bili namenjeni. Ugodne okoliščine je imela

Karta 3: Selitveni tokovi Romov

Vir: po različnih virih priredil Zupančič J.

po islamu spremenjena Perzijska država. In imela je še nekaj, kar ni nepomembno pri odločitvah za selitve bolj množičnega obsega: družbeno toleranco do kultur in religij. Ostanki Zarastustrovega nauka so bili še močno ukoreninjeni. Stara Perzija je bila okolje, kamor je bilo smiselno in sorazmerno varno potovati. Tudi naslednji veliki zaznani premik in vstop na evropska tla se je zgodil v konjunktorno ugodnem 11. stoletju, času kulminacije fevdalnih držav na Balkanskem polotoku. Taka okolja so bila privlačna, dovolj je bilo tudi selitve spodbujajočih informacij. Tudi po zavrnitvi tez, da so prišli Romi v Podonavje predvsem s Turki, je treba opomniti, da jih je politično in gospodarsko poenotenje Balkana po uspešni turški (otomanski) invaziji nedvomno stimuliral, saj je omogočal razmeroma svobodno gibanje ob pričakovanju pridobitja virov preživljanja z različnimi poklici. Ne gre zanemariti tudi hipoteze o nagli demografski rasti, ki praviloma sledijo dobi urejenih družbenih razmer. Ustvarijo se viški delovne sile, ki je na določen način prisiljena iskati nove naseljitvene možnosti. Kapilarne, časovno in prostorsko razpršene selitve torej dokazujejo bolj svobodo in privlačnost kot pa nujo selitev.

Te domneve se skoraj v celoti pokrivajo z že starejšimi dognanji, narejenimi na podlagi jezikoslovnih analiz. Raziskovalci so utemeljeno sklepali, da se je besedišče romskega jezika spreminjalo sorazmerno glede na intenzivnost stikov s prebivalci dežel, kjer so se romske skupine zadrževale. Pri tem je bil zelo pomemben dejavnik tudi čas. Bolj ko so bile selivcem domače družbe naklonjene oziroma prizanesljive (tolerantne), dalj časa so se tam zadrževali in temu sorazmerno velik je bil tudi sprejem besednega zaklada iz jezikov večinskih družb. Pot Romov iz severozahodne Indije prek današnjega Irana, Armenije, Male Azije, vključujoč pri tem tudi območje Kavkaza, dalje na Balkan in potem v srednjo Evropo, kakor tudi južna pot prek Arabskega polotoka v Egipt in nato proti Magrebu ter Pirenejskemu polotoku in dalje do Francije je skladen tudi z današnjimi glavnimi poselitvenimi jedri. Te selitve so potekale postopoma, lahko celo kapilarno (s posameznimi družinskimi ali rodovnimi skupnostmi) in nastopajo po različnih regijah Evrope v času od 11. do 16. stoletja kot čas oblikovanja inicialnih skupnosti (kakor o tem obširno poroča P. Štrukelj v svojem obširnem delu, sklicujoč se na zapise v arhivih mest (Štrukelj, 2004, 16-20), ki pa so s kasnejšim razvojem dosegle znatne demografske in prostorske spremembe. Te so vsaj deloma rezultat tudi kolonizacijskih poskusov uprav evropskih držav po stalni naselitvi Romov – Ciganov – na svojih ozemljih in v kolonijah (Hancock, 2002). Pozneje so se selili tudi v »novi svet« (Tomašević, Đurić, 1988, 14-17), ki naj bi bil deloma sledenje velikemu valu evropskega eksodusa v nove dežele (tako Hancock, 2002), medtem ko Kenrick omenja tudi nasilne selitve, pravzaprav določeno obliko deportacij – kar je sicer razumljivo v kontekstu Romom (tedaj Ciganom) izrazito nenaklonjene družbene klime v Evropi (Kenrick, 2000, 11-24). Po njegovih domnevah

naj bi Španci in Portugalci razmeroma obilno »izvažali« neželene romske »klateže« v redko naseljene dežele Južne Amerike, kar potrjuje tudi Teixeira (Teixeira, 2010). Vendar je zoper tak načrtni eksodus Romov precej pomislekov, saj bi bila bolj množična selitev te vrste zelo drag projekt. Večina južnoameriških Romov je vendarle rezultat obilnega selitvenega toka, ki je zajel Evropo ob koncu 19. in začetku 20. stoletja, predvsem iz dežel srednje in vzhodne Evrope ter seveda frankististične Španije (ibid.). Ne gre prezreti sicer znanega⁶⁰ dejstva, da so južnoameriške države tedaj sprejemale precej kolonistov iz Evrope. Kolonizacija Romov v Severno Ameriko je potekala kapilarno in je v glavnem sledila selitvenim tokovom ostalih evropskih narodov. ZDA so bile po koncu ameriške državljanske vojne v silovitem gospodarskem vzponu in nesporno najbolj privlačna imigracijska država na svetu. Romi so bili del tega toka in sicer kot sledilci. Sicer pa je bila tja proti koncu stoletja faza kolonizacije ameriškega »zahoda« večidel že končana (Gypsies in the United States, 2012). Ni znano, da bi bili med njimi tudi nasilno pregnani, skoraj gotovo pa najdemo med njimi tudi Rome, ki jih je v svet »čez lužo« gnalo nasilje na evropskih tleh. Šteje se, da pripada glavnina ameriške romske populacije – podobno je tudi v Južni Ameriki – srednjeevropskim in balkanskim izvornim populacijam (Webley, 2010). V Mehiko so jih načrtno kolonizirali tudi iz Habsburške monarhije v obdobju, ko je ta država imela v Mehiki določen vpliv (Godoy, 2010).

Kot skupina so Romi dokaj nehomogeni, o čemer priča že vrsta imen: Romi, Sinti, Cigani, Egipčani, »potujoči« (Travellerji) ali tudi sorodni Tinkerji, pa Bojaši, Kalo, Kalderaši itn. Različna poimenovanja odražajo po drugi strani njihovo sorazmerno številčnost na eni ter raznolik geografski izvor na drugi strani. Čeprav se zdi sprva presenetljivo, so Romi dokazovali precejšnjo mero prilagodljivosti (Fraser, 1993). Sedaj to pisano družbo poenotuje zanesljivo vsaj ena skupna značilnost: povsod predstavljajo marginalne družbene skupine, ne glede na lastnost teritorija in njihovo regionalno in državno številčnost (Jezernik, 2006, 8-18).

Za sicer izredno raznoliko družbo z nesporno skupnim izvorom in različnimi geografskim in kulturnimi izkušnjami ter dediščino se po sklepu I. mednarodnega kongresa Romov uporablja izraz »Rom« oziroma »Roma« (pl. Romi) (Horvat, 2011,7)⁶¹ in različne jezikovne različice (npr. Romani, Rromani, Romichel⁶² idr.), s čimer se je prekinila večstoletno imenovanje te populacije »Cigani« (Zigeuner, Tsigany, Czigany, Cigany idr.). Vendar slednji izraz ni povsem izginil iz besedišča

60 Južnoameriške države so se v drugi polovici 19. stoletja osamosvojile in postale priljubljen cilj mnogim selivcem iz Evrope, tako tudi Romom.

61 Tekst je delo Dragoljuba Ackovića in predstavlja predgovor citiranemu delu; sicer gre za navedbe in interpretacije pomena sklepov I. mednarodnega romskega kongresa

62 ki ga imajo nekateri za slabšalen izraz.

različnih jezikov, saj je zgodovina tega izraza preprosto preobsežna in prebogata, da bi jo bilo mogoče, kljub domnevnemu pejorativizmu,⁶³ čez noč pozabiti. V ta sklop sodijo tudi španski Gitanos oziroma Gitane v frankofonskih govornih območjih, ki verjetno izvirajo iz jezikovne premene iz pojma »Egipčani« (od gr. Ghyptos). V francoskem okolju je bil nekoč razširjen (bil, sedaj ne več) izraz Bohemien (od Bohemia – Češka)⁶⁴, v angleškem govornem področju pa se je uveljavil in je še vedno prisoten izraz Gypsy⁶⁵. Zanimivo, da se je na ameriški celini precej razširil pojem Lom, v Indiji pa je ostal Dom in izrazov Roma oziroma Gypsy niti ne uporabljajo pogosto (Zimpel, 2000, 609). Izraz »Rom« se iz romščine prevaja kot »človek«, je torej izpeljanka iz občega izraza, za razliko od ostalih ne-Romov, ki jih Romi tradicionalno nazivajo »Gadže« (ibid.).

Vrsta oznak kot so Ardanovci, Arbadži, Arlijaši, Bandžari, Bohemijci, Boša, Čaladitka, Čučni, Čurare, Čerehari, Dom, Džambaši, Džvonkari, Egipčani, Erli, Gurbati, Hohorani, Hungaroši, Kalderaši, Kalo, Kačari, Kerari, Gitanos, Klinčari, Lajege, Lajeci, Laleri, Lautari, Lotfike Romi, Lovari, Mašari, Mačvara, Mustalini, Polačin, Poštjari, Raluši, Roma, Rudari, Ramanišli, Sagundži, Sastri, Šintera, Sikligari, Sinti, Torjaki, Ungri, Ursari, Tattari, idr. so izrazi, ki so nastajali bodisi zaradi oznak njihovih pogostih poklicnih usmeritev in opravljanja določenih del in imajo morda starejši, celo kastni izvor (Murushiakova, Popov, 2001, 50-56), čeprav drugi o tem nekoliko dvomijo (Kenrick, 2002) in naj bi se imena oblikovala večinoma s strani njihovih sodobnikov v krajih (območjih), ki so jih trajneje obiskovali ali so se tam sorazmerno pogosto nahajali (Fraser, 1993, 12-14). To je sicer logično, kakor tudi oznake, ki posredno ali neposredno opisujejo njihove fiziognomske značilnosti, vendar ostaja vprašanje, zakaj so se teh poimenovanj skupine romskih nomadov v tolikšni meri oprijele.

Izraz »Cigan« naj bi izviral iz grške »athinganoi«, s katero so označevali pripadnike sekte, kasneje pa se je fonetično spremenil v »cigane« in je pozneje prevladal v srednjeevropskih in Balkanskih državah. Drugi najpogostejši izraz je »kalo«, ki označuje temnopolto osebo (Haarmann, 2004, 267-268). Izraz »egipčani« poudarja domnevo o njihovi arabski domovini in je sestavni del narativne tradicije, ohranjene med skupinami Romov na Balkanu. Drugi izrazi so novejšega izvora (ibid.) in označujejo ljudi z nekaterimi tipičnimi obrtni (prekupčevanje s konji, izdelovanje lesenih artiklov, lončarstvo ipd.).

63 Pejorativni pomen določenega izraza je stvar percepcij in ne dogovora. Izraz »Cigan« je tudi med Romi dokaj uveljavljen in to brez sledov pejorativnega značaja.

64 Izraz je seveda napačen, a pogosto rabljen. Prihajal naj bi od predstave, da so francoski Cigani preseljeni z oziroma preko območja Češke in Moravske (od tod ime). Napaka je torej podobna kot izraz »Egipčani«.

65 Poleg tega je v modernih tekstih najti temu ekvivalentne izraze Roma ali Romanies (pl.).

2 Romi v Sloveniji

2.1 Naselitev Romov na ozemlju Slovenije in njihova sedanja številčnost

V nasprotju z nekaterimi javnimi predstavami so Romi na Slovenskem nesporno precej star družbeni element. Sledeč starim zapisom je mogoče datirati njihovo prisotnost od 14. stoletja dalje (Štrukelj, 2004, 25). Skozi stoletja so se vse do moderne dobe pojavljali kot prehodniki, ki so se krajši čas zadrževali le na enem mestu, sicer pa je bilo zanje značilno kroženje v širšem regionalnem okviru ali celo med državami. Kot nomadi in polnomadi so bili vezani na širši regionalni okvir, ki je predstavljal njihov tedanji funkcijski prostor. Toda beleženje rojstev, krstov in pogrebov je ustvarilo specifične prostorske vezi potujoče populacije.

Stalno naselitev beležijo v dokumentih nekako od konca 17. stoletja dalje, v 18. pa je teh dokumentov še več (Štrukelj, 1991, 36-40; tako tudi Zadavec, 1991, 82-83). Tedaj se ne omenjajo le posamezni primeri navzočnosti in demografskih dogodkov, temveč se izpostavlja »problem« njihove prisotnosti in ukrepi v zvezi s tem. To je bil torej že čas tudi njihovega preganjanja, ki je nastopilo potem, ko je bila populacija že sorazmerno znatna in njihova navzočnost relativno pogostna (Štrukelj, 2004, 26). V ta čas sodijo tudi že navedbe o sporadičnih stalnih naselitvah predvsem v subpanonskem predelu (Prekmurju); te naselitve so bile verjetno odraz ekonomskega dviga posameznikov iz romske skupnosti, ki so z opravljanjem določenih poklicev pridobili premoženje in zanj kupili zemljo, na kateri so se lahko naselili (Klopčič, 2007, 37). Ta prva faza socialne diferenciacije znotraj romske skupnosti je odraz parcialnih prilagoditev in tudi določenega ugleda s strani stalno naseljenega večinskega prebivalstva, pa tudi potreb po določenih storitvah, ki so jih Romi tedaj vršili (različne potujoče obrti). To seveda ne pomeni, da se ti niso več premikali, pač pa, da so nesporno imeli posestno pravico in določen s tem povezan domicil, ter da so sklenili obliko kohabitacije z ostalim prebivalstvom.

P. Štrukelj v svoji knjigi zelo podrobno navaja poselitveni tok romskih skupin⁶⁶ na tri območja: v Prekmurje, na Dolenjsko (Jugovzhodno Slovenijo) in Gorenjsko, kar je sčasoma oblikovalo tri še sedaj prepoznavne romske skupine: gorenjske Sinte, dolenjske Rome in prekmurske Rome (Štrukelj, 2004, 27-50). Zato nima posebnega pomena podrobneje predstavljati teh selitvenih tokov, saj so jih pozneje (prim. Klopčič, 2007; Klopčič, 2010) uporabili tudi drugi, delno z razširjeno kulturno interpretacijo (Horvat, 2011). Ti zapisi pojasnjujejo sedanje razlike med

66 V rabi je izraz »ciganska plemena«. Romi so tedaj potovali v manjših rodovnih skupinah razširjene družine, zato je izraz »klan« ali »rodbina« ter morda tudi »pleme« z upoštevanjem teh okoliščin primeren, saj pojasnjuje značaj teh selivcev. Poleg tega so se tako (tako avtorica) imenovali tudi Romi (Cigani) sami.

temi tremi skupinami v jeziku, naselitveni tradiciji in rodbinskih povezavah s širšim zaledjem. V tem kontekstu moramo naglasiti, da je slovensko ozemlje kar se romske naselitve tiče, za vse tri velike skupine: torej Sinte (tudi gorenjske ali »nemške« Rome oziroma Sinte / Cigane (imenovanje je odvisno od starosti vira)), dolenske (tudi »balkanske ali hrvaške« Rome) ter prekmurske, ki pripadajo panonski veji romske populacije. Razlike – vsaj jezikovne – so znatne in ne predstavljajo enotnega besedišča in s tem skupnega komunikacijskega jedra, temveč le okvirno, pretežno simbolno platformo romskega kulturnega in političnega povezovanja.

Robnost romske poselitve na slovenskem ozemlju se posredno odraža tudi pri številu, saj podobno kot sosednja Avstrija sodi med države s sorazmerno nizkim številom Romov / Sintov. Po podatkih statističnega popisa 2002 jih je bilo 3.246, po ocenah pa jih je mogoče ugotoviti najmanj 7.000. Po oceni Urada za narodnosti naj bi jih bilo po evidencah centrov za socialno delo 6.264 Romov (podatek za leto 2003) (Baluh, 2006). Lastna proučevanja se veliko bolj nagibajo k številki okrog 10.000, saj je število 8.000 preseženo že samo pri upoštevanju številčnosti naseljenih v specifičnih romskih naseljih. K temu je treba prišteti še relativno poznen priselitveni val Romov predvsem iz južnega dela Balkanskega polotoka (južna Srbija, Kosovo, Makedonija), ki so se naselili pretežno v mestih, deloma v urbanih slumih (Klopčič, Komac, Kržišnik – Bukič, 2003, 16-20),⁶⁷ nekateri pa so naseljeni individualno. Ker ne zbujejo pozornosti, jih javna percepcija preprosto ne zazna kot Rome. Ocene temeljijo na podatkih socialnih služb, šolskih obveznikih in volilnih imenikih ter različnih raziskavah. Podobno število se je potrdilo tudi v okviru novjših terenskih raziskav romskih naselij (Zupančič, 2010). Tedaj se je tudi izkazalo, da je razpršene romske poselitve bistveno več kot se je domnevalo oziroma vedelo doslej. Tako so številni zaselki na Kočevskem in robu Bele krajine, pa tudi marsikje v Prekmurju dejansko odraz posamične naselitve, bivalne individualizacije in kulturno-jezikovne adaptacije, vključujoč pri tem tudi način preživljanja: so namreč zaposleni in imajo dohodke. Zaradi te individualne konformnosti niso opazni in jih statistike večinoma izpuščajo. To narekuje previdno rabo terminov »romska poselitev« in tudi »romsko naselje«, zavedajoč se, da so tudi v slednjih stanovalci tudi tisti, ki se ne identificirajo kot Romi in niso romskega izvora, pač pa živijo v mešanih zakonih (Zupančič, 2011). Podrobnejše terenske raziskave, ki jih je objavil Pirc v svoji monografiji (2013) na izbranih primerih jasno dokazujejo, tudi z okvirnimi statističnimi opredelitvami, da so nekatera romska naselja dejanska večetnična. Vse to precej razbija razširjene predstave in vedenja o Romih in načinu njihove poselitve.

67 Romov ta študija posebej ne izdva, omenja pa okoliščine selitvenih tokov, ki so ob ostalih narodnih skupinah priseljencev prišli v Slovenijo pretežno v urbana okolja.

Tabela 2: Romi v Sloveniji po narodni pripadnosti in maternem jeziku ob popisih od 1931 do 2002

leto popisa	romski materni jezik	romska narodna pripadnost
1931	515	-
1948	-	46
1953	996	1.663
1961	-	158
1971	969	951
1981	1.382	1.393
1991	2.752	2.259
2002	3.834	3.246

Vir: Šircelj, M. 2003: *Verska, jezikovna in narodna sestava prebivalstva Slovenije. Popisi 1921–2002, Posebne publikacije, št. 2, SURS, Ljubljana, str. 97, 141*

Statistična podoba Romov je značilno »manjšinska«; prikazan je le del dejanske populacije. Med manjšinami v Sloveniji in sosedstvu so sicer glede tega precejšnje razlike, a skoraj dosledno povsod so ocene števila pripadnikov manjšin večje kot prikazujejo statistični podatki. Poleg tega so očitne tudi razlike med posameznimi popisi, kar gre pripisati spremembam metodologije in tehnik popisov, kar je vse treba upoštevati pri interpretaciji popisnih podatkov. Popis leta 1931 je popisoval po verski opredelitvi in po maternem jeziku in tedaj zabeležil 515 pripadnikov, ki so govorili »ciganski« jezik. Leta 1948 so zabeležili le simbolično število Romov (Ciganov); očitno se je k romski narodni pripadnosti je javilo le skromno število nesporno številčnejše populacije (sodeč po navedbah Štrukljeve (2004), ki je upoštevala zanesljive arhivske vire. Le nekaj let pozneje (1953) je bilo ugotovljeno bistveno večje število (1.663), a le slabi dve tretjini sta navedli romščino kot svoj materni jezik. To število je ostalo skoraj enako dvajset let pozneje (leta 1971), s tem da je bilo tedaj veliko bolj uravnoteženo s številom Romov po narodni pripadnosti. Vmes (1961) so zabeležili bistveno skromnejše število, kar gre nedvomno pripisati hibam popisne tehnike in metodologije in nikakor ne realnim spremembam v identiteti Romov. Nobenih okoliščin ni bilo za to. Šele pozneje je pričelo število romskega prebivalstva tudi »statistično« rasti. Kljub očitnim razlikam v stopnji fertilitnosti (glej Kalibova, 2000, 188–191) med romskim in večinskim prebivalstvom v državah srednje Evrope, je del statističnega prirastka treba iskati v poteku identifikacije. Narasčanje števila je tudi rezultat narodnega osveščanja Romov.

2.2 Teritorialnost in avtohtonost Romov

V slovenskem okviru se je ob priliki uveljavljanja posebnega zakona o romski skupnosti vnela precej ostra razprava o avtohtonosti Romov. Zakon je namreč formaliziral določila glede romskih svetnikov in s tem povezane politične participacije v občinah z opaznejšim številom Romov, ne glede na podatke statističnih popisov. V nekaterih okoljih so tem nameram oporekali z argumentacijo, da so Romi tam nov (priseljen) in ne tradicionalen, star družbeni element. V želji po pravnem izenačenju s pripadniki madžarske in italijanske narodne skupnosti v slovenskih ustavnih določilih in podredni zakonodaji je to nujno. Sprejem posebnega zakona o Romih⁶⁸ je te šele zares postavil v vlogo manjšine: vzpostavil je nove oblike organiziranosti skupnosti, uredil odnose na področju kulture, političnega življenja in gospodarsko-socialnih ter končno tudi prostorskih odnosov. Razprava o avtohtonosti ima širši značaj in sega v jedro tistega, kar je glavnina tega dela: na koncept romske poselitve in s tem povezanih pravic in dolžnosti. Na tem področju se skladno z dosedanjimi praksami srečamo s kriterijem avtohtonosti, ki je eden od merodajnih instrumentov dodeljevanja različnih podpor in razpisov. Čeprav je v slovenski družbi in tudi med raziskovalci deljeno mnenje, ali avtohtonost (Romov) sploh omenjati. Namesto tega se skoraj sinonimsko omenjajo izrazi kot so: tradicionalna, stara, zgodovinska ali zgodovinsko izpričana (dokumentirana) poselitev. Zavoljo primerljivosti z Madžari in Italijani je v korist tega počvetja treba izpostaviti vsaj dva argumenta: avtohtonost kot ustavno kategorijo in drugič kot povsem pragmatično rešitev. Dileme primerne ali sploh upravičene rabe pojma avtohtonost sicer ostajajo, vendar se s temi izrazi ne kaže posebej obremenjevati. Kako je torej z avtohtonostjo Romov v Sloveniji?

Ta ustavna kategorija se zdi v primeru italijanske in madžarske manjšine zaradi njihove jasne historične topografske določenosti dovolj preprosta in uporabna. Na naselje natančno lahko namreč določimo območje avtohtone poselitve, kar ima izjemno pomembno politično razsežnost: določeno je ozemlje, na katerem veljajo izrecne manjšinske pravice (topografija, izobraževanje, kulture, organiziranost idr.). V primeru Romov je drugače. V več besedilih jih obravnavajo kot »neteritorialno« skupnost, kar pa je iz geografskega zornega kota težko sprejeti. Gre za razpršeno ali sporadično ter – vsaj zgodovinsko gledano – začasno oziroma periodično teritorialno navzočnost. Zato naj bi bilo težko določiti območja avtohtone poselitve. V Zakonu o lokalni samoupravi so opredeljene občine, za katere veljajo tam obstoječe romske naselbine kot avtohtone. Ta formulacija lahko v posameznih primerih

68 Zakon o Romski skupnosti v Republiki Sloveniji (Z-RomS-1) je bil sprejet 10. aprila 2007 (UL RS 33/2007, 13. 4. 2007), na: <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=200733&stevilka=1762>

povzroči kar nekaj težav: občine z neavtohtonimi Romi bi naj ne imele možnosti kandidature za sredstva urejanja romskih naselij. Realno je drugače. Romi so v času (fazi) nomadskega ali polnomadskega načina življenja »kročili« na širšem ozemlju, toda držali so se večinoma določenih regionalnih okvirov in celo izrecnih lokacij. Določiti je mogoče kraje, kjer so imeli urejene osnovne pristojnosti (npr. izdaja osebnih dokumentov, mesto šolanja ipd.). Taki zapisi in pričevanja obstajajo, z družinskimi imeni / priimki. V strnjeni obliki prinaša večino teh navedb delo Pavle Štrukelj (2004). Zaradi tega avtohtonost Romov kot skupnosti ni sporna. V primerih posameznih naselij pa je nekaj zadreg in je avtohtonost težje dokazovati po elementih. V splošnem je do stalne romske poselitve prišlo pozneje kot se je politično in kulturno organiziral ter oblikoval slovenski narod (in tudi drugi na prostoru današnje Slovenije, kot na primer Nemci – Avstrijci, Italijani, Judje, Madžari in drugi. Povsem neprimerno je iskanje individualne avtohtonosti, saj se vselej šteje etnični kolektiv. Narodna / etnična opredelitev je osebna izbira, ki se lahko realno uresničuje predvsem na kolektivni naravi in ob teritorialni navezanosti. Zato je smiselnejše upoštevati regionalni in ne zgolj ozki lokalni okvir. Tradicionalne regije in območja romske navzočnosti so dobro dokumentirane. Romi, del diasporičnega romskega naroda so na določenih območjih Slovenije zgodovinsko navzoči in zato predstavljajo avtohtono skupnost. Obenem so s tem jasna tudi območja tradicionalne poselitve za razliko od novih poselitvenih jeder, ki so jih oblikovale skupine in posamezniki iz območij nekdanje Jugoslavije v novejšem času. Ta razlika je pomembna pri določanju izbranih norm, v ničemer pa ne negira možnosti kulturne artikulacije in ustvarjalnosti vseh Romov ne glede na geografsko izhodiščno okolje.

Pojem avtohtonosti sodi med termine, ki so ga iz splošne uporabnosti in omenjenosti v zadnjih desetletjih pričeli izrivati ali zamenjevati drugi termini, kot so npr. »tradicionalna prisotnost ali naselitev«, »zgodovinska navzočnost«, »tradicionalna poselitev« in podobno. Termin so zagovarjale in prakticirale predvsem srednje- in vzhodnoevropske države, ki so tudi svojo državnost utemeljevale predvsem s t.i. »etničnimi« kriteriji, za razliko od zahodnoevropskih držav, ki gradijo svojo politično identiteto na zgodovinskem obstoju in posedovanju določenega teritorija (na primer Francija). Na prvi pogled se zdi razlika med »etatističnim« in »etničnim« principom etnogeneze (nastanka narodov) zelo velika, tako rekoč diametralno nasprotna, a nas nekaj utečenih praks hitro prepriča o nasprotnem. Tako je francoska »nation« seveda utemeljena na državni zavesti in historični tradiciji; razlike med Baski na jugozahodu Francije in Alzačani na severovzhodu ter morda Bretonci v Bretaniji so po tem naziranju le v tem, da Francozi priznavajo le dialekte / regionalne jezike, ne pa tudi njihove manjšinskosti (baskovske, nemške); vsi so Francozi. Vendar je odnos Francije – zanimivo – povsem drugačen, ko gre za »frankofone«

v dolini Aoste v Italiji; ta je zaščiten kot manjšina podobno kot v praksi srednje in vzhodne Evrope tako s strani Italije in tudi njene »zaščitnice« Francije. Države Iberskega polotoka, Britanskega otočja, Francije, Švice in Beneluksa imajo svojo historično predhodnico v srednjeveški državi oziroma drugače politično definiranim teritoriju. V obdobju evropske »pomladi narodov« med 18. in 19. stoletjem se je »narod« definiral na že definiranim teritoriju. Odločilna je bila torej politična kohezija, ki je raznoliko prebivalstvo (po jeziku, npr.) zadržalo skupaj in ob uveljavljanju državnih institucij skušalo obstoječe razlike zmanjševati. Ponekod ni uspelo (npr. Irska) in so se »narodi« z narodnimi gibanji ustvarili svoje države. Drugod so se uveljavili močni regionalizmi (dejansko: nacionalizmi) in dosegli v različnih obdobjih določeno stopnjo avtonomnosti. Škotska in Wales imata znotraj Združenega kraljestva precejšnjo stopnjo upravne avtonomije. Katalonija si je izborila znatno »regionalno« avtonomijo, Baskija to poskuša z bolj nasilnimi sredstvi že dalj časa. Belgija se je na podlagi flamsko – valonske (jezikovno – kulturne) polarizacije že znotraj Evropske unije preoblikovala iz unitarne v federalno obliko. Vsi pomembnejši evropski »regionalizmi« so dejansko imeli etnično podlago, obenem pa so se naslanjali tudi na zgodovinsko – pravne okoliščine: oboje teritorialnost teh ozemelj še posebej izpostavlja.

Drugače je bilo in je v ostalih evropskih državah, še posebej tistih, ki so utemeljevale oblikovanje političnih meja glede na etnične kriterije. Tako so tudi nastajale. Slovenija sodi med značilne tovrstne države in tudi narode. Oblikovanje političnih meja v 19. in 20. stoletju je bilo dramatično in polno konfliktov, izvedenih plebiscitov in načrtovanih ter izvedenih množičnih selitev. S temi ukrepi so skušali najti »pravične« politične meje, kar pa je bilo povezano z velikimi težavami, ki izhajajo iz prepletenosti etnične pripadnosti na lokalni ravni. Enostavne »etnične« meje ni. Za kompenzacijo so v bilateralnih in multilateralnih (mirovnih) sporazumih določili varstvo pripadnikov narodov, ki je po razmejitvi ostal zunaj »svoje« države. Manjšine kot pravno-politični fenomen so stvar predvsem 20. stoletja. Upoštevale so se »avtohtone« manjšine. Tudi v prej omenjenih državah »etatistične« provincence so različne mere avtonomije dodeljevali predvsem skupnostim, ki so že dalj časa kot oblikovani družbeni agregati naseljeni na določenem ozemlju. Danes so manjšinske zaščite večinoma rezervirane za te »avtohtone« populacije tudi tedaj, ko so priselitveni valovi oblikovali bistveno številčnejše imigrantske skupnosti.

Pri tem se je pojavilo – nesporno zelo pomembno – vprašanje, kateri so mejniki avtohtonosti. Kdo ustreza temu kriteriju? Avtohtonost predstavlja v bolj naravoslovnih disciplinah »tu nastalo«, »domačo« populacijo. Izraz se je uveljavil za prebivalstvo, ki je že v času oblikovanja modernih narodov prebivalo na določenem

teritoriju. Avtohtonost je implicitno zahtevala tri temeljne pogoje: kolektivno naravo (skupnost, organiziranost, skupne značilnosti), teritorialnost (oblikovanje kulturne pokrajine, vzpostavljanje različnih interakcij) ter seveda čas. Za slednjega je bilo v razpravah o tem vprašanju precej polemik. Izoblikovali sta se dve struji: po prvi je datacija avtohtonega prebivalstva vezana na preverljivo zgodovinsko izpričano prisotnost izbrane skupine (skupnosti) ljudi na določenem teritoriju. Po drugi je avtohtonost vezana na enostavnejšo definicijo: za avtohtonost zadoščajo tri generacije kontinuirano prisotne na vsaj okvirno istem ozemlju.

Avtohtonost je izhodišče uživanja nekaterih posebnih pravic, ki so jih sicer deležni Italijani in Madžari. To je na primer tudi funkcija romskega svetnika. Po določenih novelah Zakona o lokalni samoupravi (ZLS-L, 14. člen in 101a člen) imajo obvezo romskega svetnika naslednje občine: Beltinci, Cankova, Črenšovci, Črnomelj, Dobrovnik, Grosuplje, Kočevje Krško, Kuzma, Lendava, Metlika, Murska Sobota, Novo Mesto, Puconci, Rogašovci, Semič, Šentjernej, Tišina, Trebnje in Turnišče. Edino občina Grosuplje tega doslej ni uveljavila tudi v praksi, kljub pozivom in celo odločbi ustavnega sodišča. V noveli citiranega zakona je zakonodajalec izhajal predvsem iz dosedanjih praks »tradicionalne« oziroma »zgodovinsko izpričane«⁶⁹ prisotnosti Romov in pri tem načeloma upošteval sorazmerno številčnost (nič ne omenja spodnje meje) in to očitno zaradi pragmatičnih razlogov – reprezentativnosti v telesih lokalne samouprave. S statistiko si je mogoče le omejeno pomagati, ker zajema le okrog tretjine ocenjene celotne romske populacije. Popisni podatki kažejo na prisotnost Romov tudi na območjih, ki jih starejši viri ne omenjajo in jih tudi ni bilo zaznati s terenskim proučevanjem t. i. romskih naselij.

Pragmatičnost upoštevanja kriterija avtohtonosti pa je odprta evropski prostor znotraj EU, pa tudi širše. Odsotnost te omejitve bi bila lahko privlačen motiv za morebitna doseljavanja večjih skupin romskega prebivalstva predvsem z Balkanskega polotoka. V tej luči je treba omeniti tudi dejstvo, da Romi zaradi odsotnosti lastne države nimajo države zaščitnice; nimajo torej »matice«, ki bi jim nudila institucionalno podporo. Vrh vsega se romske skupine med seboj precej razlikujejo po jeziku, verskih opredelitvah in končno tudi kulturni artikulaciji, kljub nespornim nekaterim skupnim potezam. Skupine Romov, ki so dalj časa živele na določenem (nekoliko širšem) teritoriju in se tam tudi oblikovale (in seveda

69 Merilo za zgodovinsko izpričano navzočnost so lahko arhivske navedbe, rojstne, krstne, poročne knjige ter zapisi o umrlih, na terenu pa napisi na nagrobnikih z značilnimi priimki. Slednje ne sodi v okvir zelo zanesljivih indikatorjev za različne manjšinske skupnosti (zanesljivost presoje po priimkih zelo variira od okolja do okolja), vendar kaže na primeru romskega prebivalstva zelo visoko korelacijo z na primer arhivskimi viri. Novejši primeri presoje po priimkih pa so – nasprotno – lahko zelo varljivi, ker si je več romskih družin spremenilo priimke. Ker se pojem avtohtonosti nanaša na tradicionalno (staro, zgodovinsko) prisotnost, so priimki precej značilen pokazatelj.

tudi prispevali k oblikovanju – vsaj v omejenem obsegu) kulturne pokrajine. Zato je kljub ohlapnosti termin »avtohtonost« smiselno navajati kot regionalno in ne zgolj lokalno kategorijo.

Tabela 3: Število Romov po občinah ob popisu leta 2002 in po ocenah leta 2010

občina	število Romov popis	število Romov ocene	občina	število Romov popis	število Romov ocene
Maribor	613	1.300	Brežice	42	80
Novo mesto	562	848	Krško	37	280
Murska Sobota	439	720	Velenje	34	150
Ljubljana	218	600	Turnišče	29	53
Puconci	137	457	Ivančna gorica	27	7
Kočevje	127	396	Miklavž	25	-
Šentjernej	98	126	Beltinci	23	83
Metlika	90	264	Jesenice	21	100
Lendava	86	150	Hoče-Slivnica	19	-
Tišina	86	345	Lenart	16	-
Črnomelj	85	580	Trebnje	16	400
Črenšovci	63	160	Straše	14	-
Cankova	56	204	Kranj	12	-
Rogašovci	51	379	Kuzma	10	94
Ribnica	49	80	Slovenska Bistrica	10	-
Semič	47	200	ostalo	104	-
SKUPAJ				3.246	10.000

Vir: Statistične informacije. Popis 2002. 5 Prebivalstvo št. 3, 16. april 2003, SURS, Ljubljana (splet: <http://www.stat.si/popis2002/gradivo/informacija-96.pdf>)

Zupančič, J. 2011: *Koncept modernizacije romskih naselij v Sloveniji*, elaborat, Ministrstvo za okolje in prostor, Ljubljana, str. 15-19

Regionalni značaj tradicionalne (avtohtone) navzočnosti Romov v slovenskem prostoru ima določen pomen tudi pri varovanju materialne dediščine. Romska materialna kulturna dediščina je odraz njihove barvite selitvene zgodovine in specifične bivalne kulture in je zaradi oblik posnemanja slovenskih bivalnih stilov ter lastnih romskih izkušenj dragocena posebnost. Varovanje le-te je vezano na območja, kjer so ti stiki obstajali. Prekmurje, Bela krajina, Spodnje Posavje in Dolenjska predstavljajo regionalne okvire romske materialne dediščine in njihove identitete. Tudi poimenovanje »dolenjski« oziroma »belokranjski« ter na drugi strani »prekmurski«

Romi označuje njihov regionalni značaj in pripadnost. Teritorialnost se izkazuje kot pomembna postavka romske identitete. Pri proučevanju, restavraciji, varovanju in promociji romske kulturne dediščine je potrebno upoštevati njihove regionalna zaledja, saj tvorijo organsko celoto z obdajajočim okoljem. Tudi integracijo romskih naselij v slovenski naselbinski sistem – o tem bo več govora v nadaljevanju – je mogoče voditi le z upoštevanjem regionalnih značilnosti okolja. Avtohtonost (ali druge primerljive izraze) Romov je zato treba razumeti v širšem kontekstu slovenskega kulturnega prostora v celoti: Romi so njegov del, nekoliko poseben po svojem izrazu in tradiciji, a pristen odraz kulturno-prostorske realnosti.

3 Romska naselja v Sloveniji

3.1 Pojem romskega naselja

Skozi dolgo dobo romskega »potovanja« je bila bivalna kultura Romov prilagojena njihovi selitveni mobilnosti. Kolo, ki simbolizira romski način življenja, je zrcalna slika tradicionalnega romskega pogleda na prostor: prostora v premikanju! Naselja Romov so rezultat precejšnje družbene izolacije, saj bi v nasprotnem primeru verjetno ravnali podobno kot druge etnične skupine in se naseljevali v obstoječa naselja. V več generacij trajajočem prilagoditvenem procesu so romske točke začasne prisotnosti postale stalni zaselki in naselja. Prinešeni vzorci življenja in bivanja so verjetno bistveno vplivali na lokacijo, tloris in strukturo naselij. Posebnosti romskih naselij so torej dinamičen prostorsko-socialni pojav, ki zasluži pozornost ne le z vidikov različnih strok (na primer etnologije, antropologije, arhitekture, sociologije idr.) temveč predstavlja tudi načrtovalski, bolj rečeno sanacijski izziv. Romska naselja je treba najprej razumeti kot – vsaj v začetku – specifičen družbeni prostor in obenem spremljati njihovo modernizacijo. Ta poteka spontano, podobno kot je potekala stalna naselitev. Raziskovanje teh posebnosti lahko bistveno pripomore k hitrejši, racionalnejši in učinkovitejši načrtni sanaciji in integraciji romskih naselij v slovenski naselbinski sistem.

Pri obravnavi vprašanja prostorske mobilnosti Romov se moramo vrniti k pojavu in značilnostim romskih naselij. V programih in projektih, namenjeni izboljšanju stvarnega položaja Romov, je navadno govora predvsem o bivalnih razmerah. Vendar je pojem »romsko naselje« oziroma prostorski problemi bistveno širši in zajema celotno ožje območje, namenjeno bivanju in neposredno z njim povezanimi površinami.

Izraz »romsko naselje« je nastal v določeni zadregi, kako poimenovati prostorsko združen in funkcijsko povezan agregat bivalnih enot, na katerem je naseljeno pretežno romsko prebivalstvo. Ti prostori (enote) večinoma niso dejansko samostojna statistična naselja z ustrezno hišno oštevilčenostjo. Neredko je hišna številka ali naslov en sam in so nanj formalno vezani (torej v statističnem smislu: naseljeni) tudi drugi stanovalci bivalno(socialno) prostorske enote, ki ji zaradi poenostavljanja rečemo romsko naselje. Čeprav so v bližini obstoječih statistično opredeljenih naselij, se vanje funkcionalno večinoma ne vključujejo, temveč predstavljajo ločen del. Tudi v tem gre iskati razloge za številne probleme legalizacije tovrstnih naselbin oziroma posameznih bivalnih enot. Vendar je po drugi strani evidenca romskega prebivalstva dokaj jasna, posebej če uporabimo sezname prejemnikov določene socialne in zdravstvene pomoči, šolske obveznike ali pa volilne imenike. Romi so prostorsko razpršena skupnost, ki je v teku zadnjih desetletij zaradi načrtno

ustalitve in drugih – večinoma z modernizacijo povezanih razlogov - izoblikovala več t. i. »romskih naselij«, v katerih živi večji del pripadnikov te skupnosti. Največ jih živi v Prekmurju in na Dolenjskem. Pavla Štrukelj omenja v svoji monografiji 60 romskih naselij in zaselkov v 17 občinah v Prekmurju, 56 naselij v 13 občinah na Dolenjskem in v Beli krajini ter 8 zaselkov Sintov (največkrat imenovanih tudi »gorenjski« Romi) na Gorenjskem (Štrukelj, 2004, 303-309). Slednjih je komaj nekaj odstotkov. Romi so večidel podeželsko prebivalstvo. Povsem nova skupina so mestne populacije v večjih mestih, predvsem v Ljubljani, Mariboru, Velenju in Celju. Ti so večinoma imigranti iz držav naslednic nekdanje Jugoslavije, ki so se v slovenski prostor priselili v zadnjih treh desetletjih. Deloma se jim pridružujejo tudi begunci in azilanti iz istih območij, ki se priseljujejo zaradi težkih domačih razmer.

Dosedanja terenska proučevanja in analize statističnih podatkov dokazujejo, da živi največji del – nad 40 % - v Prekmurju, okrog tretjine pa na Dolenjskem - »dolenjski« Romi. Sintov (največkrat imenovanih tudi »gorenjski« Romi) je le nekaj odstotkov, prav tako pa tudi izrazito mestnih populacij v Ljubljani in Mariboru; slednji so večinoma imigranti iz držav nekdanje Jugoslavije, ki so prišli v slovenski prostor v zadnjih treh desetletjih (Zupančič, Repolusk, Josipovič, 2001). Romska naselja so večinoma mlajšega nastanka, saj je stalna naselitev uspela v veliki meri šele v drugi polovici 20. stoletja. Zаметki romskih naselij so sicer precej starejši. Že prvotna naselitev v poznem srednjem veku je zadela na razmeroma gosto naseljeno pokrajino (glede na tedanje pogoje agrarne družbe in naturalne ekonomije), kjer so se lahko le razpršili: koncentracije niti niso bile mogoče. Poleg tega so jih pogosto preganjali pod različnimi pretvezami (večinoma zaradi »klateštva«) (Klopčič, 2010, 184-186), kar pa je pravzaprav nomadski način življenja še bolj zadrževalo in se je ohranil globoko v moderno dobo. Nekateri poskusi so bili dokaj nasilni, saj so skušali Romom odvzeti otroke in jih vzgajati posebej, prepovedovali so romske poroke in rabo romskega jezika ipd. (Štrukelj, 1980, 14-30). Neredko so skušali romske rodbine čim bolj prostorsko razpršiti in razporediti obveznosti in skrb lokalnih oblasti. Manjše skupine Romov so se zdele bolj obvladljive in pričakovali so, da se bodo v manjših skupinah lažje asimilirali. Morda so taki pristopi dodatno krepili nezaupanje pri Romih in njihovo previdnost pri prostorskem distanciranju. Tudičasne naselbine so Romi praviloma oblikovali na določeni razdalji, a ne daleč od naselij. Vzroke za tak bivalni vzorec je treba iskati tudi drugje, predvsem v specifični socialni strukturi romskih klanov. Že v 18. stoletju so bili na prostoru nekdanje Habsburške monarhije za časa Marije Terezije izpeljani poskusi stalne naselitve, ki pa kljub različnim oblikam prisile niso prinesli zelenih učinkov. Še več: zdi se, da so povečevali nezaupljivost romskih nomadov in gradili zid nezaupanja med njimi in stalno naseljenim življenjem (Štrukelj, 2004, 83-90). Poznejši naselitveni

poskusi v času jugoslovanske kraljevine so vsebovali celo oblike posebne ponudbe za romske pretendente, kar je sprožalo nelagodje in celo odpor pri slovenskem prebivalstvu. Če beremo kronike tistega časa,⁷⁰ se zdijo glede na slog razmišljanja osupljivo podobne mnogim današnjim stališčem in javnim prepričanjem. Distanciranje od Romov in oblike družbenega ograjevanja so povečevale prepad med njimi. Pri tem so imeli predsodki o manjvrednosti romskih sosedov pomembno vlogo. Kakorkoli že, trajnejših naselitvenih učinkov ni bilo in Romi so ohranili posebne oblike teritorialnosti s koriščenjem določenih formalnih obvez in storitev, medtem ko se je za potrebe preživljanja zadržal polnomadski slog življenja (Rozman, 1991, 137). Vendar so bili Romi vsaj delno »teritorializirani«; registrirani so bili na ozemljih določenih občin, čeprav niso stalno bivali na enem kraju, temveč so se zaradi preživljanja (opravljanja različnih »potujočih« obrti) selili. Tudi načrtne stalne naselitve (in preselitve) Romov na različne kraje večinoma niso trajno uspeli: že čez kakšno leto je večina »preseljencev« prišla nazaj. Vendar pa se je ob prej omenjeni »teritorializaciji« vendarle določen del Romov pričel prostorsko ustaljevati. Leta 1911 je pričelo rasti naselje Pušča, od začetka ena sama hiša (Rudaš, 2011), ki je v nadaljnjih desetletjih dobivala sprva rodbinsko povezane stanovalce, pozneje pa tudi ostale. A tudi širše so se pričela oblikovati romska naselja, katerih zunanji izgled in struktura sta odražala precej posebnosti (Sever, 1962). Zlasti prekmurski Romi so se v precejšnji meri vsaj močno lokalizirali, hitro pa tudi za stalno naselili. Nomadizem je pri njih postopoma postajal zgolj še folklor (Štrukelj, 1979, 80-98). Pri tem ne gre prezreti dejstva, da je začetek marsikaterega romskega naselja v Prekmurju vezan na naselitev ene družine, ki se je naselila na svoji kupljeni posesti in je do uzurpacije zemljišč prihajalo pozneje, ko se je naselje širilo. Na Dolenjskem so taki primeri izjemno redki.

Stalnejša naselitev je dejansko uspela šele po močnih socialnih spremembah in modernizacijskih procesih, ki so tudi sicer močno spremenili način življenja podeželskega prebivalstva. S stalno naselitvijo so jim bile vsaj deloma dostopne nekatere dobrine vse bolj urbanizirane in modernizirane družbe. Poleg tega se je z uveljavljanjem motornega prometa razdalja učinkovito zmanjševala; mobilnost je torej omogočala zasedanje stalne točke bivanja (Zupančič, 2006). Toda stalna naselitev se je hitro izkazala za nadaljevanje obrobnega družbenega položaja tudi v novih razmerah. Socialni preboj in s tem doseganje ravni večinskega prebivalstva se je posrečilo le redkim. Stalna naselitev je bila – prostorsko gledano – največkrat omejena na eno samo družino. Kasneje se je ta zaradi porok in visoke rodnosti precej razširila, neredko pa so se tja naselili še bližnji in/ali daljni sorodniki, tako da so romska

70 Govorimo o dvajsetih in tridesetih letih 20. stoletja, ko je banska uprava Dravske banovine iskala načine »mehke« prisile...

naselja dobila nekatere strukturne in fiziognomske posebnosti. V pomanjkanju lastništva zemlje in pravnih regulativ, finančnih sredstev in tudi vrednostnega sistema so bile gradnje zelo različne, večinoma pa slabših kvalitete. Ker so se locirali na robna ter v splošnem manj kakovostna območja in so bili tudi gradbeni materiali zelo raznoliki in marsikdaj slabi, so tudi romska naselja postala odkrit »slum«. Povsem samosvoj razvoj pa so doživela slumska naselja v mestih, ki so jih deloma zasedali tudi Romi predvsem z območja centralnega in južnega dela Balkanskega polotoka, ki sicer nimajo s slovenskimi Romi nobenih rodbinskih povezav.

Ob statističnem popisu leta 2002⁷¹ je bilo v Sloveniji 3.264 Romov. Ta narodna skupina je, za razliko od večine ostalih popisnih kategorij zabeležila razmeroma visok porast, ki ga gre bolj kot demografskim pripisati dejavnikom oživljanja romske identitete. Vendar to število zajema le del romske populacije. Na podlagi ocen poznavalcev, podatkov zavodov za socialno varstvo in drugih ustanov je to število mogoče oceniti na okrog 7.000 (Komac, Zupančič, Winkler, 1999), nekateri pa število Romov ocenjujejo na okrog 10.000, kar je mogoče na podlagi podatkov socialnih služb opredeliti kot dokaj realno (Horvat, 1999). Danes smo bližje zadnji številki tudi po rezultatih terenskih proučevanj v romskih naseljih. Statistični popisi naj bi dajali zato močno podcenjeno sliko o številčnosti Romov. V Sloveniji torej Romi po številu predstavljajo podobno majhno narodno skupnost, kot sta italijanska in madžarska manjšina. Vendar se po večini demografskih, socialnih, naselitvenih, pa tudi pravnih in ekonomskih značilnostih od obeh manjšin močno razlikujejo. Romi so namreč prostorsko razpršena skupnost, ki je v teku zadnjih desetletij zaradi načrtne ustalitve in drugih – večinoma z modernizacijo povezanih razlogov, izoblikovali več t.i. »romskih« naselij, v katerih živi večji del te skupnosti. Natančnejše določanje gostote romske poselitve otežkoča visoka stopnja prostorske razpršenosti in nestalnost etničnega opredeljevanja (očitno se opredeljujejo glede na družbeno okolje, še posebej tisti, ki so že dosegli izobrazbo in potem določen socialni dvig). S tem v zvezi je treba podčrtati, da je v tej luči za osebe, ki so izvorno Romi (potomci romskih staršev), opredeljevanje po narodni pripadnosti prvenstveno predmet socialne stratifikacije in ne etnične identifikacije. To pa »statistično« zopet ustvarja Rome kot izrazito marginalno populacijo, s čimer se pri njih samih poglobljajo občutki družbene obrobnosti. Identitetni beg iz romstva je pogost tudi drugod, kar je treba deloma upoštevati kot prilagoditveni refleksi. Zaradi različnih nagibov so Romi, posebno tisti v pogojih prostorske razpršenosti, skrivali svojo romsko identiteto.

71 Popis leta 2002 je bil zadnji, ki je popisoval po narodni pripadnosti in je primerljiv s prejšnjimi popisi. Pozneje je bila uporabljen drugačna metoda ugotavljanja prebivalstvenih značilnosti v Sloveniji.

Romsko prebivalstvo v Sloveniji je jezikovno in kulturno precej heterogeno. Že delitev na »prekmurske« – večinoma t. i »vlaške« ali »panonske« Rome, »dolenjske« Rome in Sinte (ali tudi »gorenjske« Rome), pove, da imamo opraviti ne le z medregionalnimi razlikami, temveč tudi z občutnimi razlikami v poteku selitvenih tokov in družbeno-kulturnem razvoju (Štrukelj, 1979). Te opredelitve imajo potem še eno posledico: zaradi zmanjšanega števila se ustvarja tudi – verjetno napačna – predstava o poselitvenih značilnostih romske populacije. Zato lahko ugotavljamo predvsem tisti del romske populacije, ki s svojim načinom življenja in s tem povezanim specifičnim prostorskim obnašanjem kaže na obseg romskega prebivalstva.

3.2 Romska naselja v pregledu

Več kot sto naselij s prevlado romskega prebivalstva na okrog 400 km² predstavlja posebnost v slovenskem naselbinskem sistemu. Po času nastanka, značilnih potezah prostorskega razvoja, značilnih gradbenih potezah in specifični tlorisni zasnovi so prepričljiva posebnost slovenske ekumene. Kljub sorazmerni številčnosti je to manj znani del naseljenega prostora. Le manjši del naselij je zapisan na zemljevidih in v preglednih delih. Opisuje jih predvsem na romska vprašanja orientirana literatura.

Začnemo lahko na severu Slovenije na Goričkem. Gričevnati svet z redkejšo poselitvijo in dinamično izmenjavo gozdnih površin in obdelanih kmetijskih kategorij, je bil ob dokaj gosti rečni mreži naravno privlačen za romsko poselitev. Bližina dolgoletne administrativno-politične meje med ogrskimi in avstrijskimi posestmi ter pozneje med Avstrijo in Jugoslavijo, ki je obenem z bližino etnično stičnega območja je predstavljalo dodaten motiv, ne glede na perifernost območja v širšem smislu. Naselja na Goričkem so razložena, deloma v slemenski legi in deloma v dolinski legi. Naselja sestavljajo zaselki, pogosto poimenovani po priimkih in hišnih imenih, kar nekoliko nakazuje tudi na potek naseljevanja tega območja. Romsko prebivalstvo je imelo pri naseljevanju izmed vseh regij v Sloveniji še najlažjo prilagoditveno pot, saj so tudi pri njih prevladovale manjše skupine. Te so se naselile na prostih oziroma dosegljivih lokacijah. Zaselki so značilen pojav tudi romske naselbinske mreže in le nekaj izjem odstopa od tega. Štrukljeva jih navaja več (Štrukelj, 1991, 50–53) kot pa so jih evidentirali ob terenski raziskavi leta 2007. Tlorisna zasnova teh zaselkov (ali manjših naselij) dokaj jasno označuje obstoj enodružinskega jedra, ki se je pozneje širilo demografsko, zaradi rodnosti in sklepanja zakonov ter s tem povezanimi priselitvami. Starejše jedro se pozna tudi po zgradbeni strukturi, arhitekturnem stilu, uporabi materiala in drugih priložnostnih pritiklinah najstarejše, središčne in največkrat blizu ceste ali poti ležeče stavbe. Nove stavbe so nastale poleg in so bile pri izbiri prostora bolj omejene. Zato se

je v romskih zaselkih v drugi generaciji začelo zgoščanje stavb, kar sedaj povzroča težave pri sanaciji in modernizaciji teh naselij.

Največje naselje na Goričkem je nedvomno *Ljubljana* (uradno Serdica) v občini Rogašovci, ki je le nekaj sto metrov oddaljena od *Maribora* (uradno Sotina). Obe naselji zavzemata del gozdnega roba in sta sedaj oblikovani po vaških ulicah. Ljubljana je razvila osrednjo vaško ulico, ki se na zahodnem robu razcepi še v dve stranski, Maribor pa je zadržal dva niza hiš, ki sta se še nekoliko razširili z novgradnjami. Le malo manjše romsko naselje je pri *Pertoči* in sicer na lokaciji Kosednarjev breg. Z vseh strani ga obkroža ozek pas gozda, sama tlorisna zasnova naselja pa je netipična: vaše ulice se namreč pravokotno križajo. Tak tloris je neobičajen tudi za tipiko vasi v vsej vzhodni Sloveniji. V isti občini je še manjši zaselek *Horvat* pri Ropoči, prav tako sredi gozdiča. V isti občini sta še dva zaselka, eden pri *Kramarovicih* vzhodno od vasi ter pri *Ocinju*. Posebnih imen nimata in tudi po tlorisni zasnovi sta blizu ostalim zaselkom.

V občini Kuzma sta dve naselji, manjši pri Gornjih Slavecih, v slikoviti legi na lokaciji *Kamena graba* ter večji *Dolič*, ki leži v ožji dolini potočka, ki se pri Kuzmi izliva v potok Lakaj. Lokacija je slikovita, a zaradi sorazmerno strmega brega na slabo sprijeti kamnini z nekaj tveganji zaradi usadov. Naselje ima starejši, višji in bolj stisnjen del, medtem ko se je novejši del razširil na dnu doline. Majhen zaselek je še pri Kuzmi - *Donice*. Občine Šalovci se sicer v gradivih ne omenjajo posebej, a tam je manjše naselje *Mali Šalovci*, lociran tipično z gozdom na južnem obrobju. Kljub majhnosti ima tipično zasnovo obcestnega zaselka, ki pa se je pozneje razširil z novogradnjami na dvoriščih. Pri Hodošu je majhen zaselek *Ciganszer*. Omenjajo ga le redko.

Tipična drobnonaselbinska struktura je v občini Cankova na zahodni strani Goriškega. Romska naselja so vsa v nekoliko vzpetem gričevnatem delu. Lega ob robu gozdnih zaplat je karakteristična. Severno od Cankove je ob cesti naselje *Breg*, obcestna romska vas s hišami v dveh vzporednih nizih, kar že kaže na razdelitev posesti. Prav tako je v obcestni legi dvodelno naselje *Krašči –jezero*, ki je dobilo ime po bližini Ledavskega umetnega jezera. Tudi po tlorisni zasnovi mu je podobno. V zavetni legi in z gozdovi je obdano slikovito romsko naselje *Krašči* (tudi *Olga*). Pri Gornjih Črncih je še manjši romski zaselek (*Na Bregu*). Južno od te vasi je le malo večji naselbina *Gornji Črnci*, zahodno od nje pa zaselek Hankovi. V občini je še eno romsko naselje in sicer pri Domajincih, na lokaciji *Na Bregu* severovzhodno od vasi. Imena teh zaselkov niso posebej izvirna, a imajo izrazit toponomastičen pomen.

Razmeroma gosta romska poselitev sledi tudi v srednjem predelu južnega Goriškega. V občini Puconci je pet (ali sedem, odvisno od kriterijev) naselbin, od katerih

je večje samo pri Zenkovcih. Sestavljata ga dva zaselka (*Peski, Ciganska graba*). Dvodelno je tudi naselje pri Vadarcih (*Pri Tanackih, Pri Daniji*) in pri Lemerju (*Na Prečkaj, Borovje*), medtem ko sta pri *Kušanovcih* in Dolini (zaselek *Duge gomile*) ločena od jedra vasi. Vsi zaselki ne glede na velikost imajo značilno lego ob robu gozda, razporeditev hiš ob eni vaški ulici, ki je večinoma tudi edina dovozna cesta ter nadpovprečno gostoto pozidave v primerjavi z okoliškimi slovenskimi zaselki.

V ravninskem delu Prekmurja so se oblikovale večje romske vasi, od največje *Pušče* pri Murski Soboti, ki ima v bližnjem sosedstvu še dva zaselka v *Černelavcih*. V Murski Soboti tudi živi določeno število Romov, pa tudi v bližnjih Nemčavcih. Pušča je prva samostojna romska krajevna skupnost, pionir pri uvajanju vrtcev kot javne izobraževalne družbene infrastrukture. Pušča je staro naselje in edino v Sloveniji, ki se ponša z lastno monografijo. Zasnova naselja je bila ob vodnem jarku, obraščenem z grmovjem in drevjem. Za kmetijstvo manj primerno zemljišče so uporabljali tudi za odlaganje kamenja – verjetno od tod tudi ime. Prvi naseljenci – Romi so bili lastniki zemlje. Pozneje, že pred in še posebej po drugi svetovni vojni je sledilo množično priseljevanje in Pušča se je pričela širiti. Zamejitev naselja z obvoznno cesto je značilen primer »utrjevanja«. Zato ima naselje neenotno strukturo, v kateri se prepletajo stari elementi prvotne poselitve (Glavna ulica) in novejših ulic, ki potekajo prečno na staro vaško prometnico. Močno se je pričela polniti navznoter in zgoščenost stavb že predstavlja razvojno težavo. Sedaj obstajajo težnje in načrti po urbanizaciji vmesnega dela med Puščo in delom ki spada pod Černelavce (Kranjčeva ulica, Murska Sobota).

Zahodno od Murske Sobote je v občini Tišina še eno oziroma izvorno dve romski naselji, ki se raztezata ob lokalni cesti med Vančo vasjo in Borejci. Prometnica je bila nekoč ovira, sedaj pa deluje kot vaška prometna pot, torej povezujoče. Ime *Vanča vas-Borejci* se je ohranilo. Naselje izstopa kot izvorno dvodelno, sestavljeno iz večjega zgoščenega naselja trikotne oblike in premih vaških ulic pravokotno na cesto, medtem ko je severni (borejski) del izrazito obcestnega značaja. Je eno redkejših romskih naselij z načrtovano, razmeroma obsežno razširitvijo, hkrati tudi eno najbolj odprtih.

Na ravnini so se razvili predvsem obcestni zaselki. Pri Črenšovcih sta dva; večji *Kamenci* z znanim romskim muzejem in manjši pri *Trnju*. Zelo podobno zasnovo prečne obcestne vasi ima romsko naselje Gomilica, ki sodi v okvir občine Turnišče. Pri *Dobrovniku* je romsko naselje dejansko del Dobrovnika na njegovi južni strani (*Turkeser*), severno ob cesti proti Kobilju pa stoji manjši zaselek. Romsko naselje je tudi *Beltincih*; dejansko je del naselja, medtem ko je pri Dokležovju strateško umaknjen na zeleni rob obmurskega loga, poraslega z gozdom. Posebna imena za omenjene zaselke niso znana.

Zadnja romska naselja v Prekmurju so še v bližini Lendave. Največja je pri *Dolgi vasi*, dejansko ločeno od ostalega naselja. Romi sicer živijo še v nekaj zaselkih znotraj *Lendave*, v *Pincab* in *Petišovcih*. Prvo ima značilno strukturo razširjenega obcestnega naselja, kjer so hiše zgoščeno razporejene od dveh vaških ulicah, ki se na koncu stikata. Naselje se je oblikovalo v bližini smetišča in deloma celo na njem, zaradi česar imajo stanovalci nekaj težav.

V Spodnjem Posavju je pet romskih naselij, štiri v krški in eno v brežiški občini. Največje je nesporno *Kerinov grm*, ki leži sredi njivskega kompleksa na Drnovem. Naselje obkroža obvozna cesta, ki je obenem ovira pred širjenjem naselja na kmetijske površine, ter dovozna pot. Naselje ima zelo specifičen tloris, saj se je z nekaj planskimi ukrepi krepko povečalo, predvsem pa prostorsko urejalo. Urejanje poteka prek obvozne ceste in osrednje vaške ulice, ostale pa so prilagojene staremu redu. Kerinov grm je sicer eksperimentalno naselje v več pogledih. Bližnje *Drnovo* ima značilno zasnovo enoredne obcestne romske vasi, ki leži v dnu starega deloma

Karta 4: *Biti v gozdu in ob vodi: romsko naselje Gazice (Krušče) z veliko svobode in malo razvojnih možnosti*

saniranega peskokopa. Nad Leskovcem so *Loke*, manjše naselje sredi gozdčica in nedaleč stran od drugih (slovenskih) zaselkov). Naselje je nastalo ob lokalni cesti tako, da je z njo povezano prek kratke dostopne ceste, hiše pa so polkrožno razporejene. Težko bi našli bolj tipično »taborno« zasnovo. Obcestno romsko naselje je tudi *Rimš*, ki leži ob regionalni cesti od Krškega proti Raki. Sodi med najskromnejše opremljene romske zaselke v Sloveniji, kar pa morda niti ni naključje. Stanovalci ga večkrat za določen čas zapustijo in potem ponovno naselijo. Nesporno eno najbolj slikovitih leg ima romsko naselje *Gazice* (ali tudi *Krušče*); obe imeni sta imeni naselij v bližini. Zaselek, ki pripada občini Brežice, je dostopen po posebni dovozni cesti. V celoti ga obkroža gozd in seveda brežina reke Krke.

Pri Dobruški vasi (občina Škocjan) sta na mokrotnem območju ob industrijskem obratu strešnikov (Bramac) nastala dva ločena zaselka s skupnim imenom *Dobruška vas*. Gre za eno najmlajših romskih naselbin s hitro rastjo in zelo slabimi socialno-ekonomskimi, komunalnimi in varnostnimi razmerami. Na drugi strani Krke so pri Šentjerneju štiri romski zaselki: pri *Rojah*, *Mihovici*, *Draškovcu* in *Kozarjah* ter v samem *Šentjerneju*; tam zavzemajo del naselja na Trdinovi cesti; tudi znani so pod tem imenom. Naselja imajo gručasto obliko, dostopna so po dovozni cesti.

Novo mesto sodi med najpomembnejše zgojitve Romov v Sloveniji in to tako po številu prebivalcev kakor po številu romskih naselij. Največje naselje je *Brezje* na severozahodni strani mesta. Razvilo se je v bližini separacije in smetišča (sedaj sanirano) ob cesti proti Mirni peči. Prvotno dokaj na videz kaotično tlorisno zasnovo je do neke mere uredila osrednja vaška pot, na katero se veže več stranskih bočnih poti. Ob katerih so razporejeni posamezni domovi v gručah. Ob glavni cesti je tudi vrtec, ki postopoma prevzema vlogo jedra javnega prostora v naselju. Na drugi strani regionalne ceste je *Žabjak*. *Žabjak* in *Brezje* sodita med največja romska naselja v Sloveniji. Sanacijskih posegov tu še ni bilo, zato odraža vso prvinskost dolenskih romskih naselij. Žal se izkazuje tudi z zelo slabo komunalno in sanitarno ureditvijo. Vas je položena vzdolžno ob regionalni cesti, vendar tako, da ga gradijo skupki hiš. Ti agregati med seboj niso povezani in naselje je dejansko seštevek skupin romskih hiš, ne deluje pa kot povezana prostorsko-socialna celota. Za sanacijske posege je to slabo izhodišče. Na južni strani mesta je *Šmibel*, ki se je razvil nasproti istoimenske mestne četrti na drugi strani železniške proge in sodi med bolj urejena romska naselja. Toda po tlorisni zasnovi je tipično, z osrednjo dostopno ulico in stranskimi kraki. Na južni strani mesta sledijo v oddaljenosti le nekaj km tri romska naselja: *Jedlinščica* na razglednem griču, *Gotna vas* na zahodu in *Ukrat*, ki ga sestavljajo trije manjši zaselki. Nekoliko dlje proti jugu je ob regionalni cesti proti Beli krajini *Ruperč vrh*. Za razliko od ostalih je to naselje urejeno

v obliki dveh vzporednih vaških ulic. Sodi med urejena romska naselja na Dolenjskem. S tem seznam romskih naselij okrog Novega mesta še ni povsem zaključen. Na vzhodnem robu mesta je zaselek pri *Ragovem*, na severu pa pri *Bučni vasi* in končno še pri le nekaj km oddaljenem *Otočcu*. V vseh primerih se ta naselja oziroma zaselki naslanjajo na gozdne površine, pri zadnjem pa so povsem obkroženi z njimi.

V predelu med Novim mestom in Grosupljem še nekaj manjših romskih zaselkov, od Mirne peči (*Šranga*), Ivančne gorice (*Pečjak*) do zaselkov pri Trebnjem: *Gline* in *Zagorica* pri Velikem Gabru, *Korita* pri Dobrniču in *Mala loka* pri Trebnjem. Od tega vzorca močno odstopa eno največjih romskih naselij na Dolenjskem – *Vejar* (do leta 2013 *Hudeje*). Ta je nastal na mokrotnem območju nekdanjega glinokopa med gozdičem in potokom Vejar (po potoku je kraj tudi dobil (novo) ime). Tloris izdaja večjedrno zasnovo, ki se je spojila zaradi doseljavanja družin od drugod, predvsem iz Novega mesta in Žužemberka. Naselje se sedaj ponaša z moderno komunalno infrastrukturo in naglo modernizacijo. Pri tem je veliko vlogo odigrala umestitev vrta kot javne ustanove v naselje.

Pri Grosuplju je pet (ali štiri) manjših romskih naselij. Največji je *Smrekec* na zahodni strani mesta. Sestavljata ga dve jedri (*Smrekec 1* in *Smrekec 2*), ki ju ločuje skromen potoček. Vendar delujeta kot dve samostojni enoti. Na južni strani je *Oaza*, nastala sredi njivskih površin. Gručasto zasnovo okrog dostopne ceste dopolnjuje obvozna cesta; primer, ki ga je mogoče pri slovenskih romskih naseljih večkrat srečati. Na jugu je ob majhnem z gozdom poraslim gričem zaselek *Niko* (ali *Pri Nikotu*), na severu pa v skoraj zrcalno podobni legi in okoliščinah *Benat*.

V občini Ribnica sta dva zaselka na robu urbanega prostora, in sicer blizu *Goriče vasi* na jugu ter pri *Lepovčah* na severu. Za oba zaselka je značilen gručast tloris. Poskusi selitve v blokovsko naselje v mesto niso bili uspešni.

Zahodnodolenjski predel ima več romskih naselij predvsem na Kočevskem. Tu sicer ni tehtno posebej omenjati kakih 20 zaselkov, razporejenih po redko naseljeni in močno gozdnati pokrajini. Deloma so to ostanki nekdanjih kočevarskih vasi, deloma pa so razporejeni individualno po naseljih okrog Kočevja in v mestu samem. Zaselki so večidel nastali v desetletjih po drugi svetovni vojni, ko se je zaradi medvojne deportacije Nemcev Kočevarjev naselitvena situacija močno spremenila. Največje in tudi najstarejše naselje je pri *Željnah*. Nekoč so Romi uporabljali za začasno zatočišče kraške jame – od tod tudi ime Ciganske jame, naselje pa »Ciganski grad« (Štrukelj, 2004, 100). Po gručastem tlorisu se razlikuje od slovenskega dela istoimenske vasi, ki se je zaradi bližine mesta precej razširila. Romi prebivajo torej v delu Željna. Severno od vasi je manjši zaselek *Marof*. Okrog predela izkopavanja

premoga pri Šalki vasi so se oblikovala tri romska naselja, razporejena v bližino kočevskega Rudniškega jezera. Na razgledni lokaciji na severu, že blizu Željna, je naselje Griček, na južni strani *Trata – jezero* in na zahodni *Trata – betonarna*. Po svoji zasnovi kažeta značilne poteze prehoda iz začasnega taborišča v stalno barakarsko naselje s slabimi infrastrukturnimi potezami. Težava obeh naselij je tudi ugrezanje zemljišča, saj ležita na robu cone, kjer se je raven terena znižala po izkopu premoga. V mestu je še eno romsko naselje in sicer pri pokopališču v mestni četrti *Mestni Log*. To je tip razloženega romskega naselja in očitno sedaj le seštevek prebivališč, nikakor pa ne predstavlja homogenejše socialno-prostorske enote. Romska naselja urbanega roba so mlada po času nastanka in pestra po geografskem izvoru stanovalcev, saj je del Romov priseljenih z območij predvsem južnega Balkana.

Poselitveni prostor belokranjskih Romov je pretežno podeželski. Zato v naselbinski strukturi prevladujejo manjša naselja in zaselki, če seveda ne upoštevamo posebej zaselkov, ki so podobno kot na Kočevskem nastali na območjih nekdanjih kočevarskih vasi v Črmošnjiški dolini (*Blatnik, Brezovica, Vrčice, Črmošnjice*). V evidencah romskih naselij se zaradi razpršenosti ne omenjajo posebej, kakor tudi ne družine, ki so naseljene v Metliki in Črnomlju.

Na območju semiške občine sta večji romski naselbini pri *Belečniku* in pri *Sovineku*, ki ima ime tudi *Cokolovca*. Nobeno ne dosega 100 prebivalcev, število se precej spreminja. Obe lokaciji sta izrazito gozdni. Na Belečniku je skoraj povsem potisnjena v gozd in do naselja vodi dostopna cesta, Sovinek (imenovan tudi *Štiri roke*) pa je ob lokalni cesti, ki povezuje Semič in Metliko. Razloženi tloris izdaja sorazmerno mladost naselja, prav tako tudi skromna gradbena struktura. Nasprotno je romsko naselje pri *Stranski vasi* tip gručastega in precej zgoščenega naselja, ki se nahaja zahodno od imenovanega naselja in tvori relativno samostojno, zaključeno prostorsko enoto.

Največje romsko naselje v Beli krajini so *Lokve* severno od Črnomlja. Naselje, ki je tudi na topografskih kartah označeno kot Romsko naselje Hudorovac in Romsko naselje Brajdič, leži ob regionalni cesti in železnici, ki vodi iz Semiča proti Črnomlju. Prvotna zasnova v več gručah je že nekoliko presežena in tudi gradbena struktura kaže deloma modernizirano podobo. Značilna je torej obcestna lega blizu mesta na eni ter gozdno zaledje na drugi strani. Na severnem robu Črnomlja je še en manjši romski zaselek. Drugo večje romsko naselje v tem predelu je pri *Kanižarici*. Dejansko gre za dva dela, večjega v gozdu, ki se je oblikovalo na robnem območju cone pogrezanja in drugega ob regionalni cesti, ki vodi iz Črnomlja proti Vinici. Do prvega vodi dovozna cesta, ki se v naselju razveji na tri krake, drugo je naselje gručastega tipa ob cesti z minimalnim odmikom. Obe naselji sta nastali na

urbanem robu delavskega naselja Kanižarice že razmeroma zgodaj na prelomu iz 19. v 20. stoletje, ko so naselili opuščene hiše ali pa si v bližini premogovnika uredili kočice in barake. Vzhodno od Črnomlja sta še dve romski naselji in sicer *Čudno selo*. Naselje ima tipično taborsko gručasto zasnovo, do katere vodi dovozna cesta. Drugi zaselek v črnomaljski bližini je *Pretle*. Ob cesti priti Vinici je pri *Drenovcu* še manjše istoimensko romsko naselje prav tako značilno gručastega tipa. Blizu Vinice je zaselek *Pri Hrastu*.

Pri Metliki sta dve naselji v neposredni bližini, a še prostorsko ločeni od mesta oziroma od bližnjih vasi, po katerih se imenujeta. V zaledju nizkega in z gozdom poraslega griča pri Rosalnicah je naselje *Boriba*, največje v občini. Ima značilen tloris gručastega romskega naselja, kjer se vaške ulice pahljačasto širijo proti griču navkreber. Drugo, precej manjše naselje so *Svržaki*. Zaselek leži ob lokalni cesti, ki vodi iz Metlike proti Radovici. Uporablja se tudi ime *Čurile*, po bližnjem zaselku. Ostala romska naselja so nanizana v predelu med Metliko in Gradacem. Pri Križevski vasi je dvodelno naselje *Gavgen hrib*. Večji del leži severno od ceste tako, da od glavne ceste vodi v naselje pot; hiše so razporejene pahljačasto ob vaški ulici. Na drugi strani regionalne ceste je na razglednem zemljišču še nekaj hiš; ta del sodi nesporno med najboljše urejena romska naselja. Manjše romsko naselje je pri *Gradacu*, in sicer ob gozdu. Do tja vodi pot. Drugo naselje je pri *Gornjih Dobravicah*. Gručasta zasnova naselja ob gozdnem robu sodi med značilne tlorise romskih naselij.

Seznam romske poselitve ne more biti zaključen, če tu ne upoštevamo tudi urbanih romskih populacij. V kontekst romskih naselij to sicer ne sodi neposredno, a je del naselbinskega sistema Romov v Sloveniji. Ocene števila Romov v urbanem prostoru so precej nezanesljive. Tako so Romi navzoči v Ljubljani⁷², Celju, Velenju in Mariboru, verjetno pa kapilarno tudi drugod. Posameznih romskih družin namreč ni mogoče preprosto ugotoviti. K temu je treba šteti še skupine Sintov na Gorenjskem. P. Štrukelj v svojem monografskem delu beleži razpršeno naselitev v predelu Zgornje Gorenjske ter v Kranju. Tako naj bi prebivale posamezne družine razpršeno na območju od Kranjske Gore, Jesenic, do Radovljice, Bleda in Kroke (Štrukelj, 2004, 47).

3.3 Novejša spoznanja o poselitvi Romov v Sloveniji

V analizi romskih naselij leta 2007, ki je temeljila na rezultatih obširne ankete, je bilo (z nekaj dodatnega poizvedovanja ter navedbami v literaturi) ugotovljenih nekaj nad 100 naselbin s pretežno romskim prebivalstvom. 103, 105 ali 107

72 Podrobneje analizirano v: Jamnik, 2012, 8. Avtorica navaja ocene 1600 (samoocena Romov) in 600 (kar je očitno povzeto po že znanih zapisih v literaturi).

naselbinskih enot: različne navedbe pričajo o težavnem določanju pojma »romsko naselje«. Če bi upoštevali vsa tedaj ugotovljena prostorsko ločena območja poselitve Romov, bi se številka zanesljivo povzpela nad 120, z upoštevanjem zlasti manjših zaselkov in posameznih družin pa tudi nad 140. V primerjavi z okrog 6.000 statistično opredeljenimi naselji v Sloveniji sta to le slaba 2 %, medtem ko predstavljajo Romi (ocenjeno število je 10.000 pripadnikov) le 0,5 % skupnega prebivalstva Slovenije. S podobno terensko raziskavo leta 2011 se je število romskih naselbinskih enot še nekoliko povečalo, predvsem pri kategoriji malih zaselkov ali posameznih hiš. Vseh teh pojavov sicer ne kaže šteti med »naselja« ali celo ne med »zaselke«, vsekakor pa sodijo v kontekst romske poselitve. Veliko število naselij in zaselkov jasno dokazuje, da so Romi prostorsko in socialno diferencirana skupnost. Razlogi za precej razpršeno poselitev nikakor niso enostavni. Pripisujemo jih tako dejavnikom romske bivalne in sorodstvene tradicije kakor tudi povsem sodobnih vplivov socialne stratifikacije, mešanih družin in posledično tudi prostorskega razprševanja. Po sedanjih opažanjih verjetno ta razpršeni pol romstva z ostalim ne sodeluje, temveč se od njega zavestno distancira.

Poglavitni razlog, da govorimo o različnih številkah, je nedorečenost pojma »romsko naselje«. Ob priliki sprejemanja krovnega zakona o romski skupnosti v Sloveniji se je vnela precej polemična razprava o smiselnosti in upravičenosti tega izraza. Nekaterim ni bil pogodu že zaradi omembe pridevnika »romski«; načeloma naj bi ne postavljali a priori »etničnih« označb za naselje. Nepriljubljenost »romskega« pridevnika gre iskati v okoliščinah, da so romska naselja prepoznavna navzven predvsem po svojem (specifično slabšem) videzu in težavah. Pridevnik »romski« so nekateri razumeli kot slabšalnega ali pa so mu celo očitali rahlo rasistični prizvok. Primerjava tega ne zdrži, saj v opisih na primer slovenske manjšinske poselitve v sosednjih državah ni posebnih zadržkov, da bi vasi s pretežno slovenskim prebivalstvom (ne glede na to, ali se avtorji sklicujejo na podatke statističnih popisov ali na različne ocene) ni posebnih zadržkov, da bi ta naselja imenovali »slovenska«, oziroma širše poselitveni prostor manjšine kot »slovenski«. poselitveni prostor. Prav tako ni povsem odgovarjal samostalnik (torej »naselje«), ker v času te razprave še ni bilo nobenega samostojnega naselja po statističnih merilih. Kljub vsemu je na koncu prevladal upravičljiv, čeprav ne najbolj eleganten razlog: boljšega, bolj natančnega izraza preprosto ni bilo. »Romska naselja« so privzet tehnični termin, ki označuje tiste prostorsko-socialne skupine bivališč, v katerih pretežno prebivajo Romi. Zaradi enotnosti sodijo sem vsi zaselki s temi kulturnimi potezami. Termin je v slovenskem besedišču že dovolj uveljavljen in bi iskanje novega, domnevno bolj »neutrnega« verjetno vneslo nekaj zmede. Dvomiti je, da bi nov izraz sam po sebi trajneje odpravil

domnevno slab prizvok pridevnika »romski«. Tako je izraz preživel terminološko burjo in ostal. Avtor teh vrstic izrecni odklanja namige o pejorativnem značaju teh prostorskih agregatov. Prav tako je treba že na začetku zavriniti namige o separatnem pojmovanju izraza »naselje« od »romskega naselja«. Navsezadnje je smisel in poslanstvo raziskovanja in javne razprave o razvojnih vprašanjih Romov in njihovega poselitvenega prostora v prizadevanju, da bi ta del slovenske kulturne pokrajine dosegel formalno in strukturno vključitev v slovenski naselbinski sistem, izraz sam pa bi se brez velikih težav depejorativiziral. Veliko bolj pomembno je odpraviti razloge pejorativne rabe kot pa izraz sam.

Do leta 2013 je bil vsebinsko sporen tudi samostalnik (torej »naselje«), saj niti ena izmed teh enot ni ustrezala statistični kategoriji »naselja«. Celo Pušča (ali kakor se tudi regionalno naglaša: Püšča), edina zares »romska« krajevna skupnost pri Murski Soboti namreč ni samostojno statistično naselje. Leta 2013 je eno največjih romskih naselbin – Hudeje pri Trebnjem doletela čast zaorati ledino tudi pri »statističnem« osamosvajanju. Hudeje so postale Vejar, romska vas sredi slovenske okolice. Pričakovati je še nekaj postopkov, večina romskih naselbin pa bo verjetno ostala formalno del slovenskih naselij. O poimenovanju romskih naselij bo tekla beseda pozneje.

Zadrega v zvezi s številom romskih naselij je na dlani. Zaselki z romskim prebivalstvom že zaradi velikosti (števila prebivalcev, gospodinjstev oziroma števila hišnih števil) postavljajo vprašanje upoštevanja teh enot kot specifične romske naselbine. Poleg tega je več primerov zaselkov z romskim prebivalstvom, ki so zelo blizu skupaj. Ali potem šteti na primer Smrekec 1 in Smrekec 2 pri Grosupljem za eno ali dve »naselji«, če pa ju loči le skromen umetni vodni kanal. Toda zaselka sta funkcijsko povsem ločena, kar bi moralo zadoščati za štetje dveh in ne enega naselja. V občini Tišina je romski del Vanče vasi (eno večjih romskih naselij v Sloveniji) od romskega dela Borejci ločeno le z lokalno cesto. Naselji sta sicer v različnih katastrskih občinah, toda lokalna cesta ju danes povezuje in tudi sicer delujeta oba dela kot organska celota. Ime Vanča vas-Borejci ju potem postavlja v vlogo enega (dvojnega) naselja. Številni zaselki so vprašanje zase. Zato naj bralca navajanje različnega števila romskih naselij ne bega; je odraz dinamičnega razvoja na eni ter različnih meril razvrščanja naselbin z romskim prebivalstvom med »naselja« na drugi strani.

Omenjeni pomisleki so se zvrstili tudi ob pripravi ankete v letu 2010, ko je strokovna skupina za reševanje prostorske problematike romskih naselij v Sloveniji želela pridobiti nove terenske rezultate o teh naseljih. Tedaj je bila uporabljena ista terminologija z istimi argumenti, čeprav se je treba zavedati slabosti tega izrazja in

tudi tvegati, da bi utegnil kdo izraze »romski« interpretirati v slabšalnem pomenu. Postavila se je kratka definicija, po kateri je »romsko naselje«...naselbinska enota s pretežno romskim prebivalstvom, ne glede na statistično opredelitev, velikost, bližino in prostorsko povezavo z obstoječimi naselji, celo v primerih, ko gre za posamezne hišne številke oziroma eno samo gospodinjstvo. V nadaljevanju je uporabljen izraz »romsko naselje« kot enoten tehnični termin.

Prav zavestno iskanje vseh prostorskih pojavov, ki se nanašajo na Rome, je doprineslo k temu, da se je število teh enot povečalo. V nekaj primerih je bilo potrebno razrešiti dileme štetja enega ali dveh naselij. Prej omenjena primera romskih naselij Smrekec 1 in Smrekec 2 pri Grosuplju, ki ju loči umetno izkopan plitev jarek, obdobjno napolnjen z vodo (niti ne torej stalen vodotok), sicer pa sta si prostorsko zelo blizu – manj kot 50 m. Naselji mnogi obravnavajo kot dve ločeni enoti, ker tako želijo (izražajo) njihovi stanovalci. Ta primer obenem zelo nazorno zrcali enega najpomembnejših razlogov za nastanek tako razdrobljene naselbinske mreže. Nekateri družine so se od nekdanje sorodstveno povezane skupnosti ločile bodisi zaradi možnosti preživljanja, bodisi (kar ni bila redkost) zaradi različnih sporov. V tem je treba gledati tudi proces razkroja tradicionalne romske družbe, ki se je ob modernizaciji srečevala tako z izzivi ekonomske kakor psihološke narave in so v fazi oblikovanja stalne naselitve Romov nastajali tudi novi agregati, ki so pač potrebovali določen prostorski odmik. Zaradi te sorodstvene povezanosti so romska naselja delovala (in še vedno) socialno zelo homogena. Vendar pa so posamezniki ali novo nastale atomizirane družine zaradi želje po družbeni vključenosti sprejele norme »civilnega« življenja in se praktično odselile. To je bil pravzaprav prelom z določeno tradicijo in kolektivnostjo, ne le v prostorskem, temveč tudi socialnem in kulturnem pogledu. Neredko jih potem ostali niso več smatrali za pripadnike romske skupnosti, niti niso sami potrebovali te vključenosti. V smislu identitete je to pogosto pomenilo tudi zavestno odmikanje od romske identitete in torej neke vrste odpoved, zavestno asimilacijo.

Ta odmik ni bil enostaven, saj je praviloma pomenil določeno socialno tveganje. Posameznik je svoj odhod iz družinske skupnosti moral nadomestiti s priložnostjo vira preživetja in možnostjo naselitve. Teh pa je bilo veliko več na perifernih območjih Slovenije, predvsem ponekod na Dolenjskem, v Beli krajini in zlasti na Kočevskem. Izpraznjena bivališča na primer Kočevarjev so nudila enostavno rešitev. Očitno so se je oprijeli kar številni, saj je zadnja anketa pokazala na precej številčne elemente razpršene poselitve, za katere prej niti ni bilo znano.

Na drugi strani so se zaradi prostorske stiske na nekaterih lokacijah pričeli zgoščati stanovalci, ki niso imeli medsebojnih sorodstvenih vezi. To so današnja

večja naselja, kot so na primer Pušča, Vanča vas ali Sotina-Ljubljana v Prekmurju, Kerinov grm pri Krškem, Hudeje, Brezje in Lokve na Dolenjskem oziroma v Beli krajini ter podobni. V teh naseljih se je začela v fazi družbene modernizacije oblikovati nova, bolj teritorialno in vse manj sorodstveno (in drugače) povezana romska skupnost. Teritorij, ki v fazi polnomadizma ni pomenil kaj dosti in se Romi zanj večinoma niti niso posebej zmenili, je pričel dobivati novo veljavo. Romstvo v smislu kulturne identifikacije ni moglo več vztrajati zgolj na izročilu in načinu življenja (kultura kot življenjski način in produkt), temveč se je začela vse bolj nanašati tudi na teritorij, ki so ga objektivno ne le naseljevali, temveč pričeli na njem in z njim vzpostavljati vrsto novih odnosov, ki jih prejšnja romska tradicija ni poznala. Bivališče je postalo stalno. Postalo je izhodišče dela, izobraževanja in usposabljanja, prizorišče družabnosti, oskrbe in ostalih funkcij, ki so bile dosegljive zaradi motorizacije. Ta nova oblika mobilnosti je omogočila vzpostavljanje primerno širokega akcijskega prostora, v katerem so lahko izvrševali svoje funkcije (bivanje, delo oziroma vir preživljanja, oskrba, sprostitev idr.). Posredno in sprva neopazno (ali tudi nezavedno) je prostor stalne naselitve pričel postajati tudi izhodišče identitete. Ta teritorializacija je bila dramatična, po svoje celo šokantna, neredko morda razumljena kot svojevrstna prisila. Niso je razumeli niti Romi, ki so jo doživljali, niti večinsko prebivalstvo, ki je bilo – kontekstualno – navadno v vlogi svojevrstne žrtve, saj so zasedali pač njegova zemljišča. Verjetno je bila težava tudi v pomanjkanju ali pa sploh odsotnosti konceptov, ki bi proces stalne naselitve spremljali in usmerjali. Zato je bil nastanek današnjih stalnih romskih naselij videti prav stihijski, vendar iz našega zornega kota. Če temeljito premislimo situacijo Romov ob prehodu iz nomadskega ali polnomadskega načina življenja v stalno naselitev, je imela izbira lokacije in razmestitev prvih bivališč dokaj zanesljivo logiko. Izbira gradbenega materiala, tehnika gradnje in vzdrževanje stavb odraža skromne gospodarske možnosti, pomanjkanje izkušenj in odsotnost strokovnega svetovanja pri oblikovanju stalnih naselij, ki niso bila več programirana za začasno, temveč stalno naselitev.

Primerjalna analiza strukture in topografskih značilnosti romskih naselij kaže presenetljivo toponomastično sliko. Naselja so si veliko bolj podobna v nekaterih potezah, da bi jih smeli še naprej imenovati stihijska ali kaotična. Izpostaviti je treba predvsem naslednje elemente, ki imajo praktičen izvor:

- *Lokacija na razdalji do 3 km od stalnih* (slovenskih) naselij; to kaže na približno polurno izohrono. To je razdalja še racionalne peš-dostopnosti do potrebnih dobrin oskrbe, obenem pa omogoča določeno zasebnost.
- *Središnji prostor se je oblikoval ob družinskem poglavarju*. Ta po svoji naravi patriarhalna poteza je imela v inicialni fazi povsem praktičen značaj, saj je

bilo srečevanje ob »prvem možu« družabna potreba in priložnost. Središčnost je bila torej v nekem smislu premična; nanašala se je pač na osebo in ne neposredno na prostor. Večja naselja imajo navadno nekaj ločenih vhodov, kar opozarja na navzočnost več lokalnih vodij (v fazi nastanka naselja). To daje opazovalcu vtis stihijskosti in kaotičnosti, a je dejansko le odraz družabnih funkcij.

- *Simbolni vhod v naselje je manj opazen*, saj je bil večidel predvsem izhod. Življenje se je odvijalo zunaj, domači krog je predstavljal določeno prostorsko intimo.
- *Naslonjenost na gozdne površine*. Gozd je predstavljal neke vrste varen hrbet, pa tudi vir surovin (drva, hrana, priložnost za skromne zaslužke) in sence (prijetnega počutja).
- *Bariere*. Kupi surovin, smeti, vodni kanali (naravni in umetni), pas grmovja ali gozda, močviren in nenaseljen predel: vse to odraža bariernost naselja. Prav presenetljivo je, kako pogosto je mogoče ob nekoliko pozornejšem opazovanju ugotoviti te »pregraje«. Znano je, da so romska naselja precej zaprta (kar je precejšen problem), torej po svoji fiziognomiji ne vodijo k odprtosti, temveč nasprotno.

Ob tem se poraja vprašanje, kako ta naselja odpreti. Kot na dlani je, da potrebujejo v procesu vključevanja v slovensko naselbinsko mrežo prav to. Dovolj priložnosti, dogodkov in v posameznih primerih tudi institucij, ki bi v naselja »prišle« in tam delovale. To namreč sproža veliko interakcij in zvišuje mero komunikacij, še posebej če so to ne le romsko-romski, temveč tudi romsko-slovenski odnosi. To je zelo pomembno, ko govorimo o sanaciji romskih naselij in vzpostavitvi legalnih stanj in standardov naselbinskega omrežja Slovenije. Kako torej to drugačnost romskih naselij adaptirati v moderen slovenski kontekst? Omenjene značilnosti so morda vrednote prostora, ki jih je treba vsaj kritično pretehtati in presoditi njihovo veljavo.

V luči teh ugotovitev se je treba vrniti k sedanji naselbinski strukturi Romov, kakršno je bilo mogoče ugotoviti z anketo leta 2010. Zaradi primerjave ter slabosti tovrstnega terenskega zbiranja podatkov in informacij je smiselno uporabiti tudi starejše navedbe (anketa iz leta 2007) in podatke iz drugih virov in literature. Zaradi dinamičnega razvoja je podoba romskih naselij stalen cilj raziskav, ki bodo v prihodnje dopolnile vedenja o strukturnih spremembah romskih naselij. Pridobljene podatke in druge informacije je treba vzeti kot delovno gradivo in nikakor ne končnost spoznanj. Vendar je za oblikovanje celovite slike naselbinske strukture Romov danes povsem dovolj informacij.

Tabela 4: Število romskih naselij in prebivalcev v Sloveniji. Pregled po območjih

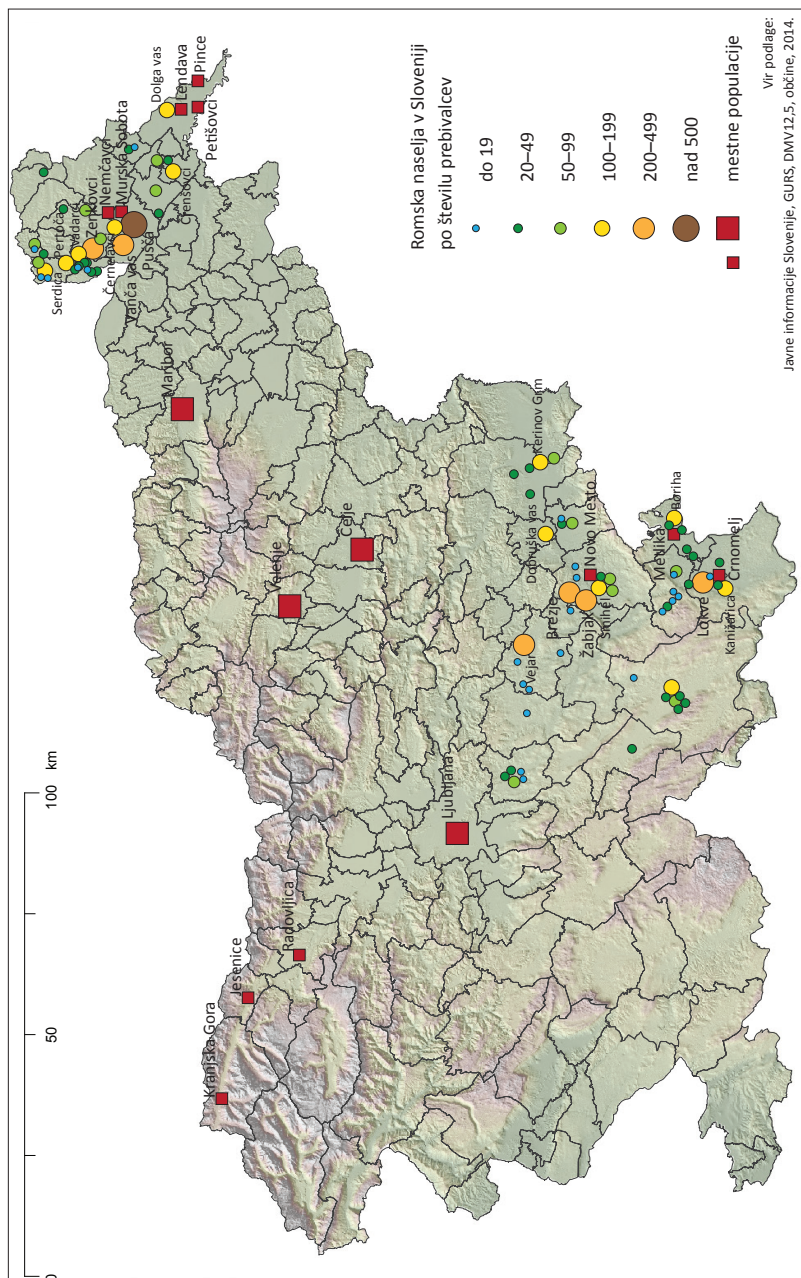
območje	št. naselij	delež (%)	št. prebivalcev*	delež (%)
Prekmurje	38	30,0 %	2.928	35,0 %
Posavje	5	4,0 %	364	4,3 %
Dolenjska	30	23,4 %	1.618	19,0 %
Bela krajina	14	11,0 %	932	11,0 %
Kočevska	30	23,4 %	528	6,2 %
JV Slovenija skupaj	79	61,7 %	3.442	40,5 %
drugje v SLO	11	8,5 %	2.100	24,7 %
skupaj	128	100 %	8.470	100 %

Vir: *Romska naselja v Sloveniji (anketa) 2007*⁷³ (po upravnih enotah; N=28), *Prostorska urejenost romskih naselij v Sloveniji (anketa), 2010 (po občinah, N= 22) (preračunano); **

Prekmurski Romi predstavljajo torej približno tretjino vseh v Sloveniji. V jugovzhodni Sloveniji jih je za dve petini, drugod v Sloveniji pa jih je blizu četrtine. Naselbinska struktura Romov je nekoliko bolj razdrobljena, kot se je to domnevalo doslej. Posebej na Kočevskem se je uveljavila precej razpršena poselitev. Pogoste so posamezne romske družine, ki so izrabile posebne možnosti na tem območju, ko je bilo na razpolago dovolj prostih hiš za naselitev. Kočevsko naselbinsko mrežo so po razselitvi Nemcev Kočevčarjev leta 1942 večinoma uničili. Nekaj stavbnega fonda je vendarle ostalo in z nekaj improvizacije so nekatera izmed teh bivališč postala dom Romov, ki so se sem priselili iz zelo različnih krajev. Vendar je vse več razpršene in individualizirane (družinske) poselitvenem tudi v Prekmurju. V to niso vštete osebe v mešanih zakonih, ker jih navadno niti ni mogoče odkriti z anketami. Navsezadnje jih niti ni malo, sodeč po posrednih informacijah, pridobljenih s terenskim delom študentskih projektov.

Druga značilnost je heterogenost nekaterih romskih naselij. V njih prebivajo tudi pripadniki drugih narodnih skupin in sicer večinoma v mešanih zakonih. Ponekod jih je kar opazno število, na primer v Vanči vasi, Pušči in Kanižarici, prisotni so pa tudi drugod. Njihova navzočnost ne razbija le stereotipov o homogenosti romskih naselij, temveč tudi o sožitju Romov in Slovencev; mešani zakoni zelo dobro manifestirajo presežene pragove predsodkov različnih skupin. Izkušnje so praviloma dobre, saj imajo ti stanovalci drugačno predstavo o načinu in kakovosti bivanja in

73 Zaradi racionalizacije sta anketi **Romska naselja v Sloveniji (2007)** in **Prostorska urejenost romskih naselij v Sloveniji, 2010** v nadaljevanju med besedilom navedeni kot Anketa 2007 in Anketa 2010. Obe je sprožila Strokovna skupina za reševanje prostorske problematike romskih naselij v Sloveniji in sicer v okviru svojega dela na Ministrstvu za okolje in prostor.

Karta 5: Romska naselja v Sloveniji

Vir: Zupančič, J. 2011: *Koncept modernizacije romskih naselij v Sloveniji*, elaborat, Ministrstvo za okolje in prostor RS, Ljubljana

tudi drugačne povezave v okolici (sorodstvo, znanstvo, delovno okolje in podobno), zato vnašajo v romska naselja določene inovacije. Posebnost med romskimi naselji je v tem pogledu Kanižarica pri Črnomlju. Po lokaciji in izvoru je to suburbani slum, ki so ga poleg Romov v opazni meri naselili tudi pripadniki drugih etničnih skupin, katerih predstavniki živijo v neposredni bližini v rudarski koloniji.

Tabela 5: *Romska naselja v Sloveniji*

naselje	druga imena naselja ali toponimi v bližini	občina	območje, regija	št. preb.
Mali Šalovci		Šalovci	Prekmurje	26
Ciganser		Hodoš	Prekmurje	5
Dolič		Kuzma	Prekmurje	50
Gornji Slaveči	Kamena graba	Kuzma	Prekmurje	36
Donice	Kuzma	Kuzma	Prekmurje	7
Gornji Črnci	Breg	Cankova	Prekmurje	24
Domajinci	Domajinci, Čarni	Cankova	Prekmurje	86
Gornji Črnci		Cankova	Prekmurje	49
Hankovi		Cankova	Prekmurje	21
Krašči-jezero		Cankova	Prekmurje	23
Krašči-Olga		Cankova	Prekmurje	52
Ropoča	Horvat	Rogašovci	Prekmurje	46
Pertoča	Kosednarjev breg	Rogašovci	Prekmurje	149
Serdica	Ljubljana	Rogašovci	Prekmurje	180
Sotina	Maribor	Rogašovci	Prekmurje	80
Kramarovci		Rogašovci	Prekmurje	13
Ocinje		Rogašovci	Prekmurje	10
Vanča vas-Borejci		Tišina	Prekmurje	365
Vadarci	Pri Tanckih, Pri Daniji	Puconci	Prekmurje	110
Kušanovci		Puconci	Prekmurje	65
Lemerje	Borovje, Na Počkaj	Puconci	Prekmurje	57
Dolina	Duge gomile	Puconci	Prekmurje	74
Zenkovci	Peski, Ciganska graba	Puconci	Prekmurje	180
Dokležovje		Beltinci	Prekmurje	36
Beltinci		Beltinci	Prekmurje	70
Černelavci		Murska Sobota	Prekmurje	250

naselje	druga imena naselja ali toponimi v bližini	občina	območje, regija	št. preb.
Nemčavci		Murska Sobota	Prekmurje	30
Černelavci		Murska Sobota	Prekmurje	80
Pušča		Murska Sobota	Prekmurje	670
Dolga vas		Lendava	Prekmurje	118
Lendava		Lendava	Prekmurje	48
Pince		Lendava	Prekmurje	2
Petišovci		Lendava	Prekmurje	9
Dobrovnik		Dobrovnik	Prekmurje	20
Dobrovnik	Turkeser	Dobrovnik	Prekmurje	30
Gomilica		Turnišče	Prekmurje	42
Kamenci		Črenšovci	Prekmurje	123
Trnje		Črenšovci	Prekmurje	26
Brezje		Novo mesto	Dolenjska	300
Žabjak		Novo mesto	Dolenjska	235
Gotna vas		Novo mesto	Dolenjska	31
Otočec		Novo mesto	Dolenjska	22
Poganci	Jedlinščica	Novo mesto	Dolenjska	73
Ragovo	Ragovo-Graben	Novo mesto	Dolenjska	14
Ruperč vrh		Novo mesto	Dolenjska	47
Šmihel		Novo mesto	Dolenjska	144
Roje		Šentjernej	Dolenjska	8
Draškovec		Šentjernej	Dolenjska	25
Kozarje		Šentjernej	Dolenjska	18
Mihovica		Šentjernej	Dolenjska	30
Trdinova cesta		Šentjernej	Dolenjska	77
Dobruška vas	Pri tovarni, V Logu	Škocjan	Dolenjska	200
Vejar	(prej) Hudeje	Trebnje	Dolenjska	350
Korita		Trebnje	Dolenjska	9
Mala Loka		Trebnje	Dolenjska	7
Trebnje		Trebnje	Dolenjska	5
Gline		Trebnje	Dolenjska	12
Zagorica		Trebnje	Dolenjska	13
Šranga		Mirna peč	Dolenjska	6

naselje	druga imena naselja ali toponimi v bližini	občina	območje, regija	št. preb.
Vrhopolje	Pečjak	Ivančna gorica	Dolenjska	7
Lokve	Brajdič, Hudorovac	Črnomelj	Bela krajina	286
Kanižarica	Rudnik, Ob cesti	Črnomelj	Bela krajina	153
Pretle		Črnomelj	Bela krajina	10
Črnomelj		Črnomelj	Bela krajina	54
Blatnik		Semič	Bela krajina	15
Semič		Semič	Bela krajina	9
Belečnik		Semič	Bela krajina	80
Sovinek	Coklovca, Štiri roke	Semič	Bela krajina	44
Stranska vas		Semič	Bela krajina	43
Svržaki		Metlika	Bela krajina	41
Boriha		Metlika	Bela krajina	114
Križevska vas	Gaugen hrib, Beverli hils	Metlika	Bela krajina	49
Doljne Dobravice		Metlika	Bela krajina	43
Gradac		Metlika	Bela krajina	36
Krušče	Gazice	Brežice	Posavje	80
Drnovo		Krško	Posavje	38
Kerinov grm		Krško	Posavje	192
Leskovec	Loke	Krško	Posavje	52
Rimš		Krško	Posavje	44
Smrekec 1		Grosuplje	Zahodna Dolenjska	53
Smrekec 2		Grosuplje	Zahodna Dolenjska	57
Oaza		Grosuplje	Zahodna Dolenjska	31
Niko	Malo Mlačevo	Grosuplje	Zahodna Dolenjska	29
Benat	Ponova vas	Grosuplje	Zahodna Dolenjska	20
Trata-jezero		Kočevje	Zahodna Dolenjska	21
Marof		Kočevje	Zahodna Dolenjska	29

naselje	druga imena naselja ali toponimi v bližini	občina	območje, regija	št. preb.
Mestni log		Kočevje	Zahodna Dolenjska	42
Željne		Kočevje	Zahodna Dolenjska	186
Griček		Kočevje	Zahodna Dolenjska	26
Trata-betonarna		Kočevje	Zahodna Dolenjska	78
Kočevje		Kočevje	Zahodna Dolenjska	95
Goriča vas		Ribnica	Zahodna Dolenjska	69
Lepovče		Ribnica	Zahodna Dolenjska	52
Otavice		Ribnica	Zahodna Dolenjska	8
SINTI	na Gorenjskem	več občin	Sinti	200
Ljubljana		Ljubljana	mestne	700
Celje		Celje	mestne	220
Maribor		Maribor	mestne	1300
Velenje		Velenje	mestne	150
Kranj		Kranj	mestne	50

Vir: po različnih virih zbral J. Zupančič. Ocene so pridobljene v obdobju od 2004 do 2010 in sicer z dvema anketama v okviru dela Strokovne skupine za reševanje prostorske problematike romskih naselij v Sloveniji.

Opomba: število prebivalcev je okvirno, ker se ocene števila prebivalcev v omenjenih naseljih razlikuje med seboj. Zato se lahko razlikujejo med posameznimi tabelami oziroma med tekstom. **Ocena služi le za orientacijo o velikosti posameznega naselja.**

3.4 Značilnosti oblikovanja romskih naselij kot posebnega prostorskega pojava v okviru naselbinskega sistema Slovenije

Romska naselja so večinoma mlajšega nastanka, saj je stalna naselitev uspela v veliki meri šele v drugi polovici 20. stoletja. V Prekmurju je bila stalna naselitev sicer nekoliko starejša, sega v čas še pred prvo svetovno vojno. Nekateri viri omenjajo prve stalne naselitve že pred več kot 250 leti (Klopčič, 2007, 37). Tako je bilo na

prelomu iz 19. v 20. stoletje že oblikovanih nekaj stalnih zaselkov in posameznih hiš, a njihovi stanovalci so bili pogosto sezonski (ali podobno) migranti (sezonsstvo je bilo pogosto tudi med slovenskimi Prekmurci). Ta okoliščina je verjetno pomagala hitrejši adaptaciji v prekmurski družbi, saj so tudi mnogi kmetje imeli življenjsko izkušnjo sezonskega popotništva (Zupančič, 2009) in morda grenke izkušnje tujstva, zato je bilo romsko sosodstvo hitreje sprejeto, kljub nekaterim uveljavljenim stereotipom in na splošno Romom manj naklonjeni družbeni klimi. Rob panonske nižine je bil tudi etnični in politični rob, prebivalstvo na periferiji pa vajeno različnih političnih preprih. Prilagodljivost je bila življenjska popotnica prebivalcev Slovenske krajine, poznejšega (in današnjega) Prekmurja, Romi pa njegov stalni kulturni del. Posamezniki, ki so se zaradi opravljanja poklicev socialno dvignili, so kupili zemljo in se tam za stalno naselili. Nekatera izmed teh naselij ima torej precej stare korenine, še izza prve svetovne vojne Na Dolenjskem beleži stalna naselitev v primerjavi s Prekmurjem skoraj polstoletni zastoj. Stalna naselitev je tam uspela v obdobju med šestdesetimi in osemdesetimi leti 20. stoletja. Sinti na Gorenjskem so se prostorsko ustalili nekako vmes; po drugi svetovni vojni so bili – kljub skromnim bivalnim razmeram – že vezani praviloma na stalne lokacije.

Kakšna so romska naselja?

Le redko imamo na topografski karti oznako, da gre za romsko (največkrat imenovano cigansko) naselje. Podrobnejši terenski posnetki pa skoraj nezmotljivo določajo tipičen tloris romskega naselja in njegovo vključenost v lokalno okolje. Agrarna naselja v Sloveniji so nastala in se razvijala v tesni povezanosti z obdajajočimi kmetijskimi zemljišči. Sadovnjaki in vrtovi sledijo naselju in obkrožajo posamezne hiše, dalje pa se širijo njive in travniki. Z oddaljenostjo od središča vasi in od kmečkih domov se intenzivnost obdelovanja zemljišča zmanjšuje. To preprosto logiko izdatno modificirajo krajevne razmere, na primer obstoj močvirij, potokov, grape s strmimi bregovi in druge naravne ovire, ki dopuščajo edino gozdno vegetacijo. Kmetijska zemljišča sledijo radialno glede na poselitvena jedra in se ob tem prilagajajo terenu in prometnicam, ki naselja povezuje med seboj. Lokacija in velikost naselja sta med najpomembnejšimi dejavniki centralnosti. Centralnost je izražena na več ravneh, najprej pa v vsakem naselju samem. Pri vaških naseljih ni težko toponomastično določiti središča, ki v veduti naselij navadno jasno izstopa.

Romska naselja so drugačna po lokaciji, značilni notranji strukturi in povezanosti z obdajajočim zemljiščem. Da je naselje »romsko« ni potrebno ugotavljati narodne ali jezikovne statistike; izdaja jih značilni tloris. Z obdajajočim zemljiščem niso povezani in tudi največkrat niso lastniki kmetijskih zemljišč. Zato delujejo kot tuj, nepovezan element. Tudi cestno omrežje se jih praviloma dotika,

večinoma pa jih le dosega ali v nekaterih primerih tudi obkroža. Krožna pot ob naselju se sicer zdi kot privlačen komunikacijski kanal, a je hkrati tudi učinkovita ovira. Romska naselja imajo značilno lokacijo, tlorisno zasnovo, in specifično notranjo ureditev. Zelo značilna je tudi nadpovprečna gostota stavb na prostorsko enoto, očitni dokaz rasti bolj navznoter kakor navzven. Zato je še kako upravičeno govoriti o specifičnih »romskih« naseljih. Kot že večkrat poudarjeno, smo pri izrazu »naselje« v zadregi, saj ta oznaka formalno ni pravilna – hišne številke, ki so jih tudi ne glede na pogoje »legalnosti« večinoma dobili, jih vključujejo v druga (redna) naselja naselbinske mreže v Sloveniji. Večinoma so locirani na robu naselij ali zunaj siceršnjih naselij. Le v nekaj primerih (le kakih 10 %, na primer Pušča pri Murski Soboti, Žabjek pri Novem mestu, Kanižarica pri Črnomlju ali Hudeje pri Trebnjem in še nekatera druga) so to večja naselja z več sto prebivalci. Sicer pa prevladujejo manjša naselja in zaselki. Stanovalci so večinoma Romi, pripadnikov drugih etničnih skupin je med njimi le za vzorec. Povsod pa ni tako. V Kanižarici pri Črnomlju je naselje precej mešano, čeprav je v splošnem prepoznano kot tipično romsko (Pirc, 2013). Razporeditev hiš in ostalih poslopij je na

Karta 7: Romska naselje Lokve je nastalo iz več zaselkov ob cesti in železnici

prvi pogled videti stihijska, brez načrta in izbranih arhitekturnih prvin. Videti so, kot da je bila improvizacija pri izbiri lokacije, materialov in tudi same gradnje pomembno vodilo. Ker Romi večinoma niso razpolagali s posestjo, živino in drugimi materialnimi prvinami gospodarskega preživetja, se pri nastajanju niso dosti ozirali za prihodnjimi možnostmi morebitnega gospodarskega razvoja. Ta pristop se je kmalu maščeval, saj so se že v naslednji modernizacijski stopnji znašli stanovalci pred zahtevnimi izzivi. Prostora je enostavno zmanjkalo in znašli so se v pogojih bivalne utesnjenosti.

Drugo vprašanje pojava in strukture romskih naselij je komunalna opremljenost in družbena infrastruktura. Obojega namreč močno primanjkuje. Manjša romska naselja so navadno nastala s priselitvijo ene družine, ki so se potem po porokah, zvezah in zaradi visoke rodnosti okrepila in povečala. Zametek naselja je bila lahko tudi opuščena hiša ali gospodarsko poslopje, ki so ga potem naselili Romi. Ta razvoj naselja se namreč dokaj jasno zrcali v njegovem videzu in strukturi. Na prvi pogled daje vtis kaotičnosti in izoliranosti od okolice. Gradnje so po kakovosti zelo različne. Pletenih »butanic«, kot jih v svoji monografiji še omenja Štrukljeva (1979), praktično ni več. Uveljavile so se zlasti lesene barake, ki so jih ponekod dograjevali še z drugim priročnim materialom. Toda v nekaterih okoljih se je ob zaposlenosti in drugih virih dohodkov stanovanjski standard bistveno izboljšal. Posebej tam, kjer je ob sodelovanju Romov in lokalne skupnosti prišlo do urejanja teh naselbin in tako tudi posameznih hiš, se po zunanji fiziognomiji romske naselbine komaj kaj ločijo od ostalih naselij. Ponekod so postavili industrijsko narejene zabojnike. V to kategorijo bi lahko postavili tudi stare železniške vagone in druga podobna bivališča. Romska naselja, ki so del naselbinske mreže večinskega prebivalstva, navadno predstavljajo iz različnih razlogov izpraznjeni stanovanjski fond, ki so ga Romi naselili, ali pa je ta predstavljal le začetek osnovanja romskega naselja, ki so ga popolnjevali z nakupom novih zemljišč, prevzemom zemljišč svojih slovenskih mejašev. Uzurpacije zemljišč so bile pogost, malodane standarden pojav. Praviloma so se držali že zgrajenih poti in cest, kjer so nove hiše so nastajale blizu teh. V preteklosti se je neredko zgodilo, da so naselje za več let zapustili, kasneje pa ponovno naselili (kot poroča že Štrukelj, 2004). Te menjave so mnogo pogostejše tam, kjer je stavbni fond po kakovosti skromen (lesene barake, pločevina in podobni materiali, ali pa gre za velike zabojnike in različne montažne elemente) in kjer preselitvi botrujejo še drugi razlogi, kot so na primer zapleteni odnosi med romskimi skupinami (naselji) ali pa konflikti z domačim prebivalstvom. Vidimo torej, da so romske skupnosti danes pretežno lokalizirane, relativno trajne glede naselitve v prostoru, največkrat stihijskega nastanka, pogosto anarhičnega

videza ter komunalno neurejene. Vse to so že elementi, ki sprožajo z okoliškim prebivalstvom vrsto napetih situacij, obenem pa tudi pejorativizacijo romskih naselij in njihovih stanovalcev.

3.4.1 Lokacije romskih naselij

Ustaljevanje naselitve je med Romi trajalo več stoletij in se je v Sloveniji končalo šele v osemdesetih letih 20. stoletja. Vendar imamo tudi še danes posamezne primere preselitev zaradi različnih razlogov. Skromne ekonomske možnosti Romov so ob odsotnosti državnih konceptov⁷⁴ vodile v precej raznolike individualne prilagoditve glede izbire kraja stalnega bivališča. Romi so praviloma izbirali zemljišča, ki so bila tedaj še na razpolago oziroma tam, kjer je bil odpor domačega prebivalstva relativno manjši. V mnogih primerih je prišlo do uzurpacije zemljišč in praktičnega priposestvanja. Zaradi nagle demografske rasti in oblikovanja novih družin ter ob hkratnih sporih znotraj romskih skupnosti so se manjše skupine odcepljale in tvorile nova naselitvena jedra. Tako se je oblikovala značilna drobnonaselbinska struktura romskih naselij. To je mogoče razumeti tudi kot prilagoditev na skromne razpoložljive vire preživljanja, ki so ob nomadski tradiciji in zgodovinskem spominu vodile k prostorski razpršenosti. Tako je dobra polovica romskih naselbin dejansko zaselkov in malih naselij z manj kot 50 prebivalci. Le sedem jih ima več kot 200 in od tega dva več kot 500 prebivalcev (Pušča v Prekmurju in Brezje-Žabjak pri Novem mestu). Dvanajst romskih naselij ima med 100 in 200 prebivalcev. Ostala naselja so vsa manjša. Čeprav dajejo romska naselja vtis stihijskega brezrednega nastanka, je mogoče s primerjalno analizo ugotoviti nekatere skupne značilnosti in celo pravila njihovega oblikovanja. Lokacijske značilnosti romskih naselij so predvsem naslednje:

- naselja so se oblikovala v bližini centralnih krajev (ker so dajala več priložnosti za preživetje);
- pogosto so izbirali bližino odlagališč odpadkov (zaradi možnosti zbiranja sekundarnih surovin);
- pogosteje so izbirali bližino kulturno-jezikovnih stikov in multietničnih okoliš (zato je romskih naselij precej prav v robnih predelih);
- naselili so izpraznjena stalna ali začasna bivališča ter »cenejši« ž delno devastiran prostor (npr. izpraznjene kočevske vasi, kamnolomi ipd.);
- iskali so bližino vodnih virov, kar je v nekaterih primerih privedlo tudi do konfliktnih naselbinskih situacij.

⁷⁴ Zanimivo, da je bila v drugi polovici 20. stoletja načrtom naselitve Romov namenjena le skromna pozornost, v nasprotju s prejšnjimi obdobji, ko je bilo načrtnih, resda nasilnih, poskusov precej.

Skoraj dve tretjini romskih naselbin sta fizično ločeni od ostalih naselij in tvorita homogene naselbinske enote z značilnim izgledom. Šestina jih je spojenih z naselji, okrog četrtrine pa je mestnih naselij; locirane so predvsem na robu urbanih naselbinskih enot. Sicer so romska naselja predvsem podeželski pojav (tri četrtrine) in še posebej v perifernih območjih (okrog dveh petin). Regionalno se vežejo predvsem na subpanonski predel Slovenije: Belo krajino, Dolenjsko s Posavjem in Prekmurje. Drugod jih je manj, izvzemivši novejšo romske imigrante z Balkanskega polotoka, ki so se skoncentrirali predvsem v urbanih jedrih večjih slovenskih mest, predvsem v Ljubljani, Mariboru, Celju in Velenju. Najbolj razpršeno so naseljeni Sinti, dostikrat imenovani tudi »gorenjski« ali »srednjeevropski« Romi (sami se nimajo za Rome, temveč za povsem samosvojo etnično skupnost). Večina jih živi na zgornjem Gorenjskem med Kranjem in Jesenicami. Po ocenah jih je okrog 150 (Bivalne razmere Romov po občinah v Sloveniji, Urad RS za narodnosti, 2004-2005, interno gradivo).

Karta 8: *Žabjak in Brezje (Novo mesto) sta značilna primera romskega naseljevanja ob cesti blizu mesta*

Karta 9: Romsko naselje Dolič na Goričkem se je razvilo iz zaselka v samotni dolini

3.4.2 Oblike romskih naselbin

Za romsko prebivalstvo je značilna prostorska razpršenost in bivanje v relativno zaključenih »romskih« naselbinah. Mnoga bi povsem upravičila ime etničnega in socialnega geta, po svoji fiziognomiji, strukturi in tudi funkciji pa so te naselbine ali deli naselbin večinoma izraziti »slumi«. Prav obe omenjeni potezi jih uvrščata med socialno ogrožene in marginalne družbene skupine oziroma skupnosti, po drugi strani pa prav zaradi tega značaja pogosto prihaja do konfrontacij in konfliktov z ostalim prebivalstvom. Kakor je bilo predhodno že navedeno, so nekatera naselja tudi etnično mešana. Razlikujemo več tipov naselij z Romi:

- *Samostojno stoječa romska naselja*, ki so statistično (upravno) del ostalih naselij, vendar so od njih prostorsko ločena (zaselek) in zgrajena praviloma v povsem drugačnem gradbenem in arhitekturnem stilu. Povsem različen je tudi tloris naselja, saj romska naselja večinoma nimajo povezave z obdajajočimi zemljišči. Značilna so predvsem za podeželska naselja. Tipičen primer je na primer Vejar (prej Hudeje) pri Trebnjem.

- *Samostojno stojęči zaselki*, ki se lahko razvijejo v manjša, zaključena romska naselja. Značilna je ena sama dovozna cesta, ob kateri so po prvi naselitvi (staro jedro) zgradili novejšje objekte. Neredko so si stanovalci v sorodu, priselitev pa je bila ločitev od lokalne romske skupine. Primer romskega naselja pri Cankovi.
- *Romska naselja kot del ostalih naselij*, vendar združena na enem delu (vaška ulica). V gradbeni strukturi prevladujejo bivalno manj kvalitetne stavbe; ti deli naselij so praviloma najslabše komunalno opremljeni deli naselij. Primer južnega dela Dobrovnika.
- *Mestne romske »četrtri«* so locirane predvsem v starih delih mest, ki jih je zaradi slabše kakovosti prejšnje prebivalstvo pač zapustilo, ali pa zasedajo predvsem sive mestne cone neuporabljenega prostora poleg industrijskih četrti in druge manj atraktivne lokacije. Praviloma jih sestavljajo različne improvizirane bivalne enote. Te predele v glavnem naseljuje priseljeno romsko prebivalstvo (iz območij nekdanje Jugoslavije). Prisotni so v Ljubljani, Celju, Mariboru in Velenju.
- *Primestna romska naselja*, ki so zaradi bližine dejansko del mest, funkcijsko pa praviloma ločene. Primer romskih naselij Smrekec 1 in Smrekec 2 pri Grosuplju.
- *Posamične hiše* ali druge stanovanjske enote v podeželskih (redkeje) ali mestnih naseljih. Ta tip predstavlja razpršeni del romske poselitve (Zupančič, 2003).

Gradnje so po kakovosti zelo različne. Tradicionalno so bile zdaleč najpogostejše lesene barake, ki so jih ponekod dograjevali še z drugim priročnim materialom. To stanje se medgeneracijsko spreminja. Sedaj se uveljavljajo zidane hiše, v nekaterih primerih pa se lesene konstrukcije vračajo. Toda v velikem slogu, saj predstavljajo zelo kvalitetna bivališča. V Prekmurju je že večina zidanih hiš. Ponekod so postavili industrijsko narejene zabojnike. Te improvizirane oblike so neredko »darilo« ali oblika socialne pomoči. Dolgoročno večinoma niso perspektivne. Druge (zlasti v mestnih naseljih) so prevzeli izpraznjen stanovanjski fond. Praviloma so se držali že zgrajenih poti in cest, nove bivalne enote nastajale blizu le-teh. Neredko se tudi zgodi, da naselje za več let zapustijo, kasneje pa ponovno naselijo. Te menjave so mnogo pogostejše tam, kjer je stavbni fond po kakovosti skromen (lesene barake, pločevina in podobni materiali, ali pa gre za velike zabojnike in različne montažne elemente) in kjer preselitvi botrujejo še drugi razlogi, kot so na primer zapleteni odnosi med romskimi skupinami (naselji) ali pa konflikti z domačim prebivalstvom.

Razporeditev hiš in ostalih poslopij ima zanimivo in le na prvi pogled stihijsko, nenačrtno zasnovano s stavbami zelo raznolikih standardov in gradbeno-tehničnih značilnosti. Posebne arhitekturne prvine romskega stavbarstva je težko zaslediti. Lahko da je to področje še neznano in bomo tudi glede »romske hiše« čez čas

ugotovili določene tipičnosti. Vsekakor pa je začetni vtis o stihijski zasnovi v rešnici napačen. Le drugačno bivalno izkušnjo so prinesli stanovalci. Podrobnejša analiza namreč pokaže zanimivo in dejansko prepričljivo logiko. Razumevanje romskega prostora je področje, ki ga je treba obravnavati tudi v luči njegove geneze. To prihaja še posebej prav v postopkih prostorskega urejanja, saj je treba logiko bivanja nekoč in sedaj najprej razumeti, imeti jasnejšo predstavbo o tem, kaj predstavlja pojem »doma« in kakšne funkcije tako dom potrebuje. Ker Romi večinoma niso razpolagali s posestjo, živino in drugimi materialnimi prvinami gospodarskega preživetja, se pri nastajanju niso dosti ozirali za prihodnjimi možnostmi morebitnega gospodarskega razvoja. V smislu gospodarske osnove so se – pogosto v veliko nasprotovanje okoliškega prebivalstva – najbolj uveljavili kupi sekundarnih surovin, posebej kovine, njihovo pridobivanje, sortiranje, preprodaja in odlaganje.

Poseben problem predstavlja tudi nastajanje novih naselij. Ker so stare naselbine prostorsko omejeno, so zlasti mlajše generacije pogosto prisiljene iskati nov bivalni prostor: pogosto tako kot njihovi starši, torej posebnega načrta.

Karta 10: *Smrekec pri Grosuplju se je oblikoval iz dveh jeder na robu mesta*

Karta 11: *Sredi gozda in blizu sveta: romsko naselje Kanižarica pri Črnomlju*

3.4.3 Prostorska struktura romskih naselij

V čem je posebnost romskih naselij?

Opisane lokacijske značilnosti romskih naselij, pri katerih izstopa drobnonaselbinska struktura po velikosti, gručasta struktura po obliki in robna lega glede na ostalo naselbinsko mrežo po lokacijskih značilnostih, tvorijo – poleg vrste samosvojih arhitekturnih potez in odločnega primanjkljaja urejenih komunalij – »tipično« podoba romskih zaselkov, vasi in četrti. V procesu modernizacije in načrtno sanacije se ta podoba v marsičem spreminja, a ne more prikriti – in tudi ni smiselno da jih prikrije – značilnih potez romskih naselij.

Najprej je treba ločiti osebni in javni prostor. Prvega sestavljajo stanovanjski objekti s pripadajočimi služnostnimi površinami, parkiriščem, morda gredico ali lopo, ter morebitne gospodarske površine. Žal pri načrtovalcih pogosto ni veliko razumevanja za obstoj gospodarskih površin. Po drugi strani pa so te načeloma potratne in

pri že tako opazni prostorski utesnjenosti povečujejo napetosti in sprožajo medso-
sedske spore. Stanovanjski objekti so različne starosti, velikosti, uporabljenih ma-
terialov, urejenosti in arhitekturnih stilov. Med starejšimi objekti niso redke bara-
ke in improvizirane lope in celo skromnejša bivališča ponekod niso redkost. Toda
poleg njih kontrast: velike, zidane ali tudi lesene konstrukcije lepih, celo kičastih
prizorov z nadpovprečno živimi barvami. Notranjost romskih hiš je neredko zelo
okusno, celo vizuelno bogato opremljen ter topel. Dom je torej notranja stvar po-
sameznika, za zunanje elemente je manj pozornosti. Sem in tja je mogoče naleteti
na prave vile ter sorazmerno razkošna bivališča: znamenje socialnega vzpona ne
glede na izvor premoženja.

Gospodarski prostor tvorijo objekti za živino, delavnice in prostori za odlaganje
različnih sekundarnih materialov, od katerih živi občasno ali stalno še precej Ro-
mov. Zaradi prostorske stiske je posebej kupe železa in druge odvečne robe prikla-
dno odlagati na rob naselja, posebej ob vhodu. To je odraz pragmatičnosti (bližina
prometnic za dovoz in odvoz, možnost nadzora ipd.) in obenem načelnosti. Kupi
sekundarnih surovin so sicer neestetski in odbijajoč pojav, a hkrati zelo učinkovita
vizuelna (simbolna) in praktična ovira, ki naj ovira tujcu pot v svet romskega nase-
lja. Kupi smeti, neurejeni kontejnerji, vodni jarki in celo gozdna zarast so »bunker-
ji« in »obrambne črte« naselja! Tako se prepletajo simbolni (odbojni) in praktični
– ekonomski (uporabni) elementi.

Javni prostor je bil še do nedavnega precej neznan in zato tudi v načrtovalskem
procesu neredko rahlo prezrt ali celo zanemarjen. K temu sodijo vse prometne povr-
šine, ki niso lastništvo (posest), zelenice in objekti javne rabe. Marsikatero naselje
ima na primer kapelico, nekatera so v zadnjem desetletju dobila tudi prostore za
vrtec, za izvajanje dodatne učne pomoči in zborni – družabni prostori. Posebej je
treba izpostaviti športne površine, ki so redno na robu naselja, izpostavljena opa-
zovalcem in dostopna vsem.

3.5 Razvojne faze oblikovanja romskih naselij

Romska naselja po svojem videzu, gradbeni in socialni strukturi ter funkcijah opa-
zno odstopajo od ostalih enot slovenskega naselbinskega sistema. V prizadevanju
po integraciji teh naselbin in njihovih prebivalcev ter obenem v skrbi za minimali-
zacijo konfliktnosti, ki pogosto spremlja Rome in ostale prebivalce v bližnjem teri-
torialnem stiku, je nujno upoštevati kompleksnost prostorske problematike. Uspeš-
nost različnih ureditvenih (sanacijskih) posegov ali v tem okviru celo prelokacija
teh naselbinskih enot je močno odvisna prav od upoštevanja različnih elementov.

Drugače povedano: veliko lažje bo sprejemati odločitve o rekonstrukcijah teh večinoma očitno strukturno degradiranih delov slovenskega naselbinskega sistema, če poznamo njihovo genezo in značilne razvojne faze. Marsikomu bi v naglici lahko ušla misel, češ da za razumevanje stihijskega, nenačrtnega razvoja sploh ne potrebujemo posebne razlage oziroma ima ta zgolj akademski značaj. Romska naselja bi se hitro lahko opredelila kot niz situacijskega prilagajanja njihovih stanovalcev. Sistematično proučevanje te tematike je v zadnjih letih vendarle prineslo nekaj spoznanj o določenih pravilnostih, značilnih potezah, lastnih skoraj večini romskih naselij v Sloveniji. Zato je premislek o sistematiki nastanka in razvoja teh prostorskih enot smiseln in potreben, preden se podamo k novim, načrtnim in kolikor se le da sistematičnim ter preglednim ukrepom urejanja romskih naselij.

Razvoj romskih naselij je potekal v nekaj značilnih fazah. Te je mogoče določiti na podlagi pravno formalnih (vzpostavljena legalnih stanj), gradbeno-tehničnih oziroma strukturnih (tlorisna zasnova, arhitekturne in gradbene prvine) in končno tudi funkcijskih značilnosti. Ker gre za prve tovrstne opredelitve, bodo zanesljivo še potrebne dodatne analize in sistematično preverjanje in dopolnjevanje. Vendar pa olajšuje preglednost nad romskimi naselji in tudi različne sanacijske postopke v njih. Na podlagi terenskih ogledov in sistematičnega statističnega pregleda je mogoče izločiti šest značilnih faz prostorskega in socialnega razvoja romskih naselij z naslednjimi značilnostmi:

- nomadska in polnomadska faza pred stalno naselitvijo;
- faza stalne naselitve;
- faza prvih strukturnih sprememb v romskih naseljih;
- faza intenzivnega infrastrukturnega opremljanja;
- faza vzpostavljanja legalnosti in sanacije;
- faza strukturne in funkcijske integracije.

Ni nujno, da bi vse faze sledile zaporedno. Mogoči so tudi preskoki. Vendar so taki primeri redki.

Karta 12: *Romsko naselje pri Pertoči na Goričkem v slikoviti legi*

Karta 13: *Romsko naselje Ljubljana pri Serdici na Goričkem kaže vse značilnosti vzpostavljanja novega uličnega sistema*

Karta 14: Sredi njiv s prometnico opasani: Kerinov grm pri Krškem

Karta 15: Vanča vas-Borejci je verjetno najbolj odprta romska vas. Pionir tega razvoja je bilo lokalno nogometno društvo

3.5.1 Nomadska in polnomadska faza

Starejša literatura opozarja na nomadizem Romov kot prevladujočo obliko stika z ozemljem. Zaradi načina gospodarjenja, navezanega na opravljanje različnih »potujočih« obrti, prekupčevanja in tudi prosjačenja, zadrževanje na enem mestu ni moglo prinašati dovolj sredstev za preživljanje, če že odštejemo odsotnost posesti nepremičnin (ki jih zaradi tega življenjskega sloga niti niso posebej iskali). Ta način je pogojeval tudi velikost skupnosti, praviloma omejeno na razširjene družine. Opravljanje teh dejavnosti (na primer kovaštvo, vezenje, glasbeništvo, popravila različnih predmetov, brušenje orodij, pa tudi (zlasti pozneje) nabiranje gob, zdravilnih zelišč, zbiranje sekundarnih surovin in podobno), je večidel zaposlovalo le moške, ženske pa so poleg skrbi za prehrano in za otroke denar pridobivale z npr. vedeževanjem in prosjačenjem, preprosto tudi zato, ker je bila sprotna akumulacija kapitala preskromna in tudi ni bilo prostorskih in drugih možnosti za stalnejše opravljanje različnih dejavnosti. Zato je bil romski nomadizem dejansko polnomadizem. Navezani so bili na okolje, le da so v njem delovali sezonsko ali občasno, prilagojeno potrebam in možnostim, pa tudi toleranci lastnikov zemljišč. Temu primerna je bila tudi stanovanjska kultura, saj je obsegala predvsem vozove, šotore in morebiti še preprostejša grajena bivališča, kot so bile »butanice« in lesene barake. A slednje že kaže na trajnejšo poselitev, čeprav je bila vsaj deloma prehodnega značaja. Z okoliškim prebivalstvom niso sklepali trajnejših odnosov in tudi učinki na prostor so zaradi periodičnosti in skromne rabe prostora in drugih materialnih dobrin majhne.

3.5.2 Faza stalne naselitve

Periodične lokacije, ki so zagotavljale varnost in vsaj minimalno oskrbo v bližini, so sčasoma postale območja stalne naselitve. V nekaterih primerih so jih predstavniki oblasti usmerili k naselitvi manj privlačnih lokacij, na katerih ni bilo večjega odpora lastnikov zemljišč.⁷⁵ Šotore so zamenjale najprej lesene barake in ponekod (Prekmurje, Bela krajina) pletene in z ilovico ter lesom grajene »butanice«, ponekod pa tudi skromnejše zidane hiše.⁷⁶ Ta faza je v Prekmurju vsaj za kako generacijo starejša kot na Dolenjskem, kar je mogoče povezovati s tamkaj zelo razširjenim sezonstvom, ki so se ga udeleževali tudi Romi. V tej fazi se vzpostavijo elementarni odnosi s sosedstvom, saj je stalna naselitev posegala mdr. tudi v lastništvo posesti kmetijskih površin in gozdov. Dolgo je veljalo prepričanje, da je bila

75 Kleibencetl J., 2004, Del tuha – romski pozdrav, Murska Sobota, stran 59-61. Tak primer je romsko naselje Kamence pri Črenšovcih. Nastalo je na lokaciji opuščene peskokopa takoj po drugi svetovni vojni. V njem deluje tudi prvi, a ne več edini romski muzej, ki zbira in razstavlja romsko materialno kulturno dediščino.

76 Več o tem v: Štrukelj P., 2004. Tisočletne podobe nemirnih nomadov, Družina, Ljubljana.

zasnova naselja večinoma stihijska, prilagojena lokalnim toponomastičnim okoliščinam in individualni presoji načina in kakovosti bivanja. S tem se lahko le delno strinjamo, saj podrobnejše analize zasnove, nastanka in razvoja naselij kažejo na nekatere splošne poteze, navzoče pri mnogih današnjih romskih naseljih. Naselja imajo svojo prostorsko logiko, resda povsem drugačno kot naselja pri večinskem prebivalstvu, a nekatere tipične poteze razodevajo načrtnost. Kaotični red, kakor ga je na prvi pogled mogoče zaznati s površnim opazovanjem, se umakne logiki preobrazbe iz začasnega tabora v stalno prebivališče. Ker pa je bil ta prehod hiter in opravljen v eni sami generaciji ali največ dveh in je primanjkovalo izkušenj (in tudi tradicije), je to navzven delovalo (in še vedno!) kot stihijski pristop. Prav tako pa se niso uspeli izogniti naraščanju konfliktov znotraj naselij, saj z ustvarjanjem medsebojnega posestnega prava niso imeli prav nobenih izkušenj. Te so si pridobivali spotoma in prek doživljanja napak in konfliktov, pa tudi s prevzemanjem norm iz bližnjega okolja. Ker pa je bil prevzem (bolje rečeno posnemanje) le površen in parcialen, tudi ni nudil sistemskih rešitev. Tako lahko rečemo, da je pomanjkanje tradicije, naglost prehoda iz polnomadizma v stalno naselitev povzročila vrsto zapletov, ki kar kličejo po spreminjanju. To je treba še posebej naglasiti tudi zaradi vstopa komunalne infrastrukture, ki ima pač svoje tehnične in prostorske zahteve.

Slika 1: Bivalnik in lesena baraka spominjata na začetke stalne naselitve, a sta še precej pogosta oblika bivališč v romskih naseljih (Vejar)
(Foto: B. Rogelj, 2013)

Slika 2: Starejša hiša v Pušči. Ob primerni ureditvi lahko postane del arhitekturne dediščine slovenskega prostora
(Foto: J. Zupančič, 2014)

3.5.3 Faza prvih strukturnih sprememb v romskih naseljih

Po določenem času in krajevno zelo različno so se pričela romska naselja spremenjati navznoter. Doživljala so prvo fizično - gradbeno (ali širše gledano strukturno) in funkcijsko preobrazbo. Za to sta zaslužna predvsem dva dejavnika: nastop in uveljavitev motorizacije in širjenje zaradi nastopa druge generacije. Motorna vozila so bistveno povečala mobilnost in s tem način življenja in tudi gospodarske pogoje. Lažje so bili dosegljivi zaslužki, kot je nabiralništvo ter prodaja sekundarnih surovin. Toda s tem se pričenjajo tudi lokalno velike in nevarne okoljske obremenitve (nevarnost izliva nevarnih snovi, kurjenje plastike in gum, kopičenje kovin, ki so jih zbirali za prodajo in podobno). Ko je nastopila druga generacija (otroci naseljenih) so že nastopile težave in stiske s prostorom. Premalo ga je bilo že zaradi sorazmerne utesjenosti prvotnega tlorisa naselja. Tako so lahko gradili predvsem navznoter in s pričakovanjem povezanosti bližnjih sorodnikov. Niso redki primeri, ko so vsaj začasno nastajali tudi novi zametki teh naselij kot odraz nesporazumov in preprirov, pogojenih pač s prostorsko stisko. Obenem so se pričele tudi socialne

stratifikacije znotraj naselij, kar je povečevalo tudi nadaljnje prostorske aspiracije. Hiše so pričenjale spreminjati svoje oblike in z različnimi dozidavami ter nadzidavami spreminjati velikost in zunanjo podobo. Potrebovale so več prostora ne le za hišo, temveč tudi za spremljajoče gospodarske objekte in prometne ter druge manipulativne površine. Nekateri so si sami ali s pomočjo občinskih ali drugih sredstev urejali tudi temeljno infrastrukturo (vodna oskrba, električna oskrba, cestni dovoz in prometne površine). Odpadne vode so skupaj z rastočimi kupi smeti povečevale obseg devastiranih površin. Stanje se je pogosto izrazito poslabševalo, ker se je z večanjem števila prebivalcev in povečevanjem njihovih potreb stopnjeval pritisk na okoljske sestavine, zlasti zrak, vodo in zelene površine. Kopičenje smeti je postalo tako značilno, da je prebivalstvo v sosedstvu to zaznalo kot splošno grožnjo (uničevanje prijetnega okolja). Vendar je raven infrastrukturne opremljenosti ostala na zelo skromni ravni, z veliko improvizacije in nestrokovnih posegov. Lastništvo zasedenih zemljišč je bilo tuje, črne gradnje v tej fazi še odločno prevladujejo. To je faza, ko stanovalci pogosto niso znali jasno prepoznati objektivnih groženj v svojem najbližjem okolju in še manj uvideti, da so glavni povzročitelji stanovanjskih stisk dejansko sami. Zaradi odsotnosti planskih posegov in pomanjkanja primer- nih predlogov, ki bi zdržali nekatere okoljske, tehnične in tudi kulturne posebnosti romskih naselij, da o ekonomskih niti ne govorimo, so se problemi stopnjevali.

3.5.4 Faza intenzivnega infrastrukturnega opremljanja

Druga generacija stanovalcev v romskih naseljih je zaradi prostorskih stisk iskala nove možnosti na robovih naselbinskih enot in znotraj njih, obenem pa je pričela, posnemajoč pri tem bivalni standard okoliškega prebivalstva, tudi intenzivno spreminjati gradbeno strukturo. Za to fazo so značilne opazne arhitekturne predelave ali celo že nadomestne gradnje (za prejšnjo fazo so karakteristične dozidave in nadzidave). Vendar so marsikje ostali tudi še izvorni leseni gradbeni elementi. Naselja se pričenjajo polniti in gostota zazidave povečevati, tako da je ponekod že preseгла kritično mejo (pregosta zazidava) in prihaja do sporov in posledično tudi do izseljevanja posameznikov in/ali družin. Druga značilnost te faze pa je pospešeno opremljanje s komunalno in tehnično infrastrukturo, čeprav v pogojih prevladujočih ilegalnih (črnih) gradenj in improvizacije. Zlasti urejanje električnega omrežja je zaradi nestrokovnih ukrepov in mestoma prevelike zazidalne gostote že lahko tudi tvegano in nevarno. Zaradi prevladujoče ilegalnosti marsikdaj postavljena infrastruktura ne deluje dobro. Ta kratka, intenzivna faza sproža veliko napetosti in konfrontacij ali celo odprtih konfliktov navznoter (medgeneracijsko in meddružinsko) in navzven (predvsem z lastniki uzurpiranih zemljišč in tistih, ki zaradi različnih motenj trpijo določeno škodo. V tej fazi je pomembno opozoriti

tudi na povečevanje prometnih in gospodarskih površin, kar je razrešilo (do neke mere) probleme dostopnosti, po drugi strani pa prineslo tudi nove, zlasti prometne in različne okoljske obremenitve. Večina naselij se je tako povezala s prometno (cestno) mrežo in s tem položila temelj prihodnjega obstoja.

3.5.5 Faza vzpostavljanja legalnosti

Rastoči problemi navznoter in navzven so sprožali tudi različne ukrepe lokalnih oblasti in tudi samih stanovalcev. Stanovalci so deloma ali v celoti pridobili lastniške pravice (zemljišč), kar je omogočilo izvedbo naslednjih korakov vzpostavljanja legalnih stanj. Občinski organi lahko sprejmejo ustrezne zazidalne načrte in s tem omogočijo izgradnjo komunalne in tehnične infrastrukture skladno z normativi in standardi. Poleg vode in elektrike je pomemben zlasti odvoz smeti, načrtovanje kanalizacijskega omrežja, ureditev cestnega omrežja in vključitev na redno prometno mrežo, ureditev telefonskega in kableskega omrežja ipd. To je faza načrtna sanacije, ki je tem uspešnejša, čim večje je sodelovanje Romov v teh procesih. Bistvenega pomena je parcelacija in lastninjenje obstoječih in po možnosti tudi potencialnih

Slika 3: *V Hudeje je prišla elektrika*
(Foto: J. Zupančič)

zazidalnih površin ter ureditev drugih funkcij (na primer vrtec, morda kak lokal, ekonomske površine, ureditev zelenic in športnih površin ter končno tudi pričetek varovanja kulturne dediščine). Kljub bistvenim premikom pa so konfrontacije z lokalnim prebivalstvom lahko še razmeroma pogoste. Ker sanacija predpostavlja ureditev tako lastniških kakor tudi formalno-tehničnih ureditev, je tu pogosto prišlo do določenega zastoja. To je tudi faza, ki je romska naselja brez načrtne, sistematične pomoči, strukturnega sofinanciranja in tudi nadzora ne bodo uspešno izpeljala. To je tudi priložnost, ko bo mogoče zavarovati in pozneje uspešno promovirati romsko materialno kulturno dediščino. Neuspeh v tej fazi pa utegne zavleči ali celo ogroziti družbeno vključevanje Romov v druge sfere javnega življenja, zlasti v izobraževalni in delovni cikel, s tem pa posredno prispevati k demarginalizaciji Romov, romskih naselij in romske kulture.

Slika 4: *Za moderno hišo so značilne žive barve. Vejar*
(Foto: B. Rogelj, 2013)

Karta 16: *Nekoč Hudeje, sedaj Vejar. Romsko naselje, ki je postalo vas*

3.5.6 Faza strukturne in funkcijske integracije

Ko so odpravljene pravno-normativne (vzpostavitev legalnosti: lokacijska in gradbena dovoljenja), gradbeno-tehnične (sanacija stavb in infrastrukturnih objektov in naprav) in funkcijske (delovanje ustanov in infrastrukture) slabosti romskih naselij, so le-ta po zunanjem izgledu, strukturi in funkcijah podobna ostalim enotam siceršnjega slovenskega naselbinskega omrežja, lahko postanejo njegov tudi dejansko enakopraven del. Hiše so numerirane, urejeno je morebitno poimenovanje ulic ali pa pride celo do samostojnih (statističnih) naselij. Naselbinska enota zagotavlja izvrševanje več funkcij: poleg bivanja tudi oskrbo, zabavo, gospodarske dejavnosti, druženje in širjenje socialnih stikov, športno in kulturno udejstvovanje in organiziranost prebivalstva nasploh. Stanovalci so socialno razslojeni, s soseditvom pa vzpostavljajo predvsem stike sodelovanja na različnih ravneh. Do konfrontacij prihaja redko. Značilen indikator so tudi mešani zakoni in doseljevanje neromskega prebivalstva, kakor tudi odhajanje Romov iz naselij v »slovenska« naselja. S tem

korakom je doseženo, da so romska naselja to le še po svojem nastanku, sicer pa jih odlikujejo vse kakovosti bivanja, primerljive kot v drugih naseljih. Romska naselja s tem pričenjajo do neke mere izgubljeni značilen romski karakter, bivanje Romov v njih pa ni več tihi pogoj za ohranjanje romske identitete.

Pregled romskih naselij v Sloveniji nas hitro prepriča, da še nobeno od več kot sto romskih naselij ni doseglo popolne integracijske faze in da se glavnina nahaja v tretji in četrti, nekatera le deloma že v peti fazi (vzpostavljanje legalnosti). Romskim naseljem je torej očitno lastno to, da zaradi specifičnih pojavov, opaznih v njihovi fiziognomiji, strukturi in funkcijah, realno (funkcijsko) urejanje prehiteva formalne korake, zato utegnejo biti sanacije in različni korektivni posegi dolgotrajnejši postopek, pravzaprav ponavljajoč se proces. Ni nujno, da bi vsaka sanacija privedla do strukturne in funkcijske integracije romskih naselij v slovensko naselbinsko mrežo, nedvomno pa lahko pretehtani ukrepi v bistveni meri razbremenijo lokalno konfliktnost in obenem prispevajo k uspešnejši družbeni integraciji Romov.

Karta 17: *Pušča je dosegla največ in postala zgled*

3.6 Dejavniki razvoja romskih naselij

Proučevanje oblike, sestave in poteka stalne naselitve in poznejšega spreminjanja romskih naselij opozarja na vrsto posebnosti, ki jih je smiselno upoštevati tudi pri morebitnih sanacijah in rekonstrukcijah romskih naselij. Nanje so namreč vplivali drugačni dejavniki kot na oblikovanje drugih naselij slovenskega naselbinskega sistema. Na tem področju je še vrsta neznank. Zapisano naj bo zato vodilo k poglobljenemu terenskemu proučevanju teh pojavov in ne končno spoznanje. Oceniti je mogoče, da so bili najpomembnejši dejavniki vpliva na romska naselja predvsem taki, kot so navedeni v nadaljevanju.

3.6.1 Razpoložljivi prostor

Romi so naleteli na gosto naseljeno in lastniško razdeljeno pokrajino. Prostih območij je bilo malo, saj jih zaradi skromnih ekonomskih možnosti niso mogli kupiti. Naseljevali so se pretežno kapilarno, po posameznih (številčnih) družinah. Izbirali so lokacije, ki so jih iz predhodnih obiskov še v fazi delnega nomadizma dobro poznali in ki so jim zagotavljale npr. vodo, varnost, morda tudi nekatere ekonomske

Slika 5: *Glavna ulica v Pušči:*
(Foto: J. Zupančič, 2014)

možnosti (začasno delo, nabiranje gob in zelišč in podobno). Mnogo začasnih šotorišč je tako postalo stalnih zaselkov. Pozneje, s širjenjem so marsikje prišli do roba, ko zaradi konfiguracije terena ali drugih razlogov širitev ni bila več mogoča.

Naseljevanje na distanci⁷⁷ je pogojevalo oblikovanje drobnonaselbinske mreže romskih naselij. Naseljevale so se razširjene družine. V Prekmurju je bilo več primerov, ko so ob socialnem dvigu kot posledici opravljanja različnih obrtnih dejavnosti nakupili zemljišče in ga pozneje širili. Povsod to ni bilo mogoče, ker lastniki zemljišč Romom niso radi prodajali nepremičnin.

3.6.2 Gospodarske možnosti

Nomadski način je ustrezal določenim gospodarskim aktivnostim, zlasti različnim oblikam sezonskega nabiralništva in zaposlitev, ali pa opravljanju določenih poklicev (npr. brusачi, prekupčevanje s konji). Pozneje je bilo teh možnosti manj in bi morali posegati predvsem po stalnih oblikah zaposlitve v proizvodnih dejavnostih, a so se zaradi izobrazbenega manjka in tudi predstave o kakovosti življenja v te procese skromno vključevali. Tudi sedaj je brezposelnost in s tem povezan nizek življenjski standard stalen problem velike večine Romov. Gospodarske možnosti tega prebivalstva so bile skromne, kar je bistveno omejevalo tudi ureditev bivališč in pozneje (tudi še danes) vsaj minimalne infrastrukture. Ta segment ostaja tudi v prihodnosti resen omejitveni dejavnik. Toda z nastopom motornih vozil in bistveno povečanim akcijskim dosegom se je stalnost naselitve utrdila, povečevale so se prostorske potrebe in tudi nekatere grožnje (predvsem okoljske).

Še sedaj so Romi ekonomsko šibki prav zaradi skromne splošne in poklicne usposobljenosti. Povečanim zahtevam težko sledijo, deloma tudi zaradi izhodiščnih možnosti: bivalnih razmer. Po drugi strani jim nedoseganje omenjenih zahtev krni možnosti na spreminjajočem se trgu delovne sile ter jih ohranja v skromnih možnostih. V tem kontekstu je treba računati predvsem na možnosti njihovega zaposlovanja, izobraževanja in vzgoje na lokalnih in regionalnih ravneh.

3.6.3 Način življenja in bivalna kultura

Bivalna kultura je odraz in rezultat načina življenja v danih pogojih. Pomeni prilagoditev nanje in obenem tudi aktivno spreminjanje okolja v sebi kar najbolj ustrezno. Na tem mestu je treba opozoriti tudi na materialno kulturno dediščino, ki se je ob tem ustvarjala in je tako med Romi in še bolj med ostalim prebivalstvom

⁷⁷ Mišljeno je oblikovanje začasnih in pozneje stalnih naselbinskih enot na določeni »peši« razdalji od redne (slovenske) naselbinske mreže; večinoma znotraj polurne izohrone.

komaj znana in odločno podcenjena, mestoma celo pejorativizirana. Prav v fazi intenzivnih, še posebej hitrih sanacijskih ukrepov, bi utegnili napraviti nepopravljivo škodo. Po drugi strani je način življenja tisti, ki ustvarja gospodarske možnosti in potem posega v prostor. Današnja gradbena struktura je po uporabljenih materialih, tlorisni zasnovi in arhitekturni izoblikovanosti in urejenosti v bistvenem obsegu rezultat načina življenja.

Bivalna kultura Romov se je naslonila najprej na poglobitno skupno značilnost: prometno dostopnost in določeno mero individualizacije. S tem je bila določena lokacija, hiše so se pozneje razporejale glede na položaj oziroma povezanost članov rodbine. Vsaka je v poznejšem razvoju praviloma zasnovala svojo gručo bivališč. Poznejše spreminjanje hiš, njihovo povečevanje in estetski ter kulturni učinki pa so bili odvisni od predstave o kakovosti bivanja, gospodarskih zmožnosti in morda tudi nekaterih usmeritev. Na gradnjo hiš in izoblikovanost domov so precej vplivali vzori iz okolja in sicer tem bolj, čim bolj so bili Romi vključeni v lokalno okolje. Nekaj so k temu dodala tudi gradbeniška znanja, saj so Romi povečini gradili svoje hiše sami. To znanje je tudi pomemben kapital.

3.6.4 Predstave in vrednote o kakovosti bivanja

Te se nanašajo predvsem na izoblikovanost in urejenost romskih naselij. Ker so mnoga zasnovana na podlagi predstav in potreb, izvirajočih še iz polnomadske faze, delujejo na prvi pogled kaotično. Težko si je predstavljati uspešno implementacijo različnih sanacijskih in modernizacijskih posegov. Razlike v predstavi (viziji) kakovosti bivanja so precej pripomogle k oblikovanju takih elementov, ki so vizuelno (torej estetsko) pa tudi funkcijsko moteči za najbližje sosedstvo. Slednjim bližina ne ustreza in je zato ustvarjanje distance obojestransko zaželeno. To je tudi segment, na katerega bistveno vpliva izobrazba in splošna razgledanost, ki prinaša tudi nove norme in predstave o kakovosti bivanja. Prav na tem področju je v nekaterih primerih dosežen velik napredek in so nekateri objekti ali cele soseske vzorno urejene. Posebej je treba omeniti tudi tradicijo, ki jo mora vsakokratna generacija sprejeti in nadgrajevati.

Predstave o kakovosti bivanja se oblikujejo postopoma, z vseživljenjskim učenjem. Posnemanje vzorov v okolju, s katerim so imeli stik, je imel precejšnjo vlogo. Že stare, tradicionalne romske hiše v Prekmurju in Beli krajini so do neke mere posnemale zglede v bližnjem okolju. Sodobna romska hiša se v gabaritih ne razlikuje od one v slovenskem okolju. Dokaj pogosto pa so romske hiše bolj okrašene z različnimi stenskim ornamentami, kipci, simboli in predvsem barvami. Barve so žive

Slika 6: Barve oživljajo, ograja brani. Percepcija načina življenja in zasebnega prostora (Foto: B. Rogelj, 2013)

in zaradi tega premožnejše hiše še bolj izstopajo od povprečja, neredko odetega v sivino in rjavino barak ter improviziranih bivališč. Izstopa tudi zavzeta okrašenost in pobarvanost zasebnega prostora (stanovanjske hiše z dvoriščem in eventuelno še zelenico), ki ga omejujejo ograje, od ostalega, javnega prostora.

3.6.5 Pomanjkanje alternativnih možnosti

Ali so Romi imeli realne možnosti izoblikovati manj težavne bivalne razmere? Zdi se, da skoraj ne. Neprijetne izkušnje v preteklosti so jih – poleg nomadskega načina življenja in ob pomanjkanju prostorskih in ekonomskih možnosti ter pogostem pomanjkanju sistematične pomoči kot šibki skupini prebivalstva večinoma silile v rešitve, katerih rezultate je mogoče opazovati še danes. Toda pozneje je bilo možnosti več, tudi povsem realnih. Kritično je treba ugotoviti, da so zamudili vrsto priložnosti, kar je utrdilo nekatere negativne vzorce bivalnega obnašanja pri Romih, pri okoliškem prebivalstvu pa utrdilo prepričanje o neprilagodljivosti Romov. Danes je ta dejavnik prav tako aktualen, saj opozarja na skromen obseg nepremičninskega trga, realno dostopnega za Rome. Težave so zelo pogoste že na obstoječih lokacijah, še posebej če so funkcionalno moteče za stanovalce in okolico. Prav tu so potrebe po ustvarjanju izbirnih možnosti zelo velike.

Poleg naštetih dejavnikov je treba upoštevati tudi socialne in prostorske procese v lokalnih okoljih obstoječih romskih naselij. Temu se doslej skoraj ni posvečalo pozornosti, delno tudi zaradi preveč parcialnih raziskovalnih pristopov. Vsi ti procesi vplivajo na prostorske situacije posredno.

3.6.6 Povečana raba prostora in njegova večfunkcijska zasnova

Gradnja infrastrukture, stanovanjske gradnje in proizvodno-poslovnih kapacitet (poslovne cone) krepko posegajo v omejene prostorske kapacitete. Razpoložljivega prostora je čedalje manj. Poleg tega je zaradi pričakovane večfunkcionalnosti nekaterih območij (npr. zaradi rekreativnih namenov) potrebno več dogovarjanja in omejitev. Romske naselbine smatra večina okoliškega prebivalstva kot neke vrste oviro. To je obenem priložnost zlasti za načrtovalce, da z ustreznimi posegi skušajo zadostiti vsem. Romom to nalaga obveznosti skrbnega odnosa do bivalnega okolja v smislu njegove urejenosti in ustreznosti različnim funkcijam.

Vsaka naslednja generacija ima večje prostorske potrebe in bolj tenkočuten posluš za miniaturno izoblikovanost zasebnega prostora. Novejše hiše so večje po površini, višje, bolj razgibanih oblik in živih barv ter z večjimi okni. Potreba po prostoru narašča tudi zaradi posesti avtomobilov in potrebnih vozniških površin. Naraščajoča mobilnost pripomore k utesnjevanju mnogih romskih naselij. Povečana raba prostora, njegovo posestvanje (lastništvo, pravno-formalno urejeno ali tudi ne) so vzrok mnogih težav in sporov navznoter, s katerimi se stroke absolutno premalo ukvarjajo. Poleg tega se oblikuje tudi določen ekonomski prostor (hlevi, delavnice, odlagališča in drugo), kar je ob problemih utesnjenosti vse prej kot lahko razvojno vprašanje.

Povsem specifične so nove prostorske potrebe po javnem prostoru, namenjenem prometu, vrtcem in drugim vzgojno-izobraževalnim dejavnikom, zelenicam, športnim in simbolnim površinam, morda kulturnim objektom in njihovi dostopnosti.

3.6.7 Povečevanje prostorske mobilnosti prebivalstva

Ta element zveni skoraj kot anahronizem: Romi, ki so bili v preteklosti zaradi nomadizma najmanj stalni del prebivalstva, so sedaj zaradi socialno pogojene vezanosti na zelo omejena območja tako stalne naselitve kakor tudi iskanja zaposlitvenih možnosti manj mobilni in zato dolgoročno prikrajšani in ovirani. Prostorska mobilnost se povečuje in z spreminjanjem delovnih zahtev in zaposlitvenih možnosti lahko sledimo čedalje širšemu akcijskemu radiju posameznika. Posebej v prekmurskih romskih vaseh, kjer so prebivalci zaposlitveno (ne glede na status te zaposlitve) vezani na Avstrijo, se ustvarja dnevno – nočni ritem naselja tudi v

prometnem smislu. Daleč od tega, da bi bilo podnevi vselej živahno, saj je delo v sosednji državi dostikrat v nočnih izmenah in podnevi potem počivajo.

Ni potrebno obsežno razglabljanje o romskih naseljih in njihovih modernizacijskih možnostih, da bi ugotovili, da utegnejo naštetih procesi modernizacijo romskih naselij prej ovirati kakor pa spodbujati. Zaradi teh potez Romi ostajajo v položaju šibkejšega. Pri planerskih posegih narekuje določeno previdnost in obenem senzibilnost, prav tako pa strukturno pomoč. Prometni režim s sistemom vaških ulic, prevoznostjo za dostop z gospodarskimi vozili oziroma morebiti tudi z avtobusi mora pokrivati nove potrebe po tekočem in mirujočem prometu.

3.6.8 Izobraževanje Romov kot problem in izziv

Kako naj se oblikuje sodobna, odprta sošolska iz sedanjih romskih naselij? Kako vpliva izobraževanje na modernizacijo romskih naselij?

Izobrazbena sestava Romov bistveno odstopa od državnega povprečja, čeprav je tudi pri tem treba omeniti bistvene razlike recimo v deležu prebivalcev z univerzitetno izobrazbo. Med starejšo in zrelo populacijo so redki celo tisti z dokončano osemletko. Vendar se je v zadnjem desetletju oblikoval sloj tudi že romskih študentov in diplomantov. Pričakovati je, da bo sedanja srednješolska populacija to skupino še precej okrepila. Toda ob tem ne gre zanemariti preprostega, že nekaj desetletij starega problema: všolanje otrok iz romskih naselij je skromno. Zato ostaja prizadevanje, da bi te otroke vključili v vzgojno-izobraževalne programe in institucije dovolj zgodaj in bi s tem posredno povečali uspešnost osnovnošolskega izobraževanja.

Išoč te cilje je bilo doslej organiziranih že veliko izobraževalnih ponudb za starše in učitelje, animatorje in romske pomočnike. S tem naj bi osveščali to skupino in jo spodbujali za aktivno delo na vzgojno-izobraževalnem področju. Sam po sebi je bil odziv in še bolj uspeh omejen in v celoti gledano skromen. Toda v luči vseh ostalih sprememb (na primer urejanje naselij in s tem postopno dviganje bivalnega standarda, politične participacije z delom in poslanstvom romskih svetnikov), je slika nekoliko jasnejša. Odstotek uspešnega všolanja otrok in še bolj dokončanja obveznega izobraževanja se neenakomerno, a vendar vztrajno povečuje. Opazno večje uspehe doživljajo v okoljih, kjer so izboljšane tudi razmere na drugih področjih. Tako ni nobenega dvoma, da je potrebno za uspešno osnovnošolsko izobraževanje vztrajno in dosledno sinhrono delovanje različnih dejavnikov predvsem na (izvedbeno) lokalni ravni, kajti uspeh se zelo značilno veže na določene osebe, ki imajo med Romi ugled in uživajo zaupanje. Šola deluje kot institucija in je pri tem, vsaj v prvih letih, tuja in jo zato romski otroci opazujejo z rahlo distanco. Zato je pomembno, kako torej povečati ugled šole kot institucije.

Posebej je treba izpostaviti vprašanje uspešnosti romskih šolarjev. Z različnimi pristopi so skušali doseči boljše rezultate, od uvajanja romskih pomočnikov (večinoma pomočnic) do dodatnih usposabljanj (šolskih ur) otrok, kakor tudi organizacij oddelkov, v katerih so šolarji iz romskih naselij. Žal vztrajanje pri konceptu romskih pomočnikov/pomočnic ni nadgrajeno ne s sistemizacijo delovnih mest (in s tem bistveno večjo stimulacijo za opravljanje tovrstnega dela), niti s sistemom dodatnega izobraževanja in usposabljanja zanje - tudi za vlogo nosilcev kulturnih in družabnih dejavnosti v romskih okoljih. Vendar je kljub temu priznati, da so prav romski pomočniki/pomočnice naredili veliko in pravzaprav neke vrste pionirsko delo, saj so se morali učiti na lastnih (skromnih) izkušnjah in napakah. Zgledov je bilo malo. Velik problem je tudi še premalo standardiziran romski jezik, kar otežuje pripravo napotkov, gradiv, standardov in drugih za vzgojno-izobraževalno rabo neobhodnih materialov. Pomanjkljivo znanje slovenščine kot jezika okolja in obenem učnega jezika ustvarja pri šolarjih niz zadržkov in verjetno tudi manjvrednostnih kompleksov, kar v izrazito materialistično razmišljajoči klimi ne ustvarja ravno primerne podlage za hitro vzpostavljanje komunikacij. Kako povečati komunikativnost med romskimi in ostalimi šolarji?

Na drugi strani ne gre zanemariti negovanja romskega jezika in kulture ter varovanja premične in nepremične kulturne dediščine. Jezik se ne navezuje le na govorce (ki bi bili vsaj v primeru izobraževalne mreže učitelji oziroma romski pomočniki) temveč tudi na prostor. Naselje je v tem primeru praktično edino prostorsko prizorišče, kjer je romščina »matična«. Romske vasi predstavljajo torej okolje primarne rabe romskega jezika. To je območje, kjer je romščina simbol pripadnosti in obenem dejansko sredstvo sporazumevanja. Vendar je tudi znotraj območja naselij razlika med zasebnim in javnim prostorom. Medtem ko prvi nesporno obstaja, je za drugega bolj kritično. Mnoga romska naselja namreč nimajo prostorov, ki bi ne bili zasebni (in se to nanaša na uporabnost določenega doma in ne nujno na lastništvo zemljišča oziroma nepremičnine). Jezik pa lahko učinkovito vrši svoje komunikacijsko poslanstvo le, če presega meje zasebnosti in vsaj v tako ozkem teritorialnem okviru, kot je naselje, pridobi mesto javnosti. Šole, vrtci, učni centri, nogometno igrišče, avtobusna postaja, vaška zelenica, kapelica in podobni objekti lahko igrajo vlogo javnega prostora v naselju. Pri tem imata vrtec ali šola zaradi svojega statusa izjemen pomen ne le kot ustanovi z vzgojno-izobraževalnim in kulturnim poslanstvom, temveč predstavljata tudi prostor srečevanja slovenske in romske kulture ter jezika.

Ne nazadnje velja vsaj na kratko spomniti na različne neformalne oblike izobraževanja in usposabljanja. V tem segmentu lahko delujejo različni dejavniki, od redne šolske mreže do različnih ljudskih univerz in tudi civilno-družbene organizacije, društva ter druge izobraževalne ponudbe.

3.7 Imena in poimenovanje romskih naselij

3.7.1 Pomen krajevnega imena

Med več kot 6.000 naselji v Sloveniji prevladujejo manjši kraji; naša država ima izrazito drobnonaselbinski sistem ter na obsežnih območjih razpršeno poselitev, kjer se izmenjujejo nizi posameznih domov (samotne kmetije), zaselki in središča, ki pa le statistično predstavljajo povprečno velike ali celo velike vasi. V dolinah in na ravninah so naselja večja in bolj kompaktna.

Romska naselja, ki imajo za sabo posebnosti svojega nastanka in zato njihova struktura ter tlorisna zasnova priča o različnih prostorskih predstavah, načinu življenja in prostorsko-bivalnih enotah prve generacije stalne romske naselitve, več kot sto jih je, ne predstavljajo dela te statistične in s tem »uradne« sheme slovenskega naselbinskega sistema, čeprav objektivno tvorijo njegov del. Zato jih med imeni slovenske naselbinske mreže ni najti. Splošen termin »romska naselja« prevzemamo kot tehnični termin, ki združuje vse oblike prostorsko-socialnih enot, v katerih stalno živi pretežno romsko prebivalstvo. Oblike so različne, od delov naselij (praktično spojeni), prek romskih zaselkov v večji ali manjši oddaljenosti od ostalih naselij, pa do večjih romskih naselij, ki so prostorsko ločena od slovenske naselbinske mreže. Glede na nastanek med njimi sicer v principu ni kake posebne razlike, v strukturi pa je vendarle nekaj posebnosti. Manjša naselja (zaselki, praktično) so večinoma sorodstveno zelo povezana in s tem tudi socialno introvertirana. V naslednji generaciji prihaja do izrazite socialne dinamike in posameznih primerov socialnega dviga, kar se dokazuje tudi z drugačnim bivalnim standardom. Večja naselja pa so rodbinsko sestavljena in to se odraža tudi v notranji strukturi teh naselij ter seveda tlorisu. Prav večja naselja pa izpostavljajo še en vidik: ime naselja.

Na tem mestu nima pomena razpravljati o kakovosti gradnje in specifičnih problemih, temveč o imenih. Do sedaj lahko ugotovljamo, da se je poimenovanje vršilo kot sporadična potreba tedaj, ko so morali prebivalci opredeliti, kje stalno bivajo. Stalno bivališče predstavlja približevanje standardom in načinu ter s tem tudi vzorom bivalnega standarda okoliškega prebivalstva, torej nek bivalni (in bivanjski) konformizem. Daje pa tudi ime, identiteto, ter s tem navezanost na določen kraj. Stalno bivališče je izhodišče ne le številnih dokumentov, temveč tudi obsežnega sklopa prednosti in pravic, ki iz tega izhajajo. Toda po drugi strani pa nosilcu stalnega bivališča nalaga tudi vrsto dolžnosti, tako da se vzpostavlja ravnovesje med prejetim in danim, med služnostjo in odgovornostjo.

Ko romska naselja postajajo del formalnega naselbinskega sistema Slovenije in pridobivajo tudi ustrezno infrastrukturo, se postavlja tudi vprašanje krajevnega

imena. Dosedanje prakse (kakor bomo opredelili na kratko v nadaljevanju) so na tem področju različne. Ko pa se vzpostavljajo polne formalnosti stalnega bivališča z vso dokumentacijo, je ime pomembno, če ne celo v nekaterih primerih ključno. Zato se temu vprašanju posvetimo z vso resnostjo in odgovornostjo. Izpostavljajo se predvsem trije sklopi vprašanj:

- v katerih primerih svetovati oblikovanje novega krajevnega imena;
- tehnične oziroma postopkovne zahteve, vključno s pravili, ki bi jih lahko uveljavili kot splošni nasvet v tem oziru;
- krajevno predstavništvo.

3.7.2 Imena romskih naselij

Romska naselja imajo imena, ki pa ne odražajo nekega zelo jasnega pravila. Pregled romskih naselij kaže na različne prilagoditve, ki so zadostile potrebam tako sosledstva kakor tudi stanovalcev teh naselbin, prav tako pa tudi njihovi primernosti za uradno rabo. Kakor je bilo uvodoma označeno, je treba tu nazaj k oblikovanju teh naselbin, da spoznamo okoliščine. Pri tem velja opozoriti na bivalni konformizem, kar se odraža tudi v osebnih imenih, neredko spremenjenih, še posebej pa pri poimenovanju kraja stalnega bivanja. Pri imenih romskih naselij se kažejo naslednje značilnosti:

- *Poimenovanje po kraju, ki je bil najbližji lokaciji stalne naselitve.* V tem primeru gre za pragmatično odločitev, neredko podano s strani uradnikov, ki so ob ugotovitvi, kje Romi živijo, pripisali določeno ime naselja, ki je bilo najbližje. Iz tega izhaja tudi dokaj pogosta praksa, da so potem naselju dodelili eno hišno številko. In pozneje seveda več številke.
- *Poimenovanje po hišni številki, ki je že obstajala pred stalno naselitvijo Romov,* predstavlja različico prejšnje navedbe in je bila pogosta na območjih, kjer je zaradi depopulacije ostalo več praznih stanovanjskih objektov, ki so jih zapolnili Romi, posebej v Beli krajini in na Kočevskem.
- *Poimenovanje po že obstoječem ledinskem imenu,* čeprav bi bilo upravičeno rabiti ga še pogosteje, se to ravno ni zgodilo. Primer naselja Kamenci v Prekmurju, Benat pri Grosuplju, Brezje pri Novem mestu ipd. Tak primer je izvorno tudi »Pušča«.
- *Poimenovanje po družinskem poglavarju* (npr. »Pri Nikotu« ali kratko Niko pri Grosuplju), včasih tudi po matriarhalni liniji. Tako je naselje »Olga« pri Kraščih, ki se zato naziva tudi »Krašči-Olga«
- *Povsem samostojno ime,* ki nima z okolico skoraj nobene zveze. Primer te vrste sta »Maribor« in »Ljubljana« v občini Rogašovci v Prekmurju.

Ime naselja/zaselka kaže na njegovo »zgodovino« in ima poseben pomen. Mnoga imena romskih naselij so prispevali njihovi slovenski sosledje in niti ne Romi sami.

3.7.3 Možnosti poimenovanja romskih naselij

Desetletja so bila romska naselja ilegalni, neurejeni in uradno (tj. statistično) neobstoječi del naselbinskega sistema v Sloveniji. Različna imena, ki so jih pridobila, so bila za domačo (neuradno) rabo. V loči celovite sanacije romskih naselij in njihovega postopnega vključevanja v naselbinsko mrežo Slovenije je potreben razmislek o ureditvi romskih naselij tudi na tem »imenskem« področju. Imenovanje ne zadeva le novih naselij, temveč praktično vse, saj imajo tudi zaselki in ulice lahko svoje ime, ki je poslej v javni rabi in »naselje« in njegove prebivalce locira in identificira. Da bi zadostili kriterijem bivalnih evidenc, po katerih mora imeti individualna gradnja svojo hišno številko (ki pokriva področje »doma«, torej stanovanjske hiše s pripadajočimi gospodarskimi poslopji), je potrebno tako ali drugačno poimenovanje. Občine, ki pripravljajo občinske prostorske načrte in še posebej občinske podrobne prostorske načrte, se torej dnevno soočajo s temi vprašanji, razen, kjer ni poimenovanje že urejeno in se je prilagodilo takemu ali drugačnemu vzorcu. Da bi olajšali delo in odločanje na tem področju je primerno razmisliti o nekaterih možnostih poimenovanja.

Za **samostojno naselje** se lahko šteje naselbino, ki leži samostojno, ločeno od obstoječih slovenskih naselij in ima več kot 30 prebivalcev oziroma najmanj 6 gospodinjstev. Primerno je, da se ta naselja osamosvojijo in pridobijo novo oziroma lastno ime ter se vpišejo v register naselij Republike Slovenije. Pridobitev novega krajevnega imena in vpis v register ureja poseben postopek, če je med stanovalci soglasje o tem in idejo podpre tudi lokalna skupnost. Stanovanjski objekti dobijo hišno številko in tudi osebni dokumenti prebivalcev se morajo novim okoliščinam prilagoditi v doglednem času.

Zaselek je manjša prostorsko-socialna enota, v kateri živi do 30 ljudi in je od ostalih naselij vidno ločena. Zaselek ima lahko svoje lastno ime, ki se ga navaja v opisih in na topografskih kartah, nima pa statusa samostojnega naselja in se zato tudi v register naselij ne vpisuje. Zaselek omogoča prostorsko identiteto stanovalcem, formalno pa ostaja (po hišnih številkah) pripaden najbližjemu naselju. Večinoma to pomeni formalno nadaljevanje sedanjih stanj.

Za romska naselja, ki so ne glede na število prebivalcev relativno blizu ali se celo spajajo z že obstoječimi slovenskimi naselji, se uveljavi bodisi prevzem hišnih številke priležnega naselja, bodisi **ulični sistem**. Ulice so naselbinske enote v primerih, ko so naselja dejansko združena in jim preostane le, da so zaradi velikosti uveljavijo ulice. Ime ulice se izbere po rednem postopku. Večinoma velja za mesta naselja, lahko pa tudi za večja podeželska naselja, če se tam uvedejo ulice. Ulični sistem se lahko uveljavi tudi v samostojnih večjih romskih naseljih.

Poleg tega obstaja še **razpršeni**, večinoma individualni (družinski) **tip poselitve**, ne glede na starost in način nastanka takega poselitvenega vzorca. Privzeta naseljena bivališča nosijo hišne številke že obstoječih naselij ali pa jim je mogoče dodeliti v primerih, ko se zaradi majhnosti razpršene oblike naselitve vključujejo v obstoječa naselja.

To, kako smiselno je iskati nova imena romskih naselij, je sicer nemogoče povsem natančno opredeliti, saj mora skladno z zakonodajo ta iniciativa priti »od spodaj«, se pravi neposredno od stanovalcev. Ti bodo nosilci novega imena in s tem identitete naselja. Poleg tega morajo računati tudi na določena prilagajanja (na primer usklajitev osebnih dokumentov). Vendar pa v primerih, ko so naselja prostorsko ločena in dovolj velika, velja razmisliti o tem. Pregled velikosti in lokacij romskih naselij izpostavlja naslednje primere kot vredne razprave o (dejansko novem) imenu naselja:

Tabela 6: *Izbrani primeri poimenovanja romskih naselij*

(statistično) naselje	občina	število prebivalcev	obstoječe poimenovanje, toponimi ipd.
Domajinci	Cankova	71	Na Bregu
Krašči	Cankova	74	Krašči
Dolina	Puconci	86	Duge Gomile
Lemerje	Puconci	57	Borovje Na Prečkaj
Pertoča	Rogašovci	149	
Serdica	Rogašovci	180	Ljubljana
Sotina	Rogašovci	80	Maribor
Dolič	Kuzma	52	Cingrče, Dolič
Vanča vas-Borejci	Tišina	350	Vanča vas, Borejci
Črenšovci	Črenšovci	116	Kamenci
Lokve	Črnomelj	290	Lokve, r.n. Brajdič, r.n. Hudorovac..
Kanižarica	Črnomelj	140	Kanižarica
Boriha	Metlika	110	Boriha, Rosalnice
Hudeje	Trebnje	350	Hudeje
Dobruška vas	Škocjan	240	Pri tovarni in V logu
Kerinov grm	Krško	180	Kerinov grm
Drnovo	Krško	50	Drnovo
Krušče	Brežice	60	Krušče, Gazice
Smrekec	Grosuplje	85	Smrekec 1 in Smrekec 2

Vir: Zupančič, J. 2011: *Koncept modernizacije romskih naselij v Sloveniji, elaborat, Ministrstvo za okolje in prostor RS, Ljubljana, 75*

3.8 Problemi romskih naselij

3.8.1 Problemi znotraj romskih naselij

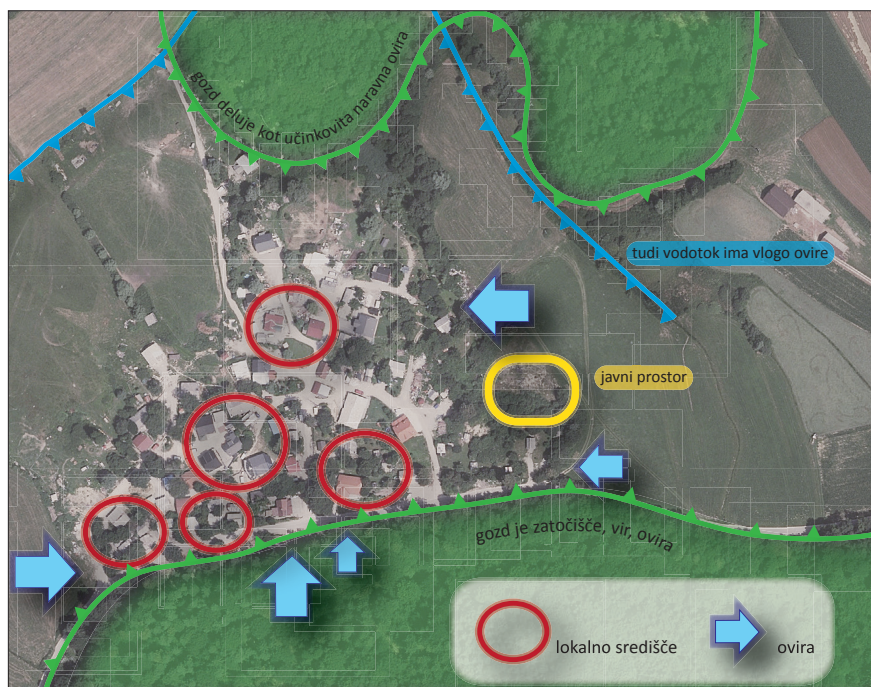
Zaradi svoje lokacije, izgleda, gradbene strukture, lastništva, arhitekturne in komunalne ureditve ter opremljenosti imajo Romi v svojih naseljih vrsto problemov. Bivalni problemi so namreč izhodišče tudi nekaterih drugih težav, posebej pri doseganju ustrezne stopnje izobrazbe, poklicnih kvalifikacij, dodatnih izobraževalnih možnosti, informiranosti, zdravstvenih in socialnih storitev, dostopa do delovnih mest; skratka dostopa do vključevanja v slovensko družbo na različnih področjih. Neredko so prav neustrezne bivalne razmere krive za poznejše neuspehe. Varnostna vprašanja se tako vpletajo v ostale nianse bivanja v romskih naseljih. Posebej omenjamo naslednje probleme:

- neprimerna lokacija (poleg vprašanja legalnosti mislimo tu predvsem na nefunkcionalnost nekaterih lokacij);
- neurejeno lastništvo (večinoma niso lastniki parcel oziroma zemljišč);
- odsotnost planskih aktov (nelegalnost!);
- stanovanjske enote v romskih naseljih pogosto niso numerirane; zaradi tega prihaja pri souporabi npr. vode, elektrike ipd. do sporov med uporabniki;
- prostorske omejitve širjenja naselja;
- zgoščevanje naseljevanja, ki presega minimalne standarde; spori med sosedi;
- praviloma slaba komunalna in infrastrukturna opremljenost. Souporaba določenih dobrin (na primer električne energije) zahteva zelo dosledne gospodarske in medčloveške odnose med stanovalci – sosedi. Medsosedski spori zaradi neurejenosti na tem področju niso redkost.
- Nizek stanovanjski standard večjega dela stanovanjskih objektov;
- pomanjkanje oziroma odsotnost arhitekturnih in krajinskih modelov romskih naselij;
- pomanjkanje prostora za nekatere oblike gospodarskih dejavnosti;
- povzročanje smradu, prašnosti, zasmetenost je opazen zdravstveni in ne zgolj estetski problem;
- ogrožanje vodnih virov ter naravne in kulturne dediščine;
- resni notranji konflikti (pogosto sodijo med t. i. meddružinske spore in se lahko vlečejo tudi dalj časa)

(Zupančič, 2006, 623).

Zaradi notranjih tj. medromskih sporov je bilo že kar nekaj selitev. S socialno stratifikacijo, še posebej če je ta pridobljena (tudi) z nelegalnimi aktivnostmi, se oblikujejo tudi struje, ki na lokalnih ravneh znotraj romskih skupnosti uveljavljajo

povsem svoja pravila. Tako se je tudi v nekaj novejših primerih (šlo je poizkuse uveljavljanja legalnih naselij z združevanjem romskih naselbin) izkazalo, da se določene skupine razmeroma slabo prenašajo. Rezultat tega so tudi selitve in s tem nastajanje novih naselbin, ki niso zgolj rezultat oblikovanja novih (mladih) družin. Mnoge naselbine so zaradi tega številčno dokaj stabilne, saj ne tolerirajo novih naselitev. Širjenje naselij je tako vezano v prvi vrsti na demografsko rast in atomizacijo družin. V demografski rasti so očitne razlike med dolenskimi in prekmurskimi Romi (Zadavec, 1991).

Karta 18: Socialno–prostorski profil Vejarja v občini Trebnje: hrbet, jedra in ovire romske vasi

3.8.2 Varnostni vidiki v romskih naseljih

Pojem varnosti ima sedaj veliko pomenov. V prostorskem smislu se to nanaša najprej na elemente mogoče naravne ogroženosti (torej poplavna oziroma vodna, potresna, plazovna) in na drugi strani prometne in okoljske obremenitve ter iz tega izvirajočih tveganj. Upošteva se še požarno ogroženost je s tem javna podoba varnosti v prostorskem smislu večidel zaključena. Šele sekundarno se izpostavljajo osebnostna in premoženjska varnost kot kategorije, lastne določenim mestom v naseljenih

območjih. Romska naselja so tukaj določena izjema. Uvodoma je treba poudariti, da se obravnava varnostne tematike v kontekstu romskih naselij nanaša specifično na območja romske poselitve: torej znotraj naselbin, v katerih predstavljajo Romi glavnino prebivalstva, ter v stiku z bližnjimi naselji oziroma njihovimi prebivalci.

Dosedanje raziskave so pokazale, da je to vprašanje pogosto izpostavljeno v kontekstu sobivanja Romov in ostalega prebivalstva. Vprašanje zagotavljanja osebne in premoženjske varnosti predstavlja eno najbolj razvpitih problemov, ki pa niso vedno tudi dominantne težave Romov (to ostajajo socialni problemi). Že uvodoma je treba opozoriti, da imamo pri tem opraviti tako z vrsto uveljavljenih stereotipov in predsodkov, kakor na drugi strani tudi realnih problemov. Terenske raziskave v zadnjih letih izpostavljajo izrazito dihotomijo v percepciji pojma varnosti pri Romih in pri okoliskem prebivalstvu in tudi pri slednjem so velike razlike.⁷⁸ Temeljno izhodišče razprave mora biti upoštevanje realnih problemov in primarni interes vseh po zagotavljanju enake stopnje varnosti za vse. Prav tako je treba že v začetku odkloniti (prav zaradi omenjenih stereotipov) vse insinuacije in interpretacije, ki bi Rome kot etnično in socialno opredeljeno skupnost oziroma posameznike apriorno opredeljevala kot varnostno problematične. Zato poudarjamo (kot že na več področjih) individualni pristop do posameznih naselbin. Pri tako občutljivem področju, kot je varnostna tematika, je to še posebej potrebno. Prvo izhodišče je torej problemska orientacija. Za romske sodržavljane bi težko iskali bolj bolečo točko kot to, da jih del njihovega sosodstva apriorno obtožuje prestopkov in to brez očitnih argumentov ter osebnih izkušenj. Napačna percepcija problema ne le da ne razreši domnevne težave, temveč jo dobesedno ustvarja na novo. Gradi in utrjuje nevidno bariero nezaupanja in medsebojne pejorativizacije. Nič manj tvegana ni nasprotna percepcijska strategija nekaterih, ki iščejo vzroke težav predvsem ali samo v predsodkih, ksenofobiji in drugih miselnih stanjih ter ignorirajo realnost težav, s katerimi pa se ljudje v romskih vaseh in v njihovem sosodstvu vendarle soočajo. Pred očmi je zato treba imeti lokalno realnost, saj je edino na ta način mogoče spodbujati izboljševanje odnosov. Kakor bo prikazano pozneje, je medsebojno zaupanje v možnost dobrega romsko-slovenskega sosodstva izjemno pomemben socialni kapital, brez katerega bo težko reševati nekatere elementarne prostorska razvojna vprašanja romskih naselij neposredno, posredno pa tudi njihove (slovenske) okolice).

Drugo izhodišče razprave je dinamika socialnih procesov in odnosov, katerih rezultat je tudi prostorska situacija v romskih naselbinah. S stalno naselitvijo so se zaradi uzurpacije tujih zemljišč izpostavljali problemi predvsem na relaciji Romi – ostalo (okolisko) prebivalstvo. Pozneje in predvsem danes pa postajajo vsaj za

78 Podobna dihotomna slika je bila ugotovljena pri terenskih raziskavah študentov geografije v obdobju 2005-2013.

Rome primarni problemi tisti, ki zadevajo odnose znotraj romskih naselbin. Znotraj romskih skupnosti prihaja (vsaj ponekod) do opazne socialne stratifikacije in s tem tudi do določene polarizacije, različnih prostorskih potreb in načinov rabe prostora. V perspektivi lahko pričakujemo (in se že dogaja) torej podobne probleme, kot jih poznamo iz sedanjih praks in odnosov med Romi in okoliškimi prebivalci. Po drugi strani je urejanje prostorskih odnosov in zadev vezano na sorazmerno znatne vrednosti nepremičnin. Tržne vrednosti nepremičnin v bližini vseh slumov (Rebernik, 2002, 98-106)⁷⁹ padajo in pri romskih naseljih verjetno ni nič drugače. Ogrožanje le-teh ni samo finančno – ekonomsko, temveč celovito bivanjsko vrednoteno in vodi do trajnejših sporov.

Končno je treba v kontekstu obravnave varnostne tematike, vezane na romska naselja, izpostaviti tudi nekaj opaznih ekscesov v zadnjih letih. Nekateri so jih sicer brž razglasili za prominentne dokaze rasizma in ksenofobije in pri tem prezrli preprosto dejstvo, da so problemi lastnost vsake in tako tudi slovenske družbe. Predvsem pa tukaj izpostavljamo jasno izkušnjo prav zadnjih ekscesov, da nereševanje problemov in celo njihovo marginaliziranje (pometanje pod preprogo) problem dejansko stopnjuje in ne rešuje. Demonstracije pred parlamentom 2004 in nastop konfliktov⁸⁰ jeseni 2006 (Zupančič, 2006) so samo dokaz, da je ta plat problema potrebna obravnave v luči izboljševanja bivalnih razmer v romskih naseljih. Poleg tega opozarjajo na aktualnost tega problema tudi oblikovane civilne iniciative, neredko vzpostavljene prav zaradi občutkov zapostavljenosti.

Problemi, ki so izpostavljeni v nadaljevanju, so tako stvarne (objektivne) kakor tudi subjektivne psihološke narave. Vendar slednjih ne smemo apriorno prepustiti prepričevanju (češ da so to problemi, ki jih je potrebno z vzgojo pač odpraviti – odmisлити); smotno je ugotoviti njihovo ozadje in jih – če gre za stvarne probleme – vsaj poskušati odpraviti. V tej luči so nekatere pobude in prakse, npr. o svetih za sobivanje, že dale spodbudne rezultate.

Ob izkazanih problemih, ki zadevajo nekatere lokalne romske skupnosti, se ob stikih z njimi zelo pogosto čuti prizadeto predvsem lokalno prebivalstvo. Dodatni problemi, ki skoraj po pravilu (so pa tudi izjeme!) spremljajo občine z romskim prebivalstvom, predstavljajo ne le lokalni, temveč regionalni problem. V preteklosti se je že pojavilo več primerov, kjer je izhodišče napetosti prav lokacija romskega naselja, navadno povezana z dodatnimi težavami, ki jih imajo okolišani. V splošnem je mogoče glede na dosedanje proučevanje izpostaviti predvsem naslednje težave:

79 Kakor je mogoče sklepati po problemih robnih ljubljanskih sosesk za zasnovo in strukturo urbanega sluma.

80 Mišljen je t. i. »ambruški« konflikt, ki je krepko razburkal slovensko javnost.

- uzurpacija zemljišč za lokacijo romskih naselij, odlaganje materialov in druge zasedbe parcel;
- motnje posesti, rabe zemljišč in gospodarskih dejavnosti;
- povzročanje neposredne škode zaradi kraj in nenamernega uničevanja;
- vizuelna devastacija zaradi odlaganja odpadkov, izgleda naselij in spremljajočih površin;
- povzročanje smradu, povečevanje prašnosti, onesnaževanje vodotokov ali podtalnice oziroma kraških vodnih zajetij;
- vožnje z neregistriranimi avtomobili in brez ustreznih zavarovanj; v primerih nesreč imajo udeleženci praviloma zelo skromne možnosti vračila stroškov;
- oviranje prometa zaradi nenamernega zbiranje sekundarnih surovin kot so zlasti kovine in steklo) ali namernega zasmetevanja prometnih površin;
- oviranje gospodarskih dejavnosti, predvsem kmetijstva in turizma;
- obstoj konfliktov, strah zlasti starejšega prebivalstva pred nasiljem ipd.;
- razraščanje kriminala, ki v nekaterih primerih prinaša nepomirljive odnose s sosledstvom.

Življenje v postmoderni, informacijski družbi je drugačno kot poprej. Uspeh posameznika in dvig na socialni lestvici je usodno odvisen od tehničnih možnosti komunikacije na eni ter strokovne usposobljenosti in znanja kot osnovne razvojne dobrine na drugi strani. Toda taka družba je obenem tudi veliko bolj ranljiva kot pa na primer prejšnja kmečka (agrarna) in tudi industrijska. Moteči dejavniki v bližnjem okolju ter na območjih, ki jih dosega posameznik pri opravljanju svojih funkcij, se zato hitro prepoznajo kot velike razvojne težave ter resno oviranje kakovosti življenja. V luči prostorsko-socialnih odnosov dobijo konfrontacije in nevspečnosti, ki jih Romi povzročajo svojim sosedom (zelo redko je obratno) povsem nove razsežnosti. Težje dosegajo ne le delovna mesta, temveč tudi različne oblike oskrbe, rekreacije, sprostitev, dodatnega (permanentnega) izobraževanja. Vsak vlom v stanovanjsko hišo pomeni tudi bistveno večjo škodo zaradi elektronskih naprav, shranjenih podatkov in drugih sodobnih dobrin in pridobitev. Vse to lahko stopnjuje negativno percepcijo Romov in utrjuje stare (v glavnem negativne) stereotipe o njih. Toda to so realni problemi in omalovaževanje teh težav le stopnjuje prepad med enim in drugimi. Še toliko bolj so zaradi pomanjkanja sodobnih dobrin prikrajšani Romi. Slabe bivalne razmere, povezane z neugodno lokacijo in ureditvijo romskih naselij, so lahko vztrajen bumerang, ki vselej zadeva najprej Rome, posledično pa tudi njihovo sosledstvo.

Ponekod so postale resen problem tudi droge, bodisi njihovo razpečevanje ali pa uživanje, kar skupaj s problemi alkoholizma povzroča vrsto težav najprej znotraj romskih družin in romskih naselij, obenem pa hitro negativno vpliva na okolico

povsod tam, kjer prihajajo v bližnje socialne stike. Problem je najprej zdravstveno-socialnega značaja, ne gre pa zanemariti tudi varnostnih vidikov. Ti pojavi imajo žal tudi sicer v slovenski družbi čedalje širše razsežnosti in jih je treba jemati nadvse resno kot spremljevalce sodobnega življenja, ne glede na kulturno ali etnično poreklo. Omenjamo jih, ker so vsaj v nekaterih primerih, ki jih je bilo mogoče ugotoviti, zelo velik problem.

Ob tem ne smemo zanemariti tudi ne tako redkega verbalnega nasilja, ki so ga deležni Romi ali pa ga – tudi zaradi lastnih stereotipov in pogosto nizke samopodobe – gojijo tudi oni sami. Ker se to primarno navezuje na možnosti zaposlovanja in s tem socialnega vzpona, ima to zapostavljanje vrsto negativnih posledic.

Apriorne obtožbe pripadnikov romskega naroda sodijo žal še sedaj v pogosto uporabljen repertoar razmišljanj in predstav o Romih. Romi so pogosto »krivi« za prestopke, ki jim jih pripisujejo, ne da bi jim jih dokazali. Ker pa zaradi pogosto očitane premajhne pozornosti in učinkovitosti varnostnih sil in sodnega sistema mnogih prestopkov in sorazmerno resnih težav oškodovanci mnogokrat niti ne prijavljajo (pogosta navedba, da se to ne izplača in so potem le še večja tarča nasilja), je tu široko sivo polje uradno »neznane in neobstoječega«, ki pa je za lokalno, prizadeto prebivalstvo nadvse moteče pa tudi gospodarsko ogrožujoče. Po drugi strani pa obstoj tega sivega polja vzbuja, stopnjuje in razširja apriorne negativne stereotipe o Romih med okoliškim prebivalstvom, zmanjšuje možnosti dialoga in povečuje možnosti konfrontacije, ki se lahko hitro (kot smo bili v preteklih mesecih in letih že priče) prevesijo v lokalne konflikte z nepredvidljivimi in lahko celo usodnimi posledicami. Reševanje tudi majhnih konfliktov in vzpostavljanje možnosti dialoga je izredno težavno in drago, uspeh pa negotov. Konfrontacije in konflikti Romom v splošnem ne prinašajo dobrega. Po izkušnjah sodeč jih hitro doletijo posplošene negativne sodbe in utrjujejo psihološke pregreje o (ne)možnostih sobivanja. Prav zaradi tega je pozornost tudi do navidezno minornih problemov dolgoročno pomembnejša, kot se zdi na prvi pogled. Nereševanje teh problemov pri oškodovanem prebivalstvu oziroma povsod tam, kjer so se zaradi realnih težav v preteklosti razvili občutki (ali izkušnja!) ogroženosti, ovira ali celo preprečuje, da bi lokalno prebivalstvo razumelo in lažje sprejelo različne ukrepe, ki vodijo k legalnosti bivanja kot enega od najpomembnejših izhodiščnih pogojev družbene integracije in privzema, predvsem pa tudi doseganja življenjskega standarda, kot ga ima ostalo prebivalstvo. Prav v tem je treba videti specifično varnostnega vprašanja v kontekstu urejanja prostorskih razmer v romskih naseljih.

Posebno poglavje v kontekstu varnostnih vprašanj v romskih naseljih so tudi odnosi Romov do oseb, ki opravljajo različne službe (socialni delavci, zdravstveno

osebje, učitelji in vzgojitelji, policisti, predstavniki občin, zastopniki humanitarnih organizacij in podobni poklicni profili, ki se po svoji dolžnosti srečujejo z Romi oziroma so zadolženi za izvajanje določenih opravil). Nekateri, še posebej če so v poziciji represivnega organa, doživljajo ob svojem delu oziroma zaradi njega grožnje, tudi najhujše. Predvsem je to pogosto v primerih, ko so po svojih poklicnih pristojnostih in dolžnostih zavrtni želje, interese ipd. nekaterih Romov. V to skupino se lahko uvrstijo tudi romski svetniki, ki se v komunikaciji s predstavniki lokalnih oblasti (občinski svet, občinska uprava, javnost) znajdejo v koliziji interesov z nekaterimi skupinami Romov v »svoji« občini. To je pogosto zlasti v občinah z več romskimi naselji, ki so nastala prav zaradi nesoglasij med posameznimi skupinami Romov. Glede na dokaj spodbudne izkušnje inštituta romskega svetnika kot predstavnika in zastopnika interesov Romov, obenem pa tudi osebe, ki mora po svoji položaju in službeni obveznosti utrjevati poti sporazumevanja in dialoga z lokalno skupnostjo, se zlahka znajdejo soočeni ne le z grožnjami, temveč tudi poskusi resnih obračunov.

Varnostno vprašanje v romskih naseljih je torej dokaj obširno in kompleksno, predvsem pa mnogo pomembnejše, kot se zdi na prvi pogled. Predvsem je treba poudariti pomen preventivnega delovanja in urejanja odnosov, ki mora imeti prednost pred reduktivno naravnostjo in sankcioniranjem. Kljub razširjenim stališčem o potrebi predvsem slednjega (dosledno sankcioniranje tudi malih prestopkov, enako kot pri ostalih prebivalcih) je ob legitimnosti le-tega vendarle smiselno pogledati, na kakšen način, v kolikšni meri in na katerih področjih je smiselna in učinkovita preventivna politika na različnih ravneh. Za začetek opozorimo na nekatere prakse v slovenskem prostoru, obenem pa tudi na nekatere možnosti, o katerih je primerno širše razmisliti. Taka operativna možnost so »sveti za sobivanje« ali kakor jih ponekod imenujejo »varnostni sosveti«.

Sveti za sobivanje so se oblikovali v nekaterih večjih občinah z večjim številom Romov (na primer v občini Krško) z namenom vzpostavljanja konstantnega dialoga med Romi in lokalno skupnostjo tako na formalni kot na neformalni ravni. Gre za še bolj začetno fazo in posebnih izkušenj še ni. Predpostavljamo, da je mogoče tudi na ta način odpravljati vsaj drobne nevšečnosti, ki jih imajo zaradi različnih življenjskih stilov Romi in ostali v bližnjem teritorialnem in socialnem stiku. Za to stopnjo mora obstajati načelna obojestranska pripravljenost na dialog in odpravljanje težav.

Izjemen prispevek lahko v tem kontekstu dajo Romi sami; to se nanaša tako na odnose znotraj romskih naselij, kakor tudi na odnose zunaj njih. Ne nazadnje je primarni interes Romov po izboljšanju lastnega bivalnega standarda tesno povezan tudi s spremenjenim odnosom do bivalnega okolja, urejenosti le-tega, sorazmerno

delitvijo stroškov, dela, odgovornosti in drugih relacij, ki jih lahko vzpostavljajo ob stalni in legalni naselitvi oziroma (ter navsezadnje še bolj) pri urejanju le-te. Romi imajo na tem področju še marsikje veliko dela vselej, kadar so očitki lokalnega (oškodovanega) prebivalstva utemeljeni. V tem kontekstu je delo romskih svetnikov zelo naporno in pogosto nevhvaležno opravilo (in sploh ni njihovo primarno opravilo), saj morajo krmariti med zelo različnimi, neredko nasprotujočimi se interesi. Vendar bi ograjevanje od tega samo zviševalo mentalne pregraje, ki obojestransko obstajajo, in jih ni mogoče odpraviti drugače kot z vztrajnim postopnim delom.

Preventivno delo policije je naslednja obetavna priložnost, a obenem nič kaj lahka dolžnost. Kot je znano, je bilo na tem področju že nekaj dela in tudi uspehov. To delo ima temeljni cilj preprečevanja dejanj, ki neposredno ali posredno vodijo v konfrontacije in konflikte, ali pa poglobljajo medsebojne bariere med Romi in njihovim sosedstvom.

Slika 7: *Kupi odpadkov so obrambna črta vasi. Vejar*
(Foto: B. Rogelj, 2013)

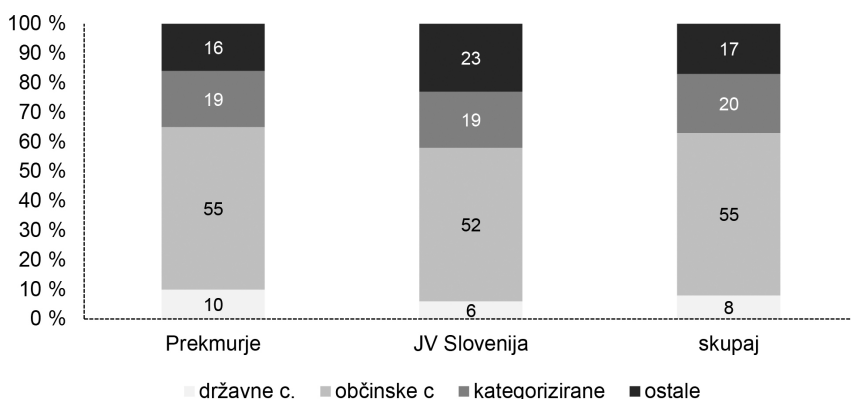
*Slika 8: Vlogo ovire pridobijo tudi naravni ali umetni vodni jarki. Vejar
(Foto: B. Rogelj)*

4 Infrastruktura opremljenost romskih naselij

4.1 Prometna dostopnost

V procesu prostorskega ustaljevanja in oblikovanja stalne naselbinske mreže, ki je večinoma potekala v obdobju prehoda iz agrarne v industrijsko družbo ter v slednji malo pred časom množične motorizacije. Lokacija na sorazmerno kratki razdalji priča o upoštevanju »peš-odmika«, ki se je tedaj zdel praktičen (dovolj blizu za potrebe oskrbe v obstoječih naseljih) in obenem varen z vidika distančne percepcije Romov (ki je torej zagotavljal mero zasebnosti in miru naseljencem). Mnoga romska naselja so nastala blizu ali neposredno ob obstoječem cestnem omrežju, pri ostalih je bila prometnica vzpostavljena, ko je motorizacija dosegla tudi romsko družbo. Materialna dediščina opisanega razvoja obsega torej predvsem lokalne ceste in dovozne poti). Sedaj so romska naselja zaradi svoje lokacije (razmeroma blizu ostalih naselij) solidno povezana s prometnim omrežjem. To so večinoma občinske in kategorizirane ceste, večidel asfaltne. Prometna dostopnost tako v večini okolij ne predstavlja kakega posebnega problema. Precej slabše pa so razmere znotraj naselij, kjer so slabo pripravljene makadamske ceste in blatne poti živo nasprotje cest, ki vodijo do naselij. Čeprav se stanje na tem področju naglo izboljšuje, je še precej nezadovoljivo.

Med regijami z romsko poselitvijo v Sloveniji ni pomembnejše razlike glede kategorij cest, ki vodijo do romskih naselij. Prevladujejo občinske (lokalne) in povezovalne poti (ceste) do njih. Vendar je petina romskih naselij še vedno dostopna le po skromnejših nekategoriziranih cestah. Ti odseki so sorazmerno kratki in ne predstavljajo večjih investicij v prihodnosti. Vseeno tega ne kaže zanemariti, saj problem (ne posebno velik) vendarle obstaja.

Grafikon 1: Pregled prometne dostopnosti do romskih naselij glede na kategorijo cest
Vir: Zupančič, J. 2011: *Koncept modernizacije romskih naselij v Sloveniji*, elaborat, Ministrstvo za okolje in prostor RS, Ljubljana, 20–22

Moderne, utrjene ceste navadno sežejo do naselja, vaške ulice pa so pogosto ostale dolg za prihodnost. Gradnja infrastrukture pri pogosto neurejenih lastniških razmerjih, ilegalnih gradnjah in drugih težavah normativno-pravnega značaja ni dovoljevala posegov na zemljišča, ki so bila v zemljiški knjigi zavedena kot kmetijske kategorije. Modernizacija vaških ulic je lahko nastopila šele v procesih vzpostavljanja legalnosti oziroma v fazi sanacije romskih naselij. Poleg tega je ureditev notranjih prometnih površin razmeroma drag poseg, ki ga vaška skupnost sama težko zmore. Vrh tega se v vsej ostrini pokaže problem pomanjkanja prostora. Ker so naselja nastala v dobi še pred nastopom motorizacije, tedaj ni bilo računice o potrebnih prometnih površinah. Poznejši prostorski razvoj je z rastjo naselja navznoter (povečevanje površine bivalnih in drugih objektov) krčil površine, ki bi bile sedaj lahko na razpolago za mirujoči in tekoči promet. Dodatne površine so zasedli tudi kupi smeti in odpadkov, ki so ostali kot posledica pogoste aktivnosti Romov – zbiranja sekundarnih surovin, njihova manipulacija in prodaja. Le redko opazimo znotraj romskih naselij tudi ustrezne prometne znake in usmerjanje prometa ob različnih priložnostih. Toda bržkone gre ob tem poudariti tudi navajenost stanovalcev na vse bolj zapletene prometne razmere. Nasprotno je vozni park Romov pogosto precej boljši kakor kakovost cestnega omrežja.

Tabela 7: Pregled prometne dostopnosti romskih naselij leta 2010

ime naselja	OBČINA	kategorija ceste, ki vodi do naselja	kakovost ceste	razdalja do postaje javnega prometa (m)
Pretle	Črnomelj	D	B	620
Blatnik	Semič	B	A	500
Sovinec	Semič	B	A-B	200
Vrčice	Semič	B	A	300
Benat	Grosuplje	A-D	B	2000
Oaza	Grosuplje	B-D	B	1400
Niko	Grosuplje	B-D	B	600
Smrekec	Grosuplje	B-D	B	500
Pečjak	Ivančna gorica	C	A	1000
Brezje	Novo mesto	A-B-C	A	
Gotna vas-Ukrat	Novo mesto	B-C	A	
Graben-Ragovo	Novo mesto	D	B	800
Jedlinščica	Novo mesto	B-C	B	100

ime naselja	OBČINA	kategorija ceste, ki vodi do naselja	kakovost ceste	razdalja do postaje javnega prometa (m)
Otočec	Novo mesto	B-C	A	1500
Ruperč vrh	Novo mesto	A-B-C	A	500
Šmihel	Novo mesto	A-B-C	A	
Žabjak	Novo mesto	A-C	A	
Dobruška vas	Škocjan	C	A	1500
Hudeje	Trebnje	B	A	3000
Mala Loka	Trebnje	B	B	2300
Gline	Trebnje	D	B	1500
Zagorica	Trebnje	B	A	4000
Brezje	Ribnica	C	B	
Lepovče	Ribnica	C	B	
Marof	Kočevje	A-B	B	
Mestni log	Kočevje	B-C	B	500
Trata-jezero	Kočevje	B	A	200
Trata-betonarna LIK	Kočevje	B	A	200
Griček	Kočevje	B-C	A	300
Željne	Kočevje	A	A	
Kočevje	Kočevje			
Krušče	Brežice	D- B	B	1500
Drnovo	Krško	C	A	500
Kerinov grm	Krško	B	A	600
Rimš	Krško	A	A	1000
Loke	Krško			
Dokležovje	Beltinci	B	A	500
Beltinci	Beltinci	B-C	A	1000
Hankovi	Cankova	B-C	A	3000
Domajinci-Čarni	Cankova	B-C	A-B	4500
Domajinci	Cankova	A	A	500
Gornji Črnci	Cankova	B-C	A-B	800
Gornji Črnci-Cankova	Cankova	B-C	A	100
Krašči-Jezero	Cankova	B-C	A	1000

ime naselja	OBČINA	kategorija ceste, ki vodi do naselja	kakovost ceste	razdalja do postaje javnega prometa (m)
Krašči-Olga	Cankova	B-C	A-B-C	2500
Kamenci	Črenšovci	B	A	2000
Trnje	Črenšovci	B	A	5000
Dobrovnik-Šarkezi	Dobrovnik	A-C	A	2000
Dobrovnik-Tuszkeszer	Dobrovnik	B-C	A	2000
Dolga vas	Lendava	B-C	A	900
Dolič	Kuzma	B	A	2000
Gornji Slaveči	Kuzma	B	A	3000
Kuzma	Kuzma	B	A	1000
Pušča	Murska Sobota	B-C	A	200
Černelavci	Murska Sobota			100
Dolina	Puconci	B-C	A	
Kuštanovci	Puconci	B-C	A	150
Lemerje	Puconci	B-C	A	
Zenkovci	Puconci	B-C	A	
Vadarci	Puconci	B-C	A	
Pertoča	Rogašovci	C	A	2000
Ropoča	Rogašovci	C	A	500
Serdica-Ljubljana	Rogašovci	C	A	2000
Sotina-Maribor	Rogašovci	V	A	2000
Ocinje	Rogašovci	B	A	1000
Kramarovci	Rogašovci	A	A	500
Vanča vas-Borejci	Tišina	B	A	600
Gomilica	Turnišče	A-B	A	500

Vir: Zupančič, J. 2011: *Koncept modernizacije romskih naselij v Sloveniji*, elaborat, Ministrstvo za okolje in prostor RS, Ljubljana, 20-22

OPOMBA: Kategorija cest: A-državne ceste, B-občinske, C-kategorizirane, D-druge, nekategorizirane ceste

Kakovost cest: A-asfaltirane, B-makadamske

4.2 Oskrba z vodo

V obdobju polnomadizma so bile romske postojanke praviloma locirane na podlagi treh temeljnih lokacijskih predpostavk: bližine gozda, bližine ljudi in bližine vode. Ko so naselja postala bivanjska stalnica, je vodni vir še pridobil na pomenu. V supanonskem gričevju in ravninah je bilo vode v vodonosnikih sicer dovolj in tudi rečna mreža je bila dovolj gosta, a voda je bila slabše dostopna. Zaradi povečevanja rabe umetnih gnojil, fitofarmaceutskih sredstev in drugih kemikalij pa so mnogi dotedanji vodni viri postali vir zdravstvenih tveganj. V kraških in polkraških območjih Jugovzhodne Slovenije so bili vodni viri razporejeni redkeje, a bili so, vsaj nekateri, zelo izdatni. Z razvojem kemizacije v kmetijstvu je postala kvaliteta vode v marsikaterem nezavarovanem vodnem viru vprašljiva.

Slovenija ima, razen nekaj izjem, večinoma dokaj kakovostno vodo. Zahvaljujoč povirnemu položaju, veliki gozdnatosti in redki poselitvi so na razpolago dovolj velike količine neoporečne pitne vode. Poleg večjih (regionalnih) vodovodnih omrežij, ki zajemajo podtalnico ali pa redkejšo močne kraške izvire, predstavljajo v nekaterih regijah (zlasti velja to za Prekmurje) pomemben vir tudi lokalni vodni viri. Gre za studence in podtalnico, ki so jih že zajeli in zavarovali pred morebitno kontaminacijo. Nekateri imajo tudi lastne vodnjake in kapnice. Ob vse pomembnejšem vidiku oskrbe z obnovljivimi viri energije pa se izpostavlja tudi energetska plat podzemnih vodnih zalog, saj jih je mogoče (ob nekaj investicijah seveda) uporabiti tudi kot pomemben energetski vir. Posebej velja to za Prekmurje, ki mu lega ob stičnih geoloških ploskvah ustvarja pogoje za izrabo termalne energije. A tudi brez tega so bogati vodonosniki lahko pomemben vir energije, primarno pa seveda zdrave pitne vode.

Oskrba z vodo je bila in ostaja ena od šibkih točk mnogih romskih naselij. Ob stalni naselitvi je bil ta segment precej zanemarjen, pozneje pa tudi pogosto prezrt. Vendar zasledimo v zadnjem desetletju zelo intenzivna prizadevanja občin, da bi vsem stanovalcem omogočili zadovoljive pogoje oskrbe z zdravo pitno vodo. V znatni meri je to že uspelo, povsem pa še ne. Ponekod so še vezani na nezanesljive lokalne vire, ki sami po sebi sicer niso težavni. Ko gre za kapnice, je problem bolj v strešni kritini (salonitna kritina in različne oblike improvizacij) ter količini nesnage, ki se zaradi prašenja prometnih površin in kurjenja gum ter plastike odlaga na bližnjih strehah in potem izplakne v cisterne. V Prekmurju imajo v več primerih tudi lokalne vodovode, ki bi bili pri primerni ureditvi greznic povsem soliden vir zdrave pitne vode.

Območja romske poselitve se med seboj pomembno razlikujejo glede dostopa Romov do kakovostnih vodnih virov. Poleg teh razlik je treba opozoriti še na to, da izgradnja vodovodnega omrežja pogosto pride le do naselja, nadaljnja distribucija

po stanovanjskih hišah pa se je marsikdaj ustavila. Začetna težava je bila največkrat pomanjkanje legalnih stanj, prek katere javna komunalna infrastruktura navadno ni segla. Še sedaj je razmeroma pogosto, posebej na Dolenjskem in v Beli krajini, da vodi vodovodno omrežje do nekaj hišnih naslovov, od tod pa so uporabniki poskrbeli za dostop do pitne vode sami. Zaradi neplačevanja porabe in različnih pristojbin izklopi iz vodovodnega omrežja niso redki. S tem pa so neredko kaznovani vsi stanovalci naselja in ne le neplačniki. Zato je oskrba dejansko nekoliko slabša, kot pa prikazuje pridobljena statistika.

Tabela 8: *Viri oskrbe z vodo in ocena kakovosti vode v romskih naseljih leta 2010*

ime naselja	občina	Regija	vodni vir	ocenjena kakovost vode
Pretle	Črnomelj	Bela Krajina	drugo	slaba
Blatnik	Semič	Bela Krajina	javni vod.	dobra
Sovinek	Semič	Bela Krajina	javni vod.	dobra
Vrčice	Semič	Bela Krajina	javni vod.	dobra
Benat	Grosuplje	Dolenjska	lastni vod.	slaba
Oaza	Grosuplje	Dolenjska	javni vod.	dobra
Niko	Grosuplje	Dolenjska	javni vod.	dobra
Smrekec	Grosuplje	Dolenjska	javni vod.	dobra
Pečjak	Ivančna gorica	Dolenjska	javni vod.	dobra
Brezje	Novo mesto	Dolenjska	javni vod.	dobra
Gotna vas-Ukrat	Novo mesto	Dolenjska	javni vod.	dobra
Graben-Ragovo	Novo mesto	Dolenjska	drugo	slaba
Jedlinščica	Novo mesto	Dolenjska	javni vod.	dobra
Otočec	Novo mesto	Dolenjska	javni vod.	dobra
Ruperč vrh	Novo mesto	Dolenjska	javni vod.	dobra
Šmihel	Novo mesto	Dolenjska	javni vod.	dobra
Žabjak	Novo mesto	Dolenjska	javni vod.	dobra
Dobruška vas	Škocjan	Dolenjska	lastni vod.	slaba
Hudeje	Trebnje	Dolenjska	javni vod.	dobra
Mala Loka	Trebnje	Dolenjska	drugo	slaba
Gline	Trebnje	Dolenjska	drugo	neznano
Zagorica	Trebnje	Dolenjska	drugo	neznano
Brezje	Ribnica	Kočevsko	drugo	

ime naselja	občina	Regija	vodni vir	ocenjena kakovost vode
Lepovče	Ribnica	Kočevsko	javni vod.	dobra
Marof	Kočevje	Kočevsko	javni vod.	dobra
Mestni log	Kočevje	Kočevsko	javni vod.	dobra
Trata-jezero	Kočevje	Kočevsko	javni vod.	dobra
Trata-betonarna LIK	Kočevje	Kočevsko	javni vod.	dobra
Griček	Kočevje	Kočevsko	javni vod.	dobra
Željne	Kočevje	Kočevsko	javni vod.	dobra
Kočevje	Kočevje	Kočevsko		
Krušče	Brežice	Posavje	javni vod.	visoka
Drnovo	Krško	Posavje	lastni vod.	dobra
Kerinov grm	Krško	Posavje	javni vod.	dobra
Rimš	Krško	Posavje	drugo	slaba
Loke	Krško	Posavje		
Dokležovje	Beltinci	Prekmurje	javni vod.	dobra
Beltinci	Beltinci	Prekmurje	javni vod.	dobra
Hankovi	Cankova	Prekmurje	lastni vod.	srednja
Domajinci-Čarni	Cankova	Prekmurje	javni vod.	dobra, srednja
Domajinci	Cankova	Prekmurje	lastni vod.	slaba
Gornji Črnci	Cankova	Prekmurje	lastni vod.	srednja
Gornji Črnci-Cankova	Cankova	Prekmurje	javni vod.	dobra, srednja
Krašči-Jezero	Cankova	Prekmurje	lastni vod.	srednja
Krašči-Olga	Cankova	Prekmurje	lokalni vod.	dobra
Kamenci	Črenšovci	Prekmurje	javni vod.	dobra
Trnje	Črenšovci	Prekmurje	javni vod.	dobra
Dobrovnik-Šarkezi	Dobrovnik	Prekmurje	javni vod.	dobra
Dobrovnik-Tuszeszer	Dobrovnik	Prekmurje	javni vod.	dobra
Dolga vas	Lendava	Prekmurje	javni vod	dobra
Dolič	Kuzma	Prekmurje	javni vod.	dobra
Gornji Slaveči	Kuzma	Prekmurje	javni vod.	dobra
Kuzma	Kuzma	Prekmurje	javni vod.	dobra

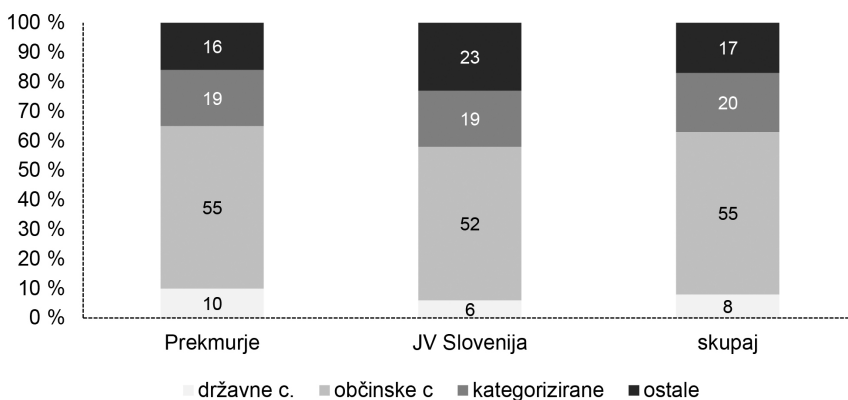
ime naselja	občina	Regija	vodni vir	ocenjena kakovost vode
Pušča	Murska Sobota	Prekmurje	javni vod.	dobra
Čermelavci	Murska Sobota	Prekmurje		
Dolina	Puconci	Prekmurje	javni vod.	dobra
Kuštanovci	Puconci	Prekmurje	javni vod.	dobra
Lemerje	Puconci	Prekmurje	javni vod.	dobra
Zenkovci	Puconci	Prekmurje	javni vod.	dobra
Vadarci	Puconci	Prekmurje	javni vod.	dobra
Pertoča	Rogašovci	Prekmurje	lokalni vod.	slaba
Ropoča	Rogašovci	Prekmurje	lokalni vod.	slaba
Serdica-Ljubljana	Rogašovci	Prekmurje	lokalni vod.	slaba
Sotina-Maribor	Rogašovci	Prekmurje	lokalni vod.	slaba
Ocinje	Rogašovci	Prekmurje	lastni vod.	solidna
Kramarovci	Rogašovci	Prekmurje	lastni vod.	dobra
Vanča vas-Borejci	Tišina	Prekmurje	lokalni vod.	dobra
Gomilica	Turnišče	Prekmurje	javni vod.	dobra

Vir: Zupančič, J. 2011: Koncept modernizacije romskih naselij v Sloveniji, elaborat, Ministrstvo za okolje in prostor RS, Ljubljana, 23-27

Pri primerjavi romskih naselij Jugovzhodne Slovenije in Prekmurja je opaziti, da je sedaj več naselij na Dolenjskem in v Beli krajini vezanih na javni vodovod kot pa v Prekmurju. Te investicije so plod zadnjih nekaj let, zato je tudi kakovost vode praviloma boljša. Poleg tega je večina zajetij v Prekmurju vezana na že precej obremenjeno podtalnico, medtem ko so vodni viri v jugovzhodni Sloveniji nekoliko na boljšem. V Prekmurju pa ravno na Goričkem primanjkuje kakovostnih, torej izdatnih in dobro zavarovanih vodnih virov, zato morajo uporabiti tiste, ki so lokalno na razpolago.

Kakovost vode je mogoče le okvirno oceniti. Zaradi načina terenskega ugotavljanja razmer je ocena kakovosti vode narejena subjektivno na podlagi poznavanja izpolnjevalcev ankete.⁸¹ Pri tem so za javne vodovode vsi navedli, da je neoporečna, redno kontrolirana in v skladu z vodnogospodarskimi normami. To sicer še ne pomeni, da je vedno in dosledno kakovost te vode ustrezna oziroma dobra, pač pa govori o obstoju primerljivega nadzora nad vodnimi viri. Izkazalo se je, da se je na

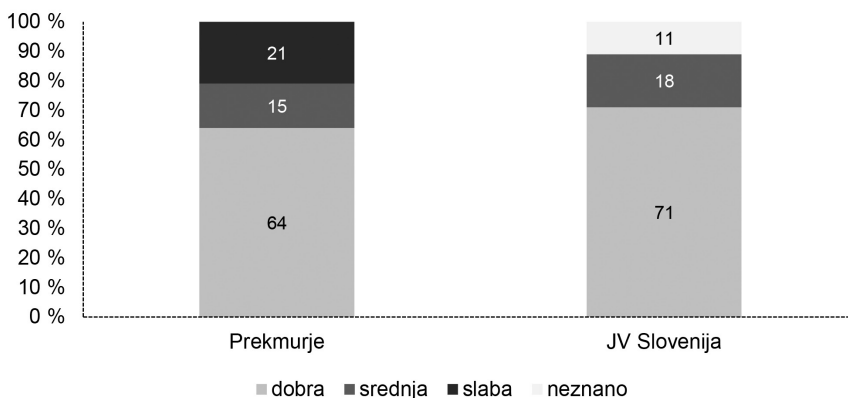
81 Anketo so izpolnjevali občinski uradniki.

Grafikon 2: Priključenost hiš v romskih naseljih na vodovodno omrežje in oskrba z vodo leta 2010

Vir: Zupančič, J. 2011: *Koncept modernizacije romskih naselij v Sloveniji*, elaborat, Ministrstvo za okolje in prostor RS, Ljubljana, 23-27

subjektivne ocene smiselno upoštevati oziroma se nanje zanesti. Rezultati so dokaj zanimivi, saj se tukaj izkazuje prednost Jugovzhodne Slovenije, kar si je bilo pred nekaj leti še težko predstavljati.

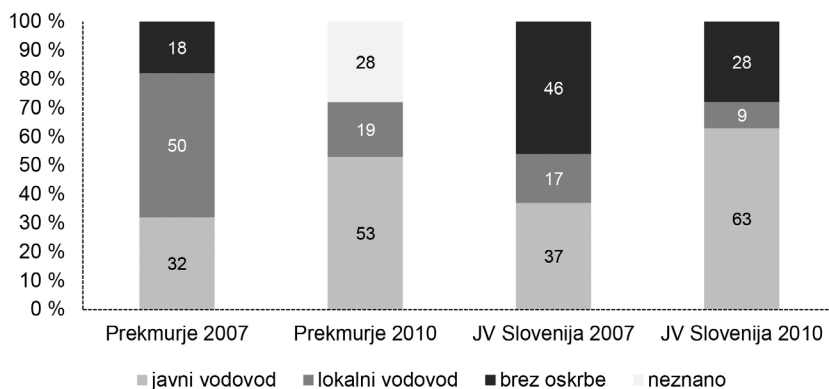
Grafikon 3: Primerjava ocene kakovosti vode v romskih naseljih leta 2010

Vir: Zupančič, J. 2011: *Koncept modernizacije romskih naselij v Sloveniji*, elaborat, Ministrstvo za okolje in prostor RS, Ljubljana, 24-26

Slednjič je treba opozoriti še na spremembe v zadnjih letih, kjer se prav tako kaže občuten razvoj. To dokazuje sorazmerno veliko vlaganja v vodovodno omrežje in s tem izboljševanja položaja tako Romov kakor tudi ostalega prebivalstva. Ta

napredek je bolj viden v dolenjskih občinah in v večjih romskih naseljih. Primerjava ima nekaj pomanjkljivosti zaradi ne povsem enakega zajema podatkov, a glavne tendence so dokaj jasno vidne. Očitno so na tem področju narejeni pomembni koraki v smer boljše oskrbe z vodo kot (poleg ostalega) pomembnega izhodišča za uspešnost na polju izobraževanja, kulture in delovnega usposabljanja, pa tudi dela. Poseben problem pri tem predstavljajo mala naselja oziroma enodružinski zaselki, ki so pogosto skrit in neopazen.

Toda na drugi strani velja ugotovitev, da imajo v Prekmurju vsa naselja tako ali drugačno obliko sodobne oskrbe z vodo, medtem ko je na Dolenjskem, Posavju in Beli krajini dobra petina takih naselij, kjer ta primarna dobrina ni enostavno dostopna. Razlogi so različni. Vrh tega je treba opomniti, da so med temi naselji brez vodovodnega omrežja tudi nekatera večja, kot so na primer Žabjak pri Novem mestu in še nekatera.

Grafikon 4: Primerjava virov oskrbe z vodo v romskih naseljih leta 2007 in 2010
Vir: Anketa 2007 (po upravnih enotah, N= 28); Anketa 2010 (po naseljih, N=22)

4.3 Oskrba romskih naselij z električno energijo

Oskrba z električno energijo sodi med najbolj ranljive tematike romskih naselij. Alternative namreč preprosto ni. Ker je električni priključek vezan na vzpostavljane legalnih stanj in s tem pridobitev potrebnih dovoljenj, se električno omrežje vzpostavi navadno najbolj proti koncu. Poleg tega se zaradi neplačevanja stroškov porabe večkrat zgodi prekinitev dobave električne energije, s čimer se drastično poslabšajo ne le pogoji za npr. učenje in delo, ampak tudi za bivanje. Območja, ki nimajo električne energije, ali pa je ta prešibka in tehnično slabo pripravljena, so zato precej prizadeta. Zaradi posebnosti odnosov znotraj naselja se neredko zgodi, da je priključenih le nekaj članov, ostali pa imajo različne oblike »divjih«

priključkov. V posameznih primerih se stanovalci znajdejo tudi z odvzemom iz javnega električnega omrežja, pri čemer lahko pride do visoke porabe električne energije ali pa – kar je še slabše – do različnih prekinitev in poškodb na omrežju. Slednje je še posebej tvegano in lahko sproži požar ali pa ogrozi človeška življenja.

V proučevanem vzorcu romskih naselij je bilo ob raziskavi leta 2010-2011 zajetih skupno 1.172 bivalnih enot (bivališč različne kakovosti od bivalnikov in barak do zidanih ali montažnih hiš iz različnih materialov in velikosti), od katerih jih je bilo 768 (ali 66 %) priključenih na električno omrežje. Toda manj kot polovica (42 %) jih je bilo priključenih legalno, kar predstavlja 64 % od vseh, ki so kakorkoli priključeni na električno omrežje. Te razmere povedo veliko, saj je potemtakem tretjina romskih bivališč oziroma njihovih stanovalcev brez možnosti uživanja te sodobne dobrine. Zadovoljiti se morajo bodisi z dražjimi in hrupnimi motornimi agregati, ali pa preprosto ignorirati električno energijo kot samoumeven del bivalnega standarda. To v nadaljevanju otežuje ali sploh onemogoča npr. rabo tehničnih aparatov: od luči, hladilnika, telefona, televizorja do drugih tehničnih pridobitev.

Druga značilnost pa so velike razlike med posameznimi naselji in občinami ter tudi na splošno med primerjanima območjema Prekmurja in jugovzhodne Slovenije. Tu so razlike še posebej izstopajoče in potrjujejo, da so Romi v Prekmurju v prednosti za kako generacijo. Uveljavljanje električne energije zahteva poleg razumevanja lokalnih skupnosti tudi sodelovanje Romov.

Tabela 9: Oskrba romskih naselij z električno energijo leta 2010

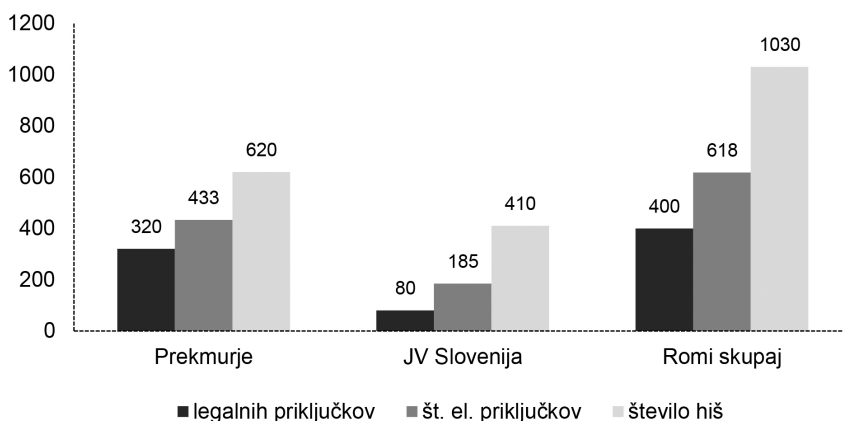
ime naselja	OBČINA	število objektov v naselju po vrsti gradnje	število hiš skupaj	št. hiš, priključenih na elektriko	št. hiš z legalnim el. priključkom
Pretle	Črnomelj	4-hiša, 1-baraka, 1-bivalnik	6	1	1
Blatnik	Semič	2-hiša	2	1	1
Sovinek	Semič	8-hiša, 1-baraka, 1-priklica	10	6	6
Vrčice	Semič	2-hiša	2	2	2
Benat	Grosuplje	4-brunarica	4	0	0
Oaza	Grosuplje	8-lesene	8	0	0
Niko	Grosuplje	4-lesene	4	0	0
Smrekec	Grosuplje	21-baraka, 7-kontejner, začasni objekt	29	11	1

ime naselja	OBČINA	število objektov v naselju po vrsti gradnje	število hiš skupaj	št. hiš, priključenih na elektriko	št. hiš z legalnim el. priključkom
Pečjak	Ivančna Gorica	1-baraka, 1-kontejner, 1-prikolica	3	3	0
Brezje	Novo Mesto	37-hiša, 8-baraka, 1-kontejner, 1-montažna,	47	26	0
Gotna vas-Ukrat	Novo Mesto	3-hiša, 2-montažni, 4-baraka	9	3	0
Graben-Ragovo	Novo Mesto	2-baraka, 1-kontejner	3	0	0
Jedlinščica	Novo Mesto	2-hiša, 18-baraka	20	8	0
Otočec	Novo Mesto	5-hiša, 1-baraka	6	5	0
Ruperč vrh	Novo Mesto	8-hiša, 4-montažna, 4-baraka	16	9	9
Šmihel	Novo Mesto	9-hiša, 11-baraka, 8-stanovanja	28	3	0
Žabjak	Novo Mesto	6-hiša, 5-montažna, 70-baraka,	81	1	0
Škocjan	Škocjan	4-hiša, 20-baraka	24	4	0
Hudeje	Trebnje	11-hiša, 8-brunarice, 35-barake, 1-kontejner	55	41	8
Mala Loka	Trebnje	1-baraka	1	0	0
Gline	Trebnje				0
Zagorica	Trebnje				
Brezje	Ribnica				
Lepovče	Ribnica	1-hiša	1		
Marof	Kočevje	1-hiša, 5-barake	6	6	3
Mestni log	Kočevje	1-hiša, 7-baraka	8	0	0
Trata-jezero	Kočevje	3-hiša, 2-brunarica	5	5	3

ime naselja	OBČINA	število objektov v naselju po vrsti gradnje	število hiš skupaj	št. hiš, priključenih na elektriko	št. hiš z legalnim el. priključkom
Trata-betonarna LIK	Kočevje	5-hiša, 12-brunarica, 1-kontejner	17	18	0
Griček	Kočevje	2-hiša, 4-brunarica	6	7	3
Željne	Kočevje	15-hiša, 9-brunarica, 1-kontejner	25	24	15
Kočevje	Kočevje				
Krušče	Brežice	6-hiša, 2-brunarica, 2-baraka, 2-drugo	12	0	0
Drnovo	Krško	8-hiša	8	8	2
Kerinov gm	Krško	28-hiša, 3-lesene	31	22	7
Rimš	Krško	4-baraka, 2-šotor	6	0	0
Loke	Krško				
Dokležovje	Beltinci	4	4	4	1
Beltinci	Beltinci	1-hiša, vrstna-8, 2-prizidek, 3-baraka	14	7	1
Hankovi	Cankova	7-hiša, 2-prikolica	9	7	7
Domajinci-Čarni	Cankova	15-hiša, 1-brunarica	16	15	15
Domajinci	Cankova	9-hiša	9	9	8
Gornji Črnci	Cankova	9-hiša	9	6	6
Gornji Črnci-Cankova	Cankova	8-hiša	8	8	8
Krašči-Jezero	Cankova	5-hiša	5	5	4
Krašči-Olga	Cankova	11-hiša	11	11	7
Kamenci	Črenšovci	27-hiša, 1-baraka (muzej)	28	27	10
Trnje	Črenšovci	4-hiša	4	4	

ime naselja	OBČINA	število objektov v naselju po vrsti gradnje	število hiš skupaj	št. hiš, priključenih na elektriko	št. hiš z legalnim el. priključkom
Dobrovnik-Šarkezi	Dobrovnik	2-hiša, 2-butanica	4	4	1
Dobrovnik-Tuszkeszer	Dobrovnik	18-hiša, 1-butanica, 1-brunarica	20	20	19
Dolga vas	Lendava	28-hiša	28	25	12
Dolič	Kuzma	14-hiša, 1-lesena, 1-bivalnik	16	9	6
Gornji Slaveči	Kuzma	6-hiša	6		
Kuzma	Kuzma	1-hiša	1	1	1
Pušča	Murska Sobota	180-hiša, 47-montažni	227	123	115
Černelavci	Murska Sobota			45	45
Dolina	Puconci	11-hiša	11	11	6
Kušanovci	Puconci	11-hiša	11	11	4
Lemerje	Puconci	11-hiša	11	11	6
Zenkovci	Puconci	34-hiša	34	34	24
Vadarci	Puconci	31-hiša	31	31	25
Pertoča	Rogašovci	38-hiša	38	19	19
Ropoča	Rogašovci	8-hiša, 3-baraka	8	4	4
Serdica-Ljubljana	Rogašovci	28-hiša	28	15	3
Sotina-Maribor	Rogašovci	20-hiša	20	10	10
Ocinje	Rogašovci	3-hiša	3	3	3
Kramarovci	Rogašovci	3-hiša	3	3	3
Vanča vas-Borejci	Tišina	58-hiša	58	58	58
Gomilica	Turnišče	13-hiša, 1-kontejner	14	14	1

Vir: Zupančič, J. 2011: *Koncept modernizacije romskih naselij v Sloveniji*, elaborat, Ministrstvo za okolje in prostor RS, Ljubljana, 28-30

Grafikon 5: Primerjava Prekmurja in Jugovzhodne Slovenije pri oskrbi romskih naselij z električno energijo leta 2010

Vir: Zupančič, J. 2011: *Koncept modernizacije romskih naselij v Sloveniji*, elaborat, Ministrstvo za okolje in prostor RS, Ljubljana, 29

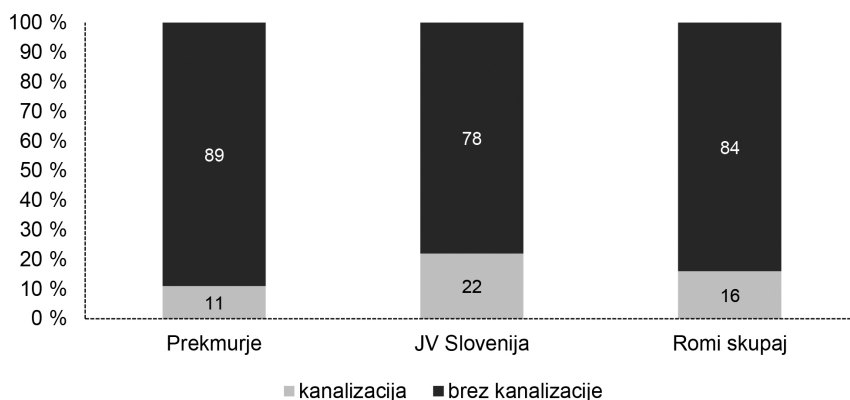
Na področju oskrbe z električno energijo je bil v zadnjem desetletju dosežen bistven premik. Mnoga romska naselja so dobila električno napeljavo. A to še ne pomeni, da je oskrba z električno energijo dejansko v celoti dobra. Kjer ni vzpostavljenih pravno-lastniških razmerij in urejenih mer legalnosti, ni možnosti, da bi podjetja za distribucijo električne energije zagotovila redno oskrbo. Poleg tega se neredko zgodi, da elektrodistribucijska podjetja zaradi neplačevanja računov prekinejo dobavo. Tu ne nastopa prvenstveno problem infrastrukture kot take, temveč (in predvsem!) vzpostavitev racionalnih odnosov med družinami, ki so si lokacijsko in sorodstveno blizu. Tako ima »legalen« priključek eden, uporabljajo ga še mnogi drugi, zaradi visokih stroškov pa posameznik ni zmožen rednega plačevanja porabljene energije.

4.4 Komunalna ureditev romskih naselij

Področje urejanja komunalne infrastrukture je med zadnjimi velikimi javnimi investicijami, ki dosega romska naselja, čeprav sprva ni bilo zaznati, da bi se stanovalci močno potegovali za to, niti občine niso vztrajale glede uvedbi komunalne infrastrukture. Investicije na tem področju so drage zaradi veliko strokovno-tehničnega dela in materialov, postopki usklajevanja glede lastništva posesti, po katerih potekajo vodi dolgotrajni in v primerih nejasnih lastniških razmerij tudi nemogoči. Kasneje je komunalna infrastruktura sorazmerno draga za vzdrževanje. Toda težave so se kopičile in sčasoma povzročale probleme tako stanovalcem – Romom v naseljih kakor tudi njihovim najbližjim sosedom. Problem komunalne ureditve je značilen primer

področja, kjer je njegova odsotnost bolj opazna kot pa njegovo delovanje, pač zaradi vrste negativnih učinkov. Vstop Slovenije v EU je te procese še nekoliko pospešil, saj je komunalna opremljenost postala civilizacijski kriterij slovenske države in družbe in ne kategorija pomoči Romom. Ob tem se odpirajo vprašanja vzdrževanja tega sorazmerno dragega, a nujno potrebnega sistema. Sedaj premore tehnologija tudi že individualne čistilne naprave in greznice z zelo dobrim učinkom in racionalno ekonomiko delovanja, zato se odpirajo različne opcije, primerne morda tudi za precej razpršeno poselitve v perifernih in redko naseljenih območjih.

Danes imajo praktično vsa romska naselja urejene prostore za kontejnerje, kamor lahko odlagajo smeti in jih potem komunalne službe redno odvažajo na deponije. Vzporedno nastopa problem v mnogih primerih, ko stanovalci romskih naselij opravljajo dejavnost zbiranja sekundarnih surovin. Odpadnih količin raznovrstnega materiala je tam precej in praviloma se kopiči v in še posebej na robu naselij (omenili smo že, da taki kupi večinoma prezentirajo določeno bariero, pravzaprav branik ob vhodu v naselje). Eliminacija teh odlagališč ima zato nujno večplasten - praktičen (sanitarni) estetski in simbolni pomen. Ekološki otoki za ločeno zbiranje odpadne embalaže in odpadkov so tudi že razmeščeni v več kot polovici naselij ali pa v njihovi najbližji sosesčini (do 500 m razdalje). Glavna težava je sedaj uporaba ekoloških otokov in dosledno ločevanje materialov. Vendar tudi to nikakor ni nepremagljiv problem. Romska naselja, ki nimajo nobenih komunalnih storitev, so danes že odločno v manjšini (manj kot 10%). Največji med njimi je Žabjak pri Novem mestu, kjer se težave komunalne narave stopnjujejo.

Grafikon 6: Opremljenost hiš v romskih naseljih s kanalizacijo (ocena) leta 2010

Vir: Zupančič, J. 2011: *Koncept modernizacije romskih naselij v Sloveniji*, elaborat, Ministrstvo za okolje in prostor RS, Ljubljana, 32

Mnogo slabše so romska naselja opremljena s kanalizacijo (kar pa je tudi slovenski problem zlasti na območjih razpršene poselitve). V Prekmurju je na kanalizacijo

priključenih približno desetina objektov v romskih naseljih, na Dolenjskem in v Beli krajini pa je ta odstotek nekaj višji, a še vedno sorazmerno skromen – okrog 22 %. To vsekakor ni zadovoljivo, a spričo siceršnje opremljenosti romskih naselij razumljivo in pričakovano.

Nekoliko boljša je opremljenost romskih naselij in hiš z greznicami; v Prekmurju jih je več kot dve tretjini, v jugovzhodni Sloveniji pa okrog 45 %. Vendar je v tem tudi nekaj dobrih obetov. Nadaljnja prizadevanja v smeri komunalnega opremljanja bodo lahko na Dolenjskem povečala delež priključenih naselij na kanalizacijo prej kot pa v Prekmurju, morda tudi zaradi razmeroma velikega deleža naselij, ki se v zadnjih letih intenzivno sanirajo in preurejajo.

Tabela 10: *Komunalna opremljenost romskih naselij leta 2010*

ime naselja	občina	število hiš	ali ima naselje kanalizacijo	ali imajo hišne greznice	ali odvajajo meteorne vode	odvoz odpadkov	
						skup.	loč.
Pretle	Črnomelj	6	ne	da	ne	da	ne
Blatnik	Semič	2	ne	da	ne	da	ne
Sovinek	Semič	10	da		ne	da	ne
Vrčice	Semič	2	ne	da	ne	da	ne
Benat	Grosuplje	4	ne	ne	ne	da	ne
Oaza	Grosuplje	8	ne	da	ne	da	ne
Niko	Grosuplje	4	ne	ne	ne	da	ne
Smrekec	Grosuplje	29	da	ne	da	da	ne
Pečjak	Ivančna Gorica	3	ne	ne	ne	ne	da
Brezje	Novo Mesto	47	da	da	ne	da	ne
Gotna vas-Ukrat	Novo Mesto	9	ne	da	ne	da	ne
Graben-Ragovo	Novo Mesto	3	ne	ne	ne	da	ne
Jedlinščica	Novo Mesto	20	ne	da	ne	da	ne
Otočec	Novo Mesto	6	ne	da	ne	da	ne
Ruperč vrh	Novo Mesto	16	ne	da	ne	da	ne
Šmihel	Novo Mesto	28	da	da	ne	da	ne
Žabjak	Novo Mesto	81	ne	ne	ne	da	ne
Škocjan	Škocjan	24	ne	ne	ne	da	ne
Hudeje	Trebnje	55	ne	ne	ne	da	ne

ime naselja	občina	število hiš	ali ima naselje kanalizacijo	ali imajo hišne greznice	ali odvajajo meteorne vode	odvoz odpadkov	
Mala Loka	Trebnje	1	ne	ne	ne	ne	ne
Gline	Trebnje		ne	ne	ne	ne	ne
Zagorica	Trebnje		ne	ne	ne	ne	ne
Brezje	Ribnica		ne	ne		ne	da
Lepovče	Ribnica	1	ne	da	ne	ne	da
Marof	Kočevje	6	ne	da	ne	ne	da
Mestni log	Kočevje	8	ne	ne	ne	da	ne
Trata-jezero	Kočevje	5	ne	da	ne	da	ne
Trata-betonarna LIK	Kočevje	17	ne	ne	ne	da	ne
Griček	Kočevje	6	ne	da	ne	da	ne
Željne	Kočevje	25	da	da	ne	ne	da
Kočevje	Kočevje						
Krušče	Brežice	12	ne	ne	ne	ne	da
Drnovo	Krško	8	ne	da-1, ne-7	ne	ne	da
Kerinov grm	Krško	31	ne	ne	ne	da	ne
Rimš	Krško	6	ne	ne	ne	ne	ne
Loke	Krško						
Dokležovje	Beltinci	4	ne, a zgrajena	da	delno	da	da
Beltinci	Beltinci	14	ne	ne	ne	da	ne
Hankovi	Cankova	9	ne	da	ne	da	ne
Domajinci-Čarni	Cankova	16	ne	da	ne	ne	da
Domajinci	Cankova	9	ne	da	ne	da	da
Gornji Črnci	Cankova	9	ne	da	ne	ne	da
Gornji Črnci-Cankova	Cankova	8	ne	da	ne	ne	da
Krašči-Jezero	Cankova	5	ne	da	ne	ne	da
Krašči-Olga	Cankova	11	ne	ne	ne	da	da
Kamenci	Črenšovci	28	da	ne	da	ne	da
Trnje	Črenšovci	4	da	ne	da	ne	da
Dobrovnik-Šarkezi	Dobrovnik	4	da	da	ne	ne	da

ime naselja	občina	število hiš	ali ima naselje kanalizacijo	ali imajo hišne greznice	ali odvajajo meteorne vode	odvoz odpadkov	
Dobrovnik-Turkeszer	Dobrovnik	20	da	da	ne	ne	da
Dolga vas	Lendava	28	da	ne	ne	da	ne
Dolič	Kuzma	16	ne	ne	ne	ne	da
Gornji Slaveči	Kuzma	6	ne	da	ne	ne	da
Kuzma	Kuzma	1	ne	da	ne	ne	da
Pušča	Murska Sobota	227	ne	da	da	da	da
Černelavci	Murska Sobota		ne	da	da	da	da
Dolina	Puconci	11	da	ne	ne	ne	da
Kušanovci	Puconci	11	ne	da	ne	ne	da
Lemerje	Puconci	11	ne	da	ne	ne	da
Zenkovci	Puconci	34	ne	da	ne	ne	da
Vadarci	Puconci	31	ne	da	ne	ne	da
Pertoča	Rogašovci	38	ne	da-delno pol	ne	ne	da
Ropoča	Rogašovci	8	ne	da	ne	ne	da
Serdica-Ljubljana	Rogašovci	28	ne	da delno	ne	ne	da
Sotina-Maribor	Rogašovci	20	ne	da delno	ne	ne	da
Ocinje	Rogašovci	3	ne	da	da	ne	da
Kramarovci	Rogašovci	3	ne	da	ne	ne	da
Vanča vas-Borejci	Tišina	58	ne	da	da	da	ne
Gomilica	Turnišče	14	da	ne	ne	da	ne

Vir: Zupančič, J. 2011: *Koncept modernizacije romskih naselij v Sloveniji, elaborat, Ministrstvo za okolje in prostor RS, Ljubljana, 31-33*

Opremljenost s telefonskimi priključki je skromnejša in evidenca precej površna. To gre deloma pripisati povečani uporabi mobilne telefonije in elektronskega načina komunikacije. Ti podatki so zelo individualizirani. Po splošni presoji npr. romskih svetnikov, učiteljev in drugih, ki imajo več trajnih stikov z Romi, število mobilnih telefonov ne zaostaja dosti za povprečjem na državni ravni. Ker je uporaba teh vezana na naročnine ali plačljive kartice, ne prihaja do učinkov neplačevanja, ali pa jih, če ne gre drugače, tedaj pač ne uporabljajo.

4.5 Planska opredeljenost romskih naselij

Črne gradnje so v romskih naseljih Slovenije množičen pojav in eden od centralnih problemov. Vzroki za tako stanje so sicer različni, posledice pa so prepričljivo enotne: naselja v pogojih ilegalnosti skoraj nimajo razvojnih možnosti! V strogo formalističnem duhu take naselbine »ne obstajajo« oziroma so obstoječe stanovanjske in gospodarske kapacitete anomalija, s katero se naj ukvarjajo inšpekcijske službe. Črne gradnje so izhodišče zaprtega kroga pri razvojnih tendencah romskih naselij. Premagati to stanje pa po drugi strani predstavlja enega ključnih izzivov v kontekstu demarginalizacije in dekonfliktualizacije romskih naselij.

Po podatkih terenske raziskave, ki je bila opravljena v okviru dela Strokovne skupine za reševanje prostorske problematike romskih naselij leta 2007, je bilo v vseh romskih naseljih le dobra tretjina naselij opredeljena kot zazidalna in opredeljena za stanovanjsko rabo. Samo ta tretjina je imela realne možnosti uspeti na razpisih nekaterih ministrstev in pridobiti možnosti za obnovo in razvoj infrastrukture in za druge javne potrebe. Ker večina naselij tega ni izpolnjevala, so se prizadevanja vrtela v začaranem krogu. Pomanjkanje izhodiščnih formalnosti (legalnost bivanja) je zaviralo nadaljnji razvoj. Na drugi strani pa je obstajalo visoko tveganje, da bi v primeru *ad hoc* legalizacije ne opravili ničesar. Odločitve za postopno strukturno prilagajanje in hkratno vzpostavljanje legalnih stanj je zahtevalo in še vedno zahteva od ključnih dejavnikov zavzetost, pripravljenost, kooperativnost in vztrajnost. Ob omenjeni raziskavi v sklopu dela strokovne skupine je bilo postavljeno načelno stališče, naj, če če je le mogoče (torej če ni izrazitih konfliktnih interesov) naselja ostanejo na sedanji lokaciji. Strateška usmeritev v sanacijo, prilagoditve in vzpostavljanje legalnosti so postali ključni cilji. Vzpostavljanje legalnosti je proces, v katerem se dosežejo minimalni tehnični standardi in uredijo lastniška razmerja, kar vse je potrebno za sprejem ustrezne gradbene dokumentacije. Lastniki ali bodoči lastniki zemljišč morajo biti pripravljeni prevzeti nase vsa bremena, ki jih vzpostavljanje legalnosti prinaša. Ne bo odveč zapisati, da je bilo dvomov glede možnosti legalizacije romskih naselij v javnosti veliko, razširjena pa so bila na drugi strani tudi mnenja, da je potrebno sprejeti splošno legalizacijo vseh romskih naselij. Nobeden od teh ekstremov ni dober in predvsem ne ambiciozen. Kljub vsemu so se procesi vzpostavljanja legalnosti nadaljevali in čeprav je bil učinek v praksi manjši od pričakovanega, se je pričel proces vzpostavljanja lastništva in sprejema določenih odgovornosti. Romska družba na eni in upravljavci prostora so reagirali, procesi modernizacije so se nadaljevali.

Tabela 11: Gradbena struktura romskih naselij in planska opredeljenost zemljišč leta 2010

ime naselja	občina	št. preb.	število hiš	število objektov	legalnih na črno	sedanja raba	prihodnja raba plan
						osnovna	osnovna raba
						prej	nova
Pretle	Črnomelj	10	6	4 hiša, 1-baraka, 1-bivalnik		kmetijska, gozdna	kmetijstvo
Blatnik	Semič	12	2	2-hiša	1	zazidalna	zazidalna
Sovinek	Semič	70	10	8-hiša, 1-baraka, 1-priklica	6	zazidalna	zazidalna
Vrčice	Semič	12	2	2-hiša	2	zazidalna	zazidalna
Benat	Grosuplje	20	4	4-brunarica	0	kmetijska	kmetijstvo
Oaza	Grosuplje	31	8	8-lesene	0	kmetijska	razpršene poselitve
Niko	Grosuplje	29	4	4-lesene	0	kmetijska	razpršene poselitve
Smrekec	Grosuplje	112	29	21-baraka, 7-kontejner, začasni objekt	1	mešana	poslovne
Pečjak	Ivančna gorica	7	3	1-baraka, 1-kontejner, 1-prikolica	0	kmetijska	mešana
Brezje	Novo mesto	235	47	37-hiša, 8-baraka, 1-kontejner, 1-montažna,	35	zazidalna	zazidalna
Gotna vas-Ukrajina	Novo mesto	31	9	3-hiša, 2-montažni, 4-baraka	3	zazidalna	zazidalna
Graben-Ragovo	Novo mesto	7	3	2-baraka, 1-kontejner	0	kmetijska	
Jedlinščica	Novo mesto	67	20	2-hiša, 18-baraka	0	kmetijska	zazidalna

ime naselja	občina	št. preb.	število hiš	število objektov	legalnih na črno	sedanja raba	prihodnja raba plan
Otočec	Novo mesto	17	6	5-hiša, 1-baraka	5	2 zazidalna	zazidalna
Ruperč vrh	Novo mesto	47	16	8-hiša, 4-montažna, 4-baraka	10	6 zazidalna	zazidalna
Šmihel	Novo mesto	144	28	9-hiša, 11-baraka, 8-stanovanja	3	18 zazidalna	zazidalna
Žabjak	Novo mesto	300	81	6-hiša, 5-montažna, 70-baraka,	1	80 obramba	obramba, pogojno zazidalno
Dobruška vas	Škocjan	200	24	4-hiša, 20-baraka	1	23 mešana	mešana
Hudeje	Trebnje	350	55	11-hiša, 8-brunarice, 35-barake, 1-kontejner	0	55 mešano. Poselitev in kmetijstvo	zazidalna
Mala Loka	Trebnje	10	1	1-baraka	0	1 kmetijska	kmetijska
Gline	Trebnje	22			0	0 kmetijska0	kmetijska
Zagorica	Trebnje	16			0	0 kmetijska	zazidalna
Brezje	Ribnica					kmetijska	kmetijstvo
Lepovče	Ribnica		1	1-hiša	1	0 zazidalna	zazidalna
Marof	Kočevo	29	6	1-hiša, 5-barake	3	3 zazidalna	zazidalna
Mestni log	Kočevo	42	8	1-hiša, 7-baraka	8	0 zazidalna	zazidalna
Trata-jezero	Kočevo	23	5	3-hiša, 2-brunarica	3	2 zazidalna	zazidalna
Trata-betonarna LIK	Kočevo	78	18	5-hiša, 12-brunarica, 1-kontejner	2	16 gospodarska cona	gospodarska cona
Griček	Kočevo	26	6	2-hiša, 4-brunarica	2	4 zazidalna	zazidalna

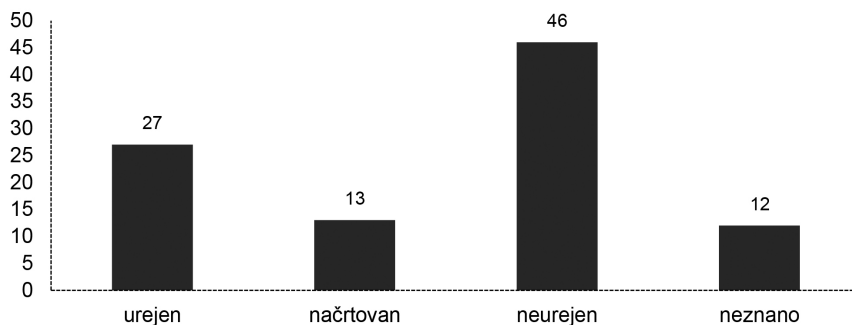
ime naselja	občina	št. preb.	št. preb. hiš	število objektov	legalnih na črno	sedanja raba	prihodnja raba plan
Željne	Kočevje	103	25	15-hiša, 9-brunanica, 1-kontejner	17	7 zazidalna	zazidalna
Kočevje	Kočevje	95					
Krušče	Brežice	80	12	6-hiša, 2-brunanica, 2-baraka, 2-drugo	0	12 kmetijska	ni
Dmovo	Krško	42	8	8-hiša	2	6 kmetijska	mešana
Kerinov girm	Krško	192	31	28-hiša, 3-lesene	7	24 zazidalna	zazidalno
Rimš	Krško	30	6	4-baraka, 2-šotor	0	6 kmetijska	kmetijsko
Loke	Krško						
Dokležovje	Beltinci	32	4	4	0	4 zazidalna	zazidalno
Beltinci	Beltinci	51	14	1-hiša, vrstna-8, 2-prizidek, 3-baraka	1	6 zazidalna	zazidalno
Hankovi	Cankova	22	9	7-hiša, 2-prikolica	7	2 zazidalna	zazidalno
Domajinci-Čarni	Cankova	41	16	15-hiša, 1-brunanica	12	4 zazidalna	zazidalno
Domajinci	Cankova	30	9	9-hiša	8	1 zazidalna	zazidalno
Gornji Črnci	Cankova	17	9	9-hiša	9	0 zazidalna	zazidalno
Gornji Črnci-Cankova	Cankova	28	8	8-hiša	8	0 zazidalna	zazidalno
Krašči-Jezero	Cankova	19	5	5-hiša	4	1 zazidalna	zazidalno
Krašči-Olga	Cankova	47	11	11-hiša	7	4 zazidalna	zazidalno
Kamenci	Črenšovci	132	28	27-hiša, 1-baraka (muzej)	10	17 zazidalna	zazidalno
Trnje	Črenšovci	28	4	4-hiša	1	3 zazidalna	zazidalno
Dobrovnik-Šarkezi	Dobrovnik	16	4	2-hiša, 2-butanica	1	3 zazidalna	zazidalno
Dobrovnik-Tuszeszer	Dobrovnik	25	20	18-hiša, 1-butanica, 1-brunanica	9	11 zazidalna	zazidalno

ime naselja	občina	št. preb.	št. preb. hiš	število objektov	legalnih	na črno	sedanja raba	prihodnja raba plan
Dolga vas	Lendava	120	28	28-hiša	2	26	zazidalna-del, del kmetijstvo	zazidalno-delno, kmetijstvo
Dolič	Kuzma	50	16	14-hiša, 1-lesena, 1-bivalnik	2	13		
Gornji Slaveči	Kuzma		6	6-hiša	6	0		
Kuzma	Kuzma	10	1	1-hiša	1	0	zazidalna	zazidalna
Pušča	Murska Sobota	560	227	180-hiša, 47-montažni	33	147	zazidalna	zazidalna
Čemelavci	Murska Sobota	160					zazidalna	zazidalna
Dolina	Puonci	90	11	11-hiša	4	7	zazidalna	zazidalna
Kušanovci	Puonci	40	11	11-hiša	3	8	zazidalna	zazidalna
Lemerje	Puonci	37	11	11-hiša	3	8	zazidalna	zazidalna
Zenkovci	Puonci	180	34	34-hiša	20	14	zazidalna	zazidalna
Vadarci	Puonci	110	31	31-hiša	22	9	zazidalna	zazidalna
Pertoča	Rogašovci	130	38	38-hiša	19	19	zazidalna	zazidalna
Ropoča	Rogašovci	40	8	8-hiša, 3-baraka	4	7	zazidalna	zazidalna
Serdica-Ljubljana	Rogašovci	131	28	28-hiša	3	25	zazidalna	zazidalna
Sotina-Maribor	Rogašovci	55	20	20-hiša	10	10	zazidalna	zazidalna
Ocinje	Rogašovci	10	3	3-hiša	3	0	zazidalna	zazidalna
Kramarovci	Rogašovci	13	3	3-hiša	3	3	zazidalna	zazidalna
Vanča vas-Borejci	Trišina	345	58	58-hiša	29	29	zazidalna	zazidalna
Gomilica	Turnišče	53	14	13-hiša, 1-kontejner	0	14	zazidalna	zazidalna

Vir: Zupančič, J. 2011: Koncept modernizacije romskih naselij v Sloveniji, laborat, Ministrstvo za okolje in prostor RS, Ljubljana, 36-39

Ob tem je treba opozoriti, da je neposredna primerjava s stanjem leta 2007 težko primerljiva, ker so v sedanji anketi izpolnjevalci nekatera naselja združevali ali pa navajali vrsto novih. Za nekatere naselja podatkov ni bilo na razpolago. Vendar je zbrano gradivo omogočilo vsaj grobo orientacijo o planskem stanju v romskih naseljih. Zanesljivo je mogoče ugotoviti, da romska naselja doživljajo intenzivno preobrazbo v formalnem in funkcionalnem pogledu. Povečana pozornost do teh vprašanj, pogosto kontaktiranje občin glede načrtovalskih procesov, delo romskih svetnikov in ne nazadnje tudi omenjene strokovne skupine je očitno dal rezultate. Na razpolago je bilo več sredstev za investicije prek razpisov. Čeprav je treba številke vzeti kot začasno rešitev, je za nadaljnji razmislek in načrtovalske korake za začetek tudi to dovolj.

Nekatere navedbe so bile v anketi 2007 netočne, saj so prikazale rahlo boljše stanje, kot pa je bilo v resnici. Zato je bila potrebna določena korektura, kar pa se v primerjavi z rezultati ankete 2010 izkaže kot velik skok. Dejansko je na področju opredeljenih zemljišč za lokacije romskih naselij (ki tam realno že zasedajo ta prostor z zazidalno – stanovanjsko rabo) iz manj kot tretjine leta 2007 prišli leta 2010 na skoraj dve tretjini. Tako se tudi nekateri primeri, ki so bili videti pred leti zelo težavni, postopno rešujejo. Zgornja tabela kaže spodbudno stanje: pripravljenost lokalnih upravljavcev prostora, da aktivno pospešijo proces prostorske preobrazbe romskih naselij, se je pomembno povečala.

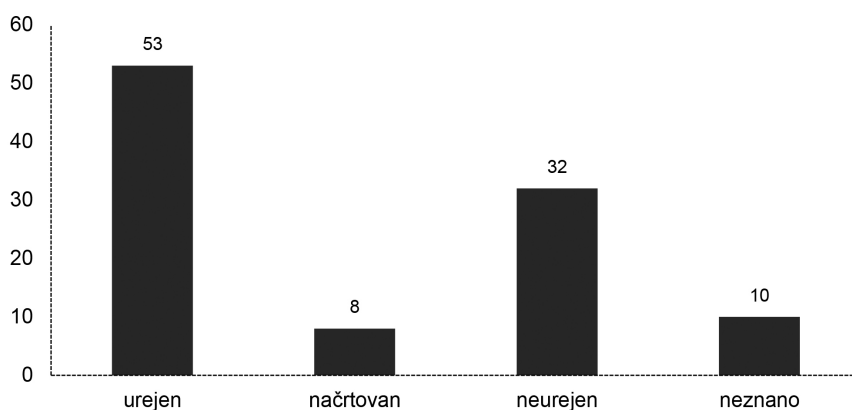
Grafikon 7: *Ocene planskega stanja romskih naselij v Sloveniji leta 2007*

Vir: *Anketa 2007 (po upravnih enotah, N= 28)*

Opomba: *tedaj je bilo v evidenci 107 naselij, opredelitve planskega stanja so okvirne*

Tedaj naj bi bilo med 107 romskimi naselji manj kot tretjina urejenih, dobra desetina je javila namero urediti legalna stanja, medtem ko je bilo skoraj polovica takih, ki jim je planski status predstavljal veliko negotovost. Tri leta pozneje (2010) so v podobni anketi predstavniki občin javili za okrog 55 % romskih naselij planski

status kot urejen (torej da je aktualni pozidani prostor načrtovan za stanovanjsko rabo in se je s tem spremenila namembnost zemljišč), dodatnih 6 % pa je to pripravljena storiti. Te navedbe nikakor ne pomenijo, da je vzpostavljanje legalnosti tudi realno doseženo, saj je doseganje spremembe rabe zemljišč iz (večinoma) kmečkih (njive, travniki, vrtovi, gozd ipd.) le pogoj, da rezidenti zaprosijo za pridobitev gradbenih in pozneje uporabnih dovoljenj za svoje nepremičnine. Sanacijo romskih naselij narekujejo zelo racionalni ekonomski razlogi, varstvo površin in ne nazadnje tudi pripravljenost stanovalcev (Romov) v teh naseljih, da aktivneje sodelujejo v procesih modernizacije in sanacije lastnega življenjskega bivalnega prostora. To je bistven korak naprej, saj omogoča planiranje večjega dela naselij in dosega prostorske okvire, vredne državne pozornosti in eventuelno tudi stimulacije.

Grafikon 8: *Ocene planskega stanja v romskih naseljih v Sloveniji leta 2010*

Vir: Zupančič, J. 2011: *Koncept modernizacije romskih naselij v Sloveniji, elaborat, Ministrstvo za okolje in prostor RS, Ljubljana, 39*

Opomba: podatki za 2010 niso popolni, za manjkajoča romska naselja je bila izvedena ekstrapolacija stanje iz leta 2007.

Ob tem se porajata vsaj še dve vprašanji: problem lastništva zemljišč in problem spremembe namembnosti zemljišč. Oboje je v tesni medsebojni povezanosti in rešitev teh dveh vprašanj vodi k strateškemu premiku: glavnina romskih naselij bo postala »legalna« in s tem odprta za nadaljnje procese. Ob tem je mogoče pričakovati finančni pritisk na izgradnjo infrastrukture (povečane potrebe po sredstvih iz naslova državnih razpisov) in sanacijo (novi lastniki). Sanacija je zelo pomemben projekt, saj je gradbena struktura sedanjih romskih naselij povsem nezadovoljliva. Skoraj polovica zgradb v romskih naseljih pripada kategoriji »baraka« ali »brumarica«, niso pa tudi v tej kategoriji vse enake. Nekatere lesene zgradbe se tudi v romskih naseljih odlikujejo po sorazmerno visokem bivalnem standardu.

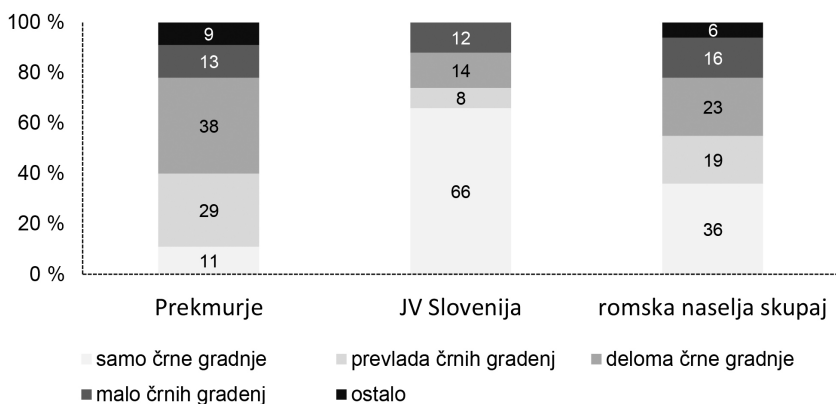
Tabela 12: Lastništvo zemljišč v romskih naseljih leta 2010

ime naselja	občina	št. preb.	ocenjena površina naselja	lastništvo zemljišča v %					
				ha	občina	MKGP	MORS	zasebniki Romi	
Pretle	Črnomelj	10	0,5	0	0	0	0	100	0
Blatnik	Semič	12	0,15	0	0	50	0	0	0
Sovinek	Semič	70	3,7	100	0	0	0	0	0
Vrčice	Semič	12	0,38	0	0	0	0	0	0
Benat	Grosuplje	20	0,18	10	0	0	0	0	0
Oaza	Grosuplje	31	1,15	45	45	0	0	8	0
Niko	Grosuplje	29	0,3	2	90	0	0	8	0
Smrekec	Grosuplje	112	2,3	80	0	0	0	20	0
Pečjak	Ivančna Gorica	7	0,42	0	0	0	0	0	0
Brezje	Novo Mesto	235		80	0	0	0	0	0
Gotha vas-Ukrat	Novo Mesto	31	0,7	0	0	0	0	30	0
Graben-Ragovo	Novo Mesto	7	0,29	0	0	0	0	100	0
Jedlinščica	Novo Mesto	67		10	30	0	0	20	0
Otočec	Novo Mesto	17	0,54	60	0	0	0	20	0
Ruperč vrh	Novo Mesto	47	22,77	40	0	0	0	0	0
Šmihel	Novo Mesto	144		70	0	0	0	0	0
Žabjak	Novo Mesto	300	88,21	0	0	0	70	20	0
Škocjan	Škocjan	200	1,5	15	0	0	0	85	0
Hudeje	Trebnje	350	5,3	92	0	0	0	8	0
Mala Loka	Trebnje	10	0,2	0	100	0	0	0	0
Gline	Trebnje	22	0,15	0	0	0	0	95	5 RKC
Zagorica	Trebnje	16	0,4	0	0	0	0	100	0
Brezje	Ribnica		0,55	0	100	0	0	0	0

ime naselja	občina	št. preb.	ocenjena površina naselja	lastništvo zemljišča v %				
				ha	občina	MKGP	MORS	zasebniki
Lepovče	Ribnica		0,62	100	0	0	0	0
Marof	Kočevoje	29	0,65	64	26	0	10	0
Mestni log	Kočevoje	42	1,33	100	0	0	0	0
Trata-jezero	Kočevoje	23	0,9	0	0	0	100	30
Trata-betonarna	Kočevoje	78	4	100	0	0	0	0
Griček	Kočevoje	26	13	70	30	0	0	0
Željine	Kočevoje	103	16,8					
Kočevoje	Kočevoje	95						
Krušče	Brežice	80	1	0	0	0	100	0
Drnovo	Krško	42	0,5	0	0	0	70	0
Kerinov grm	Krško	192	4,2	80	0	0	0	0
Rimš	Krško	30	1	0	0	0	0	0
Loke	Krško							
Dokležovje	Beltinci	32	0,31	96	0	0	0	4
Beltinci	Beltinci	51	0,45	47	0	0	2	22
Hankovi	Cankova	22	1	0	0	0	100	0
Domajinci-Čarni	Cankova	41	2,5	0	0	0	100	0
Domajinci	Cankova	30	1,5	0	0	0	100	0
Gornji Črnci	Cankova	17	0,8	0	0	0	100	0
Gornji Črnci-Cankova	Cankova	28	1	0	0	0	100	0
Krašči-Jezero	Cankova	19	0,7	0	0	0	100	0
Krašči-Olga	Cankova	47	1,5	0	0	0	60	40
Kamenci	Črenšovci	132	2,32	100	0	0	0	0
Trnje	Črenšovci	28	0,28	100	0	0	0	0

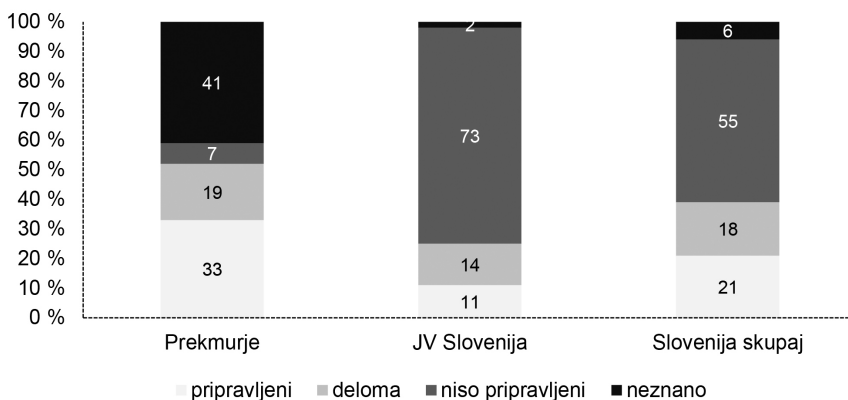
ime naselja	občina	št. preb.	ocenjena površina naselja	lastništvo zemljišča v %					
				ha	občina	MKGP	MORS	zasebniki	Romi
Dobrovnik-Šarkezi	Dobrovnik	16	0,49	10	11	0	70	0	
Dobrovnik-Tuszkeszér	Dobrovnik	25	1,9	2	0	0	90	0	
Dolga vas	Lendava	120	1,8	64	35	0	1	0	
Dolič	Kuzma	50	2						
Gornji Slaveči	Kuzma		0,02	0	0	0	0	0	
Kuzma	Kuzma	10	1	0	0	0	0	0	
Pušča	Murska Sobota	560	8,83	20	2	78	10	0	
Černelavci	Murska Sobota	160	2,6						
Dolina	Puonci	90	1	0	0	25	0	0	
Kušanovci	Puonci	40	0,8	0	0	0	40	0	
Lemerje	Puonci	37	0,7	0	0	0	25	0	
Zenkovci	Puonci	180	3,9	0	0	0	25	0	
Vadarci	Puonci	110	2,2	0	0	0	25	0	
Pertoča	Rogašovci	130	2,5	0	0	0	0	0	
Ropoča	Rogašovci	40	0,2	0	0	0	0	0	
Serdica-Ljubljana	Rogašovci	131	1,5	0	0	0	0	0	
Sotina-Maribor	Rogašovci	55	1	0	0	0	0	0	
Ocinje	Rogašovci	10	1	0	0	0	0	0	
Kramarovci	Rogašovci	13	1	0	0	0	0	0	
Vanča vas-Borejci	Tišina	345	6	10	0	0	90	0	
Gomilica	Turnišče	53	0,71	100	0	0	0	0	

Vir: Zupancič, J. 2011. Koncept modernizacije romskih naselij v Sloveniji, elaborat, Ministrstvo za okolje in prostor RS, Ljubljana, 39-41

Grafikon 9: Delež črnih gradenj v romskih naseljih leta 2010

Vir: Zupančič, J. 2011: *Koncept modernizacije romskih naselij v Sloveniji*, elaborat, Ministrstvo za okolje in prostor RS, Ljubljana, 42

Grafikon 10: Pripravljenost lastnikov za prodajo zemljišč leta 2010

Vir: Zupančič, J. 2011: *Koncept modernizacije romskih naselij v Sloveniji*, elaborat, Ministrstvo za okolje in prostor RS, Ljubljana, 42

Druga težava pri sanaciji črnih gradenj je ureditev lastništva zemljišča; to je potrebno, če hočejo stanovalci pridobiti različna dovoljenja za gradbene posege. Mnogi Romi niso lastniki zemljišča, na katerem so postavili bivališče in dejansko uživajo prednosti posestnika. Lastnik zemljišča je s tem oškodovan neposredno z zasedanjem in realno, ne pa tudi formalno spremenjeno namembnostjo. Neredko mora lastnik zaradi evidence v zemljiški knjigi plačevati zemljiški davek (katastrski dohodek oziroma druge prispevke, ki izhajajo iz posesti glede na zemljiško kategorijo, ocenjen

pričakovani dohodek in druge lastnosti). To je dejansko premoženjski spor, uzurpacija zemljišča in njegovo postopno slabšanje. Posredna škoda nastaja, če zemljiška kategorija ostaja tudi realno ista, njena vrednost pa se zaradi posegov zmanjšuje ali celo povsem prekine (na primer gozdna posest potem, ko je posekana vsa biomasa). Za Rome, še posebej na Dolenjskem, je grenka resnica da lastniki ne želijo prodati zemljišč Romom, tudi če so ti pripravljeni dobro plačati. Glavni vzrok je nezaupanje ali celo strah, da bodo s prodajo nepremičnine dobili trajno romsko sosedstvo, ki se ga morda želijo znebiti. Pripravljenost prodaje zemljišč Romom je v Prekmurju bistveno višja. P. Štrukelj (2004, 36–40) navaja, da so mnogi zametki sedanjih romskih naselij nastali s kupnino posesti, na kateri si je prvi naseljenec postavil bivališče. V agrarni dobi, ko so Romi opravljali različne poklice, je skromna akumulacija kapitala to omogočala. Danes so te možnosti mnogo skromnejše, saj imajo zemljišča visoko ceno, romski dohodki pa so pogosto (pre)skromni. V nekaterih okoljih so skušali romskim stanovalcem pomagati z različnimi oblikami odloženih plačil za nakup zemljišča za gradnjo. Nekateri občine so skušale urediti nakup zemljišča in ga nato prodati Romom pod ugodnimi pogoji. Ureditev lastniških razmerij po izkušnjah precej spremeni odnos in lastnik je do svoje lastnine pričakovano bolj odgovoren.

4.6 Opremljenost romskih naselij

Potek stalne naselitve, mikrolokacije in razporeditev romskih naselij je treba posebej izpostaviti enega najbolj perečih problemov: njihovo pomanjkljivo komunalno opremljenost in na splošno slabo gradbeno strukturo. Še sedaj so mnoga romska naselja pravi »slumi«, s prevladujočo odsotnostjo prostorske dokumentacije za raven teh naselbin in prav tako za večji del posameznih bivališč. Po podatkih, pridobljenih z anketo marca 2007, je pomanjkanje osnovne komunalne infrastrukture, se pravi dostopnost pitne vode in električne energije, še vedno zelo očiten in razširjen problem. Petina romskih naselij je še praktično brez teh dobrin. Pri tem izstopajo razlike med romskimi naselji na Dolenjskem (s Posavjem in Belo krajino) in v Prekmurju. Čeprav se po gradbeni strukturi ne razlikujejo zelo veliko, so romske hiše na Dolenjskem precej slabše opremljena. Še skoraj polovica jih je brez urejene oskrbe z električno energijo, nič dosti bolje pa ni tudi z vodno oskrbo. V Prekmurju je še znaten del – skoraj polovica – romskih naselij vezana na lokalne vodne vire. To so navadno lastna črpališča podtalnice in studenci, ki pa niso posebej izdatni. Na Dolenjskem je spričo prevlade kraškega sveta precej naselij vezanih na dovažanje vode z gasilskimi cisternami. Nekateri so si postavili male plastične cisterne. Problem pri romskih naseljih je posebej oskrba z električno energijo. Črne gradnje (ki seveda prevladujejo) praviloma ne dobijo soglasij podjetij za distribucijo električne energije, zato si jo postavijo »na črno«, z nezanesljivimi povezavami npr. od sosedov. Take rešitve niso varne in je

precej možnosti, da pride do nesreč in požarov. Zaradi neplačevanja stroškov so pogosti tudi izklopi. Da bi dosegli minimum potrebne oskrbe, uporabljajo zasebne male agregate na motorni pogon. Te zasilne rešitve komaj pokrivajo najnujnejše potrebe, zaradi hrupa in emisij niso prijetne in zdrave, predvsem pa ne trajnostne.

Tabela 13: *Opremljenost romskih naselij v Sloveniji z električno energijo in vodno oskrbo leta 2007. Število naselij po območjih.*

območje	oskrba z vodo			delež gospodinjstev z električno napeljavo			skupaj število upoštevanih naselij
	javni vodovod	lokalni vodni viri	brez oskrbe z vodo	vsi ali večina	delna oskrba z el. energijo	brez električne napeljave	
Prekmurje	19	16	3	23	15	0	38
jugo-vzhodna Slovenija	32	7	18	27	6	24	57
ostalo	10	2	0	8	4	0	12
skupaj	61	25	21	58	25	24	107

Vir: *Anketa 2007 (po upravnih enotah RS, N=28)*

Bivalne razmere Romov po občinah v Sloveniji, Urad RS za narodnosti, 2004-2005, interno gradivo

Večina romskih naselij ima sedaj soliden prometni dostop. Ker so romska naselja nastajala v bližini obstoječih prometnic, so se izoblikovale – čeprav večinoma ravno tako na črno – tudi pomožne prometne površine. Večji problem predstavljajo neurejene prometne površine znotraj naselbin. Zaradi vse gostejše zazidave postajajo pretesne, poleg tega pa jih deloma zasedejo tudi odlagališča sekundarnih surovin. Oddaljenost od javnih prometnih sredstev sedaj ne predstavlja velike ovire, saj so se navadili na prevoze z lastnimi prevoznimi sredstvi. Vozni park ni najbolje oskrbovan, še slabše pa je s prometnimi dovoljenji.

Velik problem predstavljajo zlasti komunalni odpadki. Na kanalizacijsko omrežje so priključena le redka romska naselja. Toda ob pomoči državnih sredstev za projekte izgradnje komunalne infrastrukture, se je slika ponekod bistveno popravila. Odplake so precejšen problem, saj obremenjujejo lokalno okolje in predstavljajo zdravstveno-sanitarno grožnjo najprej stanovalcem samim, prav tako pa tudi sosedstvu (to je pogost razlog lokalnih konfrontacij). Odvoz smeti je urejen za večino naselij in ne predstavlja več motečega dejavnika. Vendar se stopnjujejo problemi z neurejenim zbiranjem kovin in drugih sekundarnih surovin.

4.7 Funkcije romskih naselij

Vprašanje funkcij romskih naselij namenoma postavljamo v ospredje obravnave, ker se ta vidik skoraj kot po pravilu zanemarja. Pri tem izhajamo iz dveh domnev: prvič, da je vsaka naselbina dejansko večfunkcionalna, in drugič, da skuša posameznik zaradi racionalizacije doseči glavnino svojih potreb v bližini. Iz opravljanja teh funkcij izhajajo tudi različni problemi, ki motijo tako njihove prebivalce kakor tudi vse tiste, ki so v dometu izbranega naselja. Te funkcije so: bivanje, izobraževanje, oskrba, delo, rekreacija in sprostitve, druženje, ohranjanje in razvoj kulture in identitete. Temu smo v omenjeni raziskavi posvetili pomembno pozornost. V nadaljevanju navajamo najprej funkcije, nato pa še nekatere izstopajoče probleme, ki jih je mogoče na splošno opaziti v zadnjih letih.

Bivanje predstavlja osnovno in izhodiščno vlogo. Romska naselja so sicer bivalne enote, vendar z mnogimi slabostmi, ki izvirajo iz lokacije, kakovosti gradenj in stanovanjske opreme. Te slabosti se odražajo predvsem navznoter, torej v škodo Romom samim, obenem pa jih ovirajo na drugih področjih (Zupančič, 2006, 66-67). Posebej jasno se je to pokazalo na primeru naselja Smrekec pri Grosupljem. Lokacija na močvirnem zemljišču jim zaradi visoke talne vode, vlage, mrčesa in ostalih prilik povzroča več težav. Zaradi slabe komunalne opremljenosti je prisoten smrad; povzroča tudi nekatere zdravstvene probleme (Steklačič, 2003).

Nobeno romsko naselje v Sloveniji nima na svojem ozjem (naselbinskem) teritoriju vzgojno-izobraževalne enote. Romi obiskujejo šole v sosedstvu. To jih po eni strani sili v oblikovanje stikov z ostalim prebivalstvom in s tem načeloma prispeva k njihovi družbeni integraciji (Tancer, 1999, 155-158), po drugi strani pa so ti bližnji stiki pogosto tudi točke konflikta. Pomanjkanje električnega in telefonskega omrežja ne omogoča uporabe sodobnih medijev, kar učence ovira pri doseganju boljšega učnega uspeha ter vzbuja (poleg mestoma še prisotnih negativnih stereotipov) ali pogloblja občutke manjvrednosti. Oddaljenost je lahko pomemben dejavnik, saj so nekatera romska naselja oddaljena od šole in je posebej pozimi dostopnost šole slabša. Nobeno od romskih naselij nima javne ali zasebne šole. Poskusi z uvajanjem vrtcev v romska okolja pa so se večinoma odlično obnesli. Pionir v uvajanju javnih institucij v romska naselja je bila Pušča. Vrtec je tam začel delovati že v odmaknjenih šestdesetih letih 20. stoletja. Kljub uspehom je bil vrtec na Pušči dolgo osamljen primer, ker je prevladovalo stališče, da bo integracija Romov v slovensko družbo veliko uspešnejša, če obiskujejo romski otroci slovenske šole in sicer razpršeno v manjšem številu. Dolgo je bil to edini vrtec v romskih naseljih in šele v zadnjem desetletju je dobil nekaj posnemovalcev. Brezje, Kerinov grm, Hudeje (sedaj Vejar), Kamenci so uspešni primeri uvajanja javne družbene

infrastrukture v romska naselja. Poleg večjega obiska in uspešnejše priprave na šolo se opaža povečan interes Romov pri skrbi za urejanje okolja.

Slika 9: Zasebni ekonomski prostor v romskem naselju. Vejar
(Foto: B. Rogelj, 2013)

Slika 10: Glasba je način življenja, simbol in ekonomija. Pušča
(Foto: J. Zupančič, 2014)

Posebno mesto imajo romska naselja tudi na področju dela. Specifike romske ekonomije, naslonjene na različne vire dohodkov, je v več primerih pogojevala celo lokacijo teh naselij. Zaradi skromne zaposlenosti v industriji, storitvah, upravnih in drugih dejavnostih s formalno sklenjenimi delovnimi pogodbami so romska naselja v bistvu tudi pomembna prizorišča romske ekonomije, in sicer tako neposredno kot tudi posredno. Ta vidik se pri analizi položaja Romov in predvsem v luči prostorsko-socialnih odnosov nekoliko zapostavlja, čeprav je ravno zaradi tega tako sporen v odnosih do okoliškega prebivalstva. Primanjkljaj kmetijsko proizvodnih površin in vrtov Romi ponekod kompenzirajo s posegi v sosednja kmetijska zemljišča, kar povzroča v prvi vrsti spore z okoliškim prebivalstvom. Med pomembne gospodarske dejavnosti Romov sodi tudi zbiranje, urejanje in preprodaja sekundarnih surovin, kot so papir, plastika, steklo in predvsem kovine. Zaradi teh aktivnosti, ki potrebujejo precej manipulativnega prostora, prihaja do občutne zasmetenosti naselja in njegove bližnje okolice, pojava zaprašnosti, smradu (zaradi sežiganja npr. gum, kablov in drugih izdelkov, iz katerih potem pridobijo sekundarne surovine za preprodajo). Zlasti v manjših romskih naseljih, kjer primanjkuje prostora, je to zelo občuten notranji problem. Gosta pozidava onemogoča urejanje teh aktivnosti znotraj naselja, poleg tega pa je zaradi vplivov na okolje moteča tudi za stanovalce. Zato nastajajo proizvodni in servisni otoki na robovih naselij, bližje prometnicam in s tem toliko bolj na očeh in v spotiko okoliškemu prebivalstvu. Ekonomskim dejavnostim namenjene površine bodo v prihodnje izjemno pomembne.

Zelo podobno je pri oskrbi. Zelo redko so romske naselbine opremljene s katero izmed oskrbnih funkcij: trgovino, gostinskim lokalom, zdravstveno postajo, enoto pošte, banke in drugih sodobnih storitev. Romi jih zato iščejo v sosedstvu.

Za rekreativne potrebe, druženje in zabavo pa poskrbijo Romi v okviru svojih naselbin, posebno če so te nekoliko večje. Vendar je to neredko v veliko nejevoljo okoliških prebivalcev, ki zaradi uzurpacije in motenja posesti trpijo določeno škodo. Del druženja in zabave se odvija tudi v ustreznih objektih v okolici. Medkrajevne in še posebej medregionalne razlike so tukaj zelo očitne. V Prekmurju Rome praviloma sprejemajo tudi kot glasbenike in so zato v regionalni folkloristiki prepoznaven, včasih celo iskan element. Na Dolenjskem je bila prisotnost Romov pri večjih prireditvah največkrat razlog za izgrede. Nedvomno igrajo pri tem veliko vlogo prisotni stereotipi in predsodki.

Družabno življenje ima poseben pomen za ohranjanje in razvoj romskega jezika in kulture in s tem tudi romske identitete. Položaj Romov je na tem področju poseben, neprimerljiv s katero koli drugo etnično skupino v slovenskem prostoru. Zgoščenost Romov v romskem naselju nedvomno pripomore k ohranjanju romskega

jezika, medgeneracijskemu prenosu romske kulture v najširšem smislu in s tem k ohranjanju njihove identitete, v sklopu katere ima tudi specifičen način življenja, vrednote in predstave očitno vidno vlogo. Toda obenem je to tudi dejavnik določene getoizacije, samozadostnosti in izogibanja stikov z ostalim prebivalstvom, še posebej pri otrocih in mladini. Tudi zaradi tega vstopajo v vzgojno-izobraževalni sistem preskromno opremljeni z znanjem slovenskega jezika, kar ob zadrževanju družabnih stikov pretežno z Romi in pomanjkanju medijske oskrbe (ki je v tem pogledu tudi posrednik jezika) rezultira v slabšem znanju slovenskega jezika in s tem skromnejši konkurenčnosti Romov na trgu dela. Obenem pa vzgojno-izobraževalni sistem zaradi odsotnosti upoštevanja romščine kot pomembnega vira in elementa romske identitete (ter tudi upoštevanja njihove kulture) le-te ne ohranja, vzpodbuja in razvija, temveč nasprotno, prispeva k nazadovanju teh elementov in s tem osebni razdvojenosti med »romskim« in slovenskim. Vse to pa neugodna struktura, videz in pomanjkljive funkcije romskih naselij samo še utrjujeta. Nedvomno bo za prihodnje raziskave na tem področju ostalo še veliko dela. Obstoječi vzgojno-izobraževalni model je ne le integracijski, temveč v bistvu tudi asimilacijski, za etnično osveščene Romi manj privlačen in navsezadnje tudi manj učinkovit prav v pogledu vključevanja pripadnikov romske skupnosti v slovensko družbo.

Pregled funkcij romskih naselij je mogoče skleniti z ugotovitvijo, da romska naselja zagotavljajo poleg bivalne (stanovanjske) le zelo omejeno mero ostalih vlog, ki se lahko nudijo na ravni naselja. Ta primanjkljaj ovira Rome na drugih področjih in zmanjšuje njihovo uspešnost pri različnih vidikih družbene integracije. Celo več: izvrševanje različnih funkcij na lokalni ravni vodi v konfrontacijo ali celo konflikte z okoliškim prebivalstvom. Pri urejanju in načrtovanju romskih naselij bo potrebno funkcijam nameniti večjo pozornost.

5 Dobre prakse in njihov pomen pri urejanju romskih naselij

5.1 Pojem dobre prakse

Urejanje prostorskih problemov romskih naselij in odnosov z njihovim sosedstvom je najpogosteje obravnavano izključno kot »problem«. Iz tega izvira pogost minimalizem, s katerim se skuša urediti najnujnejše – in pri tem se ambicije načrtovalcev pogosto ustavijo. Na ta način bodo romska naselja trajno zaostajala in bila v svoji bližnji okolici in tudi bistveno širše opazovana predvsem skozi prizmo različnih težav. Za uresničevanje smejsih razvojnih načrtov je potrebna tudi spodbuda in zgled. Dobra praksa. Ali na slovenski ravni in tudi drugje po svetu obstajajo zgledi, ki jih je smiselno vsaj premisliti, če že ne posnemati?

Ker so romska naselja nekoliko posebna po svojem nastanku in se pomembno razlikujejo od ostalih po svojem videzu, strukturi in funkcijah, je jasno, da zglede ostalih, slovenskih naselij verjetno ni mogoče preprosto uporabiti in to kljub temu, da obstaja za vse enoten pravni red in da je pri romskih stanovalcih prisotna želja po konformizaciji svojih bivališč s slovenskim okoljem. Poleg tega so mnogi dosednji poskusi ureditve romskih naselij naleteli na slab odmev prav zaradi neupoštevanja posebnosti in identitete romskih naselij in Romov kot narodne skupnosti ter njihovega odnosa od teritorija, na katerem živijo. Težnja, da bi v doglednem času vsa ali večino romskih naselij v Sloveniji sanirali in obenem formalno in funkcionalno vključili v slovenski naselbinski sistem, je bila med glavnimi vodili dela že omenjene strokovne skupine. V dosedanjih analizah stanja in ocenah možnosti razvoja romskih naselij izstopajo različne prakse, ki so privedle do različnih izboljševanj na področju bivalne kakovost kakor tudi infrastrukturne opremljenosti naselij kot zaključenih prostorskih celot. Te prakse so deležne posebne pozornosti in obravnave. Proučiti je bilo treba, saj obstajajo konkretni primeri reševanja prostorskih vprašanj in proučiti dobre prakse kot morebitni vzorec ravnanj, ki bi ga bilo mogoče uporabiti tudi drugje.

Prav tako ne gre zanemariti mednarodne dimenzije dobrih praks. Neredko se vsiljujejo vzorci politik, kako reševati določena vprašanja. Za področje človekovih pravic je skoraj pričakovano, da se bodo skušali uveljaviti pristopi univerzalnega značaja. Romi kot socialno ranljiva skupina prebivalstva so tu najbolj izpostavljen in opazovan del prebivalstva, vsaj v Evropi. Tako je komisija ZN v zadnjem desetletju dajala pomemben poudarek oskrbi z vodo in sanitarijami specifično z vidika ene od univerzalnih pravic. Glede na postavljene elemente, ki jih mednarodna javnost,

predvsem ZN, opazujejo, so sicer za slovenske razmere nekoliko netipične. Slovenski Romi so, primerjaje s skupinami marsikje drugje po Evropi, dosegli naseljitveno stabilnost (drugod so marsikje še »potujoči«) in s tem eno od bivalnih konstant. Nadaljnje prilagoditve, ki izhajajo iz stalne naselitve in zmanjšanega akcijskega radija, zato pa tem bolj intenzivnih prostorsko relevantnih odnosov na tem ožjem bivalnem območju, so ustvarile vrsto novih problemov, v precejšnji meri navezanih prav na tematski okvir oskrbe z vodo in adekvatno sanitarno infrastrukturo.

Primerjalna študija evropskih in slovenskih pristopov k urejanju tako vodno-sanitarnih, kakor tudi bivalnih razmer v širšem, bi bila zelo potrebna s tega vidika. Z vsemi argumenti empiričnega pristopa je smiselno izpostaviti predvsem celovito obravnav in posledično tudi celovite sanacijske rešitve v romskih naseljih, če in kadar vstopajo tudi formalno v slovenski naselbinski sistem. Verjetno ta odločitev potegne za sabo določen krog razočaranih, ki pričakujejo predvsem intervencijski način delovanja tudi na planskem področju, ki pa je po svoji naravi evolucijski in torej vezan na sklenjeno verigo zaporednih različnih aktivnosti, odločitev in vlaganj, ki prav zaradi svoje zaporednosti najprej rešujejo lokalne situacije racionalno in trajnostno, ter s tem postanejo dober zgled (dobra praksa) tudi za druge – in drugod.

Dobra praksa je torej bolj kot neka oblika samohvale pomembna in potrebna zaradi kriticizma, ki ga ustvarja. Ta zahteva presojo, ali s(m)o na pravi poti: ali torej smemo resno računati, da se bodo sorazmerno velika vlaganja v lokalno infrastrukturo romskih naselij v fazi njihove vzporedne sanacije v planskem smislu ter formalnega vključevanja (vzpostavljanja legalnosti) »vrnila« v obliki trajnejše bivalne kakovosti za stanovalce romskih naselij ter tudi odpravila mnoge neugodnosti bližnjim sosedom (in bo torej »javno« realno dostopno vsem), ali pa se bomo (zopet) znašli pred dejstvom, da je bil še en neuspeh poskus.

5.2 Pomen dobrih praks

Čemu sploh dobra praksa?

Privlačnosti tega izraza moremo že v začetku dodati določen kriticizem, saj sam izraz v kontekstu romskih naselij dokazuje, da so dobre prakse vsaj deloma rezultat odsotnosti določenega sistematičnega pristopa. Ker so romska naselja do sedaj (še vedno mnoga) predvsem vzporeden bivalni in funkcionalni prostor Romov in torej tisti del slovenskega realnega naselbinskega sistema, ki kot javni prostor ne deluje in formalno skoraj ne obstaja, so določeni premiki v smeri realne integracije teh naselij in njegovih prebivalcev bistvenega pomena. V tem smislu pa so dobre prakse znamenje ne le zavesti različnih dejavnikov, da je dejavna sprememba odnosa

do romskih naselij nujna in večstransko koristna, temveč širše vzeto tudi odraz humanistične naravnosti slovenske družbe, v določenem smislu pa tudi iznajdljivosti zlasti lokalnih dejavnikov. V teh »dobrih praksah« moremo torej prepoznati različne obraze slovenske upravne, politične, kulturne in raziskovalne srenje in njihov smisel za reševanje problemov.

Ko je raziskava o procesih v romskih naseljih, potekajoča v okviru dela Strokovne skupine za reševanje prostorske problematike romskih naselij, dokazala pomembne spremembe v njihovi statusni opredeljenosti, je izraz dobil novo, pravzaprav konceptualno podobo. Dobra praksa kot prenosljiv »model«, način ali celo koncept reševanja tako odpira predvsem razvojno plat tega pojava. S tem pa že narekuje tudi resno analizo dosedanjega početja in perspektivnosti vlaganja v romska naselja. Celo več: sili nas k operativnosti in konceptualnosti tega pojma. Prav to pa je tudi naš namen, ki je bil kot razvojna opcija postavljen kmalu po začetku delovanja strokovne skupine.

Tretji premislek o dobrih praksah vodi na mednarodno raven. Ker ostajajo romske tematike v evropskem prostoru ena od stalno navzočih tem, je Madžarska ob prevzemu polletnega predsedovanja Evropski uniji skrb za integracijo Romov izpostavila kot eno svojih prioritet delovanja. Jasno je, da bo treba o tej tematiki razpravljati pogosto in nujno tudi bolj kvalificirano. Pobuda je zahtevnejša, kot si je mogoče predstavljati sedaj, saj terja ne le aktiven pristop temveč strategijo in nič manj. Slovenija ima v tem kontekstu zelo zanimiv položaj, saj se bo slej ali prej treba soočiti s problemi aktualnih manjšinskih ureditev, nastalih (v svojih zasnovah) še globoko v socialističnem obdobju, ko je bila Evropa ideološko, vojaško, politično, gospodarsko in celo kulturno polarizirana, meje močno nadzorovane in marsikje zaprte in je v poslovnem svetu za pol Evrope veljala dirigirana gospodarska usmeritev s primarno naslonitvijo na industrijo kot motor gospodarskega in družbenega razvoja, terciarne dejavnosti pa so bile nujno zlo, razen v razvitih državah srednje in zahodne Evrope, kjer je igrala neredko (vsaj v določenih regijah) vlogo paradnega konja nacionalnih gospodarstev. Tedaj je tudi država imela izjemno družbeno moč in vpliv. Sedaj tega ni več. Evropska družba je odprta, meje enostavno prehodne, večjezičnost in polikulturnost postajata svojevrstna družbena norma. Prav Romi kot že prej šibka družbena skupina v dosledno vseh evropskih družbah je v tekmovalnosti evropskega trga delovne sile izgubili marsikatero tržno nišo. Večanje zahtev po kvalifikacijah in delovni usposobljenosti je to skupnost marsikje odrezalo od preživetvenih možnosti, obenem pa je odprtost evropskega prostora verjetno inspirirala k vnovičnemu povečevanju prostorske mobilnosti (kar je sicer zelo evidentna lastnost vseh Evropejcev po uvedbi in

širjenju »schengenskega« prostora in skupne valute). Epizode z nekaj tisoč Romi, ki jim je Francija zaradi specifičnih težav odpovedala gostoljubje, je nazorna in poučna in zelo slabo bi bilo, če se kritična analiza začne in konča pri načelni obsodbi tega akta, prezrle pa bi se realne socialne in prostorske procese, v katerih so se znašli Romi. V različnih evropskih državah pristopajo zelo različno. Smiselno bi bilo proučiti različne pristope in načine po državah EU in pregledati, v kolikšni meri se slovenske izkušnje skladne z drugimi. Po dosedanjih vedenjih nimamo razloga, da smeli biti v zadregi glede opravljenega in načrtovanega, še manj (čeprav je to opazna kontradikcija!) pa nas smeli dosežki odtujiti od reševanja problemov in iskanja razvojnih iniciativ. V širšem kontekstu manjšinskega vprašanja pa bo treba tudi kritično spregovoriti o relevantnosti normativnega reševanja manjšinskih problemov. Ta koncept je z vidika specifičnih manjšinskih pravic pričakovan, umesten in do neke mere dober, razvojno pa najmanj vprašljiv, če ne celo v določeni meri kontraproduktiven.

Slovenski Romi imajo drugačen položaj. Po stoletjih nomadskega in polnomadskega življenjskega stila imamo stalno naselitev, a na območjih ter na način, ki ne dopušča enakovrednega standarda in primerljivih izhodiščnih možnosti za vstop njihovih pripadnikov na trg dela, izobraževanja, oskrbe in družabnega življenja. S težavami si to ustvarjajo sami, ponekod z veliko, drugod z zelo skromno mero razumevanja in podpore. In tu so dobre prakse: početje, kako iz nelegalnega preiti v legalno, kako iz zasilnega v stalno, iz tvegane v zanesljivo, iz specifičnega v tipično... bivanje, delo, oskrbo in izobrazbo. Slovenski Romi so lokalizirani, tesno, tudi emotivno navezani na prostor bivanja (romska naselja), pravi »lokalpatrioti«. Toda pridobljena prednost je medtem že postala razvojna slabost, saj so romska naselja večinoma precej zaprta. Socialnogeografska analiza nekaterih izbranih primerov v zadnjih letih (Smrekec, Kerinov Grm, Dobravice, Hudeje in druga) jasno potrjuje, da so organizirana nekoliko »obrambno« in s samo lokacijo ter različnimi strukturnimi elementi dokazujejo, da je življenje obrnjeno navznoter, želje pa gredo navzven, v svet. Obilica konfliktov in konfrontacij, s katerimi se srečujejo okolja z romskim prebivalstvom, so rezultat in odraz teh naglih sprememb in neuskkljenih prostorskih ravnanj. Romska naselja potrebujejo torej zlasti odprtost. To je mogoče storiti le z dobršno mero vzajemnosti, torej oblikovanja partnerstva in sodelovanja. Tu nastopijo »dobre prakse« ne le kot izkušnja, temveč kot koncept.

Za razumevanje pristopov in konceptov dobrih praks je treba imeti pred očmi socialno-prostorsko podobo Romov in romskih naselij kot njihovega življenjskega prostora. Ta je preozek, da bi lahko zagotovil izpolnjevanje vseh sodobnih funkcij, in preskromen in neprilagojen, da bi lahko predstavljal privlačnost in vsečnost

vsem ostalim. Preveč je dragocen, da bi ga smeli pustiti še naprej v sedanjem stanju. Romski življenjski prostor je zato pred razvojnimi izzivi, kakor je tudi romska skupnost, ki se z novimi oblikami povezovanja in organizacije počasi, a vendarle uspešno preobraža v enega od evropskih narodov.

Dobre prakse so na koncu predvsem razvojni izziv, glede na opisane okoliščine pa skorajda imperativ, ki mu ne bi smeli obrniti hrbta v fazi njegove nagle, a občutljive preobrazbe.

5.3 Dobre prakse kot koncept

5.3.1 Izhodišče dobrih praks: uvid v nujnost sprememb

Izhodišča za uvedbo ali sploh nastanek dobrih praks gre iskati v pripravljenosti treh ključnih strani: Romov, države in lokalne skupnosti (občine). Te strani so tudi najpomembnejši partnerji / stranke v postopkih in širše gledano v procesu, ki ga je treba sprožiti, voditi in zaključiti. V ta proces lahko pozneje vstopajo in izstopajo iz njega tudi drugi dejavniki, ki imajo glede na krajevne in časovne okoliščine lahko zelo pomembno vlogo.

Prva stopnja je zavedanje o problemu in uvid v resnost težave, s katero se soočajo. Jasno mora postati, da je določena aktivnost potrebna in celo nujna ter da je vztrajanje pri obstoječem stanju razvojna ovira. Zadrževanje problema ni smiselno, saj so možnosti, da se stanje še izdatno poslabša. Na tej stopnji imamo večkrat opraviti z dvema vrstama zadržkov, ki so prisotne na različen način pri vseh treh straneh. Prvi izhaja iz prepričanja, da je težava prevelika in je ni mogoče spremeniti. Ne vidijo primernega izhoda. Zato se taktično raje prilagodijo čakanju na priložnosti in časovno odmikajo v prihodnost. Druga vidi priložnosti reševanja predvsem v drugih nosilcih in taktično prav tako čaka na tuje iniciative, na impulze, spodbude in okoliščine ki bi (morebiti) enostavneje, ceneje ali drugje reševala lokalni problem. Neredko se ne odločajo za spremembe tudi zaradi bojzani pred poslabšanjem, predvsem možnostmi konflikta ali zaostrovanjem le-tega. V tej razvojni fazi je prepričevanje o nujnosti zgolj tolerančnega gledanja na lokalne probleme (ki so ga zmožni predvsem tisti, ki s težavami neposredno nimajo nobenega opravka), kontraproduktivno, saj sile in pričakovanja usmerja na napačni tir in s tem onemogoča vse tiste, ki bi želeli nekaj storiti – in tvegati.

Druga stopnja je zavestna odločitev za prevzem določenih ukrepov in s tem tudi nekaterih stroškov, dela in tveganj. To pomeni sprožiti akcijo, ki bo angažirala čas, delovne moči, sredstva, kapital, ki bo dala temu projektu določeno prioriteto in se soočala s kritikami. V tej fazi pride do odločilnega mišljenjskega premika, ki bo

pozneje takoj zahteval akcijo, torej angažiran pristop in sprejel razumljivo mero poslovnega in medčloveškega (odnosnostnega) tveganja. Morda v tej fazi ni povsem jasno, kaj in kako bo treba postopati, znan pa je strateški cilj in vzpostavljena komunikacija, če je prej ni bilo. Do zavestne odločitve lahko pride, ko nosilec ideje pridobi dovolj »zaveznikov« v domačem okolju in potem skuša doseči boljšo komunikacijo, prek katere računa na tvorno sodelovanje.

Tretja stopnja je logično nadaljevanje druge in obsega predvsem organizacijo in izvedbo določenih aktivnosti. To je operativna faza, ko se iniciator poveže z vsemi tistimi dejavniki v lokalnem, državnem in mednarodnem okolju, na katere računa kot tvorne in smiselne stebre določenih parcialnih ali celovitih rešitev. Ni nujno, je pa dobro, če iniciator pri teh aktivnostih sledi logiki koncentričnih krogov, kar pomeni angažiranje čedalje širšega spektra ljudi, institucij. Ta zagon je potreben tudi zaradi tega, ker je začetni proces »dokončen« le v izbranih projektih (na primer vzpostavitev legalnih stanj ali izgradnja bazične infrastrukture), manj ali pa sploh ne v odnosnostnem: odnosi se lahko nenehno, torej konstantno izboljšujejo in prilagajajo novim situacijam. Tedaj je zelo pomembno, da se v prevzemanju določenih obveznosti partnerji nekoliko zamenjajo ter prilagajajo potrebam.

5.3.2 Pomen vzpostavljanja partnerskih odnosov

Romi so kot lokalna skupnost (mišljeno tako na ravni nekega naselja kakor tudi občine) v dveh vlogah: v vlogi iniciatorja in v vlogi prejemnika. Obe vlogi se prepletata in neredko celo personificirata v osebi romskega svetnika, ki je po svoji vlogi posrednik med Romi in institucijami na občinski ravni in tudi širše, obenem pa tudi mediator znotraj lokalnih romskih sredin. To pogosto nastopa problem kritične mase razgledanih oseb (formalna izobrazba je tu dobrodošla okoliščina, ni pa nujni pogoj), na katere je mogoče prenesti izvajanje določenih aktivnosti. Stanje se na tem področju le počasi spreminja. Predvsem gre računati na nastajajoči šibki sloj romske inteligence, ki naj bi v prihodnje prevzela vsaj nekatere aktivnosti. Širše pa je romska skupnost tista, ki mora narediti ključne misljenjske premike in zavestno pristopiti k spreminjanju življenjskega stila, ki bo omogočal uporabo danih in pridobljenih dobrin. Pomembno je torej, da iniciativa pride iz romskih vrst in da tam tudi vztraja.

Lokalna skupnost / občina je upravljavec prostora, zato zanesljivo ključni naslovnik. Zaradi širokih pristojnosti na področju načrtovanja in upravljanja ključnih prostorskih, gospodarskih in kulturnih dobrin v lokalnem okolju razpolagajo z

veliko upravno močjo. Toda ta je odvisna od kadrovske zasedbe (človeški potencial) in razpoložljivih sredstev, pa tudi od trenutno obstoječih problemov, ki jim morajo v načrtovanju in upravljanju dati določeno prioriteto. Male občine so tu ekonomsko in kadrovsko šibke, kar lahko le delno nadomestijo z iznajdljivo racionalizacijo. Omeniti pa je treba še problem skromnega prostorskega potenciala zlasti v primerih, ko je zaradi sedanje lokacije romskega naselja njegova nadaljnja usoda tam negotova in tudi nesmiselna in zaradi zakonskih določil ne bo dosegla sprejemljive planibilnosti. Vendar lokalna skupnost ni samo župan in njegova ekipa (občinska uprava), temveč tudi občinski svet. Ta je kot politično telo spremljevalec in dajalec pobud, pa tudi kritik in ovira. Prakse slovenskih občin so različne. Zaradi pluralnosti in tudi načina delovanja mora občina (župan z ekipo) slediti tudi logiki in razmerju sil, odvisno od sestave po strankarski ali osebni noti. To ni vedno enostavno. Na drugi strani je za učinkovitost občin pri izvajanju aktivnosti odločilnega pomena, ali obstaja konsenz med dvema ali več političnimi poli občine.

»Država« je priljubljena sintagma vselej, kadar je potrebno seči po sredstvih, ukrepih, obveznostih in odgovornostih. V kontekstu reševanja specifičnih problemov romskih naselij je to še kako izraženo. Državne institucije (ali njihovi postavljeni pooblaščenec oziroma ekipe) so lahko tudi razsodnik ali mediator v morebitnih sporih in nesoglasjih. Zaradi upravne moči so zanesljivo tiste, od katerih se upravičeno pričakuje ne le tretja faza, temveč v določenem smislu tudi prva (še posebej) in tudi druga: da so torej lahko tudi iniciatorji in spodbujevalci procesov. Pri tem je treba omeniti, da ima Slovenija na tem področju dokaj dobro zasnovo. Ta je najprej pravna (v določilih Ustave RS, področnih zakonih na polju prostorskega urejanja in načrtovanja ter varstva okolja, pa tudi kulture, šolstva, športa in političnega organiziranja). Je edina država Evrope, ki je o romski skupnosti sprejela poseben zakon z določili na različnih področjih. Čeprav mu nekateri pripisujejo precej kritik, morda temu ni ravno tako. Da bi zakon zares zaživel, je potrebno precej človeške podpore, predvsem sprejemnikov (receptorjev) med Romi samimi. Institucionalizacija in organizacija romske skupnosti je pač v razvoju in zaradi že omenjenega kadrovskega primanjkljaja ponekod izvedbe šepajo. Zakonodajna platforma mora najti svoje logično in transparentno delovanje v politiki, torej izvedbenem (izvršilnem) delu. Slovenija je aprila 2010 sprejela akcijski načrt, nanašajoč se na romsko skupnost, v katerem je podrobno opredelila možnosti, naloge in ključne prioritete delovanja v smeri izboljševanja tudi bivalnih pogojev Romov, pomembno pa je, da je tu tudi dikcija integracije romskih naselij v slovenski naselbinski sistem.

5.3.3 Kazalci (merila) dobrih praks

Da bi lahko bolje razumeli pojem dobrih praks in jih med seboj primerjali, je smiselno vsaj okvirno postaviti nekaj meril. Vsa niso taksonomsko merljiva, temveč zajemajo kakovostne opredelitve določenih ukrepov in postopkov. Postavljena merila so v razmislek, saj se doslej s tem na ta način niti nismo ukvarjali. Pojem dobre prakse je bil pogosto (in je še vedno) zelo subjektivno postavljen. Tudi v nadaljevanju se bo najbrž treba še zatekati k tej metodi. Nanašajo se predvsem na naselja sama, saj so ta ključno opazovališče. Seveda bi bilo dobre prakse mogoče gledati tudi s kake druge perspektive

Kazalci dobrih praks so torej lahko:

- planska opredeljenost zemljišč, na katerem so romska naselja
- število in delež objektov z gradbenim in uporabnim dovoljenjem
- kakovost zgrajenih objektov
- promet in lastništvo zemljišč, kjer stoji romsko naselje
- opremljenost naselja / hiš z električno energijo
- vodovodno omrežje v naselju in po posameznih objektih
- število in delež priključkov na kanalizacijsko omrežje
- raven požarne varnosti
- dostop do naselja z utrjeno cesto (kategorija) in kakovost le te
- postajališče javnega potniškega prometa
- kakovost prometnih površin znotraj naselja
- urejenost odvoza smeti in sortiranih odpadkov
- vizuelna (arhitekturna in krajinska) urejenost naselja
- obstoj zelenic in javnih površin v naselju
- urejenost zasebnih zelenic, vrtov in odprtih površin v naselju
- navzočnost javnih institucij v naselju
- navzočnost gospodarskih dejavnosti v ali ob naselju
- stopnja zaposlenosti oziroma delež oseb z dohodki (tudi občasno, priložnostno)
- število oseb, ki prejemajo socialno podporo
- kulturna dejavnost odraslih in otrok
- športna dejavnost odraslih in otrok
- delež vsolanih otrok in rednost obiskovanja pouka
- delež otrok, ki po OŠ nadaljuje šolanje
- delež odraslih, ki se je udeležil katerekoli oblike dodatnega izobraževanja in usposabljanja
- število in dejavnost organizacij in društev
- način financiranja projektov na področju urejanja naselij

- vsota, ki je namenjena urejanju naselij v določenem (nekaj let, do 10 let, več kot 10 letno obdobje)
- iniciativnost prebivalstva (Romov) pri dajanju pobud in spremljanju aktivnosti
- delež stanovalcev, ki je aktivno sodeloval pri urejanju naselja, vključno z lepševalnim delom
- delež stanovalcev, ki je sofinanciral urejanje določenih kapacitet v naselju (svojih)

Zelo pomembna je tudi ocena odnosov med stanovalci romskega naselja in prebivalci okolice, kar je mogoče ocenjevati bodisi na podlagi vzorčne ankete ali pa določenih indikatorjev.

5.3.4 Dejavniki dobrih praks

Med dejavnike se uvrščajo vsi, ki lahko aktivno posežejo v katerikoli stopnji (fazi) in na kakršenkoli način. To so lahko krajevno opredeljene skupnosti, institucije, organizacije in posamezniki na državni, regionalni in lokalni ravni ter podobne organizirane oblike civilne družbe.

- Romska skupnost v naselju / in občini
- romski svetnik
- romsko kulturno / športno društvo ali druge organizirane oblike povezovanja in delovanja
- romske organizacije na regionalni in državni ravni
- občina (župan, občinska uprava)
- občinski svet
- osnovna šola
- druge izobraževalne in vzgojne ustanove
- policija
- center za socialno delo
- politične organizacije in stranke
- kulturne in športne ter druge organizacije in društva na lokalni ter regionalni ravni
- cerkev na krajevni ravni
- organizirane oblike civilne družbe
- Urad za narodnosti
- resorna ministrstva
- uradi in organizacije na državni ravni
- raziskovalne ustanove; zlasti Inštitut za narodnostna vprašanja
- univerze in akademska združenja
- mediji

5.3.5 Državna skrb za sanacijo romskih naselij

Skrb države za izboljšanje položaja Romov v Sloveniji ima dolgo, večdesetletno tradicijo. Vendar so bili ukrepi sporadični in pogosto prepuščeni lokalnim skupnostim. Nekatera naselja, izključno v Prekmurju, so že tedaj v šestdesetih in sedemdesetih letih 20. stoletja dobila stalno lokacijo in se pričela postopoma preobraziti. Ta proces je bil dolg in za udeležence morda celo odločno prepočasen, toda bil je začetek, na katerem je bilo mogoče graditi in se učiti. Tudi na napakah in zastojih. Predaleč bi prišli, če bi omenili vse poskuse stalne naselitve in zaposlitve (več o tem npr. Štrukelj, 2004).

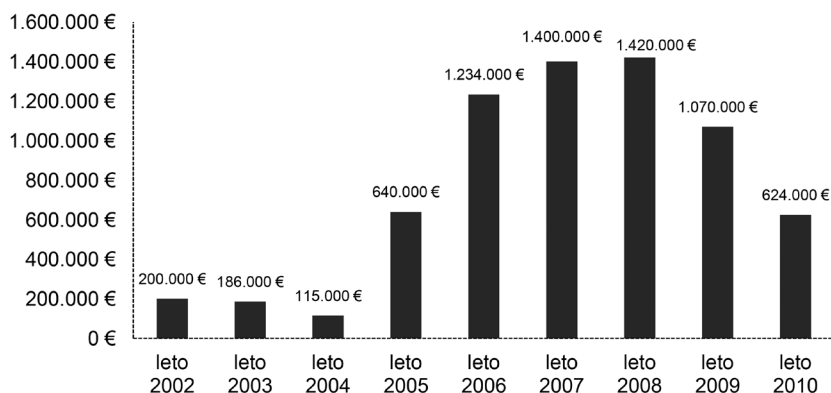
Problemi v romskih naseljih, z njimi in ob njih so se kopičili. Poskusi večjih vlaganj in sanacij so se pogosto izjalovili zaradi odsotnosti legalnih stanj. Problema sta bila dva: črne gradnje, ki so bile večidel na tujih zemljiščih. Slednji je bil poseben problem odnosov, prvi pa je onemogočal implementacijo različnih projektov, posebej kar zadeva javno infrastrukturo. Zavedajoč se teže tega problema je bil leta 1993 dan obsežen zakon in uredba, ki naj bi v kratkem času vzpostavila legalna stanja. Ta pozneje imenovan »črnograditeljski« zakon in pripadajoči poskusi so temeljili na domnevi, da bo mogoče na tej podlagi v kratkem času potem omogočal boljši izkoristek javnih razpisov na področju infrastrukture. Izkušnje pa niso bile dobre, saj se je za abolicijo črnih gradenj odločil le manjši del »črnograditeljev« in le malo Romov. Ker se občasno javljajo ideje o ponovni aboliciji in hitrem ad hoc reševanju problemov, je v svarilo primerno razmotriti izkušnje omenjenega interventnega zakona.

Interventni zakon, s katerim bi tudi romskim naseljem omogočili enostavnejšo pot do legalnosti bivanja, je bil koncipiran na strogosti in nekompromisnosti ukrepanja, kar naj bi bil pomemben pogoj za učinkovitost. Zgodilo se je ravno nasprotno. Deklarirana odločnost se je močno reducirala na lokalni ravni, ko je naletela na pri sprejemanju odločitev o usodi nepremičnin. Očitno je, da je bilo odločanje o legalizaciji nedovoljenih posegov na lokalni ravni neustrezna rešitev. Intervencijski način delovanja, ki je zahteval hitro in enkratno akcijo, ni spodbujal in niti ne dopuščal procesnega reševanja teh pojavov na področju poselitve. Nasprotno je stimuliral razmišljanja o naslednji abolicijski možnosti in ustvaril klimo sprejemljivosti črnih gradenj (reševanje stisk) oziroma kompenzacija za počasnost postopkov pri pridobivanju raznolikih dovoljenj na področju gradnje objektov in sorodnega. Izjalovila se je tudi možnost celovitega evidentiranja problemov na področju poselitve, ki bi ga lahko opravile le kvalificirane službe. Verjetno je treba to pripisati tudi slabostim zemljiške knjige. Interventno reševanje nakopičenih problemov je bilo očitno obsojeno na neuspeh. Učinki

interventnega zakona so bili torej lahko le formalno-pravni, nikakor pa ne celoviti in vsebinsko ustrezni. Problematika je namreč tako kompleksna, da bi bila prava pot najverjetneje v njenem procesnem reševanju. Po nekaterih ocenah je od okoli 6.000 naselij v Sloveniji skoraj polovica oblikovno, prostorsko ali ekološko degradiranih z izgubo njihove identitete. Nedovoljeni posegi so prav gotovo eden izmed najbolj vplivnih dejavnikov tega stanja.

Verjetno tu ni bilo dovolj pretoka informacij ali pa so zaradi nezaupanja eni in drugi taktično čakali na boljše priložnosti. Nekaj naselij pa je tedaj vendarle vzpostavilo legalna stanja. Slaba izkušnja je bila nedvomno v tem, ker je »legalizacija« dosegla celo primere, kjer so pozneje ugotavljali različne konflikte interesov ali pa sploh, da tam preprosto ni mogoče trajno dobro zasnovati bivališč. Neuspeh je verjetno botroval veliki previdnosti na tem področju, saj v naslednjih letih ni bilo večjih poskusov. Na prelomu tisočletja je bilo več razpisov, namenjenih občinam in sicer za potrebe infrastrukture ter sanacijo naselij, vključujoč pri tem tudi pridobitev potrebnih gradbenih dovoljenj za objekte ter planske zasnove teh naselij v celoti.

V naslednjih letih se je vlaganje v infrastrukturo povečevalo, saj se je vsota razpisanih in tudi porabljenih sredstev po letu 2005 močno povečala in zadržala do leta 2008, nato pa začela nazadovati. Verjetno je k temu deloma prispevala tudi gospodarska kriza ali pa sprememba državnih prioritet po volitvah 2008. Vsekakor je bilo obdobje povečanega vlaganja kratko, a pomembno, saj če primerjamo tudi spremembe na področju planske zasnove romskih naselij ugotovimo med leti 2007 in 2010 velik skok za četrtno, kar je glede na okoliščine zelo veliko.

Grafikon 11: *Vlaganja RS v infrastrukturo v romskih naseljih med leti 2002 in 2010. Razpisi Službe vlade za lokalno samoupravo in regionalno politiko*

Vir: *povzeto po: Poročilo Urada za narodnosti, 2010, str. 23–24*

Le za primerjavo lahko podamo še spremembe v planski opredeljenosti romskih naselij med leti 2007 in 2010. Metodologija ni povsem enaka, zato ni mogoče posploševanje. Zelo jasno pa je viden trend povečevanja romskih naselij, ki so jih občine v svojih Občinskih prostorskih načrtih opredelile kot primerne za naselitev in gradnjo stanovanjskih objektov. S tem zgodba še nikakor ni končana, le bistveno boljše podlage za črpanje sredstev iz državnih in mednarodnih razpisov je mogoče pričakovati.

Ti podatki vendarle zgovorno kažejo, da smo sredi zelo intenzivnega procesa preobrazbe romske družbe v celoti. Prav zaradi tega je še kako potrebna sistematična strukturna pomoč, ki bo procese socialnega razslojevanja in prilagajanja standardom družbenega okolja (torej slovenske družbe) Romov pospešila in do neke mere usmerjala. Po drugi strani pa je mogoče izraziti zadovoljstvo, saj je tako očiten napredek zanesljivo tudi rezultat različnih dejavnikov, ki smo jih v zadnjih letih uspeli kanalizirati v oprijemljivo smer: smer družbene integracije.

Družbeno vključevanje Romov je sicer precej starejša težnja, ki dolgo ni imela – kljub trudu – posebnih uspehov. Delo Strokovne skupine za reševanje prostorske problematike romskih naselij je, skladno z drugimi dejavniki na državni ravni, zlasti delom Urada za narodnosti, ki je pripravil Nacionalni načrt ukrepov, svoje aktivnosti usmerjali zlasti na to področje. V tem okviru je mesto tudi prostorsko-bivalnim dimenzijam romskega vprašanja, čeprav drugih področij, kot so šolstvo, kultura, politična participacija in gospodarstvo ne zanemarija. Pričakovati je, da bo intenziven in dokaj zavezujoč pristop spodbudno vplival tudi na drugih področjih, zlasti izobraževalnem in zaposlovalnem.

Strokovna skupina je v svojih izhodiščih, ki jih je izdelala v prvem sklicu po letu dni svojega delovanja, izpostavila delovne scenarije razvoja romskih naselij:

- scenarij hitrega vzpostavljanja legalnosti
- scenarij postopnega strukturnega prilagajanja in vzpostavljanja legalnosti
- scenarij zadržanega vzpostavljanja legalnosti

Izbran je bil srednji scenarij. Po tem je vzpostavljanje legalnosti eden od ključnih ciljev, ki pa jih je mogoče doseči le, če se hkrati odvija tudi proces strukturnega prilagajanja (torej sanacije gradbene strukture in opremljenosti) romskih naselij. Glavni cilj je vključitev romskih naselij, če je le mogoče, na isti lokaciji, v slovenski naselbinski sistem. Ta naselja se ob tem intenzivno odpirajo navzven, odpravljajo bariere in vzpostavljajo elemente boljše povezanosti z lokalnim okoljem.

Dobre prakse je torej mogoče najti tam, kjer bo prišlo do vzpostavitve zavedanja o nujnosti sprememb, kjer jih bodo zmožni tudi operacionalizirati in jim dati

pomembno prioriteto in kjer bodo zmožni vključiti širok nabor dejavnikov ter z njimi vzpostaviti partnerski odnos. Prav sodelovanje je ključno, saj so časi pokroviteljskega odnosa pri izdelave projektov »za Rome« mimo in je potreben preiti k načinu dela z Romi, kolikor niso že sami postali iniciatorji.

5.3.6 Socialni in ekonomski vidiki dobrih praks

Pogoj dobrih praks je komunikativnost in sprejemanje odgovornosti. Iniciativi, podani s katerekoli strani (državne institucije, občina, Romi), mora slediti tudi ustrezno partnerstvo. Jasna odločitev za spremembe položaja, strukture nekega naselja naj bi bila spremljana z aktivnostmi na drugih področjih, od kulture, športa, aktivnega opleševanja naselij, skupnih akcij in drugega.

V ta kontekst se lahko vključuje zlasti civilna družba, od različnih organizacij do institucij, kot je na primer verska (cerkvena) ali druge. Dobre prakse lahko temeljijo le na sožitju in določeni toleranci. Toleranca ne more biti le enostranska.

Socialni vidiki podpirajo zlasti komponento odpiranja romskih naselij. Najprej s povečano komunikacijo v naselje pridejo, vključno z (lahko da, lahko tudi ne) nekaterimi institucijami (vrtci se tu izkazujejo kot dobra praksa). Sem je mogoče šteti vse oblike organiziranosti in aktivnosti, ki povečujejo obiskovanost romskih naselij in obenem omogočijo vaščanom obiskati druge kraje in okoliščine. Človeški pretok je za doseganje socialnih ciljev ključen.

Na državni ravni je možnosti precej, saj se lahko tudi državne ustanove pojavijo kot iniciator ali mediator, pričnejo določen proces, vendar ga je potem nujno potrebno prestaviti na lokalno raven. Pri tem ima najpomembnejšo vlogo izobraževanje, usposabljanje in sprotno delo, nekoliko pa tudi nadzor in če je potrebno, tudi usmerjanje.

5.3.7 Dobre prakse kot razvojni izziv

Izzivi postopnega spreminjanja romskih naselij in njihovo strukturno prenavljanje ter formalno (pravno), infrastrukturno in socialno vključevanje v slovenski naselbinski sistem je predvsem proces. Pri tem ne gre (ali vsaj ne sme iti) za golo vključitev, ne glede na stranske učinke, temveč za oblikovanje delujoče in komunicirajoče skupnosti.

Čeprav se načrtovalci večkrat znajdejo v dilemah zaradi neoperativnosti zakonodaje, pregled praks kaže, da to vsekakor ni glavna ovira. Je pa pomembna in vsaj v določenih okoliščinah lahko nadležen spremljevalec, ki utegne zavreti proces

integracije. Slabo pa bi bilo, če bi zaradi težnje po hitenju (hitrost rešitev in poenostavitev postopkov) zanemarili strokovnost predlogov in nekaterih rešitev. V celoti gledano pa zakonodajna plat ni tista, ki bi bila glavna ovira na poti strukturnega in funkcijskega prilagajanja romskih naselij in njihove integracije v slovenski prostor in družbo.

Dobre prakse je treba prepoznavati in na(d)grajevati, saj so lahko pomembna motivacija tudi za druge, oziroma slaba reklama, če ne dobijo ustreznega odmeva. V družbeni klimi vse večjega individualizma in neoliberalizma bo razumevanja za socialno entropijo manj, zato bo treba za privlačnost dobrih praks sistematično skrbeti. V to se lahko vključuje sistem podpor, predvsem projektno naravnani in financirani, vključno z možnostjo »zadržanja« sredstev, če pride zaradi »višje sile« do postopkovnih zastojev. Sredstva naj bi se ne izgubila.

Potrebna je podpora planskih rešitev v okviru celovitih načrtov sanacije in integracije, kar bi pomenilo tudi kombinirane razpise več ministrstev ali služb v enem »paketu«. To bi omogočilo večjo ekonomsko akumulacijo, izvajalce pa prisililo k čim bolj celovitemu, strokovno uravnoteženemu delovanju.

Posebej je treba poudariti pomen aktivne participacije Romov v modernizacijskih procesih. Če te ni, je dolgoročnost sanacijskih in planskih ukrepov zelo vprašljiva. Poleg tega je aktivna udeležba v omenjenih procesih nujna tudi zaradi večje identifikacije bodočih uporabnikov z investicijami in njihovim ožjim in širšim pomenom. Za participacijo se lahko šteje tudi vključitev Romov v različne čistilne in olepševalne akcije katerih cilj je boljši videz in tudi bolj zdrave razmere v naseljih. Ključna je vzgoja odgovornosti za estetiko prostora, red in urejenost in tudi spoštovanje tuje lastnine, javne in zasebne.

Problemov vloge izobraževanja tu ni treba izpostavljati posebej. Samoumevno je nadgrajevati uspele sedanje prakse in pristope. Vendar bi bil lahko odziv z romske strani boljši.

Povezovanje različnih dejavnikov in ne konkurenca med njimi (se dogaja!). Bistveni cilj je povečanje medsebojne komunikativnosti in izvajanje stvarnih pomoči. Ta plat medalje bo v prihodnosti še bolj pomembna, saj se bližamo fazi, ko bo večji del romskih naselij vključen v slovenski naselbinski sistem, ko bodo torej ta območja »legalna«, infrastruktura zgrajena. Potrebno se je torej pravi čas pripraviti na dinamiko znotraj naselij, na oblikovanje skupnosti in nadgradnjo osnovne bivalne kakovosti.

5.3.8 Nekateri primeri realizacije dobrih praks v romskih naseljih

Da bi lahko kvalificirano spregovorili o dobrih praksah, je potrebno upoštevati navedena merila, čeprav so posamezni elementi »dokazljivi« le pogojno ali pa so subjektivni. Kljub temu je ostalih dovolj, da je mogoče razmeroma zanesljivo določiti, kdaj lahko govorimo o dobri praksi in kdaj ne. Izpostavimo tista okolja / romska naselja, kjer so z angažiranim pristopom dosegli bistvene premike in angažirali dovolj partnerjev. Vsekakor pa je treba podčrtati, da so v ospredju posamezna romska naselja kot prostorsko-družbene celote in ne občine, čeprav so bile slednje (in ostajajo) ključni razvojni dejavnik, kar izhaja iz velike upravne moči na lokalni ravni. Da pa bi lahko angažirali svoje potenciale, je nujen tudi pristop državnih institucij, ki bodo s financiranjem projektov, spodbujanjem, svetovanjem, izobraževanjem in drugimi ukrepi prispevali, da občine ne ostajajo edini izvajalec, financer in skrbnik. Pomembno pa je, da imajo ta okolja svoje iniciative in ohranjajo vseskozi proaktiven pristop.

Še vedno pa bo ostala dilema, kaj je bilo najpomembnejše pri posameznih primerih. Tega morda niti ni mogoče natančno zamejiti, pa tudi potrebe ni. Pomembno je, da definiramo nekaj ključnih in primerno število ostalih dejavnikov, okoliščin in dejstev, ki so privedla do realizacije treh stopenj (zavedanje, organizacija, izvedba) projektov vključevanja romskih naselij v slovenski naselbinski sistem in ob tem izvedejo tudi različne ureditvene in sanacijske ukrepe na podlagi partnerstva z lokalnim (torej romskim) prebivalstvom.

Prej navedena dejstva o pomembnih premikih v planski opredeljenosti (sedaj je že več kot polovica romskih naselij vključeno v območja opredeljena za poselitev, ali pa so še v postopku) nakazuje, da se v tej kvoti skriva potencial dobrih praks. To so občine, ki so za posamezna romska naselja uspeli urediti najosnovnejše in se bodo potem, ali pa so se vmes že, lotili tudi infrastrukturnega opremljanja in sanacije. Toda ključni moment je gotovo tudi socialni del, kjer se na podlagi povečane komunikacije romska naselja »odpirajo«, s čimer je zagotovljen, ali pa vsaj bistveno bolj in boljše omogočen pretok ljudi in pridobivanje izkušenj. Ta komunikacija sproža interakcije, katerih delni rezultat so tudi drugačne potrebe in percepcije prebivalstva v bližnjem socialnem in kulturnem stiku.

V javnosti prevladuje stališče, da so razmere v Prekmurju bistveno boljše kot na Dolenjskem, Posavju in Beli krajini. Kar zadeva stopnjo medsebojne komunikativnosti, to gotovo drži. Težje pa je trditi glede infrastrukturne opremljenosti, saj so gospodarske možnosti v Prekmurju pač skromnejše. Tako je Pušča, največje romsko naselje v Sloveniji, po nekaj desetletjih sorazmerne prostorske kaotičnosti

postopoma prešla v mnogo skladnejšo strukturno podobo kot druga naselja v okolici. Pridobila si je temeljno infrastrukturo in nadaljuje pot z družbenimi dejavnostmi in pripravo prostorskih možnosti za njihovo izvajanje (športne in kulturne dejavnosti) ter različnimi gospodarskimi dejavnostmi. Je primer dobre prakse s postopnim razvojem in sorazmerno velikim vlaganjem Romov samih. Žal v slovenski javnosti ta prispevek Puščanov ni kaj dosti znan, niti niso to najbolj prepoznavni elementi dobre prakse. Pa so; ravno to je ključni moment, ki se je v Pušči zgodil že dovolj zgodaj in v eni generaciji do določene mere dozorel. Čeprav je v mnogih ozirih naselje še potrebno vlaganja in prilagajanja (sodobnim potrebam prebivalcev, sedaj vse bolj tudi kvalificiranih), je s temi notranjimi dobrimi praksami doseženo ključno: Pušča je danes odprta za vse!

Kerinov grm v občini Krško sodi med romska naselja s precej zanimivim nastankom in tudi lokacijo. Je primer združenega naselja, ki je iz zaselka zraslo v naselje sorazmerno hitro in načrtno. Veliki napor občine so prispevali k stabilizaciji razmer in ureditvi naselbine. Značilna je zasnova z osrednjo prometno ulico in obmejevalno cesto, prek katere naj bi se naselje ne širilo (ima še dovolj rezerve znotraj tega območja). V pripravi je vrtec in družabni prostor. Iniciativa je bila v tem primeru večidel na strani občine, pomembno vlogo pa so imele tudi dejavnosti šole in Centra za socialno delo.

Občina Novo mesto sodi med občine z najštevilčnejšim romskim prebivalstvom. Uspešni primeri nekaterih zaselkov (Šmihel npr.) so spodbuda, a očitno ne zanesljiva garancija, da je mogoče povsod postopati podobno in imeti sorodne rezultate. Tako je Žabjek še vedno med najbolj neurejenimi romskimi naselji v državi, obenem pa tudi zaradi ravni komunikacije z prebivalci okolice, v pogojih trajne konfrontacije in občasnih konfliktov.

Naše vedenje o romskih naseljih se postopoma spreminja iz marginalizirane eksote v običajne tirnice. Utrjuje se zavest, da je povsem mogoče doseči prostorsko integracijo romskih naselij v slovenski naselbinski sistem. Celo več: da je ta proces nujen in dolgoročno edina sprejemljiva razvojna rešitev ne le za stanovalce v njih temveč tudi za bližnjo okolico v prostorsko-socialnem stiku in končno tudi za celotno slovensko družbo. Toda razmišljanja, kako to strateško nujo doseči, so zelo različna. Različne pa so tudi izkušnje tam, kjer to uspeva, kjer je na dobri poti uspevanja in kjer se akterji še zelo mučijo z vprašanjem, ali je sploh mogoče, smiselno in potrebno (ali nujno!) poseči za tem integracijskim pospeškom. Če drugega ne, se je korenito (upam!) razmajala predstava o homogenosti romskih naselij v njihovi problematičnosti. Jasno je, da so prvi prekmurski pionirji, ki so orali ledino dobrih praks, od najstarejše Pušče ali Vanče vasi do Kamencev, imeli

trdo delo, veliko nezaupanja in malo podpore. A so uspeli v prepričljivi poveztivosti svojih naselij, ki danes namesto utrjevanja barrier odpirajo poti, sadijo drevo-rede in skušajo naselja »odpreti« tako na simbolnen kakor na praktičen – osebni način ter krepijo institucionalno podporo. Postalo je običajno, da imajo vsaj večja naselja tudi vrtec – torej javno institucijo slovenske države.

Jugovzhodna Slovenija ima drugačne izkušnje. Med tlorisno zasnovo naselij (ki je, med drugim, zelo dober pokazatelj prostorskih vrednot in življenjskega stila njihovih stanovalcev) tu in v Prekmurju praktičnih razlik. Do teh prihaja z modernizacijo in obenem ali / in sosledno integracijo z bližnjim okoljem. Odprta ali zaprta: to je ključno vprašanje. To lahko pojasnimo tako, da je bila geneza romskih naselij ne glede na določene razlike med »dolenjskimi« in »prekmurskimi« Romi zelo podobna. Nastajala so s preobrazbo začasnih postajališč izza polnomadske ali celo nomadske faze, takrat, ko je bila slovenska družba še pretežno podeželska in predvsem agrarna: socialno, prostorsko in mentalno. Pri tem se rado pozablja, da je bila ob nagli socialni preobrazbi slovenskega družbe in kmečke v pol- in nekmečko narejena tudi korenita sprememba naselbinske strukture, kar odraža tip bivališč oziroma širše domačij ter naselij v celoti. Da smo pri tem dokaj obilno ubirali vrsto specifičnih razvojnih korakov v na primer nadpovprečno razširjenost t.i. »vikendov«, pri čemer je bila – nikar ne zatiskajmo oči – precejšnja mera grajena »na črno«. Razlogi so različni in so se zadržali dolgo, marsikje do danes. A se nihče posebej na razburja nad tem, in celo ne nad dejstvom, da se sedaj mnoge »skromni« vikendi postopoma levijo v povsem spodobne stanovanjske hiše, ki so seveda tudi namenjene za stalno bivanje. Privlačnost »sončnega pasu« je očitna, čeprav v celoti gledano prostorsko in ekonomsko potratna, da o posrednih stroških oskrbe pretežno ostarelega prebivalstva marsikje sploh ne govorimo. Toda to je čisto druga tema; ta ekskurz je navržen v ilustracijo in razmislek, da tudi slovenska naselja doživljajo intenzivno preobrazbo, fiziognomsko (vizualno) in funkcijsko, skladno z menjavami načina življenja in dela, prostorskih vrednot in percepcij kakovosti bivanja. Tu so še kričeče žive barve fasad v zadnjem desetletju. In povejmo naravnost, da za to ni nobenih zares racionalnih razlogov, razen posnemanja.

Prav ti procesi se vršijo tudi v romskih naseljih kot celotah in v okviru stanovanjskih bivališč kot prvobitnem odrazu osebnega prostora, ki ga človek oblikuje tako, da bi osnovnim funkcijam varnosti, kakovosti in dolgoročnosti bivanja dodal tudi osebno noto. Pri tem je treba računati, da so in imajo Romi realno manjšo možnost izbire lokacije in ekonomske možnosti izraziti v svojem bivališču posebljanje le-tega. Toda morda je še najpomembnejše, da lahko skozi različne poskuse sledimo vztrajni težnji po prilagajanju okolju (kar pomeni ne le ambient, ampak

tudi tehnične, okoljske in ekonomske standarde ter norme): modernizacija je torej potekajoč in do neke mere spontan prilagoditveni proces. Smiselno je, da ga družba stimulira in usmerja ter s tem skrajša čas, poveča učinkovitost in zmanjša tveganja, ki jih pač vsak nosi s seboj. Če pa hočejo storiti to, je izjemnega pomena, kako trije ključni dejavniki: osebni (stanovalci sami), lokalna skupnost in državne institucije sodelujejo med seboj v skupnem, usklajenem cilju.

Na tej točki so izbrani primeri dobrih in slabih praks indikator, ki spodbuja, opozarja in svari. Primera romskega naselja Hudeje v občini Trebnje in Dobruške vasi v občini Škocjan, oba na Dolenjskem, sta nazorna primera izvorno sorodnih okoliščin, a različnih pristopov in spodbud, ki so pripeljali do današnjega stanja. Tudi v občini Krško ni bilo enostavno urediti težav Kerinovega grma⁸², a naselje gre, kljub nekaterim težavam, primerno razvojno pot. Prepoznati razvojne faze, slediti ukrepom in procesom ter ovrednotiti različne posege sodijo med glavne cilje na tej poti.

V nadaljevanju so predstavljeni štirje primeri: Pušča v občini Murska Sobota, Vanča vas - Borejci v občini Tišina, Hudeje v občini Trebnje in Željne v občini Kočevje.

5.3.8.1 Pušča v občini Murska Sobota

Pušča.. je Pušča! Posebnost največje romske naselbine in edine samostojne romske krajevne skupnosti v Sloveniji ni toliko v dimenzijah, strukturno-tehničnih podrobnostih in zasnovi, niti v zanimivem historiatu, temveč v razmišljanjih njihovih prebivalcev. Po legi je Pušča primestno naselje ali celo del mesta, a dovolj individualno in samostojno, da je brez težav prepoznavno navzven. Dejansko sestavljajo naselje trije deli, glavni s kvadratičnim obrisom in zelo gosto pozidavo ter dve ulici, ki potekata prečno na Kranjčevo ulico; ta sicer pripada Černelavcem. Zato niso redke oznake, da gre za Černelavce. Na skrajnem jugovzhodnem robu je še manjši zaselek, kjer je vrtec. Nasproti se pričinja glavna dovozna cesta v Puščo. Sedaj jo spremlja lepo urejen drevored, ki obkroža travnik, predviden za nogometno igrišče in tudi za druge športne potrebe. Vaške ceste potekajo prečno na dovozno cesto, ki potem praktično obkroži in s tem ostro zameji Puščo. V tem gre morda videti obliko bariere, ki pa je povsem presežena, saj jer postala tudi iz drugih smeri dovozna pot. Tloris vasi daje sprva vtis, da je gravitacijsko jedro naselja na jugu; tam, kjer poteka danes glavna dovozna cesta. Tam je na začetku spomenik, nato parkirišče za goste, drevored in za njim bodoče igrišče, nato pa linije ulic, ki potekajo prečno na dovozno cesto. Na koncu je vaški družabni dom, prostor za različne potrebe vaščanov od kulture do druženja in učenja. Toda

82 Romsko naselje Kerinov grm, 2006, elaborat, Občina Krško

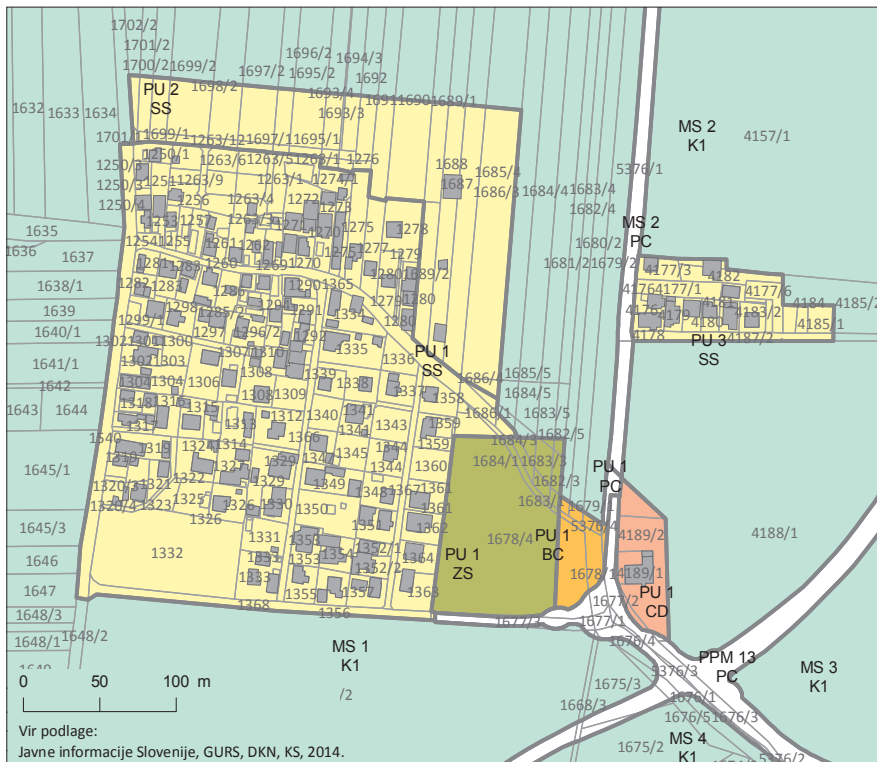
severni del vasi je drugačen, saj poteka pravokotno na prej omenjene ulice. To je najstarejša oz. t. i. Glavna ulica, ki poteka nekoliko vijugavo od zahoda proti vzhodu in ob kateri so nanizane očitno starejše in tudi v povprečju nekoliko skromnejše stavbe. Glavna ulica je verjetno najbolj socialno pisana, kar je mogoče soditi po obliki hiš. Etnično najbolj raznolika je Bela ulica – tudi ime je menda dobila po številnih mešanih zakonih.

Zgodovina naselja se je začela pisati pred več kot sto leti, ko je za svoje delo dobil v posest Rom – kovač. Pozneje se je rodbinsko razširil v manjši zaselek. Že v obdobju med obema vojnama se je zaselek razširil, sploh pa po drugi svetovni vojni. Viri govore o poskusih selitve v Vojvodino (ki s je bila izpraznila po eksodusu Banatskih Nemcev in ker je primanjkovalo delovne sile), kar pa večinoma ni bilo uspešno⁸³. Pripomoglo pa je k oblikovanju nekaj mešanim zakonom, ki so pozneje imeli pomembno vlogo v modernizacijskih procesih. Nekateri so dobili zaposlitev v Murski Soboti, drugi – vsaj začasna dela – v Avstriji⁸⁴. Na ta prostor so zaradi opravljanja dela še sedaj precej navezani. Zaradi priseljevanja in demografske rasti – družine so bile številčne – se je naselje v drugi polovici 20. stoletja bolj kot navzven širilo navznoter. Gosta zazidava dokazuje intenzivno pozidavo. Deloma pa je zgoščenost stavbnega fonda posledica povečevanja stanovanj oziroma hiš, kar je nastopilo z ekonomsko- socialnim napredkom.

Med prve »pionirje« pri razvoju Pušče sodi vrtec. Že v šestdesetih letih so ga postavili, kljub številnim dvomom in ugovorom. Vrtec je bil skoraj štiri desetletja edini vrtec in s tem edina javna ustanova v kateremkoli romskem naselju Slovenije. Sedaj ga obiskujejo tudi otroci iz Murske Sobote. Občina je bila prva tudi z romskim delegatom – sedaj svetnikom. Poteza se je izkazalo se je kot dobra praksa, saj je bila komunikacija med mestom in lokalno romsko skupnostjo redna. Vrtec, mešani zakoni, zaposlitev v podjetjih ter v tujini (predvsem pozneje) in prve oblike politične participacije so bili pomembni gradniki uspeha na Pušči. Ni šlo povsem brez težav, a imelo je ves čas smer in cilji pred seboj: vključitev pripadnikov romske skupnosti v slovensko družbo. Tako so mnoge poteze razvoja dela z Romi temeljile na izkušnjah iz Pušče. Pozneje, že tik pred iztekom tisočletja je kraj dobil svojo krajevno skupnost in s tem pridobil možnosti kaljenja v lokalni politiki. Na tej podlagi so se začeli organizirati tudi kot civilna družba v obliki društev in organizacij. Od kulture, športa, gasilstva, kinologije, plesa, glasbe in drugih aktivnosti: to so podobe Pušče, romske vasi, ki se je na urbanem robu prebila iz anonimnosti in postala zgled drugim romskim naseljem po Sloveniji.

83 O tem poroča Štrukelj (2004, 17-34) na več mestih na podlagi arhivskih virov, podobne »zgodbe« omenja tudi Pirc (2013), ki pa jih je avtor pridobil z intervjuji od neposrednih udeležencev v teh procesih.

84 Zelo podobno velja tudi za Vančo vas.

Karta 19: Načrt prostorskega razvoja Pušče
 Vir: Mestna občina Murska Sobota, 2014

Vendar bi nastal povsem napačen vtis, da je Pušča »produkt« lucidne politike občine in morda še katerih dejavnikov. Čeprav so nesporno omenjeni dejavniki igrali pomembno vlogo, je glavna iniciativa izhajala iz naselja oziroma prebivalcev Pušče. Puščo, tudi v smislu njene promocije, brez teh notranjih iniciativ ne bi bilo. Sedaj je med prvimi, ki postavlja smeje ideje tudi poslovnega dela naselja. Prostorski razvoj naselja se pomika nazaj proti mestu; prostor med sedanjim jedrom Pušče in Kranjčevo ulico naj bi v bodoče rezervirali za potrebe širjenja naselja, saj je stiska precej velika, interesov pa precej.

5.3.8.2 Hudeje (Vejar) v občini Trebnje

Hudeje se z okrog 350 prebivalci uvrščajo med večja naselja z romskim prebivalstvom na Dolenjskem. Naselje leži le nekaj km severno od Trebnjega, živahnega lokalnega središča. Na jugu je obdano z gozdnatim hribom, severno pa se široko

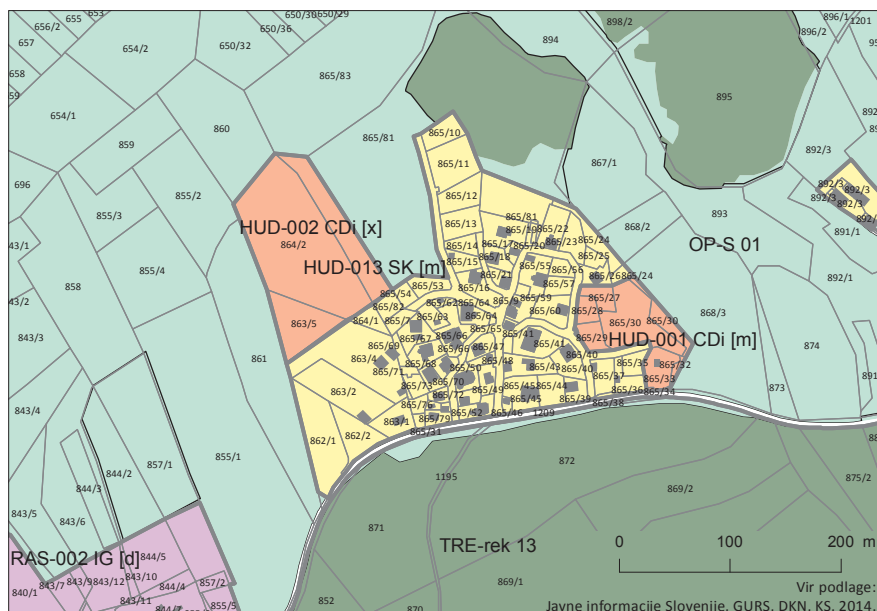
odpira v manjšo kotlinico, ki jo zaseda še pet manjših slovenskih naselij. Lokalni toponim »V Blatih« nazorno opisuje manj vredno kmetijsko zemljišče, kjer so v preteklosti izkopavali glino, a kmalu po drugi svetovni vojni to dejavnost opustili. V tistem času so nastale prve zasilne in začasne barake – zasnova današnjega naselja. Povsem tipičen, velikodružinski začetek, je pozneje pripeljal sem še druge naseljence, dolenske Rome. Naselje je bilo zato skupek (agregat) naselbinic, različnih po svojem družinskem poreklu in navadah. Naselje je bilo zaradi velikosti dalj časa nevalgična lokalna točka, prostorsko, komunalno in socialno pa zelo neurejeno (Repič, 2000). Še v letu 2005 je bilo dokaj zanemarjeno, v celoti nelegalno in neurejeno, odnosi z bližnjim prebivalstvom pa napeti in tudi občasni konflikti niso bili redkost.

Medsebojna percepcija okolišanov in Romov je še sedaj precej različna in celo nasprotujoča si. Odločitev Občine Trebnje, da razmere spremeni, je prispevalo k razmeroma nagli (v desetletju) preobrazbi, pri čemer je treba izpostaviti zlasti celovitost ukrepov. Morda je v tem kontekstu smiselno posebej izpostaviti t. i. socialni vidik. Poleg ključnih dveh (občinska uprava, župan, občinski svet na eni ter romski svetnik in Romi v Hudejah) je bilo pomembno še sodelovanje Centra za socialno delo, ki je z inovativnim pristopom dosegel boljšo odzivnost Romov, osnovne šole in v tem okviru tudi učiteljice, ki se je romskim otrokom še posebej posvetila. S študentskim delom (raziskovalni projekti za študente Fakultete za družbene vede (Mednarodni odnosi) in Filozofske fakultete (Geografija))⁸⁵ je v naselje in okolico prišlo večje število ljudi in se je ustvaril razmeroma stalen pretok le-teh. Pozornost Urada za narodnosti na eni ter Foruma romskih svetnikov in Zveze Romov na drugi strani je prav tako povečevalo komunikacijo v tem okolju. Občina se je odločila za »paketno«, torej celovito rešitev, ki se sedaj potrjuje kot uspešna pot. V tem okviru je bila zasnova sanacije razmer po odločitvi, da se na že naseljenem območju spremeni namenska raba in prostor preoblikuje v območje stanovanjske gradnje. Infrastrukturni del je bil zelo zahteven in drag, začel pa se je z adaptacijami obstoječega prometnega omrežja, odvoza komunalnih odpadkov, napeljavo vodovoda, kanalizacije in elektrike. To infrastrukturo je bilo mogoče vzpostaviti do osnovne mere, nato pa vzpostavljati legalno stanje; torej plansko opredeljenost (v zazidalna zemljišča), izvesti parcelacijo in ob tem strukturno prenovo naselja, s čimer so bile dane možnosti za individualne priključke na primarne infrastrukturne vode (elektrika, kanalizacija, vodovodno omrežje). Občina je z odkupom zemljišč od zasebnikov omogočila izjemno pomemben korak; dana je bila realna možnost, da z nakupom zemljišča od občine stanovalci pridobijo lastništvo posesti in iz tega

85 Tematika je podrobneje predstavljena v elaboratu študentskega projekta »Prostorska problematika romskega naselja Hudeje«, 2014. Študije so bile sicer narejene tudi ob dveh prejšnjih raziskavah (2010, 2011).

izvirajoče pravice. Leta 2014 je romsko naselje Hudeje »imensko« zaključilo svojo zgodovino pod tem imenom; preimenovalo se je v Vejar, potem ko je v vas segla vsa komunalna infrastruktura. Individualni priključki še marsikje niso izvedeni, ker lastniki niso uredili vseh formalnosti, a javna je na razpolago. Naselje je v celoti opredeljeno kot območje, namenjeno stanovanjski rabi, ima razvejan sistem in naselje s plansko umestitvijo, sistemom vaških ulic ter ustrezno tehnično podporo je zanesljivo na poti reševanja dolgoletnih težav. Sedanji videz Vejarja je za obiskovalca morda nekoliko presenečujoč, saj se na vsakem koraku prepletajo stari in novi elementi.

Vejar postaja sedaj kraj srečevanj. Izmed romskih naselij na Dolenjskem izstopa zaradi živahnih sprememb zadnjega desetletja. Romsko naselje je postala vas, vpisana v evidenco slovenskih naselij. Otrsla se je spon samozaprteosti in zavestne anonimnosti. Pred leti je bilo še precej zaprto območje, ki so se ga izogibali kot problematičnega otočka. Sčasoma se je začela podoba spreminjati. Ključna je bila odprtost stanovalcev, da so sprejeli integracijske izzive in s tem kolone »tujcev«, ki so kljub svoji anonimnosti vnesli tok sprememb. Študente, ki so naselje in razmere v njem raziskovali, predstavnike občine, ki se je zelo potrudila za infrastrukturno modernizacijo, delo in prizadevanje centra za socialno delo z inovativnim

Karta 20: Načrt sanacije in prostorskega razvoja romskega naselja Hudeje (Vejar)
Vir: Občina Trebnje, 2010

pristopom, šole ter tudi druge potnike in sopotnike. Hudeje so postale pojem, poznan tudi širše v Evropi kot dobra praksa. Čeprav se je velikokrat zdelo, da gre za različne eksperimente, je bilo v končni posledici odločilno prav to, da so Hudejčani (Vejarčani) dovolili biti izziv.

Za premike je bil odločilen pionirski duh vaščanov, občine in tudi drugih, ki so pripomogli k predrugačenju Hudej. Košček življenja so spravili v muzej, ne da bi ga zaklenili, temveč da bi ga s ponosom odpirali. Ta korak ima izjemen simbolni pomen, saj se lepo potrjuje pravilnost koncepta, da je modernizacijo romskih naselij mogoče dosegati predvsem od znotraj navzven. Če danes govorimo o strateškem načrtu vključevanja anonimnih (raznoimenih) romskih naselij v slovenski naselbinski sistem, potem je treba jasno povedati, da tega ni mogoče storiti z *ad hoc* legalizacijo in podarjanjem infrastrukture, še manj pa z občasnim podeljevanjem večjih ali manjših bonitet. Javna tehnična (komunalna) infrastruktura, ki že leži v tej zemlji, ni samoumevna pravica, temveč v prvi vrsti dosežek. Je rezultat tega »odpiranja«, ki samo po sebi najprej izraža pripravljenost na spremembe, torej toleranco do različnosti. Vendar slednja ni v »toleriranju« odstopanja od na primer določenih bivalnih, tehničnih standardov, temveč izraža pripravljenost do sprememb načina življenja, do prostorskega obnašanja in bistveno večje odgovornosti do okolja kot skupne dobrine. Toleranco je torej koristno razumeti v dinamični luči, ki dopušča videti prihodnost odgovorno, v soglasju in sožitju s svojo okolico. To pa najprej zahteva nekaj poguma – volje po »spremeniti se«. Izpostaviti je treba dve ključni točki: romski vrtec z dnevnim centrom in romski muzej.

Prvi pionir je nesporno vrtec, ki je po dolgih polemikah in bojaznih odprl vrata in sprejel malčke iz tega okolja. Rezultati so bili zelo spodbudni, kljub občasnim ekonomskim težavam. Obiskanost vrtca (torej javne državne institucije) je bila dobra in tudi starši so ga hitro sprejeli. Povezal je otroke in starše: kar je mogoče še posebej pomembno. Nezaupanje, bojazen in strah sta se umikala prepričanju, da se da delati bolje. Žal je vrtec, ki je lociran v zasebni stavbi, doživel neljub zaplet z odločbo gradbene inšpekcije, da je namreč zaradi neurejene dokumentacije treba objekt porušiti. V igri živcev in dobre volje se je izkristaliziralo marsikaj, predvsem pa utrdilo prepričanje, da je vrtec razvojna nuja, duša in smisel naselja, ki postaja zelo naglo vas; nekoliko posebna po svojem ustroju, a dolgoročno sorodna po svojih ambicijah. Podobno pozitivne izkušnje je prinesel dnevni center z oblikami pomoči šolarjem.

Drugi objekt je romski muzej, ki je nastal v sklopu dela projekta »Dvig socialnega kapitala v okoljih, kjer živi romsko prebivalstvo«. Muzej ne predstavlja konzervacije tradicionalnega romskega načina življenja, temveč upoštevanje življenjskih

izkušenj in predvsem pot navzven. Kulturo je treba živeti, biti z njo v stiku. Muzej je prostor, središče in posredovališče širše razumljene kulture, točka družabnosti, srečevanja in povezovanja. Videti ga je mogoče tudi kot dokaz spremenjenega vrednotenja romske kulturne dediščine. Zavesti, da je materialna romska zapuščina spoštovana in s tem vredna spomina in obravnave, nekaj na kar so stanovalci lahko ponosni. Zaradi pričakovanega obiska omogoča muzej dragoceni pretok ljudi in s tem povečuje navajenost Vejarčanov po lagodnosti komunikacije. Muzej je točka, zanimiva za slovensko okolje. Seveda bo še preteklo nekaj vode, preden se bo usidralo v zavesti, da je romska kulturna dediščina del slovenskega in mora biti potemtakem tudi vrednota. Toda ključna sprememba je vendarle preskok v zavesti in vrednotah. Vejarčani so spregovorili z jezikom kulture in pokazali na pomen materialne kulturne dediščine, ki je zaradi velike dinamike v modernizacijskih procesih pogosto prezrta ali celo omalovaževano. Pogosto se namreč dogaja, da so starejši objekti, premična kulturna dediščina in drugo pogosto ne vredni opažanja ali pa celo predmet zavestnega uničevanja; dejansko postanejo kolateralna žrtev instant-napredka.

Materialna kulturna dediščina je pot, pospeševalec modernizacije romskih naselij. V tem duhu se muzej kot lokalna družbena infrastruktura pridružuje vrtcu, kulturnemu društvu, dnevnomu centru: vse to so točke, ki omogočajo predvsem povečevanje komunikacije tega naselja – in to komunikacije navzven. Muzej je končno lahko tudi gospodarska kategorija. To je za nadaljnje delo in posodabljanje Vejarja morda odločilnega pomena. Poleg tega je muzej tudi obveza k odgovornemu upravljanju s tistim, kar se v širšem pomenu besede imenuje »javno dobro«. To je skrb za urejeno in čisto okolje, prizadevanje za estetiko in simboliko prostora, ki predstavlja osebni in javni prostor.

5.3.8.3 Romsko naselje Željne v občini Kočevje

Drugi primer so Željne v občini Kočevje. Romsko naselje, spojeno z istoimenskim naseljem, je bilo dolgo precej neurejeno. Naselitev Romov na tej lokaciji je stara vsaj stoletje, vendar je bila desetletja bolj občasna postaja kot stalno naselje. Lokacija ob gozdnem robu s kraškimi Željnskimi jamami na eni ter bližino rudarske kolonije pri Šalki vasi ga postavlja deloma v vlogo suburbanega romskega naselja, deloma pa tipičnega vaškega jedra. Stanovalci so bili zato precej prehodni, število je nihalo, struktura naselja pa je dolgo ostajala zelo skromna, s prevlado lesenih barak. Sčasoma so si nekateri ekonomsko opomogli in to se pozna tudi pri bivališčih.

Tudi v tem primeru je bila iniciativa občine tista, ki je ob koncu 20. stoletja pričela z aktiviranjem lokalnih dejavnikov. Jedro teh aktivnosti je bila predvsem šola, pomembno vlogo pa je imela tudi lokalna cerkev. Všolanje več kot 15 odraslih, ki so opravili OŠ in dobili možnosti zaposlitve v komunalnem podjetju, je vplivalo na pozitivno podobo zaposlenosti. Zaposlitev (in ne le dohodek) je postala vrednota. Šola je torej pomembno, kljub številnim težavam, odigrala zelo pomembno vlogo nevtralnega terena in mediatorja, saj je nudila več »standarda« kot pa so ga bili deležni otroci v domačem romskem naselju. Ugodna okoliščina je bila tudi delo takratnega župnika, ki je imel dovolj posluha za specifične potrebe Romov. Ob tem je podporo nudil tudi Center za socialno delo ter usmerjal k izobraževanju za odrasle (projekti, ki jih je zelo uspešno izvajal ZIK Črnomelj).

Karta 21: *Delovna različica načrta sanacije romskega naselja Željne pri Kočevju*
Vir: *Občina Kočevje, 2011*

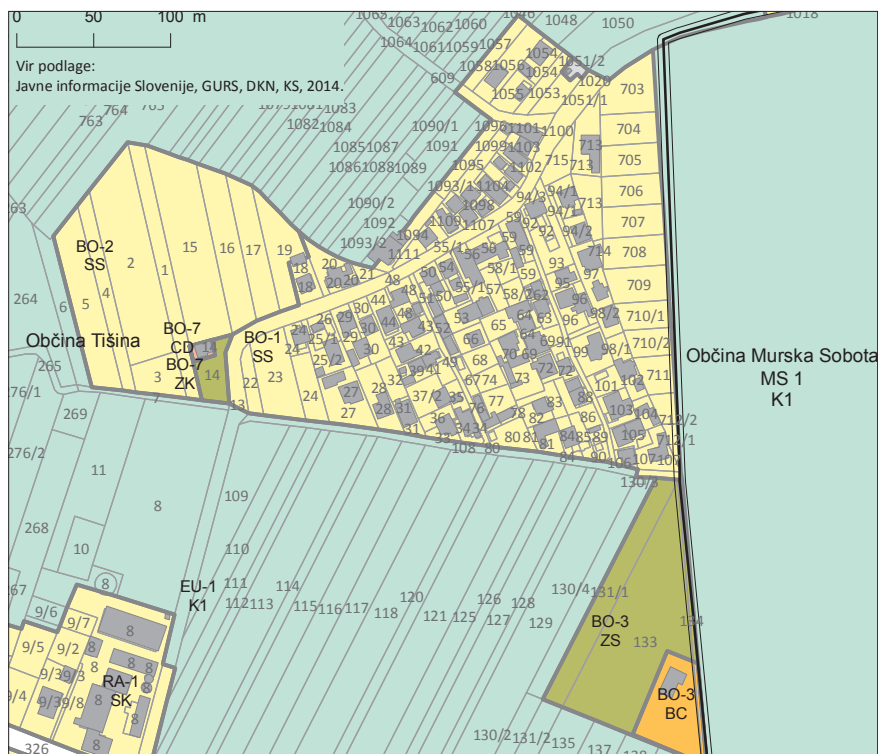
Situacija kočevskih Romov je precej zapletena. Željne so poleg manjših zaselkov pri Marofu in na Gričku edina, ki imajo resnejšo perspektivo. Ostala tri ležijo na območjih, kjer je sanacijski poseg zelo težaven in zato vprašljiv. Tudi sicer so

po strukturi še v precej skeletni fazi, izrazito individualizirano in s skromnim bivalnim standardom.

Pristop k sanaciji razmer je potekal v okviru sprejemanja občinskega prostorskega načrta za celotne Željne in vanj vključil tudi obstoječe naselje. Obnova infrastrukture je zato potekala v tem okviru do faz, ko je bilo formalno še mogoče. To velja za komunalno infrastrukturo in vodovodno omrežje. S tem je bila že v začetku nakazana smer razvoja, to je prostorska spojitev romskega in slovenskega dela naselja. Poskus sprva ni bil ugodno sprejet in je šele sčasoma vsaj nekoliko omilil nasprotovanje. Nekoliko zaskrbljujoča je skromna odzivnost Romov pri prevzemu finančnih obveznosti iz pridobitve in pridobljenega lastništva, saj lahko neaktivnost zavre pozitivne trende in zaustavlja proces.

5.3.8.4 Vanča vas – Borejci v občini Tišina

Tretji primer je Vanča vas – Borejci, značilno dvodelno naselje, ki ga sestavljata večji del (Vanča vas) trikotnega tlorisa in s sorazmerno veliko gostoto pozidave, ter Borejci, naselje obcestnega tipa. Sedaj ju lokalna cesta predvsem povezuje v homogeno celoto. K naselju sodita še dve zemljišči, eno na severu (pri borejskem delu naselja) in drugo na jugu. Slednje uporabljajo kot športni prostor. Gre za primer male občine v periferni podeželski legi z velikim romskim naseljem izrazito evlucijskega tipa. Tu so bili iniciatorji predvsem Romi in to že zgodaj, v šestdesetih letih. Naselje so okolišani sprejeli in tako je ta del Vanče vasi imel svojega krajevne predstavnika že zdavnaj, preden se je sploh začelo govoriti o politični participaciji Romov, kar govori o zgledni in dobri medsebojni percepciji in sožitju. Sprotno reševanje problemov (niso pa bili veliki!) kaže na trud obojih. Kar je pomembno podčrtati, je zlasti zavedanje Romov in hotenje po boljšem življenjskem standardu, povezano z zelo angažiranim delom. Glede na majhnost občine je ta vložila zelo veliko, a poudariti je treba da je bil vložek stanovalcev velik (v slovenskem merilu zanesljivo zelo nadpovprečen). Morda so zato ostali manj opaženi primer že dolgo dobre prakse. Zelo dejavna kulturna in športna dejavnost je dodaten moment, ki sedaj izpostavlja potrebe po družabnih in športnih prostorih, torej dodatni infrastrukturi. Za samostojen vrtec se ne odločajo; ta je v Tišini in ga otroci uspešno obiskujejo. Poleg sanacije osrednje prometnice (zaradi varnosti) skozi naselje so v načrtih zlasti zeleni pas (estetski in bivalni razlogi) ter kabelsko omrežje. Vanča vas – Borejci je tudi eno redkih romskih naselij brez kupov sekundarnih surovin. Bariere so torej že odpravljene.

Karta 22: Načrt ureditve in širjenja romskega naselja Vanča vas-Borejci
Vir: občina Tišina, 2010

5.3.8.5 Tveganja slabih praks: Dobruška vas v občini Škocjan

Romsko naselje Dobruška vas v občini Škocjan ima drugačno moderno zgodovino. Zaradi spleta okoliščin je postalo ena od nevalgičnih točk Dolenjske, jabolko lokalnega spora in navsezadnje ogledalo slovenske družbe. Omenja se skoraj izključno kot težava in je podobno kot Žabjak v Novem mestu, skoraj postala sinonim težav romskih naselij. Naselje sodi med mlajša in dokaj neurejena romska naselja. Zajema dve med seboj ločeni naselbini v katastrski občini Dobrave na Dolenjskem, ki neposredno mejita na industrijsko cono oziroma podjetje Bramac. Nahaja se južno od avtoceste Ljubljana – Zagreb in sicer neposredni bližini (300m prva in okrog 1000 m druga naselbina. Zaselka imata vsak svojo (eno) hišno številko: manjši zaselek (severno) se imenuje »Pri tovarni« nosi naslov Dobruška vas 35, nekoliko večji (južno) pa je »V logu«. Po ocenah naj bi v obeh naselbinah živelo skupaj okrog 230 prebivalcev (Zupančič, 2011).

Lokacija obeh zemljišč zaselkov in njuna neposredna okolica predstavlja kmetijsko zemljišče in sicer travnik (neposredno na lokaciji, v bližini pa je so kmetijska zemljišča deloma travniki in deloma njive. Vzhodno od zaselka »V logu« se onkraj potoka nahaja gozd, ki deloma pokriva območje z visoko talno vodo. Kmetijska zemljišča so v preteklosti že imela agromelioracijske posege (kanali za odvajanje talne vode in poplavnih voda). Na ta način je bonifikacija uspela prvotno z visoko talno vodo obremenjena zemljišča do te mere, da jih kataster kmetijskih zemljišč šteje za najboljša kmetijska zemljišča. Vzhodni del je zaradi ohranjenih habitatov, razvitih na visoki talni vodi (mokrišče) zavarovan v okviru Nature 2000.

Karta 23: Romska zaselka Pri tovarni in V Logu pri Dobruški vasi

Kaže, da je občina v prizadevanjih za rešitev problemov naredila malo. Občina Škocjan je majhna, kapacitete (kadrovske in ekonomske), razumljivo, skromne. Ker je naselje sorazmerno mlado, tudi izkušenj ni. Ustvarja se vtis, da je da »Dobruška vas« ni njen, občinski, pač pa »državni« problem. Ker so (očitno) zelo podobnega stališča tudi lokalni Romi, je treba tu iskati enega od začetnih razlogov, zakaj se težave stopnjujejo in ne rešujejo. Žal tudi poskusi državnih intervencij niso prinesli boljših izidov.

V tem okolju so odnosi med Romi in Slovenci slabi in že dalj časa na robu konflikta ali pa celo konfliktni. Če je po eni strani res, da je občina storila zelo malo, pa tudi lokalna romska skupnost ni storila praktično ničesar, da bi neugodno lastno stanje popravila in to tako na področju infrastrukture v naselbinah, kakor v odnosih s svojim sosedstvom. Pritožbe okolišanih je treba vzeti zelo resno, jih preveriti in ako so upravičene, ustrezno ukrepati. Glede na lastniško strukturo (zemljišč) je izjemno pomembno pridobiti zaupanje lastnikov in lokalnega prebivalstva, saj lahko samo v solidnih medsebojnih odnosih pričakujemo omogočanje zemljiških transakcij, ki bi vodile k možnosti legalizacije na obstoječih lokacijah.

Naselbini sta leta 2011 postali celo predmet javne (slovenske) in mednarodne polemizacije; slednje predvsem po zaslugi poročila organizacije Amnesty International. Vesti so dosegle Bruselj in Strassbourg in postavile državo glede odnosa do Romov v slabo luč. Lokalno prebivalstvo je spričo tega izpostavljeno v povsem negativni podobi, kar zmanjšuje morebitno pripravljenost lokalnega prebivalstva za kakršnokoli delovanje v smeri reševanja omenjenih problemov. Znajde se namreč v izključno trpni vlogi, saj ne primerno krivde nedelovanja organov kolektivno pripisati vsem prebivalcem (enako seveda velja tudi za Rome, kjer se pogosto zelo enostavno posplošuje, kadar gredo obtožbe na njihov rovaš). Negativna medijska podoba⁸⁶ sicer lahko sproži reakcije (večjo aktivnost) organov, prebivalcem pa (posebej če za stanje niso krivi) praviloma povečuje miselne bariere v odnosu do Romov kot skupnosti; to je namreč najlažje. Zato se »problem« prestavlja pred državne institucije, ki pa konkretnih lokalnih težav, ki so izključno v domeni postopkov občin, seveda ne more reševati.

Vendar ne gre prezreti, da je bila v tem primeru zelo skromna in polna notranjih problemov lokalna romska skupnost sama. Ta je samo navzven videti kompaktna, v resnici pa je hierarhično zelo razslojena. Zaradi zelo omejene komunikacije s sosedstvom poteka le-ta večinoma navznoter; kar je značilnost getoizirane skupnosti. To je tudi njen prostorski problem in s tem argument nujnosti ukrepov na tem področju. V takih okoljih se uveljavljajo pravila, ki veljajo specifično samo navznoter, navzven pa je posameznik ranljiv – in se zato lažje in raje podredi »kolektivu«. Niso redki primeri, ko je to posameznikovo podrejanje ne le da ne uresniči svojih življenjskih ambicij, temveč sili v položaj žrtve tudi znotraj skupnosti. Žal je – sodeč po medijski odzivih – prisoten kriminal, kar močno (in večinoma upravičeno!) povečuje izrazito negativno percepcijo pri okolišanih in lastnikih zemljišč. Ker je komunikacija potekala na ravni le nekaj oseb iz obeh naselbin s predstavniki

86 Negativne vesti so na splošno značilne za medijsko podobo manjšin, za Rome pa to drži še posebej. Predpostavka poročevalcev, da bodo negativne vesti bolj zanimale bralce ali gledalce, pelje v stereotipizacijo manjšin.

občine oz. državnih institucij, je to povečevalo »ugled« teh oseb znotraj naselja, navzven pa jih je zaradi kulminacije raznovrstnih problemov konfrontiralo z lokalnim prebivalstvom.

Dobruška vas je v prvi vrsti problem getoizirane romske skupnosti. Zaradi slabih odnosov navzven se lokalna skupnost zapira in s tem omogoči notranji hierarhiji nemoteno delovanje, brez nadzora državnih in lokalnih institucij (ki bi bile nujne za npr. področje varnosti in ekonomskih odnosov). To poveča odvisnost posameznika znotraj zaprte skupnosti, navzven pa reagira pretežno obrambno. Pričakovati je, da bodo v takih naseljih »bariere« še posebej visoke. Tako je nerodna komunikacija povečala pregraje med lokalnimi skupinami in povsem po nepotrebnem konflikt poglobila in ne rešila. Splet okoliščin je tako prispeval k poglobljanju »negativne spirale«. Tak primer je bolj opomin, da gre lahko zelo narobe v primerih opuščanja nadzora in (ko bi bilo glede na razmere dejansko potrebno). Je tudi opomin, da se razvoja ne da prehitevati, mogoče pa ga je pospešiti.

6 Romska naselja v procesih modernizacije

6.1 Modernizacijski procesi v romskih naseljih

V prvi fazi po stalni naselitvi je prihajalo do sporov z okoliškim prebivalstvom zaradi pravno-posestnih odnosov, saj je veliko naselij nastalo na zasebnih zemljiščih. Tloris naselij kaže, da ta niso nastajala v funkcijski povezavi z zemljiščem, uporabila so ga edino za podlago. S stalno naselitvijo je nastopila doba utesnjevanja in določene avtoizolacije, pa tudi (po drugi strani) getoizacije. Slumi po videzu in strukturi so bili marginalizirani in izolirani od okolice, pravi etnični geti. Obenem pa so se pričeli povečevati tudi stalni stiki s soseditvom. Zaradi tega so posredno pričeli tudi Romi slediti bivalnim zgledom okolice, seveda le v tistih segmentih bivanja, ki so jim bili kulturno sprejemljivi in ekonomsko dosegljivi. Znotraj lokalne romske skupnosti je bilo očitno sprva sorazmerno malo pomembno, ali je okolica hiše urejena (npr. cvetje, zelenice, fasade), po drugi strani pa so bili nekateri znaki socialnega vzpona vendarle »vredni« javne izpostavitve. Bolj kot hiše je zato izpostavljena na primer posest avtomobilov in nekateri zunanji znaki načina življenja. Notranjosti sicer skromnih bivališč so domiselno, estetsko in pravzaprav bogato opremljene. Zunanost in notranost sta si v kričečem nasprotju.

Naslednja generacija je pričela hiše povečevati ter moderneje tehnično opremljati. Hiše v romskih naseljih so dobivale gabarite in tloris ter take funkcijske zasnove kot v soseščini. Navzven se to kaže tudi v izbiri različnih arhitekturnih dodatkov (na primer balkoni, ograje, kipci in različni simboli). V Prekmurju je med Romi precej dnevnih in tedenskih čezmejnih migrantov, zato lahko v arhitekturi prepoznamo gradbene sloge iz sosednje Avstrije. V drugi fazi je prišlo do demografskega polnjenja naselja na enaki površini, zato se je gostota pozidanih površin močno povečala. Hiše so postale večje, nekatere so dobile garaže in dvorišča, dodate objekte in ponekod celo gospodarske objekte (na primer hleve za konje), povečalo pa se je tudi količina raznolikih materialov, ki jih Romi reciklirajo in (pre)prodajajo. Kupi teh surovin so vizuelno moteči za stanovalce in okolišane in neredko predstavljajo tudi ekološke bombe. V tej drugi fazi je prišlo do zelo dinamične socialne stratifikacije in selitev sporov od zunaj tudi navznoter. Te spremembe so odraz spremenjene ekonomske učinkovitosti posameznikov in obenem tudi oblikovanje novih družbenih odnosov. Če je v tradicionalni romski lokalni skupnosti imel glavno vlog družinski oziroma vaški poglavar, ki je užival ugled tudi pri okoliškem prebivalstvu, so v drugi fazi na lokalni ugled veliko bolj vplivali elementi demonstracije gospodarske moči.

Če sta bili prva in druga faza preobrazbe romskih naselij pretežno rezultat individualnih poskusov in prilagajanja, je za tretjo fazo značilen inovacijski poseg lokalnih in državnih institucij. Gre predvsem za infrastrukturno prilagajanje, ki že v precejšnji meri odraža nove vezi romskih naselij z okoljem. Ureditev oskrbe z vodo in električno energijo ter pozneje še odvoz komunalnih odpadkov ter izgradnja prometnega omrežja so vnesli povsem nove dimenzije. Pokazale so se slabosti nelegalnosti in neurejenih lastniških razmerij v vsej ostrini, saj pravno-posestne neurejenosti predstavljajo glavno oviro izgradnje te infrastrukture. Te procese je bilo nujno potrebno vnesti od zunaj, predvsem s strani občin kot upravljavcev prostora na lokalni ravni. V Prekmurju so bili uspešnejši, česar ne gre pripisati zgolj boljšim odnosom lokalnih oblasti do Romov, temveč tudi modernizacijskim procesom v romski družbi. V zadnjem desetletju 20. stoletja je bilo sicer nekaj poskusov ad hoc urejanja problema črnih gradenj. Intervencijski zakon iz leta 1993 in kampanja, ki mu je sledila, ter vztrajni poskusi, da bi vzpostavili prostorski red, niso prinesli zelenih rezultatov. Pozneje je bilo več pristopov s financiranjem občin in nekatere, zlasti v Prekmurju, so naredile pomembne razvojne korake. Pušča, največje romsko naselje v državi, je leta 2001 postala tudi prva samostojna krajevna skupnost. V celoti so romska naselja množično zadržala večino strukturnih slabosti, vključno z izhodiščnim problemom: nelegalnostjo. Proces lastniškega spreminjanja je počasen. Romska naselja postopoma dobivajo novo lastniško podobo. Tako je večji del zemljišča v prekmurskih romskih vaseh in zaselkih že last stanovalcev, v jugovzhodni Sloveniji pa je to bolj izjema kot pravilo.

V tretji fazi so romska naselja kot prostorske celote postala predmet načrtnega spreminjanja, in sicer ob strateškem cilju, da se večina teh naselbinskih enot vključi v slovenski naselbinski sistem. V tem procesu naj ne bi le uredili vprašanja legalnosti naselij kot celote in posameznih stanovanjskih hiš in drugi objektov, prav tako naj bi urejali tudi javne površine. Omenjena razvojna vprašanja romskih naselij so velik strokovni izziv posebej za geografe, saj so odliččen primer potrebe po izrazito sinteznih znanjih in ne le dobri tehnično-pravni podkovanosti. Romska naselja spričo svoje strukture, tlorisne zasnove in tradicij ter vrednot bivanja predstavljajo določeno posebnost v slovenskem prostoru. Tako je nastalo nekaj pobud, da bi romska naselja v celoti prenovili: izvedli parcelacijo in postavili na primer montažne bivalne enote. Skice zasnove teh naselij dajejo vtis novih naselij vrstnih hiš, s katerimi se kitijo male podeželske občine. Žal taki koncepti povsem prezirajo dejstvo, da so individualne hiše že modernizirane in torej že predstavljajo določen kapital ter rušijo dosežene percepcije bivanja in pojma naselja, ki se je oblikoval skozi eno do tri generacije. A to je tudi romska materialna kulturna dediščina. Romska naselja se morajo modernizirati od znotraj in z aktivnim sodelovanjem stanovalcev, saj bodo le tako lahko prepoznali svojo aktivno vlogo.

V naglem modernizacijskem procesu se je pričel spreminjati tudi tloris naselja. Bitveno spremembo predstavlja že povezovalna cesta, ki naselje vizuelno in funkcijsko odpira. Staro zasnovo tlorisa, ki je predstavljala izkušnjo tabora, je v prvi generaciji nasledila zgostitev pozidave navznoter, je bilo potrebno prilagoditi tehničnim zahtevam novega uličnega sistema. To je velik strokovni izziv, saj je vabljivo poenostavljajanje lahko pot k neprivlačnim in predvsem ne trajnostno naravnanim ureditvam za stanovalce. Ureditve naj bi skušale, kolikor je to mogoče, upoštevati kulturne poteze posebnosti romskih naselij, če ne gredo izrecno na škodo tehnične varnosti. Nekatere (na primer Vančo vas in Pušča v Prekmurju) so uredili s sistemom vzporednih vaških ulic, kar olajšuje izgradnjo nadaljnje infrastrukture. Vejar (prej Hudeje) pri Trebnjem pa je nasprotno zadržal osnovne poteze starega tlorisa z več gručami, s tem da so se nekatere ulice razširile in potekajo prilagojeno potrebam avtomobilske dostopnosti.

Ob tem se zastavlja razvojno vprašanje javnih institucij v romskih naseljih. Sedaj imajo v nekaterih naseljih (Pušča, v Hudeje, Kerinov grm) vrtce ali oddelke vrtcev in dajejo spodbudne rezultate. V to kategorijo sodijo tudi javni zborni prostori, športna igrišča (Vanča vas – Borejci, Pušča) in kulturne ustanove. Romski muzej v Kamencih (občina Črenšovci) je bil dalj časa edini, sedaj sta že postavljena tudi v Hudejah in Pušči. Slednja se ob več kot stoletnici obstoja ponaša z že devetimi društvi, kar je za vsako veliko slovensko vas vsekakor spoštljivo velik dosežek. Nič manj niso pomembni t. i. dnevni centri za dajanje učne pomoči. V nekaterih naseljih imajo kapelice in druga verska znamenja. V Pušči so pripravili obsežen projekt »vasi sožitja«, ki že vključuje različne aktivnosti in promocijo naselja. Vse to so objekti, ki zelo spreminjajo podobo in funkcijo romskih naselij.

Danes razpolagamo s precej boljšim poznavanjem romskih naselij: njihove lokacije, velikosti, zgradbene strukture, infrastrukturne opremljenosti, tlorisne zasnove in interpretacije določenega »reda«, ob katerem so ta naselja nastajala. Pestri mozaik romskih naselij v Sloveniji je sedaj mnogo bolj jasen in pregleden, saj poznamo strukturo in probleme, povezane z dosedanjim precej stihijskim obravnavanjem te tematike. Naselja so se prostorsko stabilizirala in imajo bolj ali manj znan in tudi omejen obseg. Zavzemajo več kot 400 km² slovenskega državnega ozemlja, a le manjši del je plansko umeščen in legalen. Prav tako poznamo specifične probleme njihovega sosedsstva; odnosne, estetske, okoljske, varnostne in druge dimenzije. Kljub pomembnim razvojnim korakom si ni mogoče zatiskati oči pred nekaterimi realnimi težavami romskih naselij. Avtomatične inercije izboljševanja namreč same po sebi ne obstajajo. Če smo bili v preteklih letih priča izdatnim naporom in tudi premikom v smeri urejenosti in urejanja, pa je gospodarska kriza po letu 2008 zavrla marsikaj. Poleg manjših razpoložljivih razpisnih sredstev, namenjenih urejanju predvsem infrastrukture (kjer je

napredek nesporen), in bistvenih premikov v zavesti tako občinskih organov kakor tudi romskih stanovalcev, moramo računati tudi na določen socialni pritisk okolice, ki je soočena s problemi zaradi krize same in zato manj pripravljena na različne socialne transferje, ki so mnogim romskim prebivalcem zelo pomemben vir dohodka. Tega se je treba jasno zavedati. Znani so postopki, nekakšen generalni načrt prenove romskih naselij na državni ravni, ter tudi nekatere dobre prakse, ki bi jih v nadaljevanju skušali vsaj upoštevati, če že ne posnemati.

6.2 Koncept modernizacije romskih naselij v Sloveniji

6.2.1 Strateška izhodišča k razvoju romskih naselij

V tem poglavju so, zaradi preglednosti in celovitosti, na kratko ponovljena nekatera dejstva glede razvoja strokovnih, predvsem načrtovalskih posegov v romska naselja v Sloveniji. Kljub posameznim, bolj ali manj sporadičnim poskusom, da bi t. i. »degradirana naselbinska območja« sanirali in vključili v omrežje naselij v državi, se je to dogajalo počasi in nesistematično. Prevladovali so lokalni poskusi reševanja »težave«, ki vsaj v klasičnem pomenu besede »prostorsko planiranje« ali pa tudi »upravljanje« niso imeli velike teže. Kljub temu so v nekaterih okoljih nastale solidne rešitve. V zadnjem desetletju je Urad za narodnosti podal vrsto iniciativ, ki so se v letu 2007 realizirale s sprejetjem krovnega Zakona o Romski skupnosti v Sloveniji, v letu 2010 pa je bil sprejet tudi akcijski načrt za reševanje specifičnih problemov romske skupnosti, bodisi na ravni skupnosti kot take bodisi v okvirih lokalnih okolij (kar dejansko pomeni občinsko raven upravljanja). Nič manj pomembno ni bilo sprejetje odločitve za romsko lokalno predstavništvo; romski svetniki so v skromnem desetletju prehodili naporno pot lastne institucionalizacije in se (vsaj ponekod) uveljavili kot uspešni delovalci za romsko javno dobro. Področje prostorskega urejanja je bilo nekoliko na stranskem tiru, saj so se na primer javni razpisi za to polje realizirali sorazmerno skromno. Za to je kar nekaj razlogov, ki jih velja upoštevati, kadar se kritično oziramo na mnoge, bojda neuspele poskuse. Tako se je v javnosti pogosto utrjevala predstava, da »država ne naredi nič«, občina »nima moči in denarja«, Romi »nikakršnega interesa po napredku« njihovi slovenski sosede pa vztrajajo pri »negativnih, celo rasističnih« slogih razmišljanja in ravnanja. Vsak lokalni konflikt je bil manifestacija nemoči in neuspeha. Počasen, a pozornemu opazovalcu vseeno jasen znak napredka je bil na debelo prekrit z navlako stereotipov, ki so se delili na zagovornike hitrega interventnega delovanja »države« in zagovornike uresničevanja »enakih meril« za vse. Romom ne po prvem, ne po drugem (rahlo ekstremnem) pristopu ni puščalo dosti maneverskih možnosti za lastne spremembe: po prvem pristopu jim tega ni bilo treba (naredila bo država), po drugem pa niso imeli kompetitivnih zmožnosti za hitro

doseganje tistega standarda, ki ga je slovensko prebivalstvo uresničilo v treh generacijah (standard in pretežno urbani način življenja tudi na podeželju).

Nekoliko obširnejši poskusi sanacije romskih naselij so bili že kmalu po osamosvojitvi. Prej je bilo naveden v glavnem neuspeh poskus abolicije črnih gradenj s posebnim interventnim zakonom. Poskus je rešil nekaj primerov, generalno vzeto pa se je pristop izkazal kot neprimeren. Na prelomu tisočletja je Urad za prostorsko planiranje (Ministrstvo RS za okolje in prostor) razpisalo več projektov, namenjenih specifično za investicije v infrastrukturo v romskih naseljih. Čeprav še zdaleč ni pokrila vseh potreb – tudi zaradi obsega sredstev – je predstavljal ta poseg pomemben razvojni impulz. Vendar je bil odziv občin skromnejši od pričakovanega, deloma tudi zaradi prevlade ilegalnih stanj v romskih naseljih. Problem »začaranega kroga«, torej. Jasno je postalo, da bo treba primarno premagati izhodiščni problem, to je urediti plansko opredeljenost zemljišč, na katerem romska naselja ležijo. Ta zemljišča so bila večidel opredeljena v drugih zemljiških kategorijah in ne kot stavbna oziroma za naselitev namenjena. Splošnega načrta, kako urediti ta problem, ni bilo. Za urejanje prostorskih zadev na ravni občin so bile pristojne le občine, razen državno pomembne infrastrukture. Verjetno je bil to razlog, da niti ni bilo poskusov celovitejšega tj. državnega pristopa oziroma strateškega načrta, kako te probleme sploh reševati. Prepuščeni so bili iniciativam in iznajdljivosti lokalnih skupnosti.

Medtem so se problemi kopičili. Leta 2006 je bila oblikovana posebna *ad hoc* Strokovna skupina za reševanje prostorske problematike romskih naselij v Sloveniji.⁸⁷ Svoje delo je pričela v dokaj neugodnem času napetih odnosov zaradi incidenta in zaostrenega lokalnega konflikta. Vprašanje lokalnega konflikta v Ambrusu je postalo polje medijskega tekmovanja, ideološko-politične polarizacije. «Romska naselja» so postala najprej privlačna tema dnevno-političnega diskurza, obenem pa imperativna zahteva interventnega reševanja. Delo strokovne skupine je bilo težavno, saj so bila (javna) pričakovanja izrazito kratkoročna in lokalna, problem pa dolgotrajen in predvsem nacionalen. Manjkal je dolgoročen, vsaj nekoliko strateški okvir. Poleg umirjanja napetih situacij je bilo treba ključno pozornost nameniti evidenci sedanjega stanja in zasnovati poti sistematičnega reševanja. Prvi sklic Strokovne skupine za reševanje prostorske problematike romskih naselij je skušal z različnih zornih kotov osvetliti probleme bivanja in sobivanja ter določiti vsaj okvirne parametre nekoliko bolj dolgoročnega, k razvoju usmerjenega koncepta. Terenska raziskava in začetek sistematične evidence je kljub nekaterim metodološko-tehničnim nedoslednostim zajema podatkov⁸⁸ vendarle privedel do jasnej-

87 Vodil jo je pisec tega dela in sicer v obeh sklicih (2006-2007 in 2010-2011).

88 Ocenjujem, da bi te slabosti zelo težko obšli, op. p.

še, pregledne slike, ki je dopolnila dosedanja vedenja o problematiki prostorske urejenosti romskih naselij. Delo se je po dobrem letu končalo s preglednim elaboratom (za javnost je bil dostopen pozneje zaradi redakcijskih posegov in tudi mandatnih pogojev). 103, 105, 107 ali celo več prostorskih agregatov, v katerih živi predvsem romsko prebivalstvo, niti ni ključno, saj statistična (formalna, torej) definicija »romskega naselja« kot takega ne obstaja. Ta izraz je privzet tehnični termin, soroden rabi »turistično« ali »počitniško« naselje; označuje torej zatečeno stanje in nikakor ne etnična oziroma kulturna kvalifikacija. V večini primerov (in zato so tudi predmet poglobljenega strokovnega interesa) pa so po strukturi različna (to ni problem, samo po sebi bi bilo to lahko celo prednost), infrastrukturno slabo opremljena, nelegalna in zato za večino resnejših planerskih pristopov in sanacijskih posegov nedostopna. Preostane jim »mehko« delovanja in prilagajanje, a brez »legalizacije«, kakor je o tem mogoče poenostavljeno reči sklopu postopkov in ukrepov, da območje stalne naselitve pridobi status zemljišča, namenjenega stanovanjski rabi in opravljanju različnih poslovnih dejavnosti.

Delo prej omenjene strokovne skupine je bilo torej usmerjeno k oblikovanju pregledne analize stanja romskih naselij na državni ravni, še posebej v pogledu načrtovalskih procesov. Izdelani so bili delovni scenariji razvoja romskih naselij. Temeljno, strateško izhodišče je bilo, da je dolgoročno smiselno vsa romska naselja, kjer ni resnih strokovnih ovir (okrog 90 %) postopno vključiti v slovensko naselbinsko omrežje tako, da hkrati poteka tudi sanacija teh naselij. V tem procesu sodelujejo lokalne skupnosti kot upravljalci prostora z državnimi institucijami in lokalno romsko skupnostjo. Načelo, pravzaprav nuja partnerstva, je pglavitni vzgib, ki lahko ustvari trajnejše in bolj ekonomične rešitve in s tem omogoči napredek bivalnega standarda Romom in ostalim prebivalcem v sosedstvu, skrbi za razkonfliktenje lokalnih situacij in prispeva k racionalni rabi prostora in splošnih življenjskih virov.

Romska naselja bi torej morali programirano vključevati v slovenski naselbinski sistem tako, da so ob vključitvi že izpolnjeni minimalni pogoji tehničnih standardov (opremljenosti z infrastrukturo) in merami legalnosti. Insistiranje na državnem – strateškem okviru je privedlo do nadaljevanja dela strokovne skupine sredi leta 2010. Zavezana dotedanjim ugotovitvam, izhajajočih iz določil scenarija postopne sanacije in vzpostavljanja legalnih stanj ob stebrih participacije Romov, občin in državnih institucij, so delo nadaljevali na analitični ravni, saj je bilo potrebno natančneje ugotoviti stanje planibilnosti romskih naselij. Ponovna izvedba raziskave je bila nujna, saj je zaradi aktivnosti po letu 2006 prišlo do številnih sprememb. Rezultati so dejansko pokazali na precejšnjo dinamiko ter na sorazmerno velike razlike med posameznimi naselji, občinami in regijami. Poleg tega je

bila ugotovljena opazna diferenciacija predvsem znotraj romskih naselij. Pospešeno ukvarjanje s temi fenomeni je vodilo do novih spoznanj o toponomastiki naselij in zavedanju, da je preprost od zunaj skoraj vsiljen koncept legalizacije slej ko prej obsojen na neuspeh, če ni sodelovanja tudi s strani bivajočih Romov in njihovega spremenjenega gledanja na lastno situacijo. Tako smo prišli v neke vrste kontradiktorno situacijo: romska naselja bi naj racionalno uredili skladno z zakonodajo in standardi in to čim prej, za vedenjski preobrat (ravnanje z nepremičnino, odgovorno sosodstvo, skrb za javno dobro itn.) pa se praviloma zahteva nekoliko daljši in asistiran prehod iz sporadičnih individualnih rešitev k odgovorni lokalnosti. Ob vsem tem je treba prepričati tudi romske sosede, zlasti na Dolenjskem, da bodo tolerirali še marsikatero stranpot in poskus samovoljnega razumevanja standardov prostorskega obnašanja.

6.2.2 Vloga romskih svetnikov v kontekstu sanacije romskih naselij

Institut romskega svetnika je bil v Sloveniji uveden kot ena izmed možnosti predstavljanja in zastopanja in soodločanja Romov v njihovem ožjem bivalnem okolju. Ta funkcija je torej ne le pravica, temveč tudi odgovornost. V preteklih letih se je ta vloga – kljub različnim izkušnjah v lokalnem okolju – v principu dobro obnesla in danes že pomeni enega od temeljev dialoga na lokalnih ravneh. Nagla dinamika družbenih in prostorskih sprememb, ki posredno in neposredno zadeva tudi romska naselja, pa postaja zahteven izziv ne le za načrtovalce prostora na lokalni in državni ravni, temveč tudi na ravni političnega soodločanja, kar na ravni občin počnejo občinski svetniki.

Zavedajoč se razsežnosti in kompleksnosti vprašanja prostorskega urejanja, ki mora upoštevati pravno-normativna izhodišča (formalno urejenost planskih aktov od splošnih lokalnih (kot so na primer prostorsko ureditveni pogoji in zazidalni načrti) do zasebnih (lokacijsko dovoljenje, načrti objektov, različna soglasja ipd.), funkcionalne vidike (zlasti kadar gre za preureditev starih, stihijsko nastalih lokacij romskih naselij in njihovo umestitev v prostor; kar je vedno tudi iskanje kompromisov), arhitekturna in različna estetska merila ter merila družbene sprejemljivosti (ki so internega značaja po eni strani (doseganje minimalnih standardov bivalne kakovosti) in eksterne po drugi (zadevajo predvsem skladnost oziroma konfliktnost lokalnih interesov), so potrebni temeljiti in dobro pretehtani posegi.

Romski svetniki se tako lahko prav zaradi težav pri umeščanju obstoječih romskih naselij v prostorsko shemo lokalnih okolij, njihovega urejanja in preurejanja

(ki je temeljni pogoj za doseganje minimalne komunalne opremljenosti in s tem doseganja pogojev za delo, šolanje ipd. – torej za doseg možnosti za družbeno vključevanje) znajdejo pred velikimi preizkušnjami in zadregami. Pomanjkanje znanja in veščin ali tudi posedovanja sodobnih komunikacijskih sredstev je pri tem navadno dodatna ovira. Interesi Romov v romskih naseljih so lahko različni. Še precej pogosto srečujemo situacije, ko posamezniki postavljajo svoje objekte v nasprotju z že doseženo parcelacijo ali drugimi predlaganimi načrtovalskimi posegi. Ker zajema odgovornost političnih odločitev (torej tudi romskega svetnika kot udeleženega v svetovalnem procesu odločanja na ravni občine) tudi sprejemanje nekaterih kompromisov ali celo (dolgoročno gledano) določenih tveganj, se znotraj procesa odločanja vršijo tudi pritiski, ki pa jih romski svetniki še posebej ostro čutijo tudi v svojem romskem okolju. Zadeva je nekoliko lažja, ko gre za urejanje stvari v »lastnem« okolju, in ob predpogoju, da so romski svetniki hkrati tudi po romski tradiciji družinski poglavarji. Zaradi socialne diferenciacije pa temu vedno ni tako. Seveda imamo tudi že romske soseske, kjer je osnovna celica atomizirana družina in se kolizija med formalnim vodjem in zastopnikom Romov (romskim svetnikom) ne pojavlja. Opazna dodatna težava pa nastopi, kadar je v občini romskih naselij več in so nastala prav zaradi medromskih nesoglasij, sporov in celo trajnih in ostrih konfliktov. Tedaj je krmarjenje romskega svetnika že samo med zastopniki posameznih naselbin izredno težavno in so včasih celo izpostavljeni različnim pritiskom napadom.

Situacije se lokalno močno razlikujejo, in sicer tako v odnosih znotraj naselja, med naselji iste občine, na ravni političnega zastopanja (v organih svetovanja in odločanja), v delovnem okolju in seveda tudi v odnosih s prebivalstvom v bližnjem socialnem in teritorialnem stiku. Poleg tega je treba računati tudi na vpliv političnih strank v lokalnem in državnem okviru, ki imajo lahko bistven vpliv tudi na lokalni ravni. Upoštevati je treba tudi širšo družbeno klimo v odnosu do specifičnih romskih problemov in njihove demonstracije, strokovna telesa, institucije in organizacije, nevladne organizacije, različne skupine in gibanja, ki so lahko sogovornik romskim svetnikom. Te dimenzije nikakor niso zanemarljive, vendar je smiselno primarno upoštevati zahteve v delovnem in bivalnem okolju, v katerem romski svetniki vršijo svoje poslanstvo: na ravni občine v odnosu do treh skupin dejavnikov: do formalne, institucionalne ravni (organi občine, strokovne institucije na tej ravni kot so npr. šolske, svetovalne in socialne ustanove), v odnosu do lokalnega prebivalstva (posebej tistega v bližnjem teritorialnem in socialnem stiku, kjer nastaja tudi glavnina konfrontacij ali celo konfliktov) ter v odnosu do romske volilne baze (v romskih naseljih in odnosi med romskimi naselbinami v isti občini).

6.3 Pravna izhodišča za posege v romska naselja

Raziskava sicer ni primarno namenjena opredelitvi pravno-normativnih izhodišč, ki zadeva vprašanja stanovanja, bivanja in širše tudi prostorskega načrtovanja. Vendar ne bo odveč vsaj na kratko omeniti nekaj področne zakonodaje. Za področje urejanja prostora, graditve objektov za različne namene, pripravo urbanih zemljišč in urejanje stanovanjske problematike so relevantni naslednji zakoni: Zakon o urejanju prostora (Uradni list RS, št. 110/2002, spremembe 8/2003 in 58/2003–ZZK-1 (kratko: ZUreP-1), Zakon o graditvi objektov (Uradni list RS, št. 110/02, 97/03; na kratko ZGO-1); smiselno ga dopolnjuje odločba Ustavnega sodišča RS št. 41/04), ter Stanovanjski zakon (Uradni list RS, 69/2003, kratko: SZ-1). Poleg teh treh so številni podzakonski akti, ki natančneje določajo načine, pogoje in nadzor nad aktivnostmi na omenjenih področjih. Ti akti zagotavljajo ustrezno pravno podlago, ki je potrebna tudi za reševanje problematike romskih naselij. Zakon o romski skupnosti to zakonodajo upošteva, izjemoma dopušča tudi možnost državnega intervencionizma.

Osnovno izhodišče je zapisano v Nacionalnem stanovanjskem programu, ki izrecno usmerja javna sredstva, sredstva Stanovanjskega sklada Republike Slovenije, javnega sklada in druga javna sredstva v tiste projekte, s katerimi se omogoča ureditev trajne oblike stanovanja romskim družinam, ki imajo na njihovem območju stalno prebivališče, istočasno pa izboljšuje bivalne pogoje drugih občanov, kjer so pogoji bivanja zaenkrat poslabšani zaradi neurejenih romskih naselij. Vendar je v praksi z izvajanjem teh načrtov precej težav.

Operativni instrument za realizacijo nacionalnega stanovanjskega programa na državni ravni so Splošni pogoji poslovanja Stanovanjskega sklada Republike Slovenije. Po naravi je to javni sklad, načeloma dostopen vsem. Vendar s tem ni zagotovljeno, da bodo iskalci stanovanj iz vrst Romov to tudi dosegli. Veliko področne zakonodaje namreč šepa v praksi zaradi preskromne prožnosti in togega razumevanja pravnih določil.

S stanovanjskim zakonom je določena pristojnost občine, da sprejema in uresničuje občinski stanovanjski program ter zagotavlja sredstva za graditev, pridobitev in oddajanje neprofitnih stanovanj. Občina zagotavlja pridobivanje lastnih in najemnih stanovanj zlasti s soinvestitorstvom s Stanovanjskim skladom Republike Slovenije. Druga oblika sodelovanja, s katero sklad podpira izvedbo občinskih stanovanjskih programov, so dolgoročna posojila z ugodno obrestno mero pravnim osebam za pridobivanje neprofitnih najemnih stanovanj. Žal je uresničevanje teh določil zaradi ekonomskih šibkosti občin, v katerih Romi predstavljajo

pomemben del prebivalstva, skoraj invalidno. Relevantno bi bilo za področje »urbanih« Romov, predvsem priseljenih z območja Balkana. Romskih naselij se to skoraj ne dotika ali pa bi bili posegi skladno s tem zakonom izvajalsko zelo dragi - in seveda manj verjetni.

6.3.1 Kriteriji in pogoji pri odločanju o legalizaciji

Romska naselja so dejstvo in strateški okvir delovanja v smeri zadržanja poselitve na sedanjih lokacijah, če je le mogoče, prinaša obsežen sklop vprašanj, povezanih s procesom vzpostavljanja legalnosti naselij kot prostorsko-socialnih agregatov v celoti in tudi posameznih individualnih hiš ter drugih grajenih objektov v teh naseljih. Ker v tem procesu obstajata tako pozitivna (vzpostavitev legalnosti in pridobitev ustrezne prostorske in druge dokumentacije) ali negativna (postopek rušenja objektov) posledica, je pri presoji potrebno upoštevati vrsto elementov. Ti kriteriji na bi bili – kolikor je le mogoče – objektivizirani. Med njimi so taki, ki morajo biti brezpogojno izpolnjeni (varstvo naravnih virov) tudi z odstranitvijo, drugi so taki, ki se jim da ustreči z dodatnimi investicijskimi ali gradbenimi posegi (na primer komunalni vodi, zavarovanje vodnih virov, preprečitev možnih negativnih učinkov na vodno okolje, biotope, prst in ozračje, posegi za povečanje prometne in požarne varnosti, izboljšanje gradbeno fizikalnih lastnosti tal), v tretjo skupino sodijo kriteriji, ki dovoljujejo večjo ali manjšo stopnjo tolerance (začasne ali trajne narave). Navedeni kriteriji so bili osnova za oblikovanje predpisa, s katerim je državni organ poskušal preseči nastalo stanje. Potencialni kriteriji pri odločanju o legalizaciji nedovoljenih gradenj so naslednji:

- kriteriji varstvenih režimov in območij, ki se nanašajo na območja varstva naravnih virov (narava, vode, kmetijska zemljišča, mineralne surovine);
- gradbeno tehnični kriteriji, ki izhajajo iz gradbeno tehničnih predpisov;
- formalni kriteriji, ki se nanašajo na vprašanje statusa gradnje glede na skladnost s prostorskimi akti (lokacijska skladnost, skladnost po dejavnosti oz. programu);
- kriteriji arhitekturnega značaja, ki se nanašajo na ugotavljanje skladnosti s celotno podobo stavbnega fonda; (skladnost in doslednost v nekaj parametrih zadošča v taki meri, da so ostali zanemarljivi ali vsaj manj pomembni; v določenih primerih pa so seveda ti kriteriji lahko subtilnejši);
- estetski kriteriji, ki pa jih je težje natančno določiti;
- kriteriji družbene sprejemljivosti.

Navedeni kriteriji zahtevajo vsaj kratek komentar. Če upoštevamo prvo polovico, ki zadeva doseganje določenih meril, standardov, postopkov in odnosov, je sicer povsem pričakovano, da jih bodo stanovalci v romskih naseljih skušali doseči.

Glede na poudarjen konformizem in prilagoditvene sposobnosti o tem skoraj ne gre dvomiti, seveda ob predpostavki, da je to ekonomsko mogoče. Bolj težaven je drugi del nabora, ne le zaradi težavnosti natančnega določanja (pušča možnost zelo subjektivne presoje), temveč zaradi možnega razumevanja te subjektivnosti. Morda ni sama težava v kriteriju kot takem, pač pa v prevladujoči normativni miselnosti, ki utegne za nesprejemljivo hitro razglasiti stanja, ki so dejansko kulturni fenomen in potemtakem vredni zaščite, proučitve in promocije, ne pa rušenja.

6.4 Vizija razvoja romskih naselij

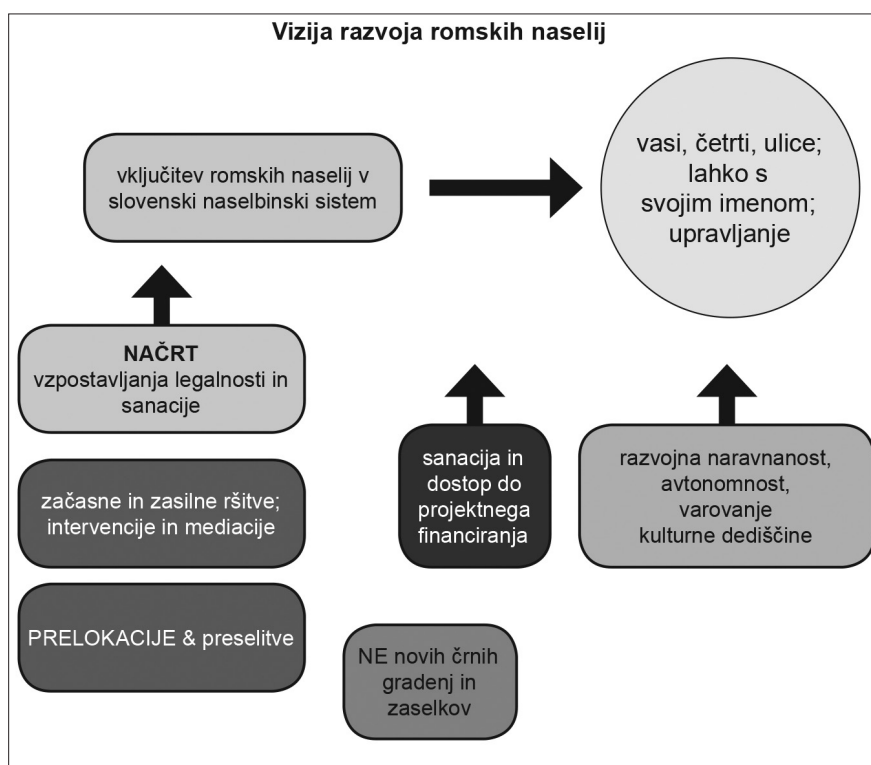
Leta 2007 je bila postavljena teza, da je glavnino romskih naselij mogoče razvijati in modernizirati na obstoječih lokacijah. To izhodišče predstavlja temeljno premiso razvoja romskih naselij in sicer v smeri vključevanja v slovenski naselbinski sistem. Le redke naselbinske enote nimajo teh možnosti in zanje je potrebno – delno ali v celoti – iskati nadomestne prostorske kapacitete. Scenarij postopnega strukturnega prilagajanja in hkratnega vzpostavljanja legalnosti dobiva oprijemljivejšo podobo z operacionalizacijo, ki jo kot dober zgled lahko ponudi nekaj relativno uspešnih primerov. Dobre prakse, ki so medtem dobile tudi mednarodni odmev, odobravanje in neko potrditev, so lahko spodbuda za delo naprej. Poudarjeno je partnerstvo med upravljalcem prostora (občino), stanovalci (Romi) in državnimi institucijami. Romska naselja je torej treba – kolikor se le da – postopno strukturno preobraziti, modernizirati, opremiti s povsem enakovredno komunalno infrastrukturo kot ostala naselja v Sloveniji ter jih postopoma tudi »legalizirati«: vzpostaviti nesporno pravno-lastniško stanje v odnosu do lokalne skupnosti in države in tudi v odnosu do lastnikov zemljišč. Ti postopki so zapleteni zaradi velike mere nezaupanja, pa tudi neznanja in celo – kar je velik problem – zavestne ignorance lokalnih in državnih ustanov in zakonodaje.

Vizija razvoja romskih naselij obsega predvsem tri ključne postavke:

- A. *Romska naselja naj v celoti in enakovredno postanejo del slovenskega naselbinskega sistema*, in sicer postopoma in na podlagi partnerskega odnosa med stanovalci (investitorji), lokalno skupnostjo (upravljalce) ter državnimi institucijami (usmerjevalec, nadzornik in sofinancer). Čeprav so pogosto izražene želje, da bi se ti postopki izvedli »takoj« (kar je zelo relativen in očitno široko razumljen pojem!), je zaradi finančnih zmožnosti in še bolj zaradi stopnje pripravljenosti to nemogoče. Je pa povsem realno spraviti v planibilne okvire večino romskih naselij, če je tudi med stanovalci dovolj resnega interesa in vlagateljske pripravljenosti.
- B. *Sanacija obstoječih razmer* in na podlagi pridobljene legalnosti vstop v sheme sofinanciranja; tako nacionalne kakor tudi mednarodne.

- C. *Razvojna naravnost romskih naselij in varovanje kulturne dediščine.* Ta teza zahteva določeno drznost stanovalcev in upravljalca prostora, saj se je dobro znebiti ideje o zasilnih rešitvah ter konceptov »reševanja od zgoraj«. Prve samo utrjujejo marginalnost teh naselbin in s tem podaljšujejo agonijo, druge pa so drag poskus izkazovanja državne in lokalne dobrote, dejansko pa ignorirajo tisto, kar je najbolj dragoceno: izkušnje in ambicije stanovalcev.

Temeljnega pomena je, da se vsa romska naselja, ki izpolnjujejo minimalne pogoje (ni očitnih ovir) za pridobitev legalnih statusov, v procesu postopnega prilagajanja vključijo v slovenski naselbinski sistem. Pri tem bodo romski zaselki lahko postali bodisi samostojna naselja ali pa zaselki (del naselij), za nekatere pa bo smiselno poiskati nadomestne kapacitete združeno (prelokacija) ali posamezno (preselitve). Nekatera bodo dobila tudi svoja imena, večja tudi določene javne in zasebne institucije. Dolgoročno naj bi romska naselja imela enak infrastrukturni standard kot ostala in tudi vzdrževala bi se na enak način. To Romom nalaga vrsto obvez, saj

Shema 1: *Vizija razvoja romskih naselij v Sloveniji*

bodo morali skrbeti tudi za financiranje različnih enkratnih in sprotnih vzdrževalnih stroškov, v zameno pa bo »legalnost« omogočala stanovalcem in občinam potegovanje na javnih lokalnih, državnih in mednarodnih razpisih ter zavarovanje svojih nepremičnin. S tem ko se pridobi premoženje (nepremičnino, ne le možnost trenutnega bivanja) se sprožajo nove relacije v odnosu do sosredstva. Večja mera odgovornosti in senzibilnosti za reševanje oziroma odpravljanje lokalnih težav (na primer v prometnem režimu, varstvu pred poplavami in požari) oziroma ambiciozno poseganje za prednostni lokacije (razvojni projekti, trženje kulture ipd.) pa so nadgradnja. Ne glede na to, da smo realno marsikje še zelo daleč, je vizija razvoja potrebna, saj določa smer razmišljanja in delovanja.

Po drugi strani pa bi tem dobrim 400 km² državnega ozemlja z iztrganjem »ilegalnosti« oziroma neproduktivnim »otočkom« dodali vsaj dve ključni strateški prednosti:

- možnost financiranja s strani javnih razpisov, domačih in mednarodnih
- dolgoročno bodo ta naselja oziroma njihovi stanovalci vključeni tudi v proračunske prispevalce, ne le odjemalce.

V tem procesu največ pridobijo zlasti stanovalci sami, saj se jim z legalnimi stanji bivanja odprejo možnosti pravnega prometa z nepremičninami ter možnosti zavarovanja svojega premoženja. To zahteva odgovoren odnos ne le pri vzpostavitvi (kjer je možnost zunanje pomoči), temveč še bolj v nadaljevanju, ko so bolj ali manj izpostavljeni trgu dela, izobraževanja, oskrbe in drugih vsakodnevnih funkcij. Vzpostavljanje legalnosti torej implicitno zahteva spremembo prostorskega obnašanja; mora postati in biti vzajemno odgovorno.

Žal ni mogoče pričakovati, da bi vse občine za vsa romska naselja v krajšem času naredila ustrezne korake in pričela s postopki »legalizacije«. V okoljih, kjer ni pripravljenosti za prodajo zemljišč Romom, ki parcele že zasedajo ali pa jih zaradi nujnosti širjenja se bo (ne gre le za stanovanjske, temveč tudi prometne, komunalne površine in podobno), ni mogoče (hitro) vzpostaviti novih lastniških odnosov. Lastniki tako nimajo od svojih parcel nobene koristi, Romi pa ne možnosti, da bi pričeli svoj bivalni problem urejati skladno z normami. Lastniki so pri tem povsem avtonomni. Ključ rešitve leži bodisi v mediativnih pristopih bodisi v iskanju nadomestnih kapacitet. Slednje ni enostavno, saj Romi težko dobijo ustrezen prostor. Nezaupanja in predsodkov je še precej. Dolgoročno je mogoče ta problem reševati predvsem s spremembo obnašanja romskih stanovalcev v odnosu do okolja. V javnost morajo priti tudi pozitivne plati romske kulture in predvsem vsaj posredna izkušnja, da je sobivanje mogoče in celo dobro. Tu so možnosti še izjemno velike, a ob znatnem naporu.

Žal se nekatere lokalne romske skupnosti soočajo z opaznimi težavami, ki jih javnost, dokler ne seže do njih, najprej ignorira. Ta poteza povečuje odvisnost posameznikov v romski znotraj te. Toda problemi slej ko prej eskalirajo, zanje zve javnost in se neredko odzove »obrambno« - to je z ograjevanjem od problema in zahtevo po intervencijskem delovanju. V takih primerih je potrebno zaradi zagotovitve minimalnih varnostnih in sanitarnih pogojev poseči po začasnih rešitvah, vsaj pri vprašanju minimalne oskrbe z vodo, odvoza odpadkov in odvajanja sanitarnih voda in podobno. Za take primere so primerne zlasti mobilne rešitve. Te ne morejo biti trajne; trajne opcije je potrebno iskati znotraj sistematičnega vzpostavljanja legalnosti povsod tam, kjer je to le mogoče doseči, ali pa sprejeti odločitve o iskanju nadomestnih kapacitet.

V ozir je potrebno vzeti tudi tretjo možnost. Ta je predvidena za primere, ko je zaradi različnih razlogov ogroženo zdravje, osebna in ekonomska varnost. Intervencijsko delovanje ne sme nadomestiti osnovne vizije. Slabo bi bilo, če bi zaradi morebitnega pritiska politike oziroma javnosti pohiteli s kratkoročnimi rešitvami. Intervencijski pristop lahko rešuje trenutne zadrege, a na koncu mora preiti v mediacijo, namenjeno iskanju trajnejših rešitev.

Slika 11: *Drevored in skulpture pozdravijo gosta ob vhodu v Kamence*
(Foto: J. Zupančič, 2013)

6.5 Konceptualizacija razvoja romskih naselij

Koncept doseganja primarnega strateškega cilja, torej vključitve romskih naselij v slovenski naselbinski sistem tako, da bodo ob doseganju formalnih vidikov (legalizacija) nastale tudi spremembe v strukturi teh naselij ter da bodo v tem procesu bistveno spremenjeni tudi odnosi lokalnega prebivalstva navznoter in navzven, upošteva dosedanje izkušnje, predvsem dobre prakse, kot temelj nadaljnjega dela. Določa okvirni potek ukrepov in aktivnosti ter opredeljuje posamezne nosilce in predvideva etapne cilje. Ni nujno, da koraki potekajo povsem zaporedno.

Ta koncept je le okvir delovnega načrta postopnega strukturnega prilagajanja romskih naselij in hkratnega vzpostavljanja legalnih stanj. Posebej je treba poudariti, da je »legalizacija« proces, ki poleg materialnih, finančnih, strokovnih in prostorskih elementov vsebuje tudi socialno-psihološke. Stanovalci, v našem primeru torej Romi, morajo bistveno spremeniti življenjski slog in odnos do lastnega in tujega bivalnega okolja.

Temeljnega pomena je odločitev lokalne skupnosti (občine), da ta postopek prične. Pomembno vlogo pri spodbujanju k začetku legalizacije imajo romski svetniki kot zakoniti zagovorniki interesov romske lokalne skupnosti. Če je bilo to dejanje v preteklosti dejansko bolj ali manj prepuščeno občinam, je postalo ob ugotovitvah stanja romskih naselij in sugestijah glede nadaljnjega razvoja bolj ali manj za vsako lokacijo jasno, ali lahko dolgoročno računa na obstoj in razvoj na obstoječi lokaciji ali pa mora (v manjšem številu) iskati perspektive drugje in na drugačen način. Vendar je postopek v pristojnosti občine. Območje obstoječega naselja s predvidenimi prostorskimi potrebami nadaljnjega razvoja je potrebno opredeliti kot zazidalno. Pri tem so pomembne lastniške razmere, saj je zdaleč najbolje poiskati možnosti, da stanovalci pridobijo lastniško pravico. Tu lahko nastopi težava, če lastniki ne želijo prodati svojih zemljišč, do katerih imajo neodtujljivo pravico. Če tega ni mogoče doseči, ni mogoče računati na trajne rešitve na tej lokaciji. Že v tej fazi je torej koristno razpolagati z okvirnim dogovorom glede tega vprašanja. Potreben je dialog, saj je treba upoštevati interese lastnikov zemljišč, pa tudi interes po urejanju bivalnih razmer. V primeru da občina kljub nasprotovanju lastnikov zemljišč območje opredeli za zazidalno, se lahko sproži verižna reakcija z nejasnim zaključkom. Še večje nasprotovanje pa lahko predstavlja sam akt spremembe namembnosti zemljišč iz, na primer, kmetijske v stanovanjsko ali poslovno rabo. Zadrževanje na tej postavki je smiselno, če bi bila taka tudi splošna usmeritev in predvsem praksa. Žal temu ni tako: ob gradnjah različnih stanovanjskih in poslovnih območij so se tudi v perifernih regijah spremembe namembnosti »zgodile« hitro in razmeroma neproblematično ter neredko kljub temu, da so te »cone«

mokrotnih, od visokih voda ogroženih območjih, za nekaj ha, medtem ko bi jih potrebovala (ki jih že realno zasedajo) romska naselja, tega razumevanja pogosto ni. Ker gre pri tem večidel za odnos med občino kot upravljalcem in načrtovalcem prostora na lokalni ravni ter ministrstvu, ki dajejo obvezna soglasja k spremembam, bo za primere, kjer soglasje še ni doseženo, potrebno individualno iskanje razvojnih možnosti in odločitev. Morda bo postalo pomembno, če tudi na tej ravni nastopi stroka. Formalnosti bo treba še dodelati.

6.5.1 Pet razvojnih korakov do legalnosti bivanja v romskih naseljih

Od idejne zamisli do realizacije, torej od nelegalnega »sluma« do urejenega naselja s svojim imenom ali zaselka, je sicer precej dela. Primeri dobre prakse kažejo, kako so – poleg seveda načrta samega – pomembne nekatere podrobnosti. Vse dobre prakse so se vendarle začele z veliko dobre volje in prizadevnosti, za katero je videti skrite pionirje. Razvoj se začinja »od znotraj« - to je ključno sporočilo dobrih praks – in nadaljuje z iskanjem partnerstev ter lokalne vzajemnosti in solidarnosti. Ad hoc rešitve so drage in praviloma manj uspešne, čeprav se zdi državni intervencionizem zelo vabljev. Vendar povsem zamegljuje dejstvo, da se morajo romska naselja realno vključiti v lokalno okolje. V razmislek pet korakov:

1. *Opredelitev območja romskih naselij za stanovanjsko primerna.* To je ukrep občine, ki prepozna naseljeni prostor za ustrezen in izrazi pripravljenost vzpostavljanja legalnosti. Brez tega koraka ostali niso mogoči. To je ukrep določene zaupanja, da bodo stanovalci temu sledili in v nadaljevanju vzpostavili lastniške odnose s sedanjimi lastniki (pogosto) in tudi poravnali določene postopkovne stroške. V okoljih, kjer enostavno »čakajo« na rešitev, ukrep nima razvojnega pomena.
2. *Vzpostavljane lastniških odnosov* v primerih, ko stanovalci zasedajo nepremičnino oziroma posest tretje osebe. To velja tudi v primeru, ko je lastnik država oziroma lokalna skupnost. Razpisne sheme lahko k temu bistveno pripomorejo kot posrednik. Sheme pridobivanja lastništva so lahko različne. Pomembno je, da so dovolj stimulativne in ekonomsko vzdržne.
3. *Koncept odpiranja naselij.* Ta faza se lahko začne celo kot prva, vsaj v določeni meri. Predstavlja namreč niz dejanj, ki stanovalcem omogočijo »iti ven«, ki naselje odpro za obiskovalce in prično postopoma odpravljati fizične in mentalne ovire. Kot zelo dobre so se izkazale prakse pogostejših obiskov, umestitev npr. vrtcev v nekatera večja naselja, kulturna in športna dejavnost ter skrb za naravno in kulturno dediščino. Tu imamo še ogromen potencial in obenem vrsto nalog. Namen »odpiranja« je odprava konfliktov,

nezaupanja, negativnih stereotipov in vsega, kar komunikacijo preprečuje ali ovira. Romska naselja morajo »spajanje« z okolico učinkovito in vsakodnevno demonstrirati. Moteči elementi, kot so kupi smeti, zažiganje materialov, hrup ali celo ogrožanje prometa, so še precej pogoste ovire, ki so morda slučajnemu obiskovalcu zdijo eksotične, domačinom pa slej ko prej moteče! Izgovarjanje na apriorne »nihče nas ne mara« oziroma »romska naselja so problem« ne peljejo nikamor. Skupnosti, ki bodo z vztrajnim dokazovanjem lokalne kooperativnosti odpravile bariere, lahko računajo na odprtost in zmanjševanje distance. Okolišani, ki bodo uspeli obiskovati romska naselja, imajo resne perspektive v ustvarjanju dobrega sosodstva. Ni preprosto, a deluje. Ustvarjanje pozitivnega imidža romskih naselij in Romov tudi s strani npr. medijev je lahko pomembna popotnica in vzpodbuda neposredno udeleženiim. Verjetno je to tudi osrednji del bodočih prizadevanj za modernizacijo romskih naselij.

4. *Vstop institucij in razvojno načrtovanje.* Državne institucije sicer lahko spodbujajo, medirajo in ustvarjajo primerno družbeno klimo celo v primerih, ko (pogosto smo soočeni s tem) trenutna zakonodaja ni izrecno naklonjena tem postopkom. Razumevanje »prava« je v državi in družbi, ki išče najprej pravno-normativno pot in težko priznava realnost procesov, naporna reč. Ker državne institucije niso »planer« in upravljalec, niti nimajo možnosti prisile, marsikdo dvigne roke. Svetovanje, strateško načrtovanje, strokovna podpora, inovativni projektni pristopi pa tudi racionalen (in nikakor ne dokazovalni) inšpekcijski nadzor so lahko izjemno pomembne nianse v preobrazbi romskih naselij. Žal je pogosto prisotno uravnilovsko razmišljanje, po katerem naj bi najprej rešili najbolj kričeče probleme in ne spodbujanje iniciativ in inovacij, ki jih je (in bo!) tudi v romskih naseljih dovolj. Posebej v času krize bi bilo potrebno dajati večjo težo prizadevnosti, iniciativnosti in razvojnosti, kar je mogoče usmerjati prav s subtilno naravnanimi razpisi in tako spodbujati kreativno sovlagateljstvo, ne pa utrjevati razvojne lenobe.
5. *Sanacija in legalizacija.* Ta korak ne pomeni le zaključka postopkov vzpostavljanja legalnosti, temveč predvsem začetek polne vključenosti v slovenski naselbinski sistem in koriščenje lokalnih kapacitet na eni ter varstvo naravnih vrednost ter kulturne dediščine na drugi strani. To zahteva kvantni miselni skok najprej od slovenske javnosti in politike, da je to (prvič) možno in (drugič) smiselno doseči. Romska naselja so ne le realnost, temveč tudi potencial; so dediščina, katere specifična struktura odkriva posebnosti življenja in vrednot pripadnikov romskega naroda, ki so se po stoletjih nomadizma in polnomadizma prostorsko ustalili.

V končni viziji romska naselja ne bodo več »problem«, morda bodo tudi manj »romska« v smislu etnične zasedbe, saj vključenost v slovenski naselbinski sistem pomeni odprte možnosti priselitve vseh, ki bodo po slovenskih normah prostorskega in stanovanjskega načina imeli interes stanovati v teh okoljih. Prav pa je, da že sedaj spoštljivo varujemo tudi kulturne posebnosti in dediščino v teh okoljih.

Tabela 14: *Pet korakov do prostorske vključenosti romskih naselij v slovenski naselbinski sistem*

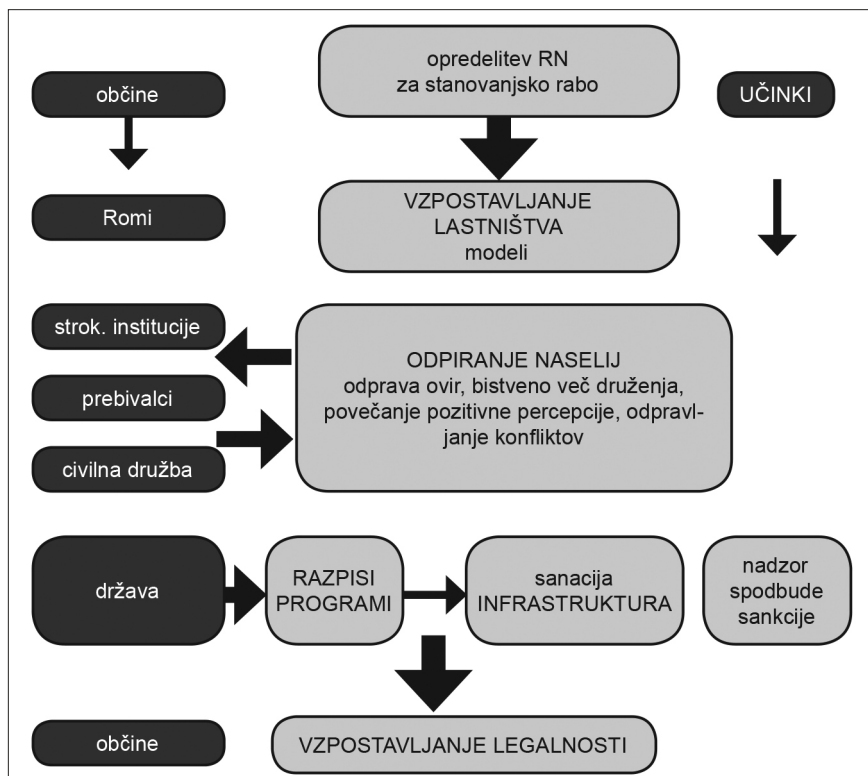
korak	opis aktivnosti	glavni dejavniki	glavni pričakovani rezultati
definicija	opredelitev območja romskih naselij za zazidalno zemljišče, primerno za stanovanjsko rabo	občina	Območje postane v OPN primerno za vzpostavljanje legalnosti
urejanje lastništva	Romi prek različnih shem pridobijo lastniško pravico, izvaja se parcelacija in načrtovanje sanacije naselja	Romi občina podjetja	parcelacija ureditev lastniških odnosov
koncept odpiranja naselja	prek različnih aktivnosti Romi v naselju odpravijo bariere, se vključujejo v lokalno okolje	Romi državne institucije stroka civilna družba	stanovalci povečajo stopnjo odgovornosti do skupnih dobrin. Postopoma se oblikuje pozitivna percepcija naselja.
razvojno načrtovanje	prek razpisov in drugače občine pridobijo sredstva, strokovne rešitve, izvaja se sanacija in prenova, razvojni model naselja	vstop državnih institucij strokovne institucije	pridobitev razvojnih sredstev in vsebinskih programov
sanacija & legalizacija	sanacija degradiranih površin, ureditev javne infrastrukture povezave v okolju	občina Romi	formalna vključitev naselij v slovenski naselbinski sistem in sanacija stanja

Drugi korak je urejanje lastništva, v katerem nastopi realizacija načrtov prvega koraka. Prodaja zemljišč prek različnih shem vzpostavi novo stanje, kjer dobe prejšnji lastniki kupnino, stanovalci pa lastnino. Pravni promet je pomemben tudi zaradi obrata sredstev, še posebej ker morajo stanovalci plačati tudi uzurpacijo zemljišč in

zaprostiti za različna dovoljenja, po katerih bodo lahko dosegli gradbeno in uporabno dovoljenje in se priključili na komunalno infrastrukturo. Ti postopki so dragi in za socialno šibko populacijo Romov zahtevni. Niso pa nemogoči, če je načrtovanje osebnih proračunov ciljno usmerjeno. Zato pa je bistven interes lastnika – stanovalca. Izkušnje kažejo, da je prav lastništvo tisti vzvod, ki pomembno prispeva tudi k bolj odgovornemu ravnanju s svojim in tujim premoženjem ter vzpostavlja tudi odgovoren, odprt in veliko bolj toleranten odnos do okolice. V tej fazi poteka parcelacija, ki jo izvedejo strokovne službe. Te so praviloma tudi pripravljavci sanacijskega načrta naselja. Izjemnega pomena je, da skušajo iz obstoječe zasnove s čim manj dramatičnimi spremembami uveljaviti standarde in tehnično-pravne predpise na različnih področjih.

Tretji korak je dejansko najširši in skoraj trajen. Gre predvsem za spremembo odnosov v lokalnem okolju, ki poteka ob realni sanaciji naselja. Podlaga zanj so na novo vzpostavljene lastniške razmere, kjer morajo lastniki izražati dejavno skrb za zasebno (lastno in tuje) ter javno dobro (javne površine). Prav ta del sodi med bolj zanemarjene, saj je potenciala še zelo veliko. Obsežne bariere je treba odpraviti, sanirati izgled naselja, poskrbeti za odstranitev moteče umazanije in je predvsem ne delati na novo. Namen je dvojen: urediti sanitarne razmere znotraj samega naselja in s tem tudi navzven, v odnosu do okoliškega prebivalstva pokazati skrb in odgovoren odnos. V večini primerov lahko pričakujemo spremembo percepcije romskega naselja in Romov, saj bodo pozitivni premiki v realnem ravnanju odstranili prenekateri (upravičen) očitek in v splošnem postopoma izboljšali odnose. V ta sklop se lahko vključujejo različni dejavniki, od šolskih, zdravstvenih in socialnih služb do različnih organizacij civilne družbe. Prav tu lahko nastanejo pomembni premiki, ki bodo do sedaj pretežno zaprti romski skupnosti omogočili bolj odprte odnose. V naselje seveda pridejo tudi drugi in prav to je odločilnega pomena, da se vzpostavi primeren pretok ljudi, da potekajo različne dejavnosti in prihaja do intenzivnejše komunikacije. Veliko vlogo igrata kultura in šport. Če v naselju obstaja kak objekt, vreden spomeniške zaščite, lahko postane točka srečevanja in promocije naselja kot celote. Prav tu smo v celoti gledano najšibkejši, saj je koncept odpiranja zelo na začetku. Tudi projektno financiranje temu doslej ni bilo posebej naklonjeno. V nekaterih praksah so se zelo dobro izkazali t. i. dnevni centri, ki so srečevališče otrok. S primernimi programi dobijo otroci dodatno učno pomoč, prostor pa je lahko tudi primeren za razstave, prikaz dejavnosti in druge aktivnosti. Bistvenega pomena je torej mobilizacija različnih dejavnikov znotraj naselja (posebej poudarjamo) in zunaj njega. Civilna družba je absolutno preskromno vključena. Nič manj pomemben ni medijski odziv, saj so dosežki Romov pogosto povsem prezrti.

Četrto fazo bi lahko upravičeno imenovali načrtovalsko. Ob vzpostavljenih stopnjah legalnosti se odprejo možnosti financiranja prek javnih razpisov državnih institucij ali, če dosegajo ustreznim pogojem, tudi drugih. To je faza največjih vlaganj in prilagoditev, ki skupaj z nadaljevanjem, torej fazo sanacije naselje opremi in uredi.

Shema 2: Načrtovalski proces preobrazbe romskih naselij v Sloveniji

6.5.2 Pomen javne družbene infrastrukture v romskih naseljih

Koncept sanacije in vzpostavljanja legalnosti romskih naselij je pot, ki vodi te prostorsko-socialne enote od nelegalnih in strukturno slabih do vključitve v slovenski naselbinski sistem. Vendar ne gre zgolj za ad hoc »legalizacijo«, temveč za proces, ki zahteva dvojno ali (še bolje) trojno partnerstvo: Romov (stanovalcev), občine kot skrbnika prostorske politike in državnih institucij kot usklajevalca, usmerjevalca in tudi sofinancerja. Da bi ta območja, ki na državni ravni obsegajo skupno okrog 400 km², potencialno pa še nekoliko več, ne bila izključena in s tem nekoristna oziroma celo ovirajoča, je njihova sanacija razvojna nuja. Neredko se srečujemo z zahtevami,

da je treba »probleme rešiti takoj«. Ta pričakovanja prihajajo tako s strani stanovalcev (pričakovanje »legalizacije«) kakor s strani njihovega bližnjega sosledstva (različno, od urejenosti in preprečevanja različnih tegob do odstranitve naselja). Vendar je realno pričakovati predvsem kompromisne rešitve, ki jih je zaradi ekonomskih, pravnih in socialnih razlogov mogoče uveljaviti šele postopoma. Začetek pripravljanja občinskega prostorskega načrta je navadno spremljan s pričakovanji o hitrosti reševanja »problemov«, ker se tako Romi kakor tudi drugi ne zavedajo, da zahtevajo postopki urejanja prostorskih načrtov določen čas. Velik problem se izpostavi že kmalu v začetni fazi, ko je treba ugotoviti lastniška razmerja in morebitne pripravljenosti za nepremičninske transakcije. Tu ni mogoče izključiti spekulativnih namenov; ne v fazi odkupa in ne v fazi parcelacije. Slednja je zahteven postopek, saj so pričakovanja stanovalcev praviloma usmerjena k prikrojitvi obstoječega stanja (in tega ni vedno mogoče uskladiti z gradbeno-tehničnimi normativi) ali pa k širjenju prostih prostorskih kapacitet. Zato je v izogib medsosedskim pravno-posesniškim sporom potrebno precej sil vložiti v pojasnjevanje normativov in zahtev. Posebno težavo predstavljajo morebitne nerešene lastniške razmere recimo v primeru dedovanja in prevzema nujnih deleže dedičev, ki niso dostopni. Postopki se lahko zelo zavlečejo ali celo prekinejo že pogodbeno pridobljena sredstva npr. ravnih razpisov.

Posebno poglavje v tem procesu predstavlja uveljavitev javnih površin in napeljava javne komunalne infrastrukture ter rezervacija površin za splošen oziroma skupni namen. To predvideno javno dobro je za stanovalce novost in se z njim prej niso soočali, zato je neredko podcenjen. Po drugi strani se mnoga romska naselja soočajo s pregosto zazidavo in prostora že tako primanjkuje, zato je razumevanje potrebe prostora za javno dobro skromno. Nič manj niso pomembne zelene površine, saj se doslej večinoma niso vrednotile.

Nekoliko drugače je s pripravo prostega zazidalnega zemljišča za izobraževalne, družabne, športne in kulturne potrebe. V Prekmurju ima že nekaj romskih naselij predviden ali pa celo urejen vsaj minimalni prostor za druženje in opravljanje kulturnih dejavnosti. V ta sklop sodijo prostori za sestanke, druženja, kake prireditve, vaje in podobno. Želje za na primer nogometnim igriščem ni mogoče enostavno rešiti, saj je tako obsežnih površin v romskih naseljih praviloma malo. Interesi so tudi za postavitvijo kakih sakralnih znamenj ali celo kapelic. Posebno mesto pa imajo prostori za vrtec in morebitne izobraževalne aktivnosti. V omenjenih primerih (Hudeje, Brezje, Kerinov grm, Pušča) je vrtec ali njegova enota prva državna institucija v romskih naseljih, zato velja ta pojav natančneje premotriti.

Vrtec kot objekt javne – državne infrastrukture ima praktičen in simboličen pomen. Poleg osnovnega namena – vzgoje in izobraževanja otrok – je izpostavljen kot točka »države« in »civilne« družbe v naselju. Blizina omogoča otrokom lažji vstop v šolo in njihovim staršem olajša odločitev, da šoli, ki je sedaj na dosegu roke, bolj zaupajo. Zato je praviloma večje tudi zanimanje in sodelovanje z vrtcem oziroma s šolo. Poleg tega stalno prihajanje in odhajanje učiteljev in drugih šolskih sodelavcev prične povečevati pretok ljudi med romskim in ostalimi naselji, kar pomeni več stikov in povečevanje komunikativnosti. Romi imajo zato veliko več možnosti za srečevanja s svojimi sosedi in drugimi. Tako je treba poleg vzgojno-izobraževalne vloge (v tem primeru) vrtecev poudariti tudi socialno komponento, ki nastane kot vzporedna posledica obstoja in delovanja javne institucije. V romsko naselje vnaša določen pretok drugačnih ljudi in izkušenj in terja tudi od staršev določene prilagoditve. Pomembno je »dogajanje«, povečanje medčloveških stikov ter različne interakcije, ki se ob teh stikih sprožajo.

V treh od omenjenih štirih primerov romskih naselij so se oblikovali tudi tako imenovani »dnevni centri«, katerih lokacija je bila bodisi vrtec bodisi kak drug namenski prostor, tudi montažne rešitve, ki zaradi obsega in kompaktnosti še vzdržijo pravnost takega posega (niso črna gradnja). Take zasilne rešitve so lahko dobra prehodna rešitev in so vsaj v Hudejah dale dobre rezultate. V dnevnih centrih so romski šolarji deležni dodatne učne pomoči, nekateri starejši šolarji pa jo tudi uspešno dajejo. Tako se razvijajo oblike medsebojne pomoči in solidarnosti v okviru »javne« sfere, kar naj bi neposredno vodilo k večji uspešnosti šolarjev, obenem pa tudi utrjevalo delovne in učne navade. Nič manj ni pomembna kulturna nota, saj so prav ti centri lahko središče različnih kulturnih dejavnosti, ki so se prav tako izkazale za uspešen medij, s katerim je mogoče zblíževanje tudi zunaj naselij.

Javne institucije in njihova podporna infrastruktura (dnevni centri, klubi, igrišča, prostor za družabnosti) so pot, ki naselja odpira navzven. V uvodnem delu je pojasnjena razvojna pot romskih naselij, ki pojasnjuje njihovo današnjo strukturo. Ta struktura je dostikrat ovirajoča prav zaradi tega, ker so naselja obrnjena navznoter in torej implicitno zamejujejo stike. Javne ustanove, tudi vrtci, vnašajo svežino in izpostavljajo »javno«. S tem naselje kot celota pridobi določeno raznolikost in vsakdanjost, s čimer je romskim prebivalcem omogočeno, da gredo »ven«. Po drugi strani so zlasti večja naselja pripravna, da imajo poleg bivanja tudi druge funkcije: dela, izobraževanja, sprostivne, kulturnega življenja ipd. Omogočajo torej večfunkcionalnost romskih naselij.

Slika 12: Vrtec v Hudejrah je pionir odpiranja naselja
(Foto: B. Rogelj, 2013)

Slika 13: Kapelica je v naselju javni prostor. Kamenci
(Foto: J. Zupančič, 2013)

6.5.3 Trajnostni razvoj romskih naselij

Romska naselja v Sloveniji doživljajo živahno preobrazbo. Težnje po modernizaciji ne le posameznih bivališč temveč naselij kot celote so odraz hotenj in pripravljenosti, številne težave in neredko tudi konflikti (znotraj romskih naselij in navzven, v odnosih s soseditvom) pa odražajo razvojne zadrege. V izogib ponavljanju napak v preteklosti, ko ob oblikovanju romskih naselij ni bilo ne usmeritev in ne sistemske pomoči ter nadzora, je smiselna strateška zasnova romskih naselij v celoti, pri čemer bi se v optimalni meri upoštevale izkušnje stanovalcev samih pri modernizaciji romskih naselij. To povečuje navezanost ljudi na prostor in je obenem racionalnejše. Stanovalci morajo prepoznati prednosti svojega okolja, optimalno koristiti naravne in pridobljene dobrine in skrbeti za njihovo ohranjanje. Te postavke označujejo ključne elemente trajnostnega razvoja naselij. Romska naselja imajo v procesu usmerjene modernizacije možnost trajnostnega razvoja naselja. Koncept trajnostnega razvoja bi moral upoštevati štiri ključne dimenzije: prostorsko, energetsko, prehransko in socialno - kulturno.

Prostor je dobrina sam po sebi. Za lastnika je vsakodnevna uporabna tvarina, na kateri stanuje in opravlja različne funkcije. Lastništvo je kapital s fiksno in menjalno vrednostjo. Prostor je najprej osebni in družinski; praviloma tudi lastniško opredeljen. Nič manj ni pomemben širši prostor naselja kot celote oziroma natančneje tisti njegov del, ki ni posebej last določene fizične osebe, ampak je javen, odprt in namenjen vsem potencialnim uporabnikom namenjen. V to kategorijo sodijo javne prometne površine, zelenice, športne in rekreativne površine ter grajeni objekti namenjeni druženju zaradi različnih interesov in nagibov. Te možnosti pomembno povečujejo kakovost življenja in s tem posredno in neposredno omogočajo trajnost bivanja na lokaciji.

Energetska oskrba je pomembna ekonomska postavka. Po izkušnjah imajo romska naselja s tem velike težave. Zaradi načina gradnje in slabe izoliranosti so energetske izgube velike, oskrba z električno energijo pa zaradi različnih razlogov skromna, neredna in pogosto nezadostna. Zato vstopa v energetske bilanco romskih naselij uporaba lesa, pogosto pridobljenega na nepravilen način. To povzroča spore z lastniki gozdov v soseščini. V duhu trajnostnega razvoja tudi romskih naselij je treba temu področju nameniti veliko pozornosti. Raba zemeljske in sončne energije je lahko ob skrbno izbranih izolacijskih možnostih bistvena za zmanjševanje stroškov vsaj na področju ogrevanja, kar pomembno zmanjšuje omenjene zadrege s kurivom. Ti viri so – seveda ob določenih investicijah – dosegljivi na lokaciji sami ter tako na razpolago stanovalcem – lastnikom. Romska naselja s tem zmanjšajo odvisnost od bližnjega in tudi bolj oddaljenega okolja. Oskrba z električno energijo je v veliki meri odvisna od doseženih legalizacij in plačevanja stroškov.

O prehranski samozadostnosti romskih naselij seveda ne moremo govoriti v polnem pomenu besede in tudi nobene potrebe ni za to. Vendar je mogoče z ureditvijo vrtov in zelenic pomembno zmanjšati stroške in povečati empatijo do lastnega bivalnega prostora v ožjem in širšem smislu. Interes za pridelovanje zelenjave v romskih naseljih in ob njih obstaja⁸⁹, čeprav veliko dvomljivcev tega noče prepoznati. Problem na tem področju predstavlja pomanjkanje za to primernih zemljišč – seveda v povezanosti s pridobivanjem lastništva zemljišč. Kot je bilo v posebnem poglavju že prikazano, imajo posebej Romi na Dolenjskem in Beli krajini precej težav pri pridobivanju zemljišč, saj jim ga lastniki zelo neradi prodajajo. A to ni edina težava. V poskusih spremembe rabe zemljišč iz kmetijske v zazidalno oziroma stanovanjsko predstavlja oviro stališče pristojnega ministrstva za področje kmetijstva, ki z argumentom varstva kmetijskih zemljišč zelo nerado dovoli to spremembo.⁹⁰ Varovanje kmetijskih zemljišč je oportuna državniška poteza – a rešitev nekaterih problemov romskih naselij so prav zaradi doseganja načel trajnostnega razvoja, prav tako pomembne. K prehranskemu samozadostovanju⁹¹ romskih naselij je enako pomembna tudi voda. Tradicionalno so romska naselja imela v bližini vodni vir, a v sedanjih razmerah to večinoma ne ustreza sanitarnim pogojem. Zaradi povečevanja odpadkov, komunalnih odplak in drugih oblik nesmotrnega ravnanja je večina podtalnice vsaj lokalno ogrožena. Skrb za te vodne vire bi v duhu trajnostnega razvoja moral predstavljati pomembno razvojno postavko. V prihodnje lahko pomenijo vsaj vir sanitarne vode, če ne več. Enako bi mogoče vodo za sanitarne potrebe ter za morebitno zalivanje zelenih površin in vrtov pridobiti z zbiranjem deževnice – seveda po odstranitvi sedaj še dokaj pogostih salonitnih kritin.

Socialno – kulturno dimenzijo je težko enostavno opredeliti, saj zajema pisano paleto elementov, ki jih določena (v tem primeru krajevna) skupnost prepozna kot pomembne. Posebnih meril ni. Do neke mere si je mogoče pomagati s primerjavo časovne primerljivosti podobnih ali sorodnih objektov v ožji ali širši okolici. Romška bivalna kultura je vsaj kar se varovanja in promocije te dediščine tiče, še precej na začetku. Naselja so živ organizem; nenehno se spreminjajo in prilagajajo potrebam njihovih stanovalcev. Spreminjajo se njihovi gabariti, barve, razmerja med stavbami in drugimi objekti na eni ter odprtimi površinami na drugi strani. Naselje mora poleg stroge funkcionalnosti zadoščati še drugim, pretežno kulturni specifični stanovalcev prilagojenim potrebam: estetskimi merilom, harmoničnosti, domačnosti, kulturnih ali celo umetniških vzgibov. Ti elementi omogočajo identiteto in nikakor

89 Kakor se je potrdilo ob več terenskih raziskavah s študenti geografije v letih od 2004 dalje) na več različnih območjih. Da bi Romi sami ne želeli delati na zemlji, je predvsem stvar ostarelih stereotipov.

90 Avtor omenja izkušnje iz časa vedenja strokovne skupine za reševanje prostorske problematike romskih naselij v letih 2006-2007 in 2010-2011.

91 Šteje se proces vzpostavljanja večje stopnje samooskrbe; popolna samozadostnost je popolna iluzija!

niso načrtovalski balast. Naselja, ki s svojo strukturo in izoblikovanostjo omogočajo identifikacijo stanovalcev s svojim ožjim (dom, naselje) in širšim (bližnja okolica, s katero je stanovalac v relativno stalnem socialno-ekonomskem stiku) okoljem, bodo lažje tvorila in vzdrževala skupnost. Po izkušnjah je skrb lastnika za svojo nepremičnino nesporna; večina se primerno potruzi. Za javne površine ter za okolico pa interes hitro pade. Dviguje ga lahko notranja povezanost krajanov, lokalna identiteta. Če bi torej hoteli povečati skrb za javno dobro v romskih naseljih, je potrebno oblikovati notranje povezano in na lokacijo (torej naselje kot prostorsko - socialno celoto) navezano skupnost. Kolektivnost naselja je torej pomembna razvojna kategorija. Večini romskih naselbin oziroma njihovim stanovalcem manjka natančno to: zavestne skrbi za javno dobro, za odprte površine, estetiko naselja in njegove bližnje okolice.

Upoštevanje vseh štirih omenjenih vidikov omogoča razvoj romskih naselij, ki bo upošteval kulturne specifične, varoval in razvijal rabo domačega prostora in njegove materialne potenciale in jih ohranjal kot dobrine. Trajnostni razvoj bi pri tem ne smeli jemati ozko in tudi hitenje je slej ko prej kontraproduktivno. Razvoj mora biti »organski«, postopen, s soudeležbo stanovalcev, upoštevanjem geneze naselja in trajnostno rabo lokalnih virov. Socialna komponenta je v primeru romskih naselij posebej pomembna.

V konceptu trajnostnega razvoja romskih naselij je torej smiselno upoštevati dosežanje dosežke in prizadevanja stanovalcev ter do mere tehnično-pravne znosnosti dopuščati odstopanje od norm, ki so sicer navzoče v slovenskih naseljih. Ne bodo trajala dolgo, kvečjemu eno generacijo! Modernizacija je konstanten proces prilagajanja bivališč in njegove funkcijske okolice potrebam, percepcijam in vizijam. Te pa se razvijajo hkrati s spremembami izobrazbe, poklica in dela ter doseženih ekonomskih možnosti. Bolj ko bodo naselja odprta in bolj ko bodo živela z okolico, hitrejši bo proces prilagajanja in to tako individualnega (lastniškega) kakor tudi javnega prostora v romskih naseljih.

6.5.4 Degetoizacija romskih naselij

V fazi usmerjenega vzpostavljanja legalnosti v romskih naseljih se neredko sprožajo pomisleki in kritike, da bodo dodatne funkcije »getoizirale« te prostore, jih torej še bolj zaprle zaradi uvajanja samozadostnosti. Dosedanje izkušnje prej govorijo o nasprotnem. Vrtni so praviloma povečali obiskanost »javne institucije« in posledično se poveča (o tem je mogoče bolj sklepati, kot pa imeti trdne podatke) tudi obiskanost redne osnovne šole. V Pušči je bilo tako in je v tem kontekstu

dober zgled. Pravzaprav moramo govoriti o usmerjenem procesu degetoizacije, ki bo morda – podobno kot je bilo pri vzpostavljanju legalnosti – moral postati del širšega koncepta družbene vključenosti Romov, zmanjševanja lokalne konfliktnosti in povečanje socialnega in prostorskega kapitala na območjih, ki so do sedaj spričo svojih strukturnih značilnosti delovala kot izogibališča modernizacijskih procesov. Prav to je bil ključni razlog njihovega razvojnega zaostajanja in povečevanja lokalnih konfrontacij in nesoglasij. Vstop javne družbene infrastrukture predstavlja vstop javne sfere, poveča socialno pretočnost in posledično lahko vodi do sprememb zavedanja in vrednotenja »prostora« kot občutljive dobrine.

Degetoizacija je proces, pri katerem je odpiranje naselij navzven, povečevanje sodelovanja in raznovrstnih stikov ključna. Postavlja se vprašanje, kako in v kolikšni meri ta proces postaviti v okvir legalizacijskih postopkov. Legalizacija je sicer formalno tehnično – pravna operacija, ki pa mora v primeru romskih naselij upoštevati njihove razvojne posebnosti, če hoče biti uspešna in trajna. K uspešnosti lahko bistveno pripomore sprejemanje okolice. Uradne institucije in organizacije civilne družbe so lahko v pomoč, a ne morejo preprosto prisiliti, da bi okolišani, morda navajeni na stare (navadno negativne) stereotipe o Romih preprosto in hitro spremenili. Potrebne so izkušnje, doživljanje pozitivnih odnosov in pridobivanje občutka varnega in prijetnega sosodstva v kulturni in etnični raznolikosti. Obtoževanja in poskusi pritiskov, ne da bi ob tem reševali tudi probleme, ki predsodke (re) generirajo, navadno niso uspešni.

V svetu (primer v Italiji, Španiji in Franciji, kjer je delni nomadizem med Romi še živ) je bilo več poskusov začasnih, na pol mobilnih naselij posebej za Rome. Tudi v Sloveniji so žive ideje pomoči Romom na podoben, torej interventni način, po katerem bi priskrbeli za minimalne standarde. Celotna naselja naj bi koncipirali na podlagi modularnih gradbenih posegov in zagotavljanja osnovnih komunalnih in energetskih potreb. S humanitarnega vidika so te ideje vsečne, saj združujejo enostavnost ukrepa in ohranjajo romsko skupnost v njenem domnevem tradicionalnem bivanjskem izrazu. Razvojno gledano pa ta oblika žal zadržuje in celo povečuje odvisnost Romov od sistema državne pomoči, skupnost ohranja v vlogi (večnega) dolžnika, ki prejema dvojno usmiljenje: materialno v obliki stalnih podarjanj tehnoloških in ekonomskih minimumov in kulturno v obliki »posebne« skupine prebivalstva, ki je potrebno tutorstva in asistence. Žal tak koncept ohranja tudi ločenost, odraženo v separatnih naseljih, ki naj bi bila zaradi interesa po obvladljivosti majhna, integracijo pa bi izvajali s stalnimi stimulacijami in popuščanji. Na tak način bodo romska naselja težko zapustila tirnice marginalnosti, vzpostavila partnerski odnos z okoljem in skušala v optimalni meri uporabiti svoje prostorske,

socialne, ekonomske in kulturne potencialne. Težko bodo prepričala svoje sosetstvo o »normalnosti« in kaj šele o prednostih pisanega mozaika, ki ga ustvarjajo. Degetoizacija zato ni formalen, ampak predvsem stvaren proces medsebojnega sprejemanja in ustvarjanja tolerance zato, da bi jutri slednja sploh nebi bila več potrebna. Zamenjala bi jo vsakodnevno sprejete raznolikosti v slovenski prostor integriranih romskih naselij. Sčasoma bi postala pridevniška raba odveč. Teh okrog stotine naselij bi postale vasi in soseske. Izraz »romski« bi lahko romal v zgodovino ali pa (kar je morda še učinkoviteje) bi pridobil nekaj šarma eksotičnosti in s tem zanimivosti in privlačnosti. Na tej poti integracije in normalizacije je degetoizacija glavni proces.

Povzetek

Romska naselja predstavljajo poseben prostorski fenomen v okviru naselbinskega sistema v Sloveniji. Nekaj več kot sto jih je, ki se po svojem videzu, strukturi in različnih funkcijah pomembno razlikujejo od ostalih naselij. Oblikovala so se v obdobju zadnjih sto let, ko so pripadniki romskega naroda na območju Slovenije prešli od nomadske in polnomadske bivalne prakse k stalni naselitvi. V Sloveniji živi po statističnih podatkih (popis 2002) nekaj nad 3.300 Romov, po ocenah pa okrog 10.000. V posebnih romskih naseljih jih prebiva po različnih ocenah okrog 8.000. Vsa romska naselja zavzemajo skoraj 400 km². Romi so narod v diaspori; razseljeni so po skoraj vsem svetu. Ocene njihovega števila so različne in segajo od 5 pa do 30 milijonov pripadnikov. Manjši del romskih skupin je še sedaj vsaj deloma nomadski. Romščina sodi med indoevropske jezike. Ker ni enotnega standardiziranega jezika in so tudi med narečji razmeroma velike razlike, ima besedišče posameznih romskih skupin precej izposojenk iz jezikov njihovega okolja. Izvor Romov zaradi skromnih pisnih virov in raznolikega, med seboj neuskkljenega ustnega izročila, še sedaj nejasen. Utrjeno je prepričanje, da izvirajo iz severozahodne Indije, od koder naj bi se dobro tisočletje dolgo v več valovih in tudi kapilarno razseljevali po svetu. Danes je največ Romov na območju Balkana, podonavskih držav, Turčije in Irana, veliko jih je tudi v ZDA in Braziliji. V Sloveniji so tradicionalno naseljeni na območjih Prekmurja, na Dolenjskem, v Spodnjem Posavju, v Beli krajini ter manjše število (Sinti) na Gorenjskem, novejša skupnosti so tudi v mestih, predvsem Ljubljani, Mariboru, Velenju in Celju.

Delo je posvečeno predvsem fenomenu romskih naselij v Sloveniji. To so prostorsko-socialne enote, v katerih predstavljajo Romi večino prebivalstva. Po imenu so del ostalih (slovenskih) naselij, po strukturi so vsaj izvorno suburbani ali ruralni slumi, po velikosti pa tvorijo separaten del drobnonaselbinskega sistema. Le sedem jih ima več kot 200 in le dve več kot 500 prebivalcev. Ostala so manjša, prevladujejo naselbine s 50 do 100 prebivalcev. Naselja so se pričela oblikovati v zadnjem stoletju, intenzivneje pa predvsem po drugi svetovni vojni v času prevlade industrijske paradigme slovenske družbe. Zaradi odsotnosti načrtovanja, pomanjkanja sredstev in prenesenih vzorcev bivanja in načina življenja so se romska naselja oblikovala v lokacijsko, struktarno in fiziognomsko nekoliko poseben, in od slovenskega večinoma ločen del naselbinskega sistema. V delu je podrobneje analizirana geneza romskih naselbin, njihova lokacija, današnja prostorska struktura, infrastrukturna opremljenost in osvetljeni različni problemi. Mnoge težave romske skupnosti in njene sedanje družbene marginalnosti gre iskati prav v skromnih bivalnih pogojih, ki jih lahko nudijo romska naselja. Mnoga so bila do pred kratkim ali pa so

še vedno sorazmerno zaprta in getoizirana. Sporadični pristopi pomoči in toleriranje anomalij namesto strukturne pomoči so probleme večinoma poglobljali in stopnjevali pritiske na romsko-slovenskem prostorsko-socialnem stiku. Konflikti zato niso bili redki. Romska naselja so zelo pozno pridobila moderno prometno in komunalno infrastrukturo, dostop do pitne vode in električne energije. Izhodiščni problem je tudi prevlada ilegalnih črnih gradenj in neurejena lastniška razmerja. Toda v zadnjem desetletju doživljajo romska naselja zelo naglo modernizacijo in številne spremembe.

Tretji del študije namenja posebno pozornost načrtovalskim posegom v romska naselja. Strateški cilj je integracija velike večine romskih naselij v okvire slovenskega naselbinskega sistema. Ta integracija je programiran proces, v katerem romska naselja postopoma dosegajo mere legalnosti, izgrajuje se temeljna tehnična, komunalna in energetska infrastruktura, urejajo se lastniška razmerja in odnosi z okolico. Za ta proces je značilnih pet korakov:

- opredelitev območja naselja za stanovanjsko rabo
- vzpostavljanje in ureditev lastniških odnosov
- odpiranje naselja navzven, pridobivanje javnega prostora in javnih funkcij v naseljih
- izgradnja različne infrastrukture in razvojno načrtovanje v smeri trajnostnega razvoja
- vzpostavljanje celovite legalnosti, sanacije.

Sledeč sporočilu dobrih praks (na primer Pušča in Vanča vas pri Murski Soboti v Prekmurju, Hudeje (sedaj Vejar) pri Trebnjem; Kerinov grm pri Krškem, naselja na Kočevskem) je pomembno puščati iniciativo stanovalcem ter obenem lokalno romsko skupnost na eni ter načrtovalce na ravni občine spodbujati k načelom trajnostnega razvoja. Ta poleg skrbi za varstvo osnovnih elementov, kot so voda, zemlja in zrak, skrbi tudi za medčloveške odnose znotraj romskih vasi ter v odnosih s sosedstvom. Posebej je izpostavljen pomen romske materialne kulturne dediščine, ki je obenem del tradicionalne slovenske kulturne pokrajine in zato tudi dediščina slovenske države. Slovenski Romi imajo dajejo pri tem velik, čeprav pogosto še slabo prepoznan in še manj spoštovan prispevek. Poskusi z ad hoc hitrimi rešitvami se večinoma niso izkazale kot dolgoročna, trajna in racionalna rešitev. Lokalne romske skupnosti morajo same razumeti lastni položaj in aktivno, torej delovno in finančno prispevati za napredek in razvoj, prispevek države pa je predvsem finančna (prek razpisov in natečajev) in strokovna (načrtovalska, razvojna) pomoč. Novi urbani in ruralni slumi – ne glede na njihovo etnično zasedbo – naj bi ne nastajali. V dinamičnem procesu preobrazbe in sanacije romskih naselij je potrebno veliko strokovnega znanja.

V načrtovalskem procesu se tako vzpostavljajo standardi in normativi gradnje objektov in tehnične infrastrukture, vzpostavlja se lastništvo nepremičnin in s tem fiksni kapital Romov, nič manj pa ni pomembna skrb za javni prostor v romskih naseljih: namenjen za promet, izobraževanje in vzgojo, šport in rekreacijo ter varovanje kulturne dediščine, produkcijo ter reprodukcijo kulture. Romska naselja so tudi prostor romske prostorske identitete. Opisani procesi niso enostavni in ne brez tveganj in pasti, a nujni, če hoče romska skupnost doseči enakopraven položaj v slovenski družbi. Vendar je ob tem pomembno ohraniti tudi posebnosti kulturnega razvoja in materialne dediščine kot pomembnega vira lokalne identitete, s tem pa tudi spoštovanja in ugleda romske skupnosti širše.

Summary

Romani settlements represent a special spatial phenomenon within the settlement system of Slovenia. There are over a hundred of them, and they significantly differ in their appearance, structure and various functions from other settlements. They were formed in the last hundred years, as the Romani people in the territory of Slovenia switched from a nomadic and semi-nomadic lifestyle to a permanent residence lifestyle. According to statistical data (Census 2002), 3300-odd Romani people live in Slovenia, and around 10000 according to assessments. Around 8000 live in special Romani settlements according to various assessments. All Romani settlements together cover almost 400 km². The Romani people are a nation in diaspora, and are dispersed almost throughout the world. Assessments of their numbers differ, reaching from 5 to almost 30 million. A smaller part of their numbers is still, at least partially, nomadic. Romani language is an Indo-European language. Since there is no unified, standardised language and there are relatively large differences between dialects, the vocabularies of individual Romani groups include numerous loanwords from languages in their environment. Due to scarce historical written sources and a diverse, inconsistent oral tradition, the origin of the Romani people remains unclear. The predominant belief is that they originate from north-western India, whence they had migrated during over a thousand years in multiple waves and migration chains. Nowadays, most Romani people live in the Balkan area, in countries along the Danube River, in Turkey and Iran, any many in the USA and Brazil. In Slovenia, they are traditionally settled in the regions of Prekmurje, Dolenjska, lower Posavje, in Bela krajina, and a smaller number (Sinti) in Gorenjska; newer communities are also in cities, primarily Ljubljana, Maribor, Velenje and Celje.

This work is focused primarily on the phenomenon or Romani settlements in Slovenia. These are spatial and social units, wherein Romani people represent the majority of the population. By name, they are part of other (Slovenian) settlement, whereas by structure they are originating in sub-urban or rural slums, and form a separate part of the small settlement system. Only seven of them have more than 200 residents, and only two over 500. Other settlements are smaller, with predominant settlements between 50 and 100 residents. The settlements began forming in the previous century, and more intensively after the Second World War during the industrial paradigm supremacy in Slovenian society. Due to lack of planning, lack of resources and the transition of living and lifestyle patterns, Romani settlements formed as a spatially, structurally and physiognomically somewhat special part, separate from the Slovenian, of the settlement system. This work analyses in

detail the genesis of the Romani settlements, their locations, current spatial structure and infrastructural equipment, as well as highlights various problems. Many problems of Romani community and their current position on the margins of society can be found in their modest living conditions that are provided by Romani settlements. Many of them were until recently, or still relatively closed and ghettoised. Sporadic approaches of aid and tolerating anomalies instead of structural help have mostly exacerbated the problems and intensified the pressures in the Romani-Slovenian spatial and social contact. Conflicts therefore were not rare. Romani settlements were late in obtaining modern transport and municipal infrastructure, access to clean water and electricity. A fundamental problem is also the predominance of illegal constructions and unclear proprietary relationships. However, in the last decade, Romani settlements are undergoing rapid modernisation with numerous changes.

The third part of the study dedicates special attention to spatial planning measures for Romani settlements. The strategic goal is the integration of a vast majority of Romani settlements within the framework of Slovenian settlement system. This integration is a programmed process, wherein Romani settlements are gradually reaching a degree of legality, basic technical, municipal and energy infrastructure is being built, and proprietary relationships and relationships with their surroundings are being arranged. Five steps are characteristic for this process:

- determining the area of the settlement for residential use
- setting up and arranging proprietary relationships
- opening the settlement outwards, obtaining public spaces and public functions in the settlements
- building various infrastructure and development planning for sustainable development
- implementing comprehensive legality and sanitation of the areas.

Following the findings of best practice (e.g. Pušča and Vanča vas by Murska Sobota in Prekmurje, Hudeje (now Vejar) by Trebnje, Kerinov grm by Krško, settlements in Kočevsko region), it is important to leave the initiative to the residents, while encouraging the local Romani community and the spatial planners on the Municipality level to aim for the principles of sustainable development, thereby protecting the fundamentals, i.e. water, earth and air, as well as facilitating good relations within the Romani settlement and relations with its surroundings. The importance of Romani material cultural heritage is especially emphasised, as it is a part of traditional Slovenian cultural landscape and therefore a heritage of Slovenia. Slovenian Romani people have/provide a large, even if oftentimes less

recognised and even less respected contribution. Attempts of ad hoc quick solutions have predominantly not proved to be as long-term, permanent and rational solutions. Local Romani communities must come to grips with their position, and actively and financially contributed towards progress and development, whereas the government primarily contributes financial (through tendering and public procurement) and technical (planning, development) assistance. New urban and rural slums – regardless of their ethnic composition – should not be forming. The dynamic process of transformation and renovation of Romani settlements requires abundant technical knowledge.

Standards and norms of structural construction and technical infrastructure are thus being established, as well as ownership of real-estate and thus fixed capital of Romani people. However, care for public spaces in Romani settlements is of no lesser importance: for transport, training and education, sports and recreation, as well as for the protection of the cultural heritage, its production and reproduction. Romani settlements are also the place of Romani spatial identity. The described processes are not simple, and not without risks and pitfalls, but they are essential if the Romani community wishes to achieve an equal footing in the Slovenian society. However, the distinctive features of the cultural development and material heritage must be preserved as an important source of local identity, thereby upholding the respect and reputation of the wider Romani community.

Literatura

- Amnesty International Report 2011*. London: Amnesty International Ltd.
- Baluh, Stane, 2006: *Splošne informacije o romski etnični skupnosti v Republiki Sloveniji*. Ljubljana: Urad za narodnosti. Dostopno na naslovu: <http://www.arhiv.uem.gov.si/fileadmin/uem.gov.si/pageuploads/IzrednaGradivo3.pdf> (citirano 24. marec 2014).
- Baghbidi, Hassan, Rezai, 2003: The Zangari language: An endangered European Romani in Iran. *Romani Studies*. 13/2.
- Baskin, Oran, 2000: *Minorities in Turkey*. Istanbul: TESEV report, pdf.
- Benkovič, Monika. 2003: *Bolgarija*. Vodniki Ljubljanskega geografskega društva. Ljubljana: Založba ZRC SAZU.
- Best practices for Roma Integration. Regional Report on Anti-discrimination and Participation of Roma in Local Decision-Making*. Warsaw: OSCE / ODIHR., pdf. Dostopno na naslovu: <http://www.ecoi.net/albania> (citirano 1. junij 2014).
- Bešter, Romana, Medvešek, Mojca. (ur.), 2013: *Dvig socialnega in kulturnega kapitala v okoljih, kjer živijo predstavniki romske skupnosti*. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja.
- Bivalne razmere Romov po občinah v Sloveniji, 2004–2005*. Urad RS za narodnosti. Neobjavljeno gradivo (v arhivu avtorja).
- Comrie, Bernard, Matthews, Stephen, Polinsky, Maria, (ur.) 1999: *Atlas jezikov. Izvor in razvoj jezikov*. Ljubljana: DZS.
- Človek. Velika ilustrirana enciklopedija*, 2007. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Der neue Fischer Weltalmanach 2013*, 2012: Frankfurt am Main: Fischer Verlag.
- Đurić, Rajko, 1988: *Cigani sveta*. Beograd: Jugoslovenska knjiga.
- Enciklopedija Jugoslavije, 1961, 2 dio*. Zagreb: Leksikografski zavod FNRJ. Geslo Cigani. 376–377.
- Fonesca, Isabel, 2007: *Pokoplji me pokončno. Romi in njihovo potovanje*. Ljubljana: Založba sanje.
- Fraser, Angus, 1992: *The Gypsies*. Oxford: Blackwell Publishers.

- Gypsies in the United States, 2012: *Migrations in history*. Dostopno na naslovu: <http://smithsonianeducation.org/migrations/gyp/gypstart.html> (citirano 22. april 2014).
- Godoy, Emilio, 2010: *Gypsies or how to be invisible in Mexico*. Ipsnews. Dostopno na naslovu: <http://www.ipsnews.net/2010/10/gypsies-or-how-to-be-invisible-in-mexico> (citirano 22. april 2014).
- Haarmann, Harald, 2004: *Kleines Lexikon der Völker. Von Aborigines bis Zapoteken*. München: Verlag C. H. Beck.
- Hancock, Ian, 2002: *We are the Romani People*. Hertfordshire: University of Hertfordshire Press.
- Horvat, Jožek, 1999: Položaj Romov v Sloveniji. V: *Poti za izboljšanje položaja Romov v Srednji in Vzhodni Evropi. Izziv za manjšinsko pravo*. (ur. Klopčič, Vera, Polzer, Miroslav). Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja. OOSI, Izpostava Ljubljana. 20–26.
- Horvat, Jožek, 2011: *Romska skupnost v Sloveniji. Zgodovina in kultura Romov*. Murska Sobota: Romska skupnost v Sloveniji in Romani Union.
- Jamnik, Jasmina, 2012: *Integracija Romov v urbanem okolju. Primer Ljubljane*. Diplomsko delo. Ljubljana: Filozofska fakulteta UL, Fakulteta za družbene vede UL. Dostopno na naslovu: www.dk.fdv.uni-lj.si/diplomska/pdfs/jamnik-jasmina1.pdf (citirano 12. april 2014).
- Jezernik, Božidar (ur.), 2006: *Zakaj pri nas žive Cigani in ne Romi?* Ljubljana: Filozofska fakulteta. Županičeva knjižnica, 17.
- Josipovič, Damir, 2009: Mesto Romov v strukturi recentnih etno-demografskih sprememb v Prekmurju. V: *Pomurje. Geografski pogledi na pokrajino ob Muri*. Murska Sobota: Zveza geografov Slovenije. 168–182.
- Kalibova, Kveta, 2000: The demographic characteristics of Roma / Gypsies in selected countries of Central and Eastern Europe. V: *The demographic characteristics of national minorities in certain european states*. Vol. 2 (ur. Haug, Werner, Compton, Paul, Courbage Youseff). Strassbourg: Council of Europe Publishing. 169–206.
- Kenrick, Donald, 2000: *Historical Dictionary of the Gypsies (Romanies)* (2nd ed.). London: Scarecrow Press.

- Klemenčič, Vladimir, 1971: Prostorska diferenciacija Slovenije po selitveni mobilnosti prebivalstva. *Geografski zbornik*. Ljubljana: SAZU. 137–234.
- Kleibencetl, Janko, 2004: *Del tuha – romski pozdrav*. Murska Sobota: Franc Franc.
- Klien, Rainer, 1999: Posebni sistemi v politiki delovne sile za Rome. V: *Poti izboljšanja položaja Romov v Srednji in Vzhodni Evropi. Izživ za manjšinsko pravo*. (ur. Klopčič, Vera, Polzer, Miroslav). Ljubljana: INV in OOSI, Izpostava Ljubljana. 106–111.
- Klinar, Peter, 1991: Romi med revščino in etnično deprivilegiranostjo. V: *Romi na Slovenskem*. (ur. Klopčič, Vera, Novak Lukanovič, Sonja). Razprave in gradivo, 25. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja. 24–35.
- Klopčič, Vera, 1991: Pravni položaj Romov. V: *Romi na Slovenskem*. (ur. Klopčič, Vera, Novak Lukanovič, Sonja). Razprave in gradivo, 25. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja. 64–71.
- Klopčič, Vera, 1999: Pravni položaj Romov v mednarodnih dokumentih. V: *Poti izboljšanja položaja Romov v Srednji in Vzhodni Evropi. Izživ za manjšinsko pravo*. (ur. Klopčič, Vera, Polzer, Miroslav). Ljubljana: INV in OOSI, Izpostava Ljubljana. 46–53.
- Klopčič, Vera, 2007: *Položaj Romov v Sloveniji. Romi in Gadže*. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja.
- Klopčič, Vera, 2010: Romi v Evropi. Ljudstvo brez doma in brez groba. *Ars & Humanitas*. 4/1/2. 182–202.
- Klopčič, Vera, Komac, Miran, Kržišnik – Bukič, Vera, 2003: *Albanci, Bošnjaki, Črnogorci, Hrvatje, Makedonci in Srbi v Republiki Sloveniji*. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja (neobjavljeno gradivo – elaborat).
- Kocsis, Karoly, (ur.) 2007: *South Eastern Europe on Maps*. 2nd Edition. Budapest: Geographical Research Institute. Hungarian Academy of Sciences.
- Komac, Miran, Zupančič, Jernej, Winkler, Peter, 1999: *Varstvo narodnih skupnosti v Republiki Sloveniji*. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja.
- Komac, Miran, 2005: *Izvečki iz slovenske »romologije«*. Razprave in gradivo, 47. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja. 134–159.

- Komac, Miran. 2007: *Konstrukcija romskega političnega predstavnitva*. Razprave in gradivo, 47. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja. 6–26.
- Komac, Miran. 2013: *Korak bližje – A step closer*. «Dvig socialnega in kulturnega kapitala v okoljih, kjer živijo predstavniki romske skupnosti» – *The increase in social and cultural capital in areas with a Roma population*. 2010–2013. pdf. (gradivo na zgoščenki)
- Lee, Ronald, 1998: *Roma in Canada. Fact sheet*. Vancouver: Roma Community Centre. pdf. Dostopno na naslovu: www.researchgate.net/...Roma.../0deec523c9c685c7f700 (citirano 14. april 2014).
- Macura, Vladimir, Macura-Vuksanović, Zlata. 2007: *Stanovanje i naselja Roma u Jugoistočnoj Europi. Prikaz stanja i napretka u Srbiji*. Beograd: Društvo za unapređivanje romskih naselja.
- Marsch, Adrian, 2000: Gypsies and non-Gypsies in Egypt: The Zabaleen and Ghargar Communities in Cairo. *Domresearchcenter*. 1/3. Fall/Winter 2000. Dostopno na naslovu: <http://www.domresearchcenter.com/journal/13/ghagar13.html> (citirano 13. april 2014).
- Marushiakova, Elena, Popov, Vasili, 2001: Historical and ethnographic background; gypsies, Roma, Sinti. V: *Between Past and Future: The Roma of Central and Eastern Europe*. (ur. Guy, Will). Hertfordshire: University of Hertfordshire Press.
- Mejak, Renata, 1991: O nekaterih problemih Romov na Madžarskem. V: *Romi na Slovenskem*. (ur. Klopčič, Vera, Novak Lukanovič, Sonja). Razprave in gradivo, 25. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja. 56–63.
- Pan, Cristoph, Pfeil, Beate Sibylle, 2000: *Die Volksgruppen in Europa. Ein Handbuch*. Wien: Braumueller Verlag.
- People Romani population compared*. 2014. Dostopno na naslovu: <http://www.nationmaster.com/country-info/stats/People/Romani-population> (citirano 13. april 2014).
- Pirc, Janez, 2013: *Od skritosti do točke na zemljevidu. Socialno-prostorski razvoj izbranih romskih naselij v Sloveniji*. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja.

- Rebernik, Dejan, 2002: Socialnogeografska zgradba in preobrazba Ljubljane. V: *Geografija Ljubljane* (ur. Pak, Mirko). Ljubljana: Filozofska fakulteta. 85–116.
- Repič, Jaka, 2000: *Romsko naselje pri Hudejab. Medkulturni dialog*. Ljubljana: Filozofska fakulteta (diplomsko delo).
- Rogelj, Boštjan (ur.), 2014: *Prostorska problematika romskega naselja Hudeje*. Ljubljana: Filozofska fakulteta (elaborat študentskega projekta).
- Romaninet*, 2014. Dostopno na naslovu: http://www.romaninet.com/ROMANINET_Cultural_report.pdf (citirano 13. april 2014).
- Roma and statistics*, 2014. Dostopno na naslovu: <http://www.per-usa.org/Reports/PERStrasbourg.pdf> (citirano 14. april 2014).
- Roma and Travellers*, 2013: Strassbourg: Council of Europe. Roma and Travellers Division. Dostopno na naslovu: http://www.coe.int/t/dg3/romatravellers/default_en.asp (citirano 5. maj 2014).
- Romani people*, 2012. Dostopno na naslovu: <http://www.crystalinks.com/romapeople.html> (citirano 9. september 2012).
- Rombase*, 2014. Dostopno na naslovu: <http://rombase.uni-graz.at/cgi-bin/art.cgi?src=data/hist/origin/origin.en.xml> (citirano 20. september 2014).
- Rozman, Vlado, 1991: Romi – tisočletja živimo na slovenski zemlji in tu bomo tudi ostali. V: *Romi na Slovenskem*. (ur. Klopčič, Vera, Novak Lukanovič, Sonja). Razprave in gradivo, 25. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja. 135–139.
- Rudaš, Darko (ur.) 2011: *100 let naselja Pušča*. Murska Sobota: Krajevna skupnost Pušča.
- Romska naselja v Mestni občini Novo mesto*, 2006. Novo mesto: Acer (neobjavljeno gradivo – elaborat).
- Romska naselja v Sloveniji*, 2007: anketa, narejena po upravnih enotah RS (N=28). Ljubljana: Strokovna skupina za reševanje prostorske problematike romskih naselij v Sloveniji, Ministrstvo za okolje in prostor.
- Prostorska urejenost romskih naselij v Sloveniji*, 2010: anketa, narejena po občinah RS (N= 22) Ljubljana: Strokovna skupina za reševanje prostorske problematike romskih naselij v Sloveniji, Ministrstvo za okolje in prostor.

- Romsko naselje Kerinov grm*, 2006: Krško: Občina Krško (neobjavljeno delo – elaborat).
- Sever, Bela, 1962: *Opis štirih prekmurskih naselij: Pušča, Černelavci, Vanča ves, Borejci*. (neobjavljeno gradivo – tipkopis; v arhivu avtorja).
- Sewering – Wolanek, Marlis, 1984: Die Roma in Ostmittel- und Südosteuropa, Volksgruppen in Ostmittel- und Südosteuropa. V: *Südosteuropa-Studie 52* (ur. Brunner, Georg, Lemberg, Hans). München: Südosteuropa Gesellschaft. Baden-Baden: Nomos Gesellschaft. 253–264.
- Slovenski veliki leksikon*, X. knjiga (geslo Romi), 2007. Ljubljana: Mladinska knjiga. 1839–1840.
- Smerdu, Frane, 1999: Predstavitev projekta »Problematika zaposlovanja Romov v občini Novo mesto. V: *Poti izboljšanja položaja Romov v Srednji in Vzhodni Evropi. Izziv za manjšinsko pravo*. (ur. Klopčič, Vera, Polzer, Miroslav). Ljubljana: INV in OOSI, Izpostava Ljubljana. 112–121.
- Srienz-Polzer, Mirjam, 1999: Primerjava pravnega položaja Romov v Avstriji in Sloveniji. V: *Poti izboljšanja položaja Romov v Srednji in Vzhodni Evropi. Izziv za manjšinsko pravo*. (ur. Klopčič, Vera, Polzer, Miroslav). Ljubljana: INV in OOSI, Izpostava Ljubljana. 63–73.
- Stanovanjski zakon (SZ-1)* Uradni list RS št. 69, 2003. Sprejet 19. 6. 2003. Dostopno na naslovu: <http://www.uradni-list.si/1/content?id=44580> (citirano 22. april 2011).
- Statistične informacije*. Popis 2002. 5. Prebivalstvo št. 3, 16. april 2003. Ljubljana: SURS. Dostopno na naslovu: <http://www.stat.si/popis2002/gradivo/informacija-96.pdf> (citirano 22. april 2014).
- Steklačič, Gregor, 2003: Romi v občini Grosuplje. V: *Evropa, Slovenija in Romi*. (ur. Klopčič, Vera, Polzer, Miroslav). Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja. 286–302.
- Šircelj, Milivoja, 2003: *Verska, jezikovna in narodna sestava prebivalstva Slovenije*. Popisi 1921–2002. Posebne publikacije, št. 2, Ljubljana: SURS.
- Škraba, Urška, 2007: *Integracija Romov v občini Grosuplje*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede (magistrsko delo).
- Štrukelj, Pavla, 1979: *Romi na Slovenskem*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

- Štrukelj, Pavla, 1991: Etnološke raziskave romske populacije v Sloveniji. V: *Romi na Slovenskem*. (ur. Klopčič, Vera, Novak Lukanovič, Sonja). Razprave in gradivo, 25. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja. 36–55.
- Štrukelj, Pavla, 2004: *Tisočletne podobe nemirnih nomadov*. Ljubljana: Družina.
- Štrukelj, Pavla, Winkler, Peter, 1996: pod geslom: Romi. *Enciklopedija Slovenije*. X. zvezek. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Tamimi, Iqbal, 2011: The Roma of Iraq – a forgotten Community. *London progressive Journal*, 18. september 2011. Dostopno na naslovu: <http://londonprogressivejournal.com/article/845/the-roma-of-iraq-a-forgotten-community> (citirano 16. april 2014).
- Tag Archives: Gypsy communities in Pakistan*, 2014. Dostopno na naslovu: <http://www.maati.tv/tag/gypsy-communities-in-pakistan/> (citirano 28. april 2014).
- Tancer, Mladen (ur.), 2011: *Dr. Vanek Šiftar slovenski romolog*. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja. Petanjci: Dr. Vanek Šiftarjeva fundacija. Murska Sobota : Svet romske skupnosti.
- Tancer, M., 1999: Komparativni prikaz učne uspešnosti romskih in neromskih osnovnošolcev v Prekmurju. V: *Poti za izboljšanje Romov v Srednji in Vzhodni Evropi. Izziv za manjšinsko pravo*. (ur. Klopčič, Vera, Polzer, Miroslav). Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja. OOSI, Izpostava Ljubljana. 101–107.
- Tichy, Heinz, 1999: Izkušnje pri naporih za izboljšanje položaja Romov v Avstriji. V: *Poti za izboljšanje Romov v Srednji in Vzhodni Evropi. Izziv za manjšinsko pravo*. (ur. Klopčič, Vera, Polzer, Miroslav). Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja. OOSI, Izpostava Ljubljana. 39–45.
- Tomašević, Nenad – Bato, Đurić, Rajko, 1988: *Cigani sveta*. Beograd: Jugoslovenska revija.
- Teixiera, Rodrigo, Correa, 2008: *Historia dos ciganos no Brazil*. Dostopno na naslovu: http://www.etnomidia.ufba.br/documentos/rct_historiaciganosbrasil2008.pdf (citirano 3. marec 2014).
- The Times atlas svetovne zgodovine*, 1989: Ljubljana: Državna založba Slovenije. Cankarjeva založba.

- The Special Secretariat for the Promotion of Racial Equality estimates the number of »ciganos« (gypsies) in Brazil at 800,000*, 2011: The 2010 IBGE Brazilian National Census encountered gypsy camps in 291 of Brazil's 5,565 municipalities.«Falta de políticas públicas para ciganos é desafio para o governo». R7. 2011. Dostopno na naslovu: www.deathpix.com:8000/.../Romani_people_in_Brazil.html (citirano 14. april 2014).
- Traditional Roma name for the various Roma clans and description of their traditional occupations; whether these occupations still exist today; distinguishing characteristics of the clans* [ROM37506.E]. Dostopno na naslovu: http://www.ecoi.net/local_link/192076/310469_de.html (citirano 2. maj 2014).
- Urh, Špela, 2009: *Etnično občutljivo socialno delo z Romi*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo (doktorska disertacija).
- Varnostniki proti Romom, 2007: *Demokracija*. 33/16. avgust. 65.
- Romi (pod geslom), 1998: *Veliki splošni leksikon*. VI. knjiga. Ljubljana: DZS. 3664.
- Webley, Kayla, 2010: Hounded in Europe. Roma in the US keep a low profile. *Time*. 13. 10. 2010. Dostopno na naslovu: <http://content.time.com/time/nation/article/0,8599,2025316,00.html> (citirano 18. april 2014).
- Winkler, Peter, 1999: Izkušnje Slovenije pri urejanju položaja Romov. V: *Poti za izboljšanje Romov v Srednji in Vzhodni Evropi. Izziv za manjšinsko pravo*. (ur. Klopčič, Vera, Polzer, Miroslav). Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja. OOSI, Izpostava Ljubljana. 27–36.
- Zadravec, Jože, 1991: Demografska in socialna podoba Romov v Sloveniji. V: *Romi na Slovenskem*. (ur. Klopčič, Vera, Novak Lukanovič, Sonja). Razprave in gradivo, 25. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja. 78–90.
- Zakon o graditvi objektov* (uradno prečiščeno besedilo) (ZGO-1- UPB1). 2004: Ljubljana: Uradni list. Uradni list RS št. 102/ 2004. stran 12358, sprejet 17. 6. 2004. Dostopno na naslovu: <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=2004102&stevilka=4398> (citirano 24. april 2011).
- Zakon o lokalni samoupravi* (uradno prečiščeno besedilo) (ZLS-UPB2), 2007: Ljubljana: Uradni list. Uradni list RS, št. 94/2007 z dne 16. 10. 2007. Pdf. stran 12729. Dostopno na naslovu: <http://www.uradni-list.si/1/content?id=82670> (citirano 4. marec 2012).

- Zakon o Romski skupnosti v Republiki Sloveniji (Z-RomS-1)*. 2007:
Ljubljana: Uradni list. Uradni list RS 33/2007, sprejet 13. 4. 2007). Dostopno na naslovu: <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=200733&stevilka=1762> (citirano 6. april 2014).
- Zakon o urejanju prostora* (uradno prečiščeno besedilo) (ZUreP-1), 2002:
Ljubljana: Uradni list. Uradni list RS št 110/ 2002. stran 13057. sprejet 17. 11. 2002. Dostopno na naslovu: <http://www.uradni-list.si/1/content?id=39920> (citirano 24. april 2012).
- Zimpel, Heinz-Gerhard, 2000: *Lexikon der Weltbevölkerung. Geographie. Kultur.* Gesellschaft. Hamburg: Nikol-Verlagsgesellschaft GmbH&Co KG.
- Zupančič, Jernej, Repolusk, Peter, Josipovič, Damir, 2001: *Problematika Romov v občini Turnišče*. Ljubljana: Inštitut za geografijo (neobjavljeno gradivo – elaborat).
- Zupančič, Jernej, Kos, Drago in drugi, 2000: *Družba in prostorski razvoj Slovenije*. Ljubljana: Inštitut za geografijo (neobjavljeno gradivo – elaborat).
- Zupančič, Jernej, 2003: Romska vprašanja v luči prostorskih odnosov. V: *Evropa, Slovenija in Romi*. (ur. Klopčič, Vera, Polzer, Miroslav). Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja. 112–129.
- Zupančič, Jernej, 2004: Prostorski problemi romskih naselij na Dolenjskem in v Sloveniji. *Rast*. 5. 510–523
- Zupančič, Jernej, 2006: Razmere kličejo po resni strokovni presoji. Problematika romskih naselij. *Delo*. Sobotna priloga. 4. november 2006. 17–18.
- Zupančič, Jernej, 2006: Poti k reševanju prostorske problematike romskih naselij. *Rast*. 6. 616–627.
- Zupančič, Jernej, 2006: Funkcije in problemi romskih naselij v luči boljše družbene integracije Romov. V: *Poklicno informiranje in svetovanje za Rome – PISR*. (ur. Žagar, Nada, Klopčič, Vera). Črnomelj: Zavod za izobraževanje in kulturo. 56–74.
- Zupančič, Jernej, 2006: Ko rešitev postane problem: morda bi pozitivno diskriminacijo nadomestili s pozitivno stimulacijo? Iz ostre krize v Ambrusu bi se morali vsi nekaj naučiti. *Večer*, 11. 11. 2006. letnik. 62. št. 261. 8.

- Zupančič, Jernej, 2007: Premisleki h konceptji urejanja romskih naselij v Sloveniji. *Rast*. 18/6. 676–688.
- Zupančič, Jernej (ur.), 2007: *Prostorska problematika romskih naselij v Sloveniji*. Ljubljana: Ministrstvo za okolje in prostor. Strokovna skupina za reševanje prostorske problematike romskih naselij v Sloveniji (neobjavljeno gradivo – elaborat).
- Zupančič, Jernej, 2007: Romska naselja kot posebni del naselbinskega sistema v Sloveniji. *Dela*. 27. 215–246,
- Zupančič, Jernej, 2009: Etnična in politična podoba ozemlja med Muro in Rabo. V: *Pomurje. Geografski pogledi na pokrajino ob Muri*. Murska Sobota: Zveza geografov Slovenije. 19–34.
- Zupančič, Jernej, 2010: *Prostorski problemi romskih naselij v Sloveniji*. Ljubljana: Ministrstvo za okolje in prostor. Strokovna skupina za reševanje prostorske problematike romskih naselij v Sloveniji (elaborat).
- Zupančič, Jernej. 2011: *Koncept modernizacije romskih naselij v Sloveniji*. Ljubljana: Ministrstvo za okolje in prostor. Strokovna skupina za reševanje prostorske problematike romskih naselij v Sloveniji (elaborat).
- Zupančič, Jernej, 2012: Vključevanje romskih naselij v slovenski naselbinski sistem. V: *Država želi, da ostanemo cigani! Teoretske refleksije in prakse izključevanja/vključevanja Romov v Sloveniji* (ur. Humljan Urh, Špela). Ljubljana: Fakulteta za socialno delo. 89–101.
- Zupančič, Jernej, 2013: Romi in romska naselja v Sloveniji v procesih modernizacije. *Geografski obzornik*. 60/1–2. Ljubljana. 4–13.
- Žagar, Mitja in drugi, 1999: Romi na Slovenskem; družbena integracija marginalnih skupnosti (predstavitev študentskega projekta). V: *Poti za izboljšanje položaja Romov v Srednji in Vzhodni Evropi. Izziv za manjšinsko pravo*. (ur. Klopčič, Vera, Polzer, Miroslav). Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja. OOSI, Izpostava Ljubljana. 80–94.
- Žagar, Nada, 2003: Priložnosti in izzivi izobraževanja odraslih Romov v Beli krajini s stališča organizacije za izobraževanje odraslih. V: *Evropa, Slovenija in Romi*. (ur. Klopčič, Vera, Polzer, Miroslav). Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja. 229–237.

- Žagar, Nada, Lokar, Sonja, 2003: Projekt Romske ženske to zmoremo / E Romane džuvlja šaj / Roma women can do it. V: *Evropa, Slovenija in Romi*. (ur. Klopčič, Vera, Polzer, Miroslav). Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja. 253–267.
- Žagar, Nada, Klopčič, Vera (ur.), 2006: *Poklicno informiranje in svetovanje za Rome – PISR*. Črnomelj: Zavod za izobraževanje in kulturo.
- Žnidarec Demšar, Simona, 2006: Romi kot objekt toleriranja večine. V: *Poklicno informiranje in svetovanje za Rome – PISR*. (ur. Žagar, Nada, Klopčič, Vera). Črnomelj: Zavod za izobraževanje in kulturo. 42–55.
- Žugel Jasna, 1991: Integracija romske skupnosti v slovensko družbo. V: *Romi na Slovenskem*. (ur. Klopčič, Vera, Novak Lukanovič, Sonja). Razprave in gradivo, 25. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja. 113–121.

Imensko kazalo

A

Acković 45

B

Baghbidi 31

Baluh 48

Baskin 31

Benković 34

Bešter 20

Bock 42

C

Comrie 27

Đ

Đurić 16, 44

F

Fonesca 40–41

Fraser 45–46

G

Godoy 38, 45

Grellmann 16

H

Haarmann 31–32, 46

Hancock 42–44

Horvat 42, 45, 47, 60, 62, 77

J

Jamnik 68

Jezernik 29, 45

Josipović 17–17, 58

K

Kalibova 49

Kenrick 16, 43–44, 46

Kleinbecetel 94

Klemenčič 21

Klien 17

Klinar 17

Klopčič 16, 18, 27, 29, 31–39, 42,
47–48, 58, 80

Kocsis 31, 39

Komac 16, 20–21, 48, 60

Kržišnik – Bukić 48

L

Lee 31

Lokar 18

M

Macura 17

Macura-Vuksanović 17

Marsch 33

Matthews 27

Medvešek 20

Mejak 29

Miklošič 16, 29, 40, 42

Murushikova 46

P

Pan 27, 31–38

Pfeil 27, 31–38

Pirc 21, 48, 82, 177

Polinsky 27, 5

Popov 46

Pott 16, 42

Puxon 16

R

Rebernik 116
Repolusk 18, 58
Repič 179
Rozman 59
Rogelj 95, 99, 105, 120–121, 156, 211
Rudaš 59

S

Sever 59
Sewerling-Wolaneck 35
Smerdu 17
Srienz-Polzer 18
Steklačić 155

Š

Šiftar 21
Šircelj 49
Škraba 18
Štrukelj 16–17, 29, 40–42, 44, 47, 51,
58–59, 61, 66, 68, 83, 94, 153, 168,
177

T

Tamimi 32
Tancer 18, 21, 155
Teixeira 45
Tichy 17
Tomašević 44

U

Urh 18

W

Webley 45
Winkler 16–17, 60

Z

Zadavec 16, 47, 114
Zimpel 27, 30, 32–38, 40, 46
Zupančič 18, 21–22, 28, 30, 43, 48,
54, 58–60, 75–76, 80–81, 87, 96,
98, 102, 112–113, 116, 123, 126,
130–131, 136–138, 141, 146, 148,
151–152, 155–156, 185, 202, 211

Ž

Žagar M. 17
Žagar N. 17–18
Žugel 17

Stvarno kazalo

A

agrarno naselje 81, 175
anekumena 26
Arabci 42
arabski 31, 41–42, 44, 46
Arbadži 46
Ardanovci 46
arijski 43
Arlijaši 46
armenski 26
asimilacija 39, 71, 158
avtohtonost 50–55
avtoizolacija 189

B

Bandžari 46
baraka 68, 83, 87, 90, 94–95, 105,
133–136, 143–146, 148, 179,
182
bariera 8, 18, 73, 115, 120, 138,
170, 175–176, 184, 187–188,
205–207
Beasi 29
belokranjski 54, 67
Ben 41
bilateralni sporazum 52
bivalna kultura 54, 57, 103–104, 213
bivalna utesnjenost 83
bivalne razmere 16–17, 19, 22, 57, 81,
85, 103, 105, 113, 116–117, 154,
160, 203
bivalni prostor 23, 88, 148, 213
Bohemijci 46
borealno podnebje 26
Boša 46
butanica 83, 94, 136, 145

C

center za socialno delo 167, 174, 179,
180, 183
centralni kraj 84
centralnost 81
cerkev 9, 24, 167, 183
Cigani 13, 16, 29, 40–41, 44–49
civilizacija 40, 138
Czigany 45

Č

Čaladitka 46
Čerehari 46
črna gradnja 19, 97, 142, 153, 168, 210
črnograditeljski zakon 18–19, 168
Čučni 46
Čurare 46

D

dardu 29
Darijci 42
degetoizacija 214–216
degradiran prostor 192, 206
degradirano naselje 18, 169, 192
dekonfliktualizacija 10, 142
demarginalizacija 10, 99, 142
demografija 16
demografske razmere 16
depejorativizirati 70
diaspora 26, 31, 40, 42, 217
diasporični narod 25, 39, 51
diferenciacija 47, 195–196
dobra praksa 8, 10, 22, 159–163, 166,
170–173, 174, 177, 181, 184, 192,
199, 203–204
dolenjski 54, 58, 175

Dom 46
domovina 39, 46
dravidski 43
drobnonaselbinska struktura 18, 62,
84, 89, 103, 109, 217
družabni prostor 90, 174
družbena integracija 17, 101, 118, 155,
158, 170
družbena izolacija 57
družbena stratifikacija 23, 39, 60, 69,
97, 113, 116, 189
družbeni agregat 52
država 11, 15–16, 19, 21, 23, 25–26,
29–42, 44–53, 58, 69, 107, 109,
138, 161–163, 165, 168, 170–171,
173–175, 187, 190, 192, 194–195,
199, 204–205, 210, 217

Džambaši 46

Džvonkari 46

E

Egipčani 34, 45–46

egiptovska 29, 40

eksodus 41, 44–45, 177

ekumena 27, 61

Erlī 46

etatističen 51–52

etnična manjšina 18, 39, 51, 60, 187

etnična zavest 29

etniija 25–26

etnogeneza 51

etnologija 16, 57

F

federalen 52

fertilnost 49

frankofoni 46, 51

funkcijski prostor 13–14, 26, 47

G

Gadže 46

getoizacija 158, 189

Gurbeti 41

Gitanos 46

gorenjski 58, 61, 85

grški 26, 41

gručast tloris 66

gudžaratski 27

Gypsy 32, 38, 45–46

H

hindujski 27

Hohorani 46

Hungaroši 46

I

identiteta 7–8, 13, 15, 24, 27, 43, 49, 51,
54, 60, 71–72, 101, 109, 111–112,
155, 157–159, 169, 213–214, 219

ilegalnost 97, 142, 201

imigrantska skupnost 52

indijski 16, 27, 29, 39–40, 42

indoarijski 27

indoevropska skupina 27

industrializacija 21

informacijska mreža 42

infrastruktura 8, 14, 20, 25, 41, 63,
66–67, 83, 91, 95, 97–98, 100, 103,
106, 109, 113, 123–124, 128, 137,
142, 148, 153, 156, 159–160, 164,
168–169, 171–174, 179–182, 184,
187, 190–194, 199–200, 206–210,
215, 217–219

integracija 10, 17–18, 55, 57, 90–91,
100–101, 118, 155, 158, 160–161,
165, 170, 172, 174–175, 180, 215–
216, 218

intervencionizem 20, 197, 204
islam 42, 44
izobraževanje 14, 16–18, 21, 26, 50, 72,
103, 107–108, 117, 132, 155, 162,
166, 171–173, 183, 201, 210, 219

J

javni prostor 8–9, 65, 89–90, 105,
108, 114, 154, 160, 182, 211, 214,
218–219
jezikovna raznolikost 27
judovska diaspora 42
judovski 26, 42

K

Kačari 46
kafir 29
Kalderaši 46
kalderaško-džambaški 27
Kalo 45–46
kamnoseštvo 41
kaos 9–10, 41
kapilarno 41, 44–45, 68, 102, 217
Kerari 46
klateštvo 58
Klinčari 46
kmetijsko zemljišče 179, 186
koča 68
kočevarska vas 66–67, 84
kohabitacija 47
kolektivna identiteta 43
kolektivna zavest 29
Kolompar Cigani 29
kolonizacija 27, 44–45
komunalna infrastruktura 66, 95, 128,
137, 153–154, 180–181, 184, 199,
207, 209, 218

konflikt 11, 18–21, 52, 83, 86–87, 95,
97, 113, 116–118, 120, 142, 155,
158, 162–163, 169, 174, 179, 187–
188, 192–193, 196, 204, 212, 218
konfliktualizacija 10
konformizem 15, 109–110, 159, 199
konfrontacija 21, 86, 97, 99–100,
117–118, 120, 154, 158, 162, 174,
196, 215
konjunktura 43–44
kovaštvo 41, 94
ksenofobija 24, 115–116
kulturna dediščina 11, 54–55, 94,
99, 103, 108, 113, 182, 190, 200,
204–205, 218–219
kulturna raznolikost 27, 215

L

Lajeci 46
Lajege 46
Laleri 46
lastninjenje 98
Lautari 46
legalizacija 9, 19, 57, 142, 168–169,
181, 187, 194–195, 198, 201, 203,
205–206, 208–209, 212, 215
legalnost 15, 19, 24, 82, 91, 97–98,
100–101, 113, 118, 124, 137,
142, 148, 160, 168, 170, 190, 194,
198–199, 201–202, 204–206, 208,
214–215, 218
lokacija 8, 14–15, 24–26, 29, 51, 57,
61–62, 67, 71–72, 77, 81–84, 87, 89,
94, 102, 104–105, 110, 112–113,
116–117, 123, 142, 147, 155, 157,
162, 165, 168, 170, 174–175, 182,
186–187, 191, 195, 198–199, 201,
203, 210, 212, 214, 217

lokalna samouprava 50, 53, 169, 235
lokalna skupnost 8, 19, 29, 83, 111,
133, 163–165, 168, 176, 188, 193–
194, 199, 203–204

Lom 46

Lotfike 46

Lovari 46

M

Mačvara 46

manjšina 18, 39, 49–53, 60, 69, 138,
162, 187

maratski 27

marginalizacija 10, 99, 142

marginalna družbena skupina 10,
21–23, 45, 86

marginalni prostor 15, 21

Mašari 46

materialna dediščina 16, 21, 54, 123, 219

materni jezik 49

matica 53

medgeneracijski prenos 27, 158

medsosedski spor 90, 113, 209

mestna romska četrt 87

mitologija 29, 40

modernizacija 13, 18, 20, 27, 54, 57–
58, 60, 62, 66, 71–72, 75–76, 89,
107, 112, 123–124, 126, 130–131,
136–138, 141–142, 146, 148, 151–
152, 175–176, 180–182, 189, 192,
205, 212, 214, 218

Mustalini 46

N

nacija 25

način življenja 11, 13–17, 26, 30, 51,
57–59, 72, 96, 103–104, 109, 156,
158, 175, 181, 189, 193, 217

narativno 29, 46

naravni vir 26, 198

narod 13, 15, 25–26, 30–31, 39–40, 45,
51–52, 118, 163, 205, 217

narodna manjšina 18

narodna pripadnost 49, 60

narodna skupnost 17, 48, 50, 60, 74, 159

narodno osveščanje 49

naselbinski sistem 7, 9, 14–15, 24, 55,
57, 68, 70, 80, 90–91, 102, 109, 111,
159–160, 165, 170, 172–174, 181,
190, 194, 199–200, 203, 205–206,
208, 217

nestrpnost 24

neteritorialna skupnost 20

nomadizem 13, 26, 59, 72, 94–95, 102,
106, 127, 205, 215

novogradnja 62

O

obcestni zaselek 62–63

občina 8, 17–21, 24–25, 50–51, 53–54,
58–59, 62–68, 70, 74–80, 85,
110–112, 114, 116, 119, 124–130,
132–141, 143–147, 149–151, 153–
154, 163–165, 167, 169, 170–171,
173–174, 176–178–188, 190–197,
199, 201, 203–204, 206, 208, 218

občinski svet 24, 119, 165, 167, 179

občinski svetnik 195

odpiranje naselja 204, 206, 211, 215,
218

otomanski 44

P

pandžabski 27

parcelacija 98, 179, 190, 196, 206–207,
209

participacija 21, 50, 107, 170, 172,
 177, 184, 194
 pejorativizacija 30, 84, 115
 Pen 41
 percepcija 7, 14, 24, 29, 46, 48, 105,
 115, 117, 123, 173, 175, 179, 184,
 187, 190, 206–207, 214
 planibilnost 165, 194
 planski status 25, 147
 pletarstvo 41
 Polačin 46
 policija 24, 120, 167
 politična geografija 23–24
 politična meja 52, 61
 politična participacija 21, 50, 107, 170,
 177, 184
 politična stabilnost 43
 politično vprašanje 18
 polnomadizem 13, 16, 26, 47, 51, 59,
 72, 91, 94–95, 104, 127, 162, 175,
 205, 217
 pomlad narodov 52
 poselitveno jedro 31, 44, 51, 81
 Poštjari 46
 potujoči 21, 41, 45, 47, 59, 94, 160
 prekmurski 47–48, 54, 59, 61, 74, 81,
 106, 114, 174–175, 190
 prekupčevanje 41, 46, 94, 103
 prelokacija 90, 200
 preobrazba 7–8, 18, 95–96, 147, 163,
 170, 175, 179, 190, 205, 208, 212, 218
 priposestvanje 84
 prosjačenje 94
 prostorska problematika 57, 179, 187
 prostorska razpršenost 26–27, 60, 84, 86
 prostorska stabilizacija 26
 prostorsko planiranje 21–22, 192–193
 prostorsko ustaljevanje 123

R

radžastanski 27
 Raluši 46
 Ramanišli 46
 rasizem 24, 116
 razpršena poselitev 69, 71, 74, 109,
 138, 143
 regionalizem 52
 rekonstrukcija 91, 102
 rekreacija 14, 26, 117, 155, 219
 revščina 17
 rodbina 29, 47, 58–60, 104, 109, 177
 Romani 33–34, 36, 39, 45–46
 romano chib 27
 Romichel 45
 romologija 16
 romska kultura 8, 11, 29, 55, 99, 108,
 158, 167, 182, 201
 romska problematika 21–22
 romska skupnost 10, 20–21, 31, 39–40,
 42, 47, 71–72, 83–84, 113, 116,
 158, 163–165, 167, 177, 187–189,
 192, 202, 217–219
 romska tematika 17, 24, 161
 romski jezik 11, 27, 29, 40, 44, 58, 108,
 157
 romski klan 58
 romski pomočnik 18, 108
 romski svetnik 21, 24, 50, 53, 107,
 119–120, 141, 147, 164, 167, 179,
 192, 195–196, 203
 romski vrtec 181
 romsko naselje 14–16, 18–25, 48, 51,
 53–55, 57–58, 60, 62–65, 67–75,
 71, 80, 82–89, 90–92, 94–96, 100,
 155, 166, 173, 176, 180, 182, 185,
 190, 210
 romstvo 13, 27, 60, 69, 72

romščina 27, 29, 40, 46, 49, 108, 158,
217
Rudari 46
ruralni slum 217–218

S

Sagundži 46
sanacija 9, 18–20, 57, 62, 65, 73,
89–91, 98–102, 104, 111, 124, 142,
148, 152, 160, 168–170, 172–173,
179–180, 183–184, 193–195, 199,
205–208, 218
sanskrt 29
Sastri 46
selitveni cikel 29
selitveni tok 40–41, 43, 45, 47–48, 61
sezonsvo 81, 94
Sikligari 46
sindski 27
Sinti 45–48, 58, 61, 68, 80–81, 85, 217
Sinti 45–48, 58, 61, 68, 80–81, 85, 217
slovenski kulturni prostor 8, 55
slum 48, 60, 77, 86, 116, 153, 189, 204,
217–218
socialna geografija 14, 23
socialni položaj 16, 27
socialni preboj 59
socialni problem 21, 24, 115
socialni stik 100
socialno dno 29
socialno razslojevanje 25, 100, 170
sociologija 57
sporadično 15, 21, 23, 25, 47, 50, 109,
168, 192, 195, 218
sprememba namembnosti 148, 203
stalna naselitev 9, 26, 29, 44, 47, 57–59,
71–72, 80–81, 91, 94–95, 102, 106,
110, 127, 153, 160, 168, 189, 194

statistični popis 31, 50, 60, 69–70
stavbni fond 24, 74, 83, 87, 177, 198
suburbani slum 77
sumerski 40
svetovni romski kongres 27

Š

Šintera 46
šola 9, 18, 23–24, 107–108, 155–156,
165, 167, 174, 179, 181, 183, 210,
214

T

Tattari 46
terenski indikator 24
terensko delo 24–25
teritorialnost 26, 50, 52–53, 55, 59
toleranca 8–11, 13, 19, 44, 94, 171,
181, 198, 216
topofilija 9
topografija 50
Torjaki 46
tradicionalna prisotnost 51
Travellerji 37, 45
Tsigany 45
Turki 44
turški 44

U

Ungri 46
unitaren 52
upravna avtonomija 52
upravna enota 25, 74, 132, 147, 154
urbani prostor 66
urbani slum 77, 116
urbanizacija 21, 63
urdujski 27
Ursari 46

ustno izročilo 29, 41, 217
uzurpacija zemljišča 59, 83–84, 115,
117, 153, 157, 206

V

vas 7–9, 11, 62–70, 72, 74, 77–81,
84, 87, 89, 93, 100, 106–109, 112,
114–115, 120, 124–126, 128–130,
134, 136, 139, 141, 143–144, 146,
149, 151, 171, 174, 176–177,
180–182, 184–186, 188–191, 216,
218

večinska družba 44

večinsko prebivalstvo 47, 59, 72, 83

večstanovanjskost 26

večteritorialna identiteta 26

verska opredelitev 49

Vlahi 34

vrednote prostora 73

vremenske katastrofe 42

vrtec 7, 18, 24, 63, 65–66, 90, 99,
106, 108, 155, 171, 174–177,
181–182, 184, 191, 204, 209–211,
213–214

vzpostavljanje legalnosti 9, 19, 91, 98,
101, 124, 132, 142, 148, 160, 170,
194, 198–199, 201–202, 203–205,
206, 208, 214–215

Z

Zabaleni 33

zabojnik 83, 87

zasebni prostor 20, 105–106

zaselek 48, 57–58, 61–66, 68–70,
81–82, 84, 86–87, 89, 103, 109–
110, 111, 132, 174, 176–177, 183,
185–186, 190, 200, 204

zasmetenost 113, 157

zavod za zaposlovanje 24

zdravstvena ustanova 24

zgradbena struktura 8, 25, 61, 191

Zigeuner 45

Ž

župan 165, 167, 179

Kazalo krajevnih imen

A

Ambrus 193

B

Balkan 198

Balkanski polotok 85

Bela krajina 48, 54, 58, 65, 67, 71–72,
74, 85, 94, 104, 110, 128, 130, 132,
139, 153, 173, 213

Belečnik 67, 79

Beltinci 53–54, 63, 77, 125, 129, 135,
140, 145, 150

Benat 66, 79, 110, 124, 128, 133, 139,
143, 149

Beverli hils 79

Blate 179

Blatnik 67, 79, 124, 128, 133, 139,
143, 149

Bled 68

Borejci 63, 70, 112

Boriha 68, 79, 112

Borovje 63, 77, 112

Brajdič 67, 79, 112

Breg 62, 77

Brezje 65, 72, 78, 85, 100, 124–125,
128, 134, 139–140, 143–144, 149,
155, 209

Brezje-Žabjak 84

Brezovica 67

Brežice 54, 64–65, 79, 112, 125, 129,
135, 140, 150

Bruselj 187

Bučna vas 66

C

Cankova 53–54, 62, 77, 87, 112, 125–
126, 129, 135, 140, 150

Celje 58, 68, 80, 87–88

Chandigarh 39

Ciganser 77

Ciganska graba 63, 77

Cingrče 112

Coklovca 79

Cokolovec 67

Č

Čarni 77

Černelavci 63, 77–78, 126, 130, 136,
141, 146, 151, 176

Črenšovci 53–54, 63, 78, 112, 126,
129, 135, 140, 150, 191

Črmošnjice 67

Črmošnjiška dolina 67

Črnomelj 53–54, 67–68, 77, 79, 82,
112, 124, 128, 133, 143, 149, 183

Čudno selo 68

Čurile 68

D

Dobrovnik-Tuszkiesz 126, 129, 136,
141, 145

Dekanski polotok 43

Dobrava 185

Dobravice 162

Dobrovnik 24, 53, 63, 78, 87, 126, 129,
136, 140–141, 151

Dobrovnik-Šarkezi 126, 129, 136,
140, 145, 151

- Dobruška vas 65, 78, 112, 125, 128, 144, 176, 185–186, 188
- Dokležovje 63, 77, 125, 129, 135, 140, 145, 150
- Dolenjska 47, 54, 58, 66, 71, 74, 78, 80–81, 85, 94, 128, 130, 132, 139, 153, 157, 173, 176, 178, 180, 185, 195, 213
- Dolga vas 64, 78, 126, 129, 136, 141, 146, 151
- Dolič 62, 77, 86, 112, 126, 129, 136, 141, 146, 151
- Dolina 63, 77, 112, 126, 130, 136, 141, 146, 151
- Doljne Dobravice 79
- Domajinci 62, 77, 112, 125, 129, 135, 140, 145, 150
- Domajinci-Čarni 125, 129, 135, 140, 145, 150
- Donice 62, 77
- Draškovec 65, 78
- Drenovec 68
- Drnovo 79, 112, 125, 129, 135, 140, 145, 150,
- Duge gomile 63, 77, 112
- G**
- Gaugen hrib 68, 79
- Gazice 64–65, 79, 112
- Gline 66, 78, 125, 128, 134, 140, 144, 149
- Gomilica 63, 78, 126, 130, 136, 141, 146, 151
- Gorenjska 47, 58, 66, 68, 81, 85
- Goriča vas 66, 80
- Goričko 61–62, 86, 92, 130
- Gornje Dobravice 68
- Gornje Slaveče 62
- Gornji Črnci 62, 77, 125, 129, 135, 140, 145, 150
- Gornji Črnci-Cankova 125, 129, 135, 140, 145, 150
- Gornji Slaveči 77, 126, 129, 136, 141, 146, 151
- Gotna vas 65, 78
- Gotna vas-Ukrat 124, 128, 134, 139, 143, 149
- Graben-Ragovo 124, 128, 134, 139, 143, 139
- Gradac 68, 79
- Griček 67, 80, 125, 129, 135, 140, 144, 150, 183
- Grosuplje 24, 53, 66, 70–71, 79, 88, 112, 124, 128, 133, 139, 143, 149
- H**
- Hankova 62, 77, 125, 129, 135, 140, 145, 150
- Hoče-Slivnica 54
- Hodoš 62, 77
- Horvat 62, 77
- Hudeje 70, 82, 98, 100, 112, 125, 128, 134, 139, 144, 149, 155, 162, 176, 178–179, 181, 191, 209–211
- Hudorovac 67, 79, 112
- I**
- Ivančna gorica 54, 66, 79, 124, 128, 134, 139, 143, 149
- J**
- Jedlinščica 65, 124, 128, 134, 139, 143, 149
- Jelovica 13
- Jesenice 54, 68, 85

K

Kamena graba 62, 77
Kamence pri Črenšovcih 94
Kamenci 63, 78, 94, 112, 126, 129,
135, 140, 145, 150, 155, 174, 191,
202, 211
Kanižarica 67–68, 74, 79, 82, 89, 77, 112
Kerinov grm 64, 72, 79, 93, 112, 125,
129, 135, 140, 145, 150, 155, 162,
174, 176, 191, 209
Kobilje 63
Kočevje 53–54, 79, 80, 125, 129,
134–135, 140, 144–145, 150, 176,
182–183
Kočevsko 48, 66–67, 71, 74, 110, 128,
129
Korita 66, 78
Kosednarjev breg 62, 77
Kozarje 65, 78
Kramarovci 62, 77, 126, 130, 136, 141,
146, 151
Kranj 68, 80, 85
Kranjska Gora 68
Krašči 62, 110, 112
Krašči-Jezero 62, 77, 125, 129, 135,
140, 145, 150
Krašči-Olga 77, 110, 126, 129, 135,
140, 145, 150
Križevska vas 68, 79
Kropa 68
Krško 24, 53–54, 65, 79, 112, 119,
125, 129, 135, 140, 150, 174, 176
Krušče 79, 112, 125, 129, 135, 140,
145, 150
Kušanovci 63, 77, 126, 130, 136, 141,
146, 151
Kuzma 53–54, 62, 77, 112, 126, 129,
136, 141, 146, 151

L

Lemer je 63, 77, 112, 126, 130, 136,
141, 146, 151
Lenart 54
Lendava 53–54, 64, 78, 126, 129, 136,
141, 146, 151
Lepovče 66, 80, 125, 129, 134, 140,
144, 150
Leskovec 65, 79
Ljubljana 20, 54, 58, 62, 68, 77, 80, 85,
87, 92, 94, 110, 112, 185
Loke 65, 79, 125, 129, 135, 140, 150
Lokve 67, 72, 79, 82, 112
Lure gl. Luristan
Luristan 41

M

Magreb 42
Mala Loka 66, 78, 125, 128, 134, 140,
144, 149
Mali Šalovci 62, 77
Malo Mlačevo 79
Maribor 20, 54, 58, 62, 68, 77, 80, 85,
87, 110, 112
Marof 66, 79, 125, 129, 134, 140, 144,
150, 183
Mašrik 42
Mestni log 67, 80, 125, 129, 134, 140,
144, 150
Metlika 53–54, 67–68, 79, 112
Mihovica 78
Miklavž 54
Mirna peč 65–66, 78
Murska Sobota 53–54, 63, 70, 77–78,
82, 94, 126, 130, 136, 141, 146, 151,
176, 177–178

N

Na Bregu 62, 112
Na Prečkaj 63, 77, 112
Nemčavci 78
Niko 66, 79, 110, 124, 128, 133, 139,
143, 149
Novo mesto 53–54, 65–66, 78, 82,
84–85, 124–125, 128, 134, 139,
143–144, 149, 174, 185

O

Oaza 66, 79, 124, 128, 133, 139, 143,
149
Ob cesti 79
Ocinje 62, 77, 126, 130, 136, 141, 146,
151
Olga gl. Krašči
Otavice 80
Otočec 66, 78, 125, 128, 134, 139,
144, 149

P

Pandžab 39–40
Pečjak 66, 79, 124, 128, 134, 139, 143,
149
Pertoča 62, 77, 92, 112, 126, 130, 136,
141, 146, 151
Peski 63, 77
Petišovci 64, 78
Pince 64, 78
Podonavje 44
Poganci 78
Pokljuka 13
Ponova vas 79
Posavje 74, 85, 129, 132, 153, 173
Prekmurje 17, 47–48, 54, 58–59, 63–
64, 72, 74, 78, 80–81, 84–85, 87, 94,
103–104, 110, 127, 129, 130–133,

137–139, 152–154, 157, 168, 173,
175, 189–191, 209
Pretle 68, 79, 124, 128, 133, 139, 143,
149
Pri Daniji 63, 77
Pri Hrastu 68
Pri Nikotu gl. Niko
Pri Tanackih 63, 77
Pri tovarni 112, 185–186
Puconci 53–54, 62, 77, 112, 126, 130,
136, 141, 146, 151
Pušča 59, 63, 70, 72, 74, 78, 82, 84,
96, 101–102, 110, 126, 130, 136,
141, 146, 151, 155–156, 173–174,
176–178, 190–191, 209, 214, 222

R

Radovljica 68
Radžastan 31
Ragovo 66, 78
Raka 65
Rakitna pod Krimom 13
Ribnica 54, 66, 80, 125, 128–129, 134,
140, 144, 149–150
Rimš 65, 79, 125, 129, 135, 140, 145,
150
Rogašovci 53–54, 62, 77, 110, 112,
126, 130, 136, 141, 146, 151
Roje 65, 78
Ropoča 77, 126, 130, 136, 141, 146,
151
Rosalnice 68, 112
Rudnik 79
Rudniško jezero 67
Ruperč Vrh 65, 78, 125, 128, 134, 139,
144, 149

S

Semič 53, 67, 79, 124, 128, 133, 139,
143, 149
Serdica 77, 92, 112
Serdica-Ljubljana 126, 130, 136, 141,
146, 151
Sind 31, 40
Sinti 80
Slovenska Bistrica 54
Slovenska krajina 81
Smrekec 88, 112, 124, 128, 133, 139,
143, 149, 155, 162
Smrekec 1 66, 70–71, 79
Smrekec 2 66, 70–71, 79, 112
Sotina 77, 112
Sotina-Ljubljana 72
Sotina-Maribor 126, 130, 136, 141,
146, 151
Sovinec 67, 79, 124, 128, 133, 139,
143, 149
Spodnje Posavje 54, 64
Stranska vas 79
Strassbourg 187
Straše 54
Svržaki 68, 79

Š

Šalka vas 77, 182
Šalovci 62, 77
Šentjernej 53–54, 65, 78
Škocjan 65, 78, 112, 125, 128, 134,
139, 144, 149, 176, 185–186
Šmihel 65, 125, 128, 134, 139, 144,
149, 174
Šranga 66, 78
Štiri roke gl. Belečnik

T

Tišina 53–54, 63, 70, 77, 112, 126,
130, 136, 141, 146, 151, 176,
184–185
Trata-betonarna 67, 80, 150
Trata-betonarna LIK 125, 129, 135,
140, 144
Trata-jezero 67, 79, 125, 129, 134,
140, 144, 150
Trdinova cesta 78
Trebnje 53–54, 66, 78, 82, 86, 112,
114, 125, 128, 134, 139, 140, 144,
149, 176, 178–180, 191
Trnje 63, 78, 126, 129, 135, 140, 145,
150
Turnišče 18, 53–54, 63, 78, 126, 130,
136, 141, 146, 151

U

Ukrat 65

V

V Logu 112, 185–186
Vadarci 63, 77, 126, 130, 136, 141,
146, 151
Vanča vas 174, 177, 184, 191
Vanča vas 63, 70, 72, 74, 112
Vanča vas-Borejci 70, 77, 93, 112,
126, 130, 136, 141, 146, 151, 176,
184–185, 191
Vejar 66, 70, 72, 78, 86, 95, 98–100,
114, 120–121, 155–156, 178,
180–182, 191
Velenje 54, 58, 69, 80, 85, 87
Vinica 67–68
Vrčice 67, 124, 128, 133, 139, 143, 149
Vrhpolje 79

Z

Zagorica 66, 78, 125, 128, 134, 140,
144, 149

Zagreb 185

Zenkovci 63, 77, 126, 130, 136, 141,
146, 151

Ž

Žabjak 65, 78, 82, 85, 125, 128, 132,
134, 138–139, 144, 149, 174, 185

Željne 66–67, 80, 125, 129, 135, 140,
145, 150, 176, 182–184

Žužemberk 66

Seznam tabel, kart, shem, grafikonov in slik

Seznam tabel

Tabela 1: Število Romov po svetu po različnih virih	32
Tabela 2: Romi v Sloveniji po narodni pripadnosti in maternem jeziku ob popisih od 1931 do 2002	49
Tabela 3: Število Romov po občinah ob popisu leta 2002 in po ocenah leta 2010	54
Tabela 4: Število romskih naselij in prebivalcev v Sloveniji. Pregled po območjih	74
Tabela 5: Romska naselja v Sloveniji	77
Tabela 6: Izbrani primeri poimenovanja romskih naselij	112
Tabela 7: Pregled prometne dostopnosti romskih naselij leta 2010	124
Tabela 8: Viri oskrbe z vodo in ocena kakovosti vode v romskih naseljih leta 2010	128
Tabela 9: Oskrba romskih naselij z električno energijo leta 2010	133
Tabela 10: Komunalna opremljenost romskih naselij leta 2010	139
Tabela 11: Gradbena struktura romskih naselij in planska opredeljenost zemljišč leta 2010	143
Tabela 12: Lastništvo zemljišč v romskih naseljih leta 2010	149
Tabela 13: Opremljenost romskih naselij v Sloveniji z električno energijo in vodno oskrbo leta 2007. Število naselij po območjih	154
Tabela 14: Pet korakov do prostorske vključenosti romskih naselij v slovenski naselbinski sistem	206

Seznam kart

Karta 1: Romi po svetu	28
Karta 2: Ocene števila Romov v evropskih državah	30
Karta 3: Selitveni tokovi Romov	43
Karta 4: Biti v gozdu in ob vodi: romsko naselje Gazice (Krušče) z veliko svobode in malo razvojnih možnosti	64
Karta 5: Romska naselja v Sloveniji	75
Karta 6: Občine v Sloveniji z romskim prebivalstvom	76
Karta 7: Romsko naselje Lokve je nastalo iz več zaselkov ob cesti in železnici	82
Karta 8: Žabjak in Brezje (Novo mesto) sta značilna primera romskega naseljevanja ob cesti blizu mesta	85

Karta 9: <i>Romsko naselje Dolič na Goričkem se je razvilo iz zaselka v samotni dolini</i>	86
Karta 10: <i>Smrekec pri Grosuplju se je oblikoval iz dveh jeder na robu mesta</i>	88
Karta 11: <i>Sredi gozda in blizu sveta: romsko naselje Kanižarica</i>	89
Karta 12: <i>Romsko naselje pri Pertoči na Goričkem v slikoviti legi</i>	92
Karta 13: <i>Romsko naselje Ljubljana pri Serdici na Goričkem kaže vse značilnosti vzpostavljanja novega uličnega sistema</i>	92
Karta 14: <i>Sredi njiv s prometnico opasani: Kerinov grm pri Krškem</i>	93
Karta 15: <i>Vanča vas-Borejci je verjetno najbolj odprta romska vas. Pionir tega razvoja je bilo lokalno nogometno društvo</i>	93
Karta 16: <i>Nekoč Hudeje, sedaj Vejar. Romsko naselje, ki je postalo vas</i>	100
Karta 17: <i>Pušča je dosegla največ in postala zgled</i>	101
Karta 18: <i>Socialno-prostorski profil Vejarja v občini Trebnje: jedra in ovire romske vasi</i>	114
Karta 19: <i>Načrt prostorskega razvoja Pušče</i>	178
Karta 20: <i>Načrt sanacije in prostorskega razvoja romskega naselja Hudeje (Vejar)</i>	180
Karta 21: <i>Delovna različica načrta sanacije romskega naselja Željne pri Kočevju</i>	183
Karta 22: <i>Načrt ureditve in širjenja romskega naselja Vanča vas-Borejci</i>	185
Karta 23: <i>Romska zaselka Pri tovarni in V Logu pri Dobruški vasi</i>	186

Seznam shem

Shema 1: <i>Vizija razvoja romskih naselij v Sloveniji</i>	200
Shema 2: <i>Načrtovalski proces preobrazbe romskih naselij v Sloveniji</i>	208

Seznam grafikonov

Grafikon 1: <i>Pregled prometne dostopnosti do romskih naselij glede na kategorijo cest</i>	123
Grafikon 2: <i>Priključenost hiš v romskih naseljih na vodo-vodno omrežje in oskrba z vodo leta 2010</i>	131
Grafikon 3: <i>Primerjava ocene kakovosti vode v romskih naseljih leta 2010</i>	131
Grafikon 4: <i>Primerjava virov oskrbe z vodo v romskih naseljih leta 2007 in 2010</i>	132
Grafikon 5: <i>Primerjava Prekmurja in Jugovzhodne Slovenije pri oskrbi romskih naselij z električno energijo leta 2010</i>	137
Grafikon 6: <i>Opremljenost hiš v romskih naseljih s kanalizacijo (ocena) leta 2010</i>	138

Grafikon 7: <i>Ocene planskega stanja romskih naselij v Sloveniji leta 2007</i>	147
Grafikon 8: <i>Ocene planskega stanja v romskih naseljih v Sloveniji leta 2010</i>	148
Grafikon 9: <i>Delež črnih gradenj v romskih naseljih leta 2010</i>	152
Grafikon 10: <i>Pripravljenost lastnikov za prodajo zemljišč leta 2010</i>	152
Grafikon 11: <i>Vlaganja RS v infrastrukturo v romskih naseljih med leti 2002 in 2010. Razpisi Službe vlade za lokalno samoupravo in regionalno politiko</i>	169

Seznam slik

Slika 1: <i>Bivalnik in lesena baraka spominjata na začetke stalne naselitve, a sta še precej pogosta oblika bivališč v romskih naseljih (Vejar)</i>	95
Slika 2: <i>Starejša hiša v Pušči. Ob primerni ureditvi lahko postane del arhitekturne dediščine slovenskega prostora</i>	96
Slika 3: <i>V Hudeje je prišla elektrika</i>	98
Slika 4: <i>Za moderno hišo so značilne žive barve. Vejar</i>	99
Slika 5: <i>Glavna ulica v Pušči</i>	102
Slika 6: <i>Barve oživljajo, ograja brani. Percepcija načina življenja in zasebnega prostora</i>	105
Slika 7: <i>Kupi odpadkov so obrambna črta vasi. Vejar</i>	120
Slika 8: <i>Vlogo ovire pridobijo tudi naravni ali umetni vodni jarki. Vejar</i>	121
Slika 9: <i>Zasebni ekonomski prostor v romskem naselju. Veja</i>	156
Slika 10: <i>Glasba je način življenja, simbol in ekonomija. Pušča</i>	156
Slika 11: <i>Drevored in skulpture pozdravijo gosta ob vhodu v Kamence</i>	202
Slika 12: <i>Vrtec v Hudejah je pionir odpiranja naselja</i>	211
Slika 13: <i>Kapelica je v naselju javni prostor. Kamenci</i>	211

